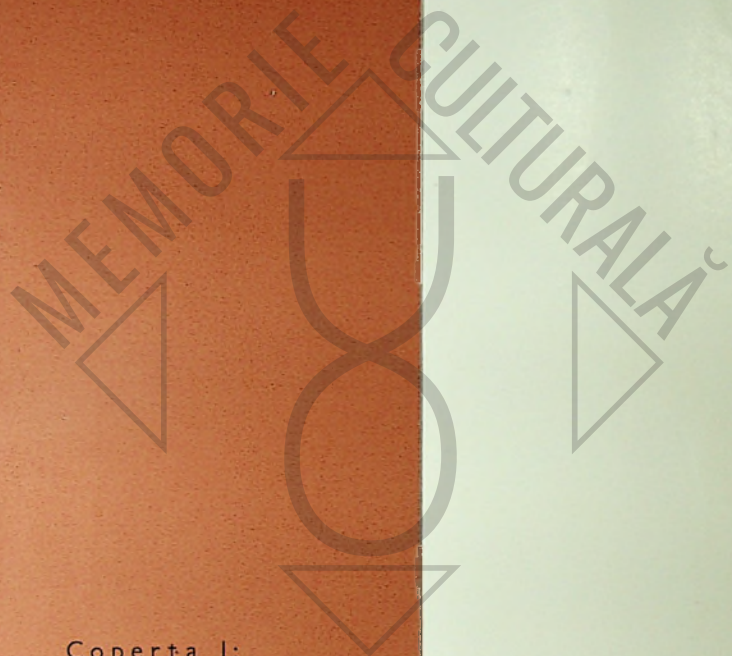

mușter

M/63

Secolul 20

Coperta I:

PICASSO: Faun muzician

Coperta IV:

PICASSO: Nașterea ultimului centaur

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. A. PHILIPPIDE, MARCEL BRESLAȘU REDACTOR-ȘEF, ION BRAD,
OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA,
MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, TATIANA
NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

7
1966

SUMAR

BORIS PASTERNAK: *Vîntul, Insomnie, Vara în oraș, * * *, Zi de vară,*
versuri, în românește de Virgil Teodorescu • 3

CESARE PAVESE

Dialoguri cu Leucò: Cuvînt înainte, Drumul, Stîncă, Nemîngîiatul, Insula,
Misterul, Potopul, Zeli, în românește de Ștefan Delureanu • 9

Poezii, în românește de Ion Caraion • 31

Meseria de a trăi, pagini de jurnal, în românește de D. I. Suchianu • 47

Corespondență • 59; *Eseuri,* în românește de Fl. Ch. • 68

Luna și focurile, roman, în românește de Florin Chirițescu • 76

PAVESIANA

NATALIA GINZBURG: *Portretul unui prieten* • 156; GIANNA MANZINI: *Amintirea lui Pavese* • 160; SERGIO PAUTASSO: *Laboratorul lui Pavese* • 161; CORNEL MIHAI IONESCU: *Mitul unui paradis în destrămare* • 170; ION CARAION: *Experiența singurătății* • 176; ȘTEFAN DELUREANU: *Motivul întoarcerii în creația lui Pavese* • 180

SCRIITORI ROMÂNI ÎN PERSPECTIVĂ UNIVERSALĂ

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ: *Despre structura poetică bacoviană* • 185

FIȘE • 190

CADRAN MONDIAL • 191

PREZENTAREA ARTISTICĂ: GETA BRĂTESCU

BORIS PASTERNAK

Vîntul

Eu nu mai sînt — dar tu ești vie.
Și vîntul geme și adie,
Clintește codrul, frunze cad,
Dar nu din fiecare brad:
Pe toți deodată i-a smucit
Și zarea fără de sfîrșit,
Ca pînza-ntinsă de catarg
Pe-un vas sosit în golf, din larg.
Nu din trușie de năving,
Nu din minie — mă frămînt:
Pentru mîhnirea ta să string
Un cînt de leagăn, în cuvînt . . .

Insomnie

Cît o fi ceasul? Întuneric. Două, două trecute . . . ghici !
Iar n-o s-adorm pesemne. Noaptea trece.
Păstorul mină turma plesnind cumplit din bici
Și intră pe fereastră o adiere rece.
Pe geamul dinspre curte.
Sînt singur oare? Nu !
Nu, nu sînt singur. Tu,
Cu vîlul străveziu și alb, știi bine,
Ești lingă mine.

1953

Vara în oraș

Discuții în surdină, —
Și părul greu, celest,
Zvirlit către lumină
Fulgerător, c-un gest.

Femeia, de sub glugă,
Doi ochi a înălțat
Și m-a privit în fugă,
Cu capul răsturnat.

Clocea o vijelie
Arșița nopții . . . Rar,
Treceau ca prin pustie
Drumeții, pe trotuar.

Un bubuit . . . și iară . . .
Asurzitor tam-tam.
Și vântul înfioară
Perdelele la geam.

Tăcere. Zăpușeală.
Furtuna . . . iat-o-n prag.
Gonind pe balta goală
Trec fulgere-n zig-zag.

Cînd zorii vin să zvînte
Băltoace de noroi,
Cu raza mai fierbinte
În urma grelei ploi,

Spre trecători, cu ciudă
Privesc bătrînii tei,
Zburlindu-și coama udă:
Sînt nedormiți și ei.

Scofală mare nu-i vestit să fii.
Nu astfel urci pe culme. Așadar
Să nu-ți înjghebi arhivă din hîrtii
Stringind ce-ai scris cu grijă de avar.

Cînd plăsmuiești, te dăruie pic cu pic.
N-alergi după succes ca un nebun.
E rușinos, cînd nu însemni nimic,
Să crezi ce alții despre tine spun.

Nu prefăcut să fii, ci să trăiești
Ca pîn-la urmă, inimă și dor
Să se resoarbă-n bolțile cerești,
Și să auzi chemarea-n viitor.

Tu spații albe lasă în destin
Și nu pe foi, ca direle de praf.
Pe viața ta fă adnotări, din plin,
La fiecare rînd și paragraf.

Necunoscut rămii, într-un cuvînt,
Și-ascundeți pașii, pentru cei din jur,
Ca negura o limbă de pămînt
Ce-și pierde-n beznă linii și contur.

Pe drumu-ntipărit cu urme vii,
Vor trece alții, mîline, negreșit.
Tu cumpănește bine, ca să știi
Cînd ai căzut și cînd ai biruit.

Să nu-ți trădezi ființa ta. În gol
Să nu calci niciodată. Hotărît,
Rămii cum ești și mergi, fără ocol,
Fînă la capăt, orice-ar fi. Atît.

Zi de vară

La noi, în primăvară, prin grădini
Aprinse focuri pînă-n zori răsmin,
Pentru-al fecundităţii sfînt festin:
Morman de flăcări pe-un altar păgîn.

În zorii zilei pîlpîie domol
Şi fumegă pămîntu-nşelenit
Şi dogoreşte-ncins întregul sol
Ca un cuptor de vilvătăi răzbit.

Cînd voi porni pămîntul să-l lucrez
Cămaşa am s-o scot de la-nceput.
Spinarea lată, arşiţa de-amlezi
Să mi-o cuprindă ca pe-un vas de lut.

Stringînd din ochi, am să-mi găsesc un loc
Să stau sub soarele dogoritor,
Din creştet pînă-n tălpi, încins de foc,
Să prind un smalt lucios, ca un ulcior.

Şi noaptea-n casa mea solarul jar
Să intre pînă-n tînda-n care zac
Şi să mă umple-apoi ca pe-un pahar
Cu apă şi parfum de liliac.

Pereţii casei coşcoviţi şi plini
De crusta îngheţată-i va spăla
S-o dea în dar cuiva de prin vecini —
Unei localnice din preajma mea . . .

Predelkino

1941

★ ★ ★

În amplă-i revărsare dă buzna, sora viață,
Ca-n primăvară ploaia. Dar, șerpi într-un desîș
Sînt înșii cu brelocuri — și iată-i că te-nhață,
Manierați la vorbă, cicălitori, pieziși.

Cei mai bătrîni temei au să ridă pe-ndelete:
E amuzant, firește ! Cînd vin furtuni, ai zis,
Prind, ierbile și ochii, nuanțe violete
Și orizontu-atîrnă-mbibat de-un jilav iz.

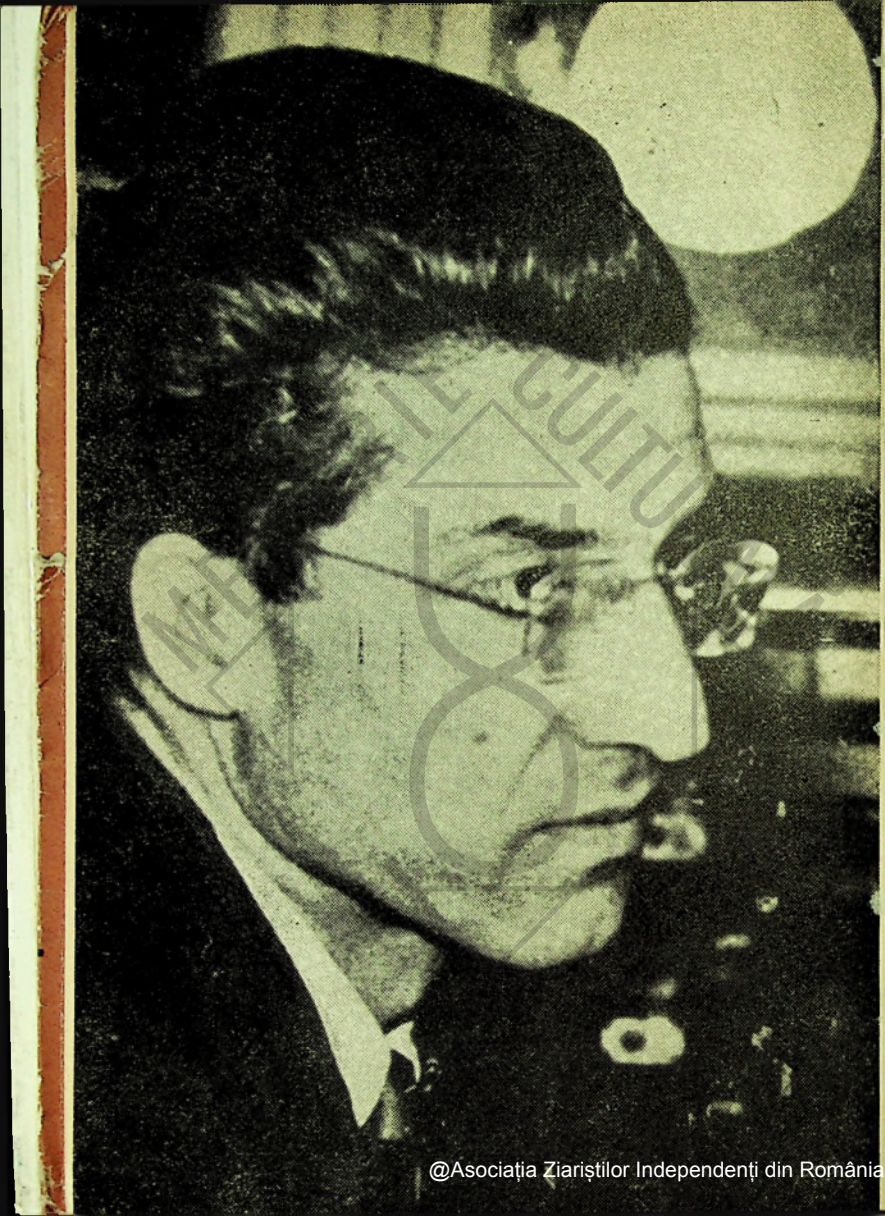
Că noul « Mers » ce-apare în mai, e o lectură,
Cînd trenul lin te poartă pe-un secundar traseu,
De care nu te sature, ca textul din Scriptură
Pe care-l pritocește un credincios, mereu.

Și-atunci cînd seara scaldă-n lumina ei înaltă
Un pîlc de case scunde, iei seama că pe dos
S-a nimerit că trenul te-a dus în altă haltă,
Și soarele clipește din ochiu-i somnoros.

Vibrează-a treia oară stîns clopotul . . . și pierе
Semnalul. Drumu-i altul (greșit) — îmi pare rău . . .
Prin geam pătrunde beznă, fum umed și tăcere
Și stepa, de pe-o treaptă de stea, se-azvîrle-n hău.

Iubita doarme, totuși: miraj într-o amiază.
Adînc, și dulce, somnul pe oameni i-a cuprins.
Și inima, ca ușa unui vagon pulsează:
Se-nchide, se deschide — pe-al stepelor întins . . .

În românește de VIRGIL TEODORESCU

CESARE PAVESE

« Scrierile mele — cele izbutite — sînt povestirile unui contemplativ care asistă la întîmplări mai mari decît el ».

Cesare Pavese s-a născut la 9 septembrie 1908 la San Stefano Belbo, un mic sat din provincia Langhe, unde tatăl său, grefier de tribunal la Torino, avea ceva pămînt. Și-a făcut studiile la Torino, unde își dă licența în litere în iunie 1930 cu teza Interpretare a poeziei lui Walt Whitman. Ține lecții ca suplinitor la școli serale, dar nu poate funcționa ca profesor plin, nefiind înscris în partidul fascist. În 1930 a început să colaboreze cu studii despre literatura americană la revista *La Cultura* (al cărei director devine, pentru cîtva timp, în 1934). În acești ani începe să traducă intens din autorii americani și englezi. A fost arestat pentru antifascism la 15 mai 1935 și trimis cu domiciliu forțat la Brancaleone, în Calabria. S-a întors abia în martie 1936. A fost unul dintre principalii animatori și directori ai casei de editură Einaudi, înghesbată în anii aceia. S-a ocupat în mod deosebit de « Colecția de studii religioase, etnologice și psihologice » pe care a conceput-o și a condus-o, fără a se limita la alegerea textelor, ci urmărind cu soliciitudine fiecare volum pînă la apariție.

Între operele publicate de Editura Einaudi, pe care Pavese le-a îngrijit cu deosebită pasiune și interes, amintim *Iliada*, la care a scris prefața. Îngrijirea acestei ediții a fost ultima lui lucrare editorială.

A locuit aproape mereu la Torino sau în cîmpia piemonteză, cu mici întreruperi, cînd se stabilea temporar la Roma, în 1943, 1945—46 și 1950. S-a sinucis, la 27 august 1950, la Torino.

DIALOGURI CU LEUCÒ

CUVÎNT ÎNAINTE

Dacă am fi putut, ne-am fi lipsit cu plăcere de atîta mitologie. Dar sîntem convinși că mitul e un limbaj, un mijloc de expresie — adică nu ceva arbitrar ci o pepinieră de simboluri căreia îi aparține, ca tuturor limbajelor, o substanță specială de semnificații pe care nimic altceva n-ar putea-o reda. Cînd repetăm un nume propriu, un gest, un miracol mitic, exprimăm într-o jumătate de rînd, în puține silabe, un fapt sintetic și comprehensiv, un miez de realitate care însușește și hrănește un întreg organism, un întreg complex conceptual, cu pasiune, cu bogăție umană. Dacă acest nume, acest gest ne sînt familiare încă din copilărie, de la școală — cu atît mai bine. Neliniștea e mai adevărată și mai vie atunci cînd stîrnește o minte deprinsă cu ideile. Aici ne-am mulțumit să ne folosim de mituri elenice dată fiind scuzabila vogă populară a acestora, imediata și tradițională lor acceptabilitate. Avem oroare de tot ceea ce e dezordonat, eteroclit, accidental și căutăm — chiar și material — să ne limităm, să ne dăm un cadru, să stăruim asupra unei prezențe încheiate. Sîntem convinși că o mare revelație poate ieși numai dintr-o încăpățînată stăruință asupra unei aceleiași dificultăți. N-avem nimic comun cu voiajorii, experimentatorii, aventurierii. Știm că modul cel mai sigur — și cel mai rapid — de a rămîne uimiți este de a fixa cutezători mereu același obiect. La un moment dat ni se va părea ca prin minune că nu l-am mai văzut niciodată.

Toți știu că Oedip, după ce a învins Sfinxul și s-a căsătorit cu Iocasta, a aflat cine era el întrebându-l pe păstorul care-i dăduse viața pe muntele Citeron. Și atunci prezicerea că avea să-și ucidă tatăl și să se căsătorească cu maiseacă-sa, s-a adeverit. Oedip, îngrozit, și-a scos ochii, a părăsit Teba, și a murit pe drumuri.

DRUMUL

(Vorbesc OEDIP și un CERȘETOR)

OEDIP: Eu nu sînt un om ca ceilalți, prietene. Eu am fost condamnat de soartă. Mă născusem să domnesc peste voi. Am crescut pe munți. Vederea unui munte sau a unui turn sau a unui oraș în depărtare pe cînd drumețeam prin pulbere, mă tulbura adînc. Și nu știam să-mi caut soarta. Acum nu mai văd nimic și munții sînt doar povară. Tot ce fac e destin. Înțelegeți?

CERȘETORUL: Eu sînt bătrîn, Oedip, și n-am văzut decît destine. Dar crezi oare că altora — fie ei sclavi, cocoșați sau schilozi — nu le-ar fi plăcut să fie regi ai Tebei, ca tine ?

OEDIP: Înțelege-mă, prietene. Destinul meu n-a fost acela de a pierde ceva. Nici anii, nici beteșugurile nu mă înpăimîntă. Aș vrea să cad și mai jos, aș vrea să pierd totul — asta e soarta obștească. Dar să nu fiu Oedip, să nu fiu omul care, fără să știe, trebuia să domnească.

CERȘETORUL: Nu-nțeleg. Fii mulțumit că ai fost stăpîn, că ai mîncat, ai băut și ai dormit într-un pat. Cine-a murit o duce mai rău.

OEDIP: Nu e asta, îți spun. Îmi pare rău după vremea de demult, cînd nu eram încă nimic și aș fi putut să fiu un om ca ceilalți. Dar în zadar, destinul s-a împotrivit. A trebuit să plec și să nimeresc tocmai la Teba. A trebuit să-l omor pe bătrînul acela. Să aduc pe lume pe copiii aceia. Merită osteneala să faci un lucru care era ca și făcut cînd încă nu existai ?

CERȘETORUL: Merită osteneala, Oedip. Așa ne e dat nouă și ne e de ajuns. Lasă zeilor restul.

OEDIP: Nu există zei în viața mea. Ceea ce mă lovește e mai crud decît zeii. Căutam, neștiutor ca toți, să fac bine, să găsesc ziua un bine neștiut care să-mi dea seara o ușurare, speranța că miine aveam să fac mai mult. Nici măcar nelegiuirilor nu-i lipsește această mulțumire. Mă urmăreau bănuiele, glasuri nedeslușite, amenințări. La început era doar un oracol, un cuvînt trist, și am nădăjduit să scap. Am trăit în toți anii aceia ca un fugar care se uită în urma lui. Am îndrăznit să cred numai în gîndurile mele, în clipele de răgaz, în renașteri neașteptate. Am stat mereu la pîndă. Și n-am scăpat. Chiar în clipele acelea, destinul se împlinea.

CERȘETORUL: Dar, Oedip, pentru toți e la fel. Asta înseamnă destin. E adevărat, suferințele tale au fost înfrîntoare.

OEDIP: Nu, nu-nțelegi, nu-nțelegi, nu-i asta. Aș fi vrut să fi fost și mai înfrîntoare. Aș fi vrut să fi fost omul cel mai de rînd și cel mai josnic, numai să fi vrut eu să fac ceea ce am săvîrșit. Nu să mă fi supus orbește destinului. Nu să fi împlinit ceva, vrînd să fac altceva. Ce mai înseamnă Oedip, ce mai însemnăm cu toții, dacă pînă și pofta cea mai tainică a singelui tău a existat încă dinainte de a te naște, și totul era dinainte sorocit ?

CERȘETORUL: Poate c-a existat și pentru tine, Oedip, vreo zi de bucurie. Și nu zic atunci cînd ai învins Sfînxul și te aclama toată Teba, sau cînd ți s-a născut primul copil și te aflai în palat, ascultînd Sfatul. La aceste lucruri nu te mai poți gîndi, e adevărat. Dar ai trăit totuși viața tuturor ; ai fost tînăr și-ai văzut lumea, ai rîs și te-ai jucat, și-ai vorbit, nu fără înțelepciune ; te-ai bucurat de viață, de trezire și de odihnă, și-ai bătut drumurile. Acum ești orb, e adevărat. Dar ai apucat și alte zile.

OEDIP: Aș fi nebun să tăgăduiesc. Și viața mi-a fost lungă. Dar din nou îți spun : m-am născut ca să domnesc peste voi. Celui care are febră, fructele cele mai gustoase îi provoacă doar zbucium și greață. Și febra mea e destinul meu — teama, groaza veșnică de a împlini tocmai lucrul știut. Eu știam — am știut întotdeauna — că sînt ca veverița captivă care crede că se cațără și nu face decît să se învîrtească în cușcă. Și mă întreb : cine a fost Oedip ?

CERȘETORUL: Un mare, un adevărat domn, poți spune. Eu auzeam vorbindu-se despre tine pe străzi și la porțile Tebei. A existat unul care și-a lăsat casa și a cutreierat Beoția și a văzut marea, și ca să aibă soarta ta, s-a dus la Delfi să întrebe

oracolul. Vezi că destinul tău a fost atât de neobișnuit încât l-a schimbat pe al altuia. Ce să mai zică atunci un om care a trăit mereu în același sat, a făcut mereu aceeași meserie, care face în fiecare zi un singur gest, și are obișnuinții copii, obișnuitele sărbători, și moare la vârsta tatălui său de boala obișnuită?

OEDIP: Nu sînt un om ca ceilalți, știu. Dar știu că și sclavul sau prostul dacă și-ar cunoaște dinainte zilele, ar ocoli cu scribă și biata plăcere pe care o găsește în ele. Nenorociții aceia care au căutat destinul meu, au scăpat oare de-al lor?

CERȘETORUL: Viața e mare, Oedip. Eu care-ți vorbesc, am fost unul dintre ei. Mi-am părăsit casa și-am colindat Grecia. Am văzut Delfi, și-am ajuns pînă la mare. Am așteptat prilejul, norocul, Sfinxul. Te știam fericit în palatul regal din Teba. Eram un om zdravăn pe atunci. Și chiar dacă n-am găsit Sfinxul, și nici un oracol n-a vorbit pentru mine, am iubit viața pe care am dus-o. Tu ai fost oracolul meu. Tu mi-ai schimbat destinul. A cerși sau a domni, ce importanță are? Amîndoi am trăit. Lasă zeilor restul.

OEDIP: N-ai să știi niciodată dacă ceea ce ai făcut, ai vrut să faci . . . Dar desigur drumul larg deschis are ceva omenesc, ceva fără pereche de omenesc. În singurătatea lui întortochiată e ca întruparea acelei dureri care ne străpunge. O durere care e ca o ușurare, ca o ploaie după zăpueală, — tăcută și molcomă, care se revărsă parcă din lucruri din adîncul inimii. Această sfîrșeală și această pace, după zbuciumul destinului, sînt poate singurul lucru care e al nostru cu adevărat.

CERȘETORUL: Cîndva nu existam, Oedip. Așadar și poftele inimii și sîngele, și deșteptările au ieșit din nimic. Aș spune că și dorința ta de a fugi de destin, este ea însăși destin. Nu noi ne-am zămislit sîngele. Așa că s-o știm și să trăim liberi, după oracol.

OEDIP: Cît timp cauți, prietene, da. Tu ai avut noroc să nu găsești niciodată. Dar vine ziua cînd te întorci pe Citeron și nu te mai gîndești la asta, muntele e pentru tine o altă copilărie, îl vezi în fiecare zi și chiar te cațeri pe el. Apoi cineva îți spune că te-ai născut acolo. Și totul se năruie.

CERȘETORUL: Te înțeleg, Oedip. Dar avem cu toții un munte al copilăriei. Și oricît de departe rătăcești, ajungi din nou pe poteca lui. Acolo am devenit ceea ce sîntem.

OEDIP: Una e să vorbești, alta e să suferi, prietene. Sigur că stînd de vorbă, ceva se domolește în inimă. A vorbi e întrucîtva ca și cum ai rătăci pe străzi zi și noapte, ca noi, fără țintă, nu ca tinerii care-și caută norocul. Și tu ai vorbit mult și ai văzut multe. Cu adevărat vroiai să domnești?

CERȘETORUL: Cine știe? Ceea ce e sigur e că aveam nevoie de o schimbare. Cauți ceva și găsești cu totul altceva. Și asta e tot destin. Dar vorbind, ne ajutăm să ne regăsim pe noi înșine.

OEDIP: Și ai familie? Ai pe cineva? Nu cred.

CERȘETORUL: N-aș mai fi ceea ce sînt.

OEDIP: Ciudat lucru că pentru a-ți înțelege aproapele trebuie să fugi de el. Și vorbele cele mai adevărate sînt cele pe care le rostim din întîmplare, printre necunoscuți. O, așa trebuia să trăiesc eu, Oedip, pe drumurile Focidei și ale Istmului pe cînd aveam vedere. Și să nu mă fi cățărat pe munți, să nu fi dat ascultare oracolelor . . .

CERȘETORUL: Tu uiți cel puțin cîteva vorbe din cele pe care le-ai rostit.

OEDIP: Pe care, prietene?

CERȘETORUL: Pe cele de la răspîntia Sfinxului.

În istoria lumii era numită titanică; a fost populată de oameni, de monștri, și de zei neorganizați încă în Olimp. Unii cred chiar că n-ar fi existat decât monștri — adică inteligențe închise într-un corp diform și bestial. De aici bănuiala că mulți dintre ucigașii monștrilor — în frunte cu Hercule — ar fi vărsat sânge frățesc.

STÎNCA

(Vorbesc HERCULE și PROMETEU)

HERCULE: Prometeu, am venit să te eliberez.

PROMETEU: Știu și te așteptam. Trebuie să-ți mulțumesc, Hercule. Ai străbătut un drum înspăimântător ca să te urci până aici. Dar tu nu știi ce-i frica.

HERCULE: Starea ta e mai înspăimântătoare, Prometeu.

PROMETEU: Într-adevăr, tu nu știi ce-i frica? Nu cred.

HERCULE: Dacă frica înseamnă să nu faci ceea ce trebuie, atunci eu n-am încercat-o niciodată. Dar sînt un om, Prometeu, nu întotdeauna știu ce trebuie să fac.

PROMETEU: Milă și teamă, asta e omul. Nu altceva.

HERCULE: Prometeu, tu mă ții de vorbă, și cu fiecare clipă care trece, chinul tău continuă. Am venit să te eliberez.

PROMETEU: Știu, Hercule. O știam chiar de cînd erai doar un copil în fașă, de cînd încă nu te născuseși. Dar mi se întîmplă și mie ca oricărui om care a suferit mult într-un loc — în închisoare, în surghiun, în primejdie — ca atunci cînd sosește clipa eliberării să nu se poată hotărî să lase în urmă viața îndurată.

HERCULE: Nu vrei să părăsești stîncă ta?

PROMETEU: Trebuie s-o părăsesc, Hercule, îți spun că te așteptam. Dar clipa mă apasă, ca pe un om. Tu ști că aici te chinuiești mult.

HERCULE: E deajuns să te privesc, Prometeu.

PROMETEU: Suferi atît de mult, încît vrei să mori. Într-o bună zi și tu vei ști asta, și te vei cățăra pe o stîncă. Dar eu nu pot să mor, Hercule. Nici tu, de altfel, n-ai să mori.

HERCULE: Ce tot spui?

PROMETEU: Te va răpi un zeu. Ba chiar o zeiță.

HERCULE: Nu știu, Prometeu. Lasă-mă să te dezleg.

PROMETEU: Și ai să fii ca un copil, plin de recunoștință, și ai să uiți nedreptățile și ostenelele, și-ai să trăiești sub cer, lăudînd zeii, înțelepciunea și bunătatea lor.

HERCULE: Nu ne vine totul de la ei?

PROMETEU: O, Hercule, există o înțelepciune mai veche. Lumea e mai veche decît stîncă asta. Și asta o știu și ei. Fiecare lucru are un destin. Dar zeii sînt tineri, aproape tot atît de tineri ca tine.

HERCULE: Nu ești și tu unul dintre ei?

PROMETEU: Și am să mai fiu. Așa vrea destinul. Dar cîndva am fost un titan și am trăit într-o lume fără zei. S-a întîmplat și asta... Nu poți să te gîndești la o astfel de lume?

HERCULE: Nu e lumea monștrilor și a haosului?

PROMETEU: A titanilor și a oamenilor, Hercule. A fiarelor și a pădurilor. A mării și a cerului. Lumea luptei și a singelui care te-a făcut așa cum ești. Pînă și cel din urmă zeu, cel mai nelegiuit, era atunci un titan. Nu există ceva care să aibă preț în lumea prezentă sau viitoare, care să nu fie titanic.

HERCULE: Era o lume de stînci.

PROMETEU: Cu toții aveți o stîncă, voi oamenii. De aceea vă iubeam. Dar zeii sînt cei care nu cunosc stîncă. Nu știu nici să rîdă, nici să plîngă. Ei surîd în fața destinului.

HERCULE: Ei te-au ținut.

PROMETEU: O, Hercule, biruitorul e întotdeauna un zeu. Cât timp omul-titan se luptă și rezistă, poate să ridă și să plângă. Și dacă te ținutesc, dacă te cațeri pe munte, asta-i biruința pe care ți-o îngăduie destinul. Trebuie să-i fim recunoscători. Ce-nseamnă biruința dacă nu mila care devine gest, care îți mîntuie pe ceilalți prin ea? Fiecare lucrează pentru ceilalți sub legea destinului. Eu însumi, Hercule dacă azi sint eliberat, o datorez cuiva.

HERCULE: Am văzut lucruri mai rele, și încă nu te-am eliberat.

PROMETEU: Hercule, nu vorbesc despre tine. Tu ești milos și curajos. Menirea ta ți-ai îndeplinit-o.

HERCULE: N-am făcut nimic, Prometeu.

PROMETEU: N-ai fi un muritor, dacă ai cunoaște destinul. Dar tu trăiești într-o lume de zei. Și zeii v-au luat pînă și asta. Nu știi nimic și ai făcut tot. Adu-ți aminte de centaur.

HERCULE: Omul-fiară pe care l-am omorît azi dimineată?

PROMETEU: Nu omori monștrii. Nu o pot face nici zeii. Va veni ziua cînd vei crede că ai omorît un alt monstru, și mai bestial, și-ți vei fi pregătit doar stîncă ta... Știi pe cine ai lovit azi dimineată?

HERCULE: Pe centaur.

PROMETEU: L-ai izbit pe Chiron, piosul, bunul prieten al titanilor și al muritorilor.

HERCULE: O, Prometeu...

PROMETEU: Nu te întrista, Hercule. Sintem cu toții tovarăși de soartă. E legea lumii ca nimeni să nu se descătușeze, dacă nu se varsă sînge pentru el. Și pentru tine se va adevăra același lucru pe muntele Oeta. Și Chiron știa...

HERCULE: Vrei să spui că s-a jertfit?

PROMETEU: Cu siguranță. Așa cum odinioară eu știam că răpirea focului avea să fie stîncă mea.

HERCULE: Prometeu, lasă-mă să te desleg. Apoi spune-mi totul, despre Chiron și despre Oeta.

PROMETEU: Sint ca și deslegat, Hercule. Eu puteam să fiu deslegat numai dacă un altul îmi lua locul. Și Chiron s-a lăsat străpuns de tine, pe care te trimitea soarta. Dar în această lume care s-a născut din haos domnește legea dreptății. Mila, teama și curajul sint doar unelte. Nimic nu rămîne nerăsplătit. Sîngele pe care tu l-ai vărsat și-l vei vărsa te va împinge pe muntele Oeta să-ți primești moartea ta. Te va chema sîngele monștrilor pe care tu trăiești ca să-i nimicești. Și te vei urca pe un rug, aprins cu focul pe care eu l-am răpit.

HERCULE: Dar eu nu pot să mor, mi-ai spus.

PROMETEU: Moartea a intrat în această lume odată cu zeii. Voi, muritorii, vă temeți de moarte deoarece, pe zei, îi știți nemuritori. Dar fiecare are moartea pe care și-o merită. Vor pieri și ei.

HERCULE: Ce spui?

PROMETEU: Nu se poate spune totul. Dar adu-ți aminte că monștrii nu mor. Ceea ce moare, e teama pe care ei ți-o inspiră. Așa e și cu zeii. Cînd muritorilor nu le va mai fi teamă de ei, zeii vor pieri.

HERCULE: Se vor întoarce titanii?

PROMETEU: Nu se întorc pietrele și pădurile. Ele există. Ceea ce a fost va fi.

HERCULE: Dar ai fost totuși legați în lanțuri. Chiar și tu.

PROMETEU: Sint un nume, nu altceva. Înțelege-mă, Hercule. Și lumea are anotimpuri ca și cîmpul și pămîntul. Vine iar iarna, vine iar vara. Cine poate spune că pădurea piere sau că rămîne la fel? Voi veți fi titanii, în cîrînd.

HERCULE: Noi muritorii?

PROMETEU: Voi muritorii — sau nemuritorii, n-are importanță.

Sexul, beția și singele au amintit întotdeauna de lumea subpământeană și au făgăduit multora plăceri lumești. Dar Orfeu, cîntărețul troac, căldător în Infern și jertfă îndurerată ca însuși Dionisos, a avut o semnificație deosebită.

NEMÎNGÎIATUL

(Vorbesc ORFEU și BACCA)

ORFEU: Așa s-a întîmplat. Ne urcam pe cărarea din pădurea umbrelor. Lăsasem departe Cocitul, Stixul, barca, tînguirile. Se prefira pe frunze licărul cerului. Auzeam în urmă foșnetul pașilor ei. Dar eram tot acolo, cu frigul acela în mine. Mă gîndeam că într-o zi trebuia să mă întorc, că ceea ce a mai fost va mai fi. Mă gîndeam la viața de altădată, alături de ea ; mă gîndeam că odată și odată se va sfîrși. Ceea ce a fost va fi. Mă gîndeam la frigul acela, la golul acela pe care-l străbătusem și pe care ea îl purta în oase, în măduvă, în sînge. Mai merita osteneala să renaști? M-am gîndit la asta, și am întrezărit lumina zilei. Atunci am spus: « Să se sfîrșească », și m-am întors. Euridice pieri așa cum se stinge o luminare. Am auzit doar un foșnet, ca de șoricel care fuge.

BACCA: Ciudate vorbe, Orfeu. Aproape că nu pot să cred. Aici se spunea că le erai drag zeilor și muzelor. Multe din noi te urmează fiindcă te știu îndrăgostit și fericit. Erai atît de îndrăgostit încît — tu, singurul dintre oameni — ai trecut dincolo de porțile neantului. Nu cred asta, Orfeu. N-a fost vina ta dacă destinul te-a trădat.

ORFEU: Ce-are-a face destinul? Destinul meu nu trădează. Ar fi fost caraghios ca după călătoria aceea, după ce văzusem în față nimicul, să fi întors capul din greșală sau din capriciu.

BACCA: Aici se spune că l-ai întors din dragoste.

ORFEU: Nu iubești pe cel ce-a murit.

BACCA: Și totuși ai plîns pe munți și pe coline — ai căutat-o și ai strigat-o — ai coborît în Infern. Asta ce înseamnă?

ORFEU: Spui că ești asemenea oamenilor. Să știi dar, că un om nu știe ce să facă cu moartea. Euridice, cea pe care am plîns-o, era un anotimp al vieții. Acolo eu căutam cu totul altceva, decît dragostea ei. Căutam un trecut pe care Euridice nu-l cunoaște. Am înțeles asta printre morți, pe cînd îmi cîntam cîntecul. Am văzut umbrele încremenind și privind în gol, tînguirile încetînd și pe Persefona ascunzîndu-și fața, pe însuși tenebrosul, impasibilul Hades, apropiindu-se ca un muritor și ascultînd. Am înțeles că morții nu mai înseamnă nimic.

BACCA: Durerea te-a răscolit, Orfeu. Cine n-ar vrea să se întoarcă trecutul? Euridice era ca și înviată din morți.

ORFEU: Ca să moară apoi din nou, Bacca. Ca să poarte în sînge groaza Infernului și să tremure cu mine zi și noapte. Tu nu știi ce-i nimicul.

BACCA: Și astfel tu care, cîntînd, ai fi redobîndit trecutul, l-ai respins și nimicît. Nu, nu pot să cred asta.

ORFEU: Înțelege-mă, Bacca. Un adevărat trecut a fost doar în cîntec. Infernul s-a văzut pe sine numai ascultîndu-mă. Încă pe cînd urcam poteca, acel trecut pierdea, devenea amintire, părea mort. Cînd se ivi întîiul licăr al cerului, tresării ca un copil, fericit și neîncrezător, tresării doar pentru mine, pentru lumea celor vii. Anotimpul pe care îl căutasem era în acea ivire a zorilor. Nu-mi mai păsa de loc de

cea care mă urma. Trecutul meu a însemnat mijirea luminii, a însemnat cîntecul și dimineața aceea. Și am întors capul.

BACCA: Cum ai putut să te resemnezi, Orfeu? Pentru cel care te-a văzut la întoarcere, erai înspăimîntător. Euridice însemnase pentru tine viața.

ORFEU: Prostii. Murind, Euridice a devenit altceva. Acel Orfeu care a coborît în Infern, nu mai era nici soț, nici văduv. Plînsul meu de atunci a fost ca al unui copil care surdise amintindu-și de el. Plîngînd, eu n-o mai căutam pe ea, ci pe mine, însumi. Căutam destinul, dacă vrei. Mă ascultam.

BACCA: Multe din noi te urmează deoarece cred în acest plîns al tău. Așadar ne-ai amăgit?

ORFEU: O, Bacca, Bacca, chiar nu vrei să înțelegi? Destinul meu nu trădează. M-am căutat pe mine însumi. Nu caută nimeni altceva.

BACCA: Aici noi sîntem mai simpli, Orfeu. Aici credem în dragoste și în moarte, și plîngem și rîdem cu toții. Petrecerile noastre cele mai vesele sînt cele în care curge sînge. Noi, femeile din Tracia, nu ne temem de aceste lucruri.

ORFEU: Privind cu ochii vieții, totul e frumos. Dar crede pe cel care a fost printre morți... Nu merită osteneala...

BACCA: Cîndva nu erai așa. Nu vorbeai despre neant. Aproprierea de moarte ne face asemeni zeilor. Tu însuși ne învățai că o beție schimbă viața și moartea și ne face mai mult decît umani... Tu ai văzut petrecerea.

ORFEU: Nu are importanță sîngele, fetei. Nici beția, nici sîngele nu mă impresionează. Dar ce înseamnă un om e greu de spus. Nici tu, Bacca, nu știi.

BACCA: Fără noi, n-ai fi nimic, Orfeu.

ORFEU: Am spus-o și-o știu. Și apoi, ce importanță are? Am coborît în Infern fără voi...

BACCA: Ai coborît să ne cauți.

ORFEU: Dar nu v-am găsit. Vroiam cu totul altceva. Ceva ce am găsit întorcîndu-mă la lumină.

BACCA: Cîndva o cîntai pe Euridice pe munte...

ORFEU: Vremea trece, Bacca. Munții există, Euridice nu mai e. Aceste lucruri au un nume, și se chiamă om. Nu e aici de nici un folos să-i invoci pe zeii petrecerii.

BACCA: Și tu îi învoci.

ORFEU: De toate face un om în viață. Crede orice, în zilele lui. Crede pînă și că sîngele lui curge uneori în vinele altuia. Sau că ceea ce a fost se poate desface. Crede că prin beție înfrînge destinul. Toate astea le știu, și nu înseamnă nimic.

BACCA: Nu știi ce să faci cu moartea, Orfeu, și gîndul tău e numai moarte. A fost o vreme cînd petrecerea ne făcea nemuritori.

ORFEU: Și voi bucurați-vă de petreceri. Totul e îngăduit celui care nu știe încă. Fiecare trebuie să coboare odată în infernul lui. Orgia destinului meu s-a sfîrșit în Hades, s-a sfîrșit cîntînd în felul meu viața și moartea.

BACCA: Și ce înseamnă că un destin nu trădează?

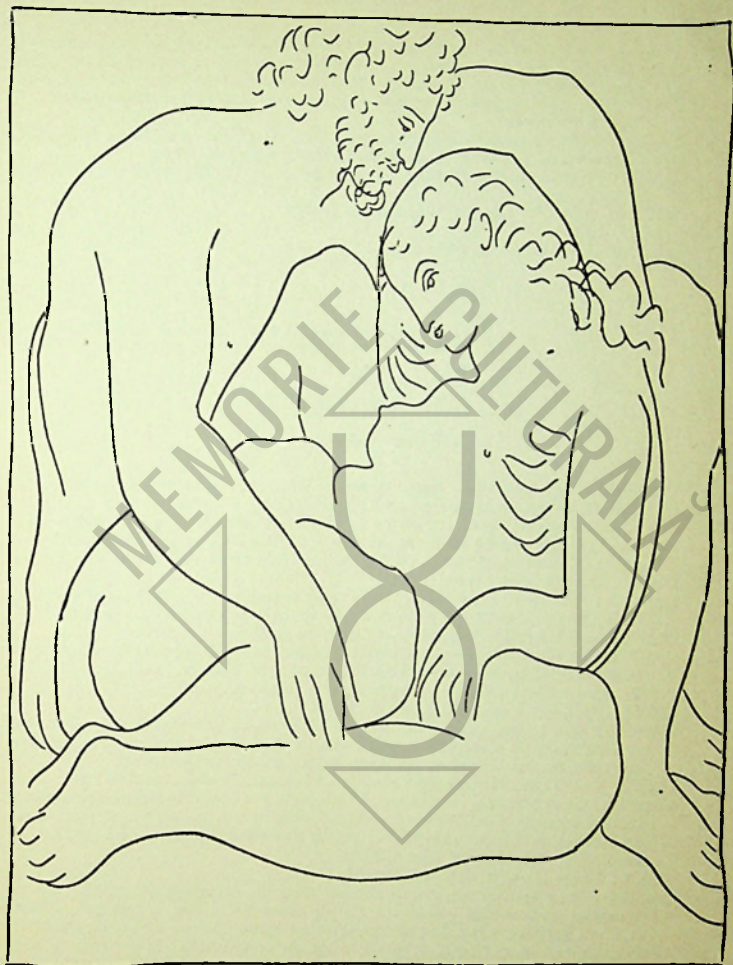
ORFEU: Înseamnă că e în tine, e al tău; mai adînc decît sîngele, dincolo de orice îmbătăre. Nici un zeu nu-l poate atinge.

BACCA: Se poate, Orfeu. Dar noi nu o căutăm pe Euridice. Cum dar să coborîm în Infern și noi?

ORFEU: De fiecare dată cînd invoci un zeu cunoști moartea. Și cobori în Infern pentru a sfișia ceva, pentru a înfrînge un destin. Nu învingi noaptea, dar pierzi lumina. Te zbați ca un obsedat.

BACCA: Spui lucruri groaznice. Așadar ai pierdut lumina și tu?

ORFEU: Eram ca și pierdut, și cîntam. Înțelegînd, m-am găsit pe mine însumi.

BACCA: Merită oare să te descoperi în felul acesta? Există o cale mai simplă, — a neștiinței și a bucuriei. Zeul e ca un stăpîn peste viață și moarte. Te lași pradă beției lui, sfîșii sau ești sfîșiat. Renaști de fiecare dată, și te trezești tu însuși, ziua.

ORFEU: Nu vorbi de ziua, de trezire. Puțini oameni știu. Nici o femeie ca tine, nu știe ce înseamnă.

BACCA: Poate de aceea te urmează femeile din Tracia. Tu ești pentru ele ca zeul lor. Ai coborît de pe munți. Cînti versuri de dragoste și de moarte.

ORFEU: Proasto. Cu tine se poate vorbi cel puțin. Poate că într-o zi vei fi asemenea oamenilor.

BACCA: Numai femeile din Tracia să nu cumva...

ORFEU: Spune.

BACCA: Să nu cumva să sfîșie zeul...

Toți știu că Ulișse, naufragiat, pe drumul reîntoarcerii, a rămas nouă ani pe insula Ogigea, unde nu era decît Calipso, antica zeiță.

INSULA

(Vorbesc CALIPSO și ULISSE)

CALIPSO: Ulișse, nu-i nimic foarte deosebit. Și tu ca și mine vrei să te oprești pe o insulă. Ai văzut și ai îndurat totul. Poate că într-o zi am să-ți spun și eu cîte am îndurat. Amîndoi sîntem istoviți de un destin prea greu. Pentru ce să pleci? Ce-ți pasă că insula aceasta nu e cea pe care o căutai? Aici nu se întîmplă niciodată nimic. O palmă de pămînt și, cît cuprinzi cu ochii, zarea. Aici poți trăi o veșnicie.

ULISSE: O viață nemuritoare.

CALIPSO: Nemuritor e cel care acceptă clipa prezentă. Cel care nu mai cunoaște un « mine ». Dar dacă-ți place cuvîntul, spune-l. Ești cu adevărat pregătit?

ULISSE: Eu îl socoteam nemuritor pe cel ce nu se teme de moarte.

CALIPSO: Pe cel care nu speră să trăiască. Desigur, tu ești ca și nemuritor. Ai îndurat multe și tu. Dar de ce această nerăbdare de a te întoarce acasă? Ești neliniștit.

Ce e cu vorbele pe care le îngîni mereu, singur printre stînci?

ULISSE: Dacă mîine aș pleca, ai fi nefericită?

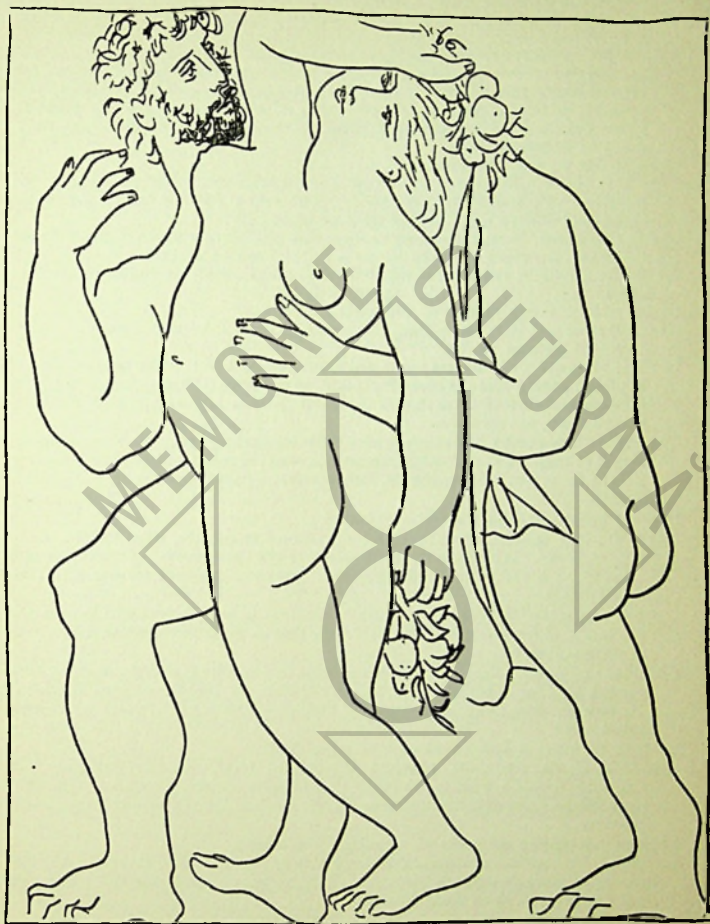
CALIPSO: Vrei să știi prea multe, dragule. Să zicem că sînt nemuritoare. Dar dacă tu nu renunți la amintirile și visele tale, dacă nu-ți părăsești nerăbdarea și nu accepți orizontul acesta, nu vei scăpa de destinul pe care-l cunoști.

ULISSE: E vorba întotdeauna de a accepta un orizont. Pentru a dobîndi ce?

CALIPSO: Ca să pui capul jos și să taci, Ulișse. Te-ai întrebat vreodată pentru ce și noi căutăm somnul? Te-ai întrebat vreodată unde se duc vechii zei pe care lumea nu îi cunoaște? De ce se afundă în timp, ca pietrele-n pămînt, ei care sînt, totuși, veșnici? Și cine sînt eu, cine e Calipso?

ULISSE: Te-am întrebat dacă ești fericită.

CALIPSO: Nu e asta, Ulișse. Aerul, chiar și aerul din această insulă pustie, care vibrează acum numai de vuietul mării și de zarva păsărelelor, e prea gol. Învăluit în acest, gol nu e nimic de regretat, bagă de seamă. Dar nu auzi și tu cîteodată, în anumite zile, o tăcere, o oprire în loc, ca urma unei vechi încordări și prezențe dispărute?

ULISSE: Așadar și tu vorbești cu stîncile?

CALIPSO: E o tăcere, îți spun. Un lucru îndepărtat și aproape mort. Ceea ce a fost și nu va mai fi niciodată. În vechea lume a zeilor, un gest de-al meu era destin. Am purtat nume înfricoșătoare, Ulișse. Pămîntul și marea mi se supuneau. Apoi am ostenit; vremea s-a scurs și n-am mai vrut să mă mișc. Unele dintre noi am rezistat noilor zei; am lăsat ca numele noastre să se cufunde în timp; totul s-a schimbat și totul a rămas la fel; nu merita să le tăgăduiești celor noi destinul. Acum îmi cunoașteam orizontul și știam pentru ce — la rîndul lor — cei vechi nu ni se împotriviseră.

ULISSE: Dar nu erai nemuritoare?

CALIPSO: Și sînt, Ulișse. Să mor, nu sper. Și nu sper să trăiesc. Accept clipa. Pe voi muritorii vă așteaptă ceva asemănător, bătrînețea și părerea de rău. De ce nu vrei să-ți odihnești capul lîngă al meu, pe insula asta?

ULISSE: Aș face-o, de-aș crede că ești resemnată. Dar și tu, care ai fost stăpîna tuturor lucrurilor, ai nevoie de mine, un muritor, ca să te ajut să-nduri.

CALIPSO: E un bine reciproc, Ulișse. Nu există adevărată tăcere decît aceea împărțită.

ULISSE: Nu-ți ajunge că sînt cu tine astăzi?

CALIPSO: Nu ești cu mine, Ulișse. Tu nu accepți orizontul acestei insule. Și nu te lepezi de părerea de rău.

ULISSE: Părerea de rău trăiește viu în mine, așa cum în tine trăiește tăcerea. Ce s-a schimbat pentru tine din ziua cînd pămîntul și marea ți se supuneau? Ai simțit doar că erai singură și ostenită și ți-ai uitat numele. Nimic nu ți s-a luat. Ceea ce ești acum, ai vrut să fii.

CALIPSO: Ceea ce sînt e aproape nimic, dragule. Aproape muritoare, aproape o umbră ca tine. E un somn lung, început cîne știe cînd și tu ai pătruns în acest somn al meu ca un vis. Mi-e teamă de zori, de trezire; dacă tu pleci, asta înseamnă trezirea.

ULISSE: Ești tu, stăpîna, cea care vorbește?

CALIPSO: Mi-e teamă de trezire, cum ție ți-e teamă de moarte. Uite, înainte, acum știu, murisem. Nu rămînea din mine pe insula asta decît murmurul mării și al vîntului. O, nu era nici o suferință. Dormeam. Dar de cînd ai sosit tu, ai adus cu tine o altă insulă.

ULISSE: O căutam de prea multă vreme. Tu nu știi ce înseamnă să vezi în zare un pămînt, și să întredeschizi ochii de fiecare dată ca să te încredințezi. Eu nu pot să accept și să tac.

CALIPSO: Și totuși, Ulișse, voi oamenii spuneți că a regăsi ceea ce ai pierdut e totdeauna un rău. Trecutul nu se întoarce. Nimic nu rezistă scurgerii timpului. Tu care ai văzut Oceanul, monștrii și Elizeul, ai mai putea să recunoști casele, casele tale?

ULISSE: Tu însăși ai spus că eu port cu mine insula.

CALIPSO: O, da, schimbată, pierdută, o amintire. Ecol unei mări printre stînci sau puțin fum. Cu tine, nu va putea să o împartă nimeni. Casele vor fi ca fața unui bătrîn. Cuvintele tale vor avea alt tîlc decît al lor. Vei fi mai singur decît pe mare.

ULISSE: Am să știu cel puțin că trebuie să mă opresc.

CALIPSO: Nu merită osteneala, Ulișse. Cine nu se oprește acum, nu se mai oprește niciodată. Ceea ce faci, vei face mereu. Trebuie să rupe odată destinul, trebuie să ieși din drum și să te pierzi în timp...

ULISSE: Nu sînt nemuritor.

CALIPSO: Ai să fii dacă mă ascuți. Ce e viața veșnică dacă nu această acceptare a clipei care vine și a clipei care se duce? Îmbătarea, plăcerea, moartea nu au alt rost. Ce-a însemnat pînă acum rătăcirea ta zbuciumată?

ULISSE: Dacă aș fi știut, aș fi încetat să mai rătăcesc. Dar tu uiți ceva.

CALIPSO: Vorbește.

ULISSE: Ceea ce caut eu port în inimă ca și tine.

Că misterele eleusine le-au înfățișat inițiașilor un model divin al nemuririi în figurile lui Dionisos și Demeter (și Core și Pluton) le place tuturor să audă. Mai puțin le place să audă amintindu-se că Demeter e spicul-plinea și Dionisos strugurele-vinul. «Luați, mincați...»

MISTERUL

(Vorbesc DIONISOS și DEMETER)

DIONISOS: Muritorii aceștia sînt de-a dreptul amuzanți. Noi știm și ei fac. Fără ei mă-ntreb ce-ar însemna zilele. Ce-am fi noi cei din Olimp. Ne cheamă cu glăscioarele lor și ne dau nume.

DEMETER: Eu am existat înaintea lor, și pot să-ți spun că eram singuri. Pămîntul era pădure, șarpe, broască țestoasă. Eram pămîntul, aerul, apa. Ce puteam face? Atunci am luat obiceiul de a fi veșnici.

DIONISOS: Cu oamenii nu se-ntîmplă asta.

DEMETER: E adevărat. Tot ceea ce ating ei, devine timp. Devine acțiune. Așteptare și speranță. Și moartea lor înseamnă ceva.

DIONISOS: Au un fel de a se numi pe ei înșiși, lucrurile și pe noi, care îmbogățește viața. Ca viile pe care au știut să le sădească pe aceste coline. Cînd am dus mlađițele de viță la Eleusis nu credeam că din niște povîrnișuri stîlcoase și urite aveau să facă un pămînt atît de dulce. La fel au făcut cu grîul, tot așa cu grădinile. Pretutindenî unde cheltuiesc ostenele și cuvinte, se naște un ritm, un sens, o tihnă.

DEMETER: Și poveștile pe care știi să le povestească despre noi? Mă-ntreb uneori dacă eu sînt cu adevărat Gaia, Rea, Cibeles, Mama Mare, așa cum îmi spun ei. Știu să ne dea nume care ne dezvăluie nouă înșine, lacco ; și ne smulg apăsătoarei veșnicii a destinului ca să ne înfrumusețeze în vremile și tărîmurile în care ne aflăm.

DIONISOS: Pentru noi tu ești veșnic Deò.

DEMETER: Cine-ar spune că sînt atît de bogați, în mizeria lor? Pentru ei eu sînt un munte plin de păduri și sălbatec, sînt nor și peșteră, sînt stăpîna grînelor și a cîsniciei, a stîncilor, leagănul și mormîntul, mama Corei. Le datorez lor totul.

DIONISOS: Și despre mine vorbesc mereu.

DEMETER: Și n-ar trebui, lacco, să-i ajutăm mai mult, să-i răsplătim într-un fel, să fim alături de ei în scurta viață de care se bucură?

DIONISOS: Tu le-ai dat cerealele, eu vița de vie, Deò. Lasă-i pe ei să se străduiască. Mai e nevoie de altceva?

DEMETER: Nu știu cum, dar tot ce iese din mîinile noastre e totdeauna suspect.

E o secure cu două tășuri. Triptolem al meu puțin a lipsit să nu fie înjunghiat de țăranul scit căruia îi ducea grîul. Și aud că și tu faci să curgă sînge nevinovat.

DIONISOS: N-ar mai fi oameni, dacă n-ar fi triști. Viața lor trebuie totuși să sfîrșească. Toată bogăția lor e moartea, care-i silește să se trudească, să țină minte și să prevadă. Și apoi să nu crezi, Deo, că sîngele lor prețuiește mai mult decît grîul sau vinul cu care-i hrănim. Sîngele e mîrșav, murdar, meschin.

DEMETER: Tu ești tînăr, lacco, și nu știi că în sînge ne-au găsit. Tu cutreieri lumea fără astîmpăr și moartea e pentru tine ca vinul care exaltă. Dar nu te gîndești că muritorii au îndurat tot ceea ce povestesc despre noi. Cîte mame muritoare nu au pierdut-o pe Core a lor și n-au mai găsit-o niciodată. Și astăzi omagiul cel mai bogat pe care știi să ni-l aducă e să verse sînge.

DIONISOS: Dar e un omagiu, Deo? Tu știi bine că omorînd victima credeau cîndva că ne omoară pe noi.

DEMETER: Și poți să-i învinovățești pentru asta? De aceea îți spun că ne-au găsit în sînge. Dacă pentru ei moartea e sfîrșitul și începutul trebuiau să ne omoare ca să ne vadă renăscînd. Sînt foarte nefericiți, lacco.

DIONISOS: Crezi? Mie îmi par neghiobi. Sau poate nu. Dîndu-și seama că oricum sînt muritori, dau un sens vieții, omorîndu-se. Povestile trebuie să le trăiască și să le plătească murind. Ia de pildă isprava lui Icar...

DEMETER: Sau pe biata Erigone...

DIONISOS: Da, dar Icar s-a omorît fiindcă a vrut. Poate că s-a gîndit că sîngele lui e vin. Culegea via, tescuaia strugurii, și trăgea vinul în butoi ca un nebun. Era înflăcărat cînd vedea într-o bătătură mustul înspumat. Au stropit cu must gardurile vii, zidurile, sapele. Și Erigone și-a afundat mîinile în must. Apoi, pentru ce acest bătrîn neghiob s-a dus pe cîmp, la păstori, să le dea de băut? Aceștia, beți, otrăviți, sălbaticiți, l-au înjunghiat peste hățuș ca pe un țap și apoi l-au îngropat ca să țînească alt vin. El știa și a vrut asta. Trebuia să rămînă înmărmurită fata care gustase vinul acela? Știa și ea. Ce altceva putea să facă, pentru a sfîrși această poveste, decît să se spînzure la soare ca un ciorchine de struguri? Nu e nimic trist în asta. Muritorii spun povești singeroase.

DEMETER: Și ți se pare că asta e demn de noi? Te-ai întrebat totuși ce-am fi fără ei? Știi că într-o zi s-ar putea sătura de noi, zeli. Vezi așadar că sîngele, acest sînge meschin, te interesează.

DIONISOS: Dar ce vrei să le dăm? Orice le-am da, la ei ar deveni sînge.

DEMETER: Există un singur fel de-ai ajuta și tu știi care e acela.

DIONISOS: Spune-l.

DEMETER: Să dăm un sens morții lor.

DIONISOS: Ce spui?

DEMETER: Să-i învățăm viața fericită.

DIONISOS: Dar asta însemna a pune la încercare destinul, Deo. Sînt muritori.

DEMETER: Ascultă. Va veni ziua cînd se vor gîndi singuri la asta. Și o vor face fără noi, cu o poveste. Vor vorbi despre oameni care au biruit moartea. Pe unul din ei l-au și înălțat în tăriile cerului, altul coboară în infern la fiecare șase luni. Unul din ei s-a bătut cu moartea și i-a smuls o făptură... Înțelege-mă, lacco. O vor face singuri. Și atunci noi vom redeveni ceea ce am fost: aer, apă și pămînt.

DIONISOS: Tot n-au să trăiască mai mult cu asta.

DEMETER: Copil prost, ce crezi? Dar moartea va avea un sens. Vor muri spre a renăște și ei, și nu vor mai avea nevoie de noi.

DIONISOS: Ce vrei să facem, Deo?

13 februar
XXXVI.
7. 10. 10

DEMETER: Să-i învățăm că pot fi egali cu noi dincolo de durere și de moarte. Dar să le-o spunem noi. Așa cum grîul și vița de vie coboară în Infern ca să răsară, să-i învățăm că și pentru ei moartea e o nouă viață. Să le dăm povestea asta. Să-i învățăm un destin care să se împletească cu al nostru.

DIONISOS: Tot vor muri.

DEMETER: Vor muri și vor fi învins moartea. Vor vedea ceva dincolo de sînge, ne vor vedea pe noi doi. Nu se vor mai teme de moarte și nu vor mai avea nevoie să o îmblînzească vîrsînd alt sînge.

DIONISOS: Putem s-o facem, Deò, putem s-o facem. Va fi povestea vieții veșnice. Aproape că-i invidiez. Nu vor cunoaște destinul și vor fi nemuritori. Dar nu spera că nu va mai curge sîngele.

DEMETER: Se vor gîndi numai la veșnicie. Există cel mult primejdia să nu le mai pese de aceste cîmpii mănoase.

DIONISOS: O vreme. Dar odată ce grîul și vița de vie vor avea sensul vieții veșnice, știu ce vor vedea oamenii în piine și în vin? Carne și sînge, ca acum, ca întotdeauna. Carnea va sîngera și sîngele va șiroi nu pentru a îmblînzii moartea ci pentru a dobîndi veșnicia care îi așteaptă.

DEMETER: S-ar zice că prevezi viitorul. De unde-l cunoști?

DIONISOS: E de ajuns să cunoști trecutul, Deò. Crede-mă. Dar te aprob. Va fi și asta tot o poveste.

Si potopul grecesc a însemnat pedepsirea unei lumi care pierduse respectul pentru zei. Se știe că pămîntul a fost apoi repopulat semănîndu-se pietre.

POTOPUL

(Vorbesc un SATIR și o HAMADRIADĂ)

HAMADRIADA: Mă întreb ce-or fi zicînd de apa asta muritorii.

SATIRUL: Ce știu ei? O primesc. Unii chiar nădăjduiesc o recoltă mai bună.

HAMADRIADA: La acest ceas revărsarea apelor a început să smulgă plantele din rădăcini. Acum plouă pretutindeni.

SATIRUL: Stau închiși în peșteri și în bordeele de pe munți. Ascultă ploaia. Se gîndesc la cei de prin văi care se luptă cu apa și se amăgesc.

HAMADRIADA: Cît ține noaptea se amăgesc. Dar mîine, în lumina înfricoșătoare, cînd vor vedea o singură mare pînă la cer, și munții micșorați, n-au să mai intre în peșteri. Vor privi. Își vor arunca un sac pe cap și vor privi.

SATIRUL: Îi confunzi cu animalele sălbatice. Nici un muritor nu știe să înțeleagă că moare și să privească moartea. Trebuie să alerge, să gîndească, să spună ceva. Să le vorbească celor ce rămîn.

HAMADRIADA: Dar de data asta nu mai rămîne nimeni. Ce-au să facă, așadar?

SATIRUL: Aici îi vreau. Cînd au să știe că sînt toți osîndiți, toți au să petreacă, ai să vezi. Chiar au să vină să ne caute.

HAMADRIADA: Pe noi? Dar ce-avem noi de-a face cu ei?

SATIRUL: Avem. Noi sîntem petrecerea, sîntem viața pentru ei. Au să caute viața împreună cu noi pînă la sfîrșit.

HAMADRIADA: Nu înțeleg ce viață le putem da. Nu știm nici măcar să murim.

Tot ce știm e să privim. Să privim și să știm. Dar tu spui că ei nu privesc și nu știu să se resemneze. Ce altceva oare pot să ne ceară?

SATIRUL: Atîtea lucruri, căprițo. Pentru ei, noi sîntem ca fiarele sălbatice. Dobi-toacele se nasc și mor ca frunzele. Pe noi ne întrezăresc dispărînd printre ramuri și atunci cred despre noi nu știu ce lucru divin — că atunci cînd fugim să ne-as-cundem, sîntem viața care continuă în pădure — o viață ca a lor, dar veșnică, mai bogată. Au să ne caute pe noi, îți spun. Va fi ultima speranță pe care o vor avea.

HAMADRIADA: Cu potopul ăsta? Și ce-au să facă?

SATIRUL: Nu știi ce-nseamnă o speranță? Vor crede că o pădure în care sîntem și noi nu se va scufunda. Își vor spune că toți, chiar toți oamenii, nu vor putea pieri, altminteri ce rost ar avea să se fi născut, și să ne fi cunoscut? Vor ști că zeii cei mari, din Olimp, le vor moartea, dar că noi ca și ei, ca și micile dobitoace, sîntem în definitiv viața, pămîntul, adevărul. Viața lor se reduce la petreceri, și noi sîntem petrecerile.

HAMADRIADA: Le convine să gîndească așa. Lor speranța, nouă destinul. Dar e o neghiobie.

SATIRUL: Nu tocmai. Ceva vor salva.

HAMADRIADA: Da, dar cine i-a provocat pe zeii cei mari? Cine a făcut toată neo-rînduiala aceea, că pînă și soarele își ascundea chipul? Mi se pare că ei. Bine le stă.

SATIRUL: Hai, căprițo, chiar crezi așa ceva? Nu te gîndești că dacă ar fi pîngărit cu adevărat viața, ar fi fost de ajuns viața ca să-i pedepsească, fără să fie nevoie ca Olimpul să deslănțuie potopul? Dacă cineva a pîngărit ceva, crede-mă pe mine, nu sînt ei.

HAMADRIADA: Totuși, trebuie să moară. Cum au să se simtă miine cînd vor ști ce se-ntîmplă?

SATIRUL: Ascultă șuvoaiele, micuțo. Miine vom fi și noi sub apă. Urîte lucruri ai să vezi, tu căreia îți place să privești. Noroc că nu putem muri!

HAMADRIADA: Uneori nu știu. Mă întreb ce-ar însemna moartea. E singurul lucru care ne lipsește cu adevărat. Știm tot și nu știm acest lucru simplu. Aș vrea să încerc, și apoi să mă trezesc, firește.

SATIRUL: Ascultă, a muri înseamnă tocmai asta — să nu mai știi că ai murit. Și asta înseamnă potop: să moară atîția încît să nu mai rămînă nimeni care s-o știe. Așa se face că vor veni să ne caute pe noi și ne vor spune să-i salvăm și vor vroi să fie la fel ca noi, ca plantele, ca pietrele — ca lucrurile fără simțire care sînt simplu

destin. În ele se vor salva. Retrăgându-se apa, vor ieși iar deasupra pietre și trunchiuri, ca la început. Și muritorii nu cer decât acest « ca la început ».

HAMADRIADA: Ciudate făpturi. Ei privesc destinul și viitorul ca și trecutul.

SATIRUL: Asta înseamnă speranța. A da un nume de amintire destinului.

HAMADRIADA: Și tu crezi că într-adevăr vor deveni trunchiuri și pietre?

SATIRUL: Știu să povestesc, muritorii. Vor trăi în viitor după cum spaima de astă noapte și de mâine îi va fi făcut să și-l închipuie. Vor îndrăzni să omoare zeli spre a-i vedea renăscând. Își vor da un trecut ca să scape de moarte. Nu există decât aceste două lucruri — speranța sau destinul.

HAMADRIADA: Dacă-i așa, nu pot să-i compătesc. Trebuie să fie frumos să te poți transforma așa la-ntîmplare.

SATIRUL: Da, e frumos. Dar să nu crezi că fac asta la întîmplare. Ideile salvatoare cele mai neobișnuite le găsesc orbește, cînd au fost înșfăcați și striviți de destin. N-au timp să se bucure de poftele lor. Știu numai să plătească cu viața. Asta știu.

HAMADRIADA: Măcar de-ar sluji acest potop să-i învețe ce-i jocul și petrecerea. Întîmplarea care, nouă nemuritorilor ne e impusă de destin și o știm — de ce nu învață și ei în mizeria lor, să o trăiască asemenea unei clipe veșnice? De ce nu înțeleg că tocmai vremelnicia lor le dă valoare?

SATIRUL: Nu poți avea totul, fetițo. Noi care știm, n-avem preferințe. Și ei care trăiesc clipe neprevăzute, unice, nu le cunosc valoarea. Ar dori veșnicia noastră. Asta e lumea.

HAMADRIADA: Mîine vor ști ceva și ei. Și pietrele și pămînturile care într-o zi se vor întoarce la lumină, nu vor trăi numai din speranță sau spaimă. Vei vedea că lumea nouă va avea ceva divin în cei mai vremelnici muritori ai ei.

SATIRUL: Dea zeul, căprițo. Mi-ar place și mie.

ZELI

— Muntele e golaș, prietene. Pe iarba roșie de astă iarnă sînt pete de zăpadă. Seamănă cu pîrul de centaur. Aceste înălțimi toate sînt astfel. E de ajuns un lucru de nimic și cîmpia redevine lo fel ca atunci cînd aceste lucruri se întîmplau aievea.

— Mă întreb dacă e adevărat că le-au văzut.

— Cine poate s-o spună? Ba da, le-au văzut. Au povestit numele lor și nimic mai mult — aici e toată deosebirea dintre povești și adevăr . . . A fost odată cineva sau altcineva « A făcut asta, a spus cealaltă ». Cine e sincer, se mulțumește. Nu bănuiește nici măcar că s-ar putea să nu fie crezut. Cei care mint șîntem noi care n-am văzut niciodată aceste lucruri, și totuși știm din fir-a păr ce culoare avea centaurul, sau ce culoare aveau ciorchinii de struguri din bădătura lui Icar.

— E de ajuns o colină, un pisc sau o coastă. De ajuns să fie un loc singuratic și ochii tăi, înălțîndu-se spre el, să se oprească în cer. Reliefarea de necrezut a lucrurilor în aer ne mișcă

și azi inima. În ceea ce mă privește, eu cred că un copac, o stîncă profilată pe cer, la început, au fost zei.

— Nu totdeauna au existat aceste lucruri pe munți.

— Se-nțelege. Întîi au fost vocile pămîntului — izvoarele, rădăcinile, șerpîi. Dacă demonul leagă pămîntul cu cerul, trebuie să iasă la lumină din întunericul pămîntului.

— Nu știu. Oamenii aceia știau prea multe. Cu un simplu nume povesteau norul, pădurea, destinele. Au văzut cu siguranță ceea ce noi abia știm. N-aveau nici vreme, nici chef să se piardă în vise. Au văzut lucruri înspăimîntătoare, de necrezut, și nici măcar nu se minunau.

— Știau ce însemnau. Dacă ei au mințit, atunci și tu acum, cînd spui « e dimineată » sau « o să plouă », ți-ai pierdut capul.

— Au rostit nume, asta da. Într-atîta, încît uneori mă întreb dacă au existat întîii lucrurile sau numele acelea.

— Au existat în același timp, crede-mă pe mine. Și asta s-a întîmplat aici, pe aceste coclauri pustiite și singuratic. E de mirare că au venit pînă aici, sus? Ce altceva puteau să caute acei oameni, dacă nu pe zei?

— Cine poate spune de ce s-au oprit aici? În orice loc părăsit rămîne un gol, o așteptare.

— Nimic altceva nu-i cu putință să gîndești aici. Aceste locuri poartă un nume pentru totdeauna. Nu rămîne decît iarba sub cer, și totuși adierea vîntului stîrnește în minte mai mult vuet decît o furtună în pădure. Nu există gol, nici așteptare. Ceea ce a fost, e pentru întotdeauna.

— Dar ei sînt morți și îngropați. Acum locurile sînt cum erau înainte de ei. Vreau să admit că ceea ce au spus era adevărat. Ce mai rămîne însă din asta? Vei admite că pe potecă nu mai întîlnești zei. Cînd ei spun « e dimineată » sau « are să plouă » nu vorbesc despre ei.

— Azi noapte am vorbit despre ei. Ieri vorbeai de vară, și de pofta pe care o ai să respiri aerul călduț de seară. Alteori vorbești despre om, despre oamenii care au fost în preojma ta, despre poftele tale de altădată, despre întîlniri neașteptate. Toate cîte au existat cîndva. Eu, te asigur, te-am ascultat, cum ascult din nou în mine acele nume antice. Cînd povestești despre toate cîte le știi, nu-ți răspund « ce mai rămîne din asta? » sau dacă au existat întîii cuvintele sau lucrurile. Trăiesc, împreună cu tine, și mă simt viu.

— Nu e ușor să trăiești ca și cum ceea ce se întîmpla în alte vremuri era adevărat. Cînd ne-a învîluit ceața ieri pe coclauri și cînd stîncile se rostogoleau de pe culmi la picioarele noastre, nu ne-am gîndit la lucruri divine și nici la apariții de necrezut ci numai la noapte și la iepurii fugari. Cine sîntem și în ce credem, mărturisim numai la nevoie, în ceas de cumpănă.

— Despre noaptea asta și despre iepuri va fi frumos să mai vorbim cu prietenii, cînd vom ajunge acasă. Și totuși de frica asta ne vine să rîdem, dacă ne gîndim la spaimele oamenilor de odinioară pentru care tot ce atingeau era fatal. Oameni pentru care aerul era plin de spaime nocturne, de amenințări tainice, de amintiri înfricoșătoare. Gîndește-te numai la furtuni sau la cutremure. Și dacă acest zbucium era adevărat, cum desigur că era, adevărate au fost și curajul, speranța, descoperirea fericită a unor puteri, a unor promisiuni

de întâlnire. Cît despre mine, nu obosesc ascultîndu-i vorbind despre spaimele lor nocturne și despre lucrurile în care au nădăjduit.

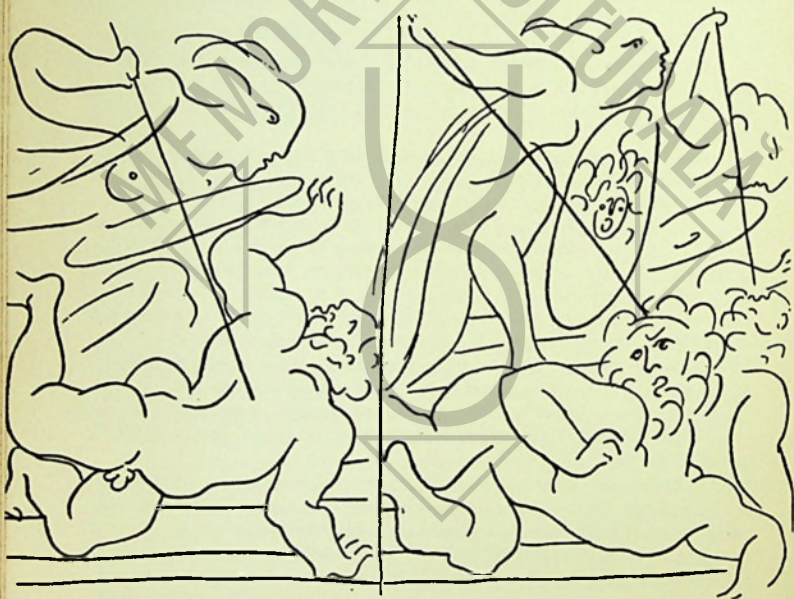
— Și crezi în monștri, crezi în trupurile jumătate om, jumătate animale, în stîncile vii, în sursurile divine, în cuvintele care nimiceau?

— Cred în adevărul că toți oamenii au nădăjduit și au suferit. Dacă odinioară s-au cățărat pe aceste piscuri sau au căutat mlaștini înspăimîntătoare sub cer, a fost pentru că aflau în asta ceva ce noi nu știm. Și acest ceva nu era nici pîinea, nici plăcerea, nici sănătatea cea scumpă. Aceste lucruri se știe unde se găsesc. Nu aici. Și noi care trăim departe pe malul mării sau pe cîmp, am pierdut acel lucru.

— Spune, dar, ce lucru?

— Știi și tu. Acele întâlniri cu zeii.

În românește de ȘTEFAN DELUREANU

POEZII

Mările Sudului

Urcam într-o seară pe-o coastă de deal,
în tăcere. Și-n umbra tirziului amurg
vărul meu părea un uriaș în alb,
calm în mișcări, cu obraji
arși de soare, taciturn. Tăcerea e însușirea noastră.
Poate că străbunul nostru o fi fost spăimântător de singur
— un adevărat om între nătingi sau vreun biet nebun —
de i-a-nvățat pe-ai lui atîta tăcere.

Spre seară, vărul meu a deschis vorba. Mi-a spus
să urc împreună cu el: de pe deal, se vede
în nopțile senine, lumina, din depărtări
a farului de la Torino. « Tu, ce stai la Torino . . . »
a zis: « . . . dar ai dreptate. Viața trebuie trăită
departe de sat; profiți și te bucuri
și apoi, cînd te-ntorci, ca mine, la patruzeci de ani,
totul e nou. Langhe nu se pierde ».
Astea mi le-a spus și nu vorbea italianește,
ci — rar — în dialect, în dialectul ce aidoma pietrelor
acestei coline este atîta de aspru, că douăzeci
de graiuri și de oceane felurite
nu l-au putut zgîria. Și mergea suind
cu ochii duși pe gînduri, așa cum — de copil încă —
ii vedeam eu pe unii țărani oboșiți.

Douăzeci de ani în cap a hoinărit prin lume.
Era plecat cînd — copil dus de mîndă — știam
că toți spun de el că e mort. Am auzit vorbind femeile apoi
despre viața lui, ades ca de-o poveste;

bărbații însă, mai gravi îl uitaseră.

Și iată-că-ntr-o iarnă, pe numele lui tată-meu, care murise, sosi un cartonaș cu o marcă mare în verde-galben, înfățișînd o navă într-un port și niște urări de bine cu prilejul culesului viilor. Fu o mare uimire;

măricel însă, copilul dibui cu plăcere
că biletul venea din insula numită Tasmania
înconjurată de-o mai albastră mare, cu sălbatici rechini,
din Pacific, de la sud de Australia. Și adăogă că, desigur,
vărul acela pescuia perle. Apoi el deslipi marca.
Și-au spus toți ai casei părerea, pe urmă — totuși — au conchis
că, și dacă nu era mort, o să moară.
Iar apoi uitară totul și trecu vreme multă.

Oh ! de cînd mă jucam de-a pirații malaiezi,
cîtă vreme s-a scurs . . . Și chiar de cînd ultima oară
m-am dus să mă scald într-o hulpavă dulbină
și l-am fugărit pe-un prieten de joc într-un pom
rupîndu-i ramurile frumoase și am spart capul
unui potrivnic și am fost bătut.

ce de viață s-a mai scurs ! Alți ani, alte jocuri,
alte zvicniri de singe în fața altor vrăjmași
mai amăgelnici: gînduri și vise.
Nemărginite spaime m-a învățat orașul:
mulțimea, strada m-au făcut să tremur,
sau cite un gînd uneori, pîndit pe-o fașă.
Simt încă-n ochi batjocoritoare lumina
a mii de felinare de pe-ntinsul caldarîmului.

Războiu-i sfîrșit; uriaș, printre pușini,
vărul meu s-a întors. Și avea bani.
Rudele șopteau: « După un an, e mult zis,
îi mănîncă pe toți, și se întoarce în lume.
Toți disperații așa au să piară ».
Vărul meu are o fașă gloduroasă. Și-a luat o locuință la parter

la țară și și-a făcut un garaj de beton
cu rezervor de benzină în fașă,
iar la curbă, pe podul cel lat, cu o reclamă.
Apoi și-a tocmnit mecanic să încaseze banii
și colindă, fumînd, tot ținutul Langhe !
Între timp, s-a căsătorit acolo în sat. Nimeri o fată
subțire și bălaie ca străinele
pe care le întîlnise el, în lume, cîndva.
Dar ieșea mereu singur. Îmbrăcat în alb,
cu mîinile la spate și cu fața bronzată,
dimineața intra prin tîrguri și, viclean,

cumpăra cai. Apoi, după ce nu-și atinsese țelul,
mi-a explicat că planul său fusese să taie
toate vitele din vale
și să silească oamenii să-și cumpere mașini.
« Vita însă cea mai mare din toate », spunea,
« am fost chiar eu, să pot crede una ca asta. Trebuia să știu,
că oameni și boi laolaltă-s o apă și-un pământ ».

Mergeam de aproape o oră. Piscul se presimte,
sporind mereu — în jur — șuierăturile și freacăntul vântului.
Deodată vărul meu s-a oprit și s-a întors: « Anul ăsta
am să scriu pe-un afiș: — Santo Stefano
e pururi sărbătoarea cea dintâi
de-aici, din valea Belbo — și am să le-o spun
și celor din Canelii. » Apoi își reluă suiful.
Un iz de pământ și de vânt ne împresoară din beznă, doar
cîteva lumini în depărtare: stîine, mașini
care abia se aud; și eu mă gîndesc la puterea
pe care omul ăsta mi-a dat-o, pe care-a smuls-o mării,
pămînturilor îndepărtate, liniștii care durează.
Vărul meu nu spune de ce a călătorit.
Zice scurt că a fost prin cutare și cutare loc
și se gîndește la mașinile lui.

O singură imagine
nu i-a dispărut însă din singe: că odată l-a întîlnit
ca un fochist pe o corabie olandeză de pescuit, pe Cetaceo,
și a văzut harpoane zburînd grele în soare,
și balene fugind prin spuma însîngerată,
și înălțîndu-și cozile, gonite, și luptînd cu lăncile.
Uneori îmi vorbește cîte ceva de asta.
Adesea îmi face cîte un semn.

Însă cînd îi spun
că e dintre fericirii care a privit cu ochii lor aurora
în cele mai frumoase insule de pe pămînt,
pierdut în amintiri — suride atunci și răspunde
că soarele se înălța cînd ziua era bătrînă pentru ei.

Strămoși

Uimit de lume am ajuns la o vîrstă
cînd dam cu pumnii în vînt și plîngeam de unul singur.
Să ascuți ce spun bărbați și femei,
neștiind să răspunzi, nu-i mare bucurie.
Dar a trecut și asta: nu mai sînt singur
și, dacă nu știu răspunde, știu să mă îlpesc de răspuns.
Mi-am găsit tovarăși, găsindu-mă pe mine.

Descoperii că, înainte de naștere, am trăit totdeauna
în bărbați puternici și stăpîni pe ei,
nici unul neștiind a răspunde — și toți erau calmi.
Doi cumnați au deschis o prăvălie — averea cea dintîi
a familiei noastre — și cel străin era serios,
calculat, fără milă și meschin: o femeie.
Celălalt, cel de-un neam cu mine, citea în prăvălie romane
— la țară, asta era mult! — și clienții care intrau
il auzeau răspunzînd scurt
că zahăr nu-i, și nici pucioasă,
că totul s-a terminat. Însă, mai tîrziu, s-a întîmplat
ca asta din urmă să vină într-ajutor cumnatului falit.
Și, gîndindu-mă la oamenii aceia, mă simt mai puternic
decît să mă uit în oglindă umflîndu-mi spatele
și ntredeeschizînd buzele cu un solemn suris.
Mi-a trăit odinioară un bunic
ce s-a lăsat înșelat de un consătean al său
și atunci și-a săpat singur via, de cu vară,
să vadă o treabă bine făcută. Așa
am trăit mereu și totdeauna am avut
un chip neșovăielnic și am plătit cu sudoare.
Iar femeile, în familie la noi, n-au contat.
Vreau să spun că femeile noastre stau acasă,
nasc și nu spun nimic
și nu prețuiesc nimic și nu ni le reamintim.
Orice femeie toarnă ceva nou în sînge,
dar toate se anulează în noii-născuți și noi,
astfel reimprospătați, singuri noi durăm.
Sîntem plini de metehne, de ticuri și de spaime
— noi bărbații, noi părinții — iar dacă uneori cite unul și-a făcut singur seama,
apoi o rușine totuși nicicînd nu ne-a atins:
că nu vom fi nicicînd, niciodată femei, umbrele nimănui.

Am găsit o țară, găsindu-mi și tovarăși,
o țară păcătoasă, unde e un privilegiu
să nu faci nimic, purtat în viitor de gînduri,
pentru că numai munca n-ajunge nici alor mei, nici mie;
știm să ne smulgem, dar marele vis
al părinților a fost totdeauna să nu facă nimic eroic.
Sîntem născuți să hoinărim pe acele coline,
fără femei, și cu miinile la spate.

Copilul din mine

Aș vrea să știu de ce am fost în acea seară acolo în fîneață.
Poate că am căzut istovit de atîta soare
și mă prefăceam că-s un indian rănit. Pe atunci copilandrul
hălăduia singur, căutînd bizoni
și trăgea cu săgeți vopsite și-și învîrtea lancea prin aer.

În seara aceea eram tatuat pe tot corpul în culori de război.
Aerul tare proaspăt și lucerna curată,
numai catifele, numai smălțuri de flori,
de un roșu închis, iar norii și cerul
se aprindeau printre stele. Răvășit, copilul —
că-l măguleau în sat, privea atent firmamentul.
Însă amurgul îl buimăcea. Era mai bine să închidă ochii
și să se bucure de dezmiertarea ierbii. Ea-l acoperea ca o apă.

Deodată însă mă ajunse o voce răgușită de soare:
era dușmanul casei, stăpînul fineșei
care s-a oprit să se uite unde-mi făcusem culcuș,
care m-a recunoscut că-s din sat și s-a răstit minios
că să-mi schimb hainele pe care le port și pe urmă să mă și spăl pe față.
Sării dintre ierbi. Și-am rămas
cu mîinile sprijinite, să privesc tremurînd acel chip cătrănit.
O, ce frumos prilej de a trimite o săgeată în pieptul unui om !
Dacă însă copilul nu avu curajul de-a o face, mi-nchipui
că de vină a fost omul cu aspră înfățișare de stăpînitor.
Eu care și azi îmi imaginez că se poate răspunde neturburat și dirz,
am plecat în seara aceea tăcut, cu săgeți cu tot,
am bombănit, îndrugînd numai vorbe de erou gata de moarte.
Poate c-a fost consternarea față de acea privire care mă apăsa,
față de privirea celui ce, desigur, m-ar fi putut bate. Ori mai degrabă rușinea
pe care-o simți cînd treci rîzînd pe lîngă un hamal.

Groază mi-e însă că, totuși, să nu fi fost decît teama. A fugi, fugii.
Și noaptea, lacrimile și mușcăturile în pernă
mi-au lăsat în gură un gust de singe.

Omul e mort. Lucerna a fost cosită de mult.
Însă parcă mai văd în fața ochilor livada aceea
și, ciudat, mă plimb și-mi vorbesc foarte liniștit
ca un om în toată firea, cu fața arsă de soare, despre seara de atunci.

Munca obosește

I

Întinși pe iarbă, cei doi, îmbrăcați, se privesc în față
sub palidele stele: femeia îi mușcă părul,
și mușcă apoi iarba. Suride încurcată, printre ierburi.
Bărbatul îi ia mîna subțire și i-o mușcă,
apoi își apropie trupul. Femeia se rostogolește departe de el.
Jumătate din iarba păștei e astfel tăvălită.
Stînd, fata-și potrivește părul și se uită la prietenul ei cu ochii deschiși, tolănit pe spate.

Amîndoi la o masă, se privesc în faţă
pe înserate şi trecătorii nu se opresc niciodată.
Adesea, o culoare mai vie îi fură.
El gîndeşte la inutila zi de odihnă
irosită de geaba, alergînd după ea,
care e fericită să stea lingă el şi să i se uite în ochi.
Cînd îi atinge pulpa cu piciorul, ştie bine
că dacă-i aruncă — din întîmplare — o privire mirată
şi un surîs, femeia-i fericită. Alte femei ce trec
nu-l privesc în faţă, dar ele măcar de dezbracă
la noapte, lingă-un bărbat. Poate că nici o femeie nu iubeşte
decît pe cel ce-şi pierde cu ea, degeaba, tot timpul.
Întreaga zi s-au fugărit şi rumenă e încă,
de soare, femeia. Şi-i păstrează recunoştinţă.
Ea-şi aduce aminte de-un sălbatec sărut schimbat într-o pădure
şi-ntrerupt de-un zgomot de paşi, ce încă o dogoreşte.
Stringe verdele buchet de ferigi, cules
de printre pietrele unei peşteri, şi întoarce
spre cel drag, pierdută-i privire. El se uită fix
la-ntortochierea stelelor întunecate, de un tremurător verde,
şi-i zboară atunci jinduitor gîndul către cealaltă
încilceală bănuită în poala rochiei străvezii,
neluată — de femeie — în seamă. Nici măcar furia
nu-i de folos, căci fata-l iubeşte şi prefăce
orice atac al său într-un sărut, iar mina i-o prinde-ntr-a ei.

Fără ea însă, în noaptea aceasta, ştie unde o să se ducă:
se va întoarce acasă ameţit, cu şalele frînte,
dar o să guste cel puţin în trupul săturat
plăcerea unui somn în patul pustiu.
Atîta doar — şi asta-i răzbunarea ! — c-o să-şi închipuie
că trupul de femeie pe care-l va avea
(fără ruşine, în desfrîu) este chiar trupul ei.

II

Să traversezi strada, ca să scapi de cei de-acasă,
de asta doar un copil e-n stare, însă cel
ce întreaga zi umblă pe străzi nu mai e copil
şi nu fuge de-acasă.

Totuşi, sînt după-amieze
de vară, cînd pînă şi pieţele-s goale, răsfirate
sub soarele gata să asfinţească şi bărbatul ăsta, ce ajunge
pe o alee cu plante fără nici o noimă, se opreşte.
Merită să fii singur, să fii mereu mai singur ?
Doar să baţi pieţele şi să colinzi străzile

pustii. Trebuie să oprești în cale o femeie
să-i vorbești și s-o-ndupleci să trăiești împreună.
Căci, altfel, începi a vorbi de unul singur. Și de aceea, câteodată,
numai bronzul nopții începe să vorbească
și să-ți înșire planuri pe o viață întreagă.

Nu-i sigur că așteptînd în piața pustie
ai să întâlnești pe cineva, dar cel ce cutreieră străzile
se oprește din cînd în cînd. Dacă ar fi fost în doi,
firește, chiar mergînd, c-ar exista și o casă
unde ar sta femeia și așa ceva ar merita tot chinul.
Piața e iarăși goală, noaptea,
și bărbatul acesta — ce trece — nu vede nici casele,
prin luminile vane, nici ochii nu și-i ridică;
ci doar simte caldarîmul durat, cu miini trudite
ca ale lui, de atîția oameni !
Nu-i drept să rămî în mijlocul pustiei pieți.
Undeva, pe stradă, va fi existînd desigur femeia aceea
care, rugată, și-ar întinde mina poftindu-te sub acoperișul casei sale.

Pămînt roșu și pămînt negru

Pămînt roșu și pămînt negru,
tu vii din mare,
din verdea arid,
unde-s vechi
cuvinte și osteneală de singe
și printre pietre: mușcate —
nu știi cît de mult aduci
din mare — cuvinte și osteneală;
bogat ca o amintire,
ca țelenoasa cîmpie,
tu aspru și prea dulce
cuvînt, răsstrăvechi pentru singele
strîns în ochi;
tinăr, asemeni unui fruct
care-i amintire și anotimp —
odihnește răsufarea ta
sub cerul de august,
măslinii privirii tale
marea o-mblinzesc,
și tu trăiești retrăind
fără să te miri, sigur
ca pămîntul, întunecat
ca pămîntul, teasc
al anotimpurilor și al viselor

care se dezvăluie
din vremi de demult, așijderi
minilor mamei tale —
albie a unui vas cu jăratec.

Tu ești ca un pământ

Tu ești ca un pământ
de care nimeni n-a mai vorbit.
Tu nu mai aștepti nimic
decît cuvîntul
care țîșnește din străfund
ca un fruct printre ramuri.
Acesta e un vînt ce te-ajunge.
Lucruri plictisite și moarte, încă o dată
te împiedică și pășesc în vînt.
Mădulare și cuvinte de demult.
Și tu tremuri în vară.

Și tu

Și tu ești colină
și potecă printre pietre
și joc în trestii,
și cunoști și tu via
care în timpul nopții tace.
Dar nu vorbești.

Acesta-i un pământ care tace
și nu-i pământul tău.
Asta-i o tăcere care stăruie
peste coline și peste arbori.
Sînt ape și sînt cîmpii.
Ești o tăcere închisă în sine
care nu dă-nădărat, buze
și ochi întunecați. Ești via.

Un pământ care așteaptă,
care nu vorbește.
Sînt zile ce se duc
sub cerul de jar.
Tu te-ai jucat cu norii.
E-un pământ ostatec —
fruntea ta-l știe.
Și el e via.

O să regăsești norii
și trestia, și graiurile
ca pe-o umbră a lunii.

O să regăsești cuvinte
coborâte peste viața cea scurtă
și noptatecă a jocurilor,
peste copilăria înflăcărată.
Dulce va fi să taci.
Ești pământul și via.
O-nvăpăiată tăcere
va arde cîmpia
ca o flacără, seara.

Ai un obraz...

Ai un obraz de piatră cioplită,
sîngele de pămînt aspru,
tu ai venit din mare.
Culegi și scrutezi lucrurile toate
și apoi le-azvirli departe de tine
ca marea. În inimă
porți tăcere, porți cuvinte
înghițite. Ești întunecată.
Ție zorii nu-ți vorbesc.

Ești ca vocile
pămîntului — ca zangătul
găleșii în fîntină,
ești cum e cîntecul focului,
căderea unei mări;
cum sînt cuvintele resemnate
și posomorite în praguri,
cum e țipătul copiilor — lucruri
ce niciodată nu mor.
Și nu te schimbi. Ești întunecată.

Ești pivnița închisă
cu bătătorit pămînt
în care a intrat odată
copilul desculț
și și-o amintește mereu.
Ești odaia mohorîtă
spre care gîndul se-ntoarce într-una
ca-n spre vechea curte
unde-mboboceau zorii.

Nu știi

Tu nu știi colina
unde s-a risipit sîngele.
Toți o tulirăm,
toți lepădarăm
arma și numele. O femeie
ne privea cum fugim.
Dintre noi, unul singur
se opri cu pumnii strînși,
măsură cerul pustiu,
își înclină capul și muri
tăcînd, sub zid.
Acum e o zdreanță de sînge
și numele său. O femeie
ne așteaptă pe colină.

Noi, netrebnicii

Și atunci noi netrebnicii
care iubeam seara
șopotitoare, casele,
potecile de pe marginea fluviului,
luminile murdare și roșii
ale locurilor acelea, durerea
alinată și ascunsă,
noi ne smulserăm mîinile
din viile lanțuri
și tăcurăm, dar inima
ne tresări de sînge,
și blindește nu mai fu,
nu mai fu rătăcirea
pe cărările din lungul fluviului
și — robiți — nu mai știurăm
să fim singuri și vii.

Anotimpul tău e întunericul

Ești pămîntul și moartea.
Anotimpul tău e întunericul
și tăcerea. Nu trăiește
ceea ce s-a depărtat de zori
mai mult decît tine.

Cînd pari de veghe
ești numai durere,
o ai în ochi și în sînge
dar tu nu simți. Trăiești
cum trăiește o piatră,
cum țarina aspră.
Și te investimîntează visuri
spasme, hohote de plîns,
pe care să le știi nu vrei. Durerea
ca apa unui lac
se-nvolbură și te-nconjoară.
Sînt cecuri de apă.
Tu le lași să piară.
Ești pămîntul și moartea.

Ai un sînge...

Ai un sînge, o respirație.
Ești și tu făcută
din carne, din bucle,
din priviri. Pămîntul și arborii,
cerul de martie, lumina
vibrează și-ți seamănă;
și risul, și pașii tăi
ca apa zvîcnesc;
iar cuta dintre ochii tăi
e-o ngrămădire de nori;
trupu-ți tîndr —
o tufă în soare.

Ai un sînge, o respirație.
Trăiești pe pămîntul acesta.
Cunoști desfătările,
anotimpurile, trezirile;
te-ai jucat în soare,
ai vorbit cu noi.
Limpede apă, lăstar
primăvăratec, pămînt,
înmuguritoare tăcere,
ai zburdălnicit — copilă —
sub un alt cer;
în ochii tăi tăcerea-i
un nor ce țîșnește
ca un izvor din adîncuri.
Rizi și tresăți acum
deasupra tăcerii acesteia.
Dulce fruct, trăitor
sub luminile cerului,

ce respiri, ce te-mbibi
de-acest anotimp al nostru,
puterea ta e-n pecetea
tăcerii tale. Așa
cum iarba gîlgiie-n aer,
freacăși, surizi,
însă tu, tu ești pămînt.
Ești sălbateca rădăcină.
Ești pămîntul care așteaptă.

Va veni moartea și va avea ochii tăi

Va veni moartea și va avea ochii tăi —
această moarte ce ne-nsoțește
din zori și pînă-n noapte, nesomnoroasă,
surdă, ca o veche remușcare
sau ca o patimă fără noimă. Ochii tăi
vor fi o vorbă deșartă,
un strigăt mut, o tăcere.
Așa ți-i vezi în flece dimineață
cînd de tine însuși te îndoiesti
în oglindă. O ! scumpă nădejde,
în ziua aceea ști-vom și noi
că ești viața și ești nimicnicia.

Pentru toți moartea are o privire.
Va veni moartea și va avea ochii tăi.
Asta va fi ca și cum te-ai lepăda de-o patimă
ca și cum ai vedea într-o oglindă
ivindu-se un chip de mort
ca și cum ai asculta buze ferecate.
Vom cobori muți în abis.

You, wind of march

Ești viața și moartea.
Ai venit cu martie
pe pămîntul gol —
florul tău stăruie.
Sînge de primăvară
— dedîței și nouri —
pasul tău ușor
a violat pămîntul.
Reincepe durerea.
Pasul tău ușor

a redeschis durerea.
Rece era pământul
sub cerul sărman,
era nemișcat și închis
în amorțea unei himere
ca visul celui ce nu mai suferă.
Chiar și înghețul a fost dulce
înăuntrul inimii adinci.
Între viață și moarte
speranța tăcea.

Acum are o voce și un singe,
orice lucru care trăiește.
Acum pământul și cerul
sînt același fior puternic,
speranța le răsucește,
le turbură dimineața,
pasul tău, suflarea ta din zori
le înecă.
Singe de primăvară,
pământul întreg zvicnește
de o vibrație veche, veche.

Ai redeschis durerea.
Ești viața și moartea.
Peste pământul gol
ai trecut ușure
ca rîndunica sau norii,
și iureșul inimii
deschide ochii și irumpe
și se oglindește în cer
și reoglindește lucrurile —
iar în cer și-n inimă lucrurile
suferă și se zvîrcolesc
în așteptarea ta.
Este aurora, sînt zorile,
singe de primăvară,
tu ai violat pământul.
Speranța se răsucește-n ea
și te-așteaptă, te cheamă.
Ești viața și moartea.
Pasul tău e ușor.

Voi trece prin piața Spaniei

Limpede va fi cerul.
Deschide-se-vor drumurile
peste colina de pini și de pietre.
Tumultul drumurilor

n-o să schimbe acest nemișcat aer.
Florile înrouate
din mil de culori vor face ochi dulci
fintinilor ca femeile
îmbucurate. Treptele,
terasele, rîndunelele
au să cînte în soare;
se va deschide drumul acela,
pietrele vor cînta,
inima-mi va bate, gîlgiind
ca apa în fintini:
așa va fi glasul
ce-o să-ți urce treptele.
Ferestrele vor răspîdi un iz
de piatră și de dimineață proaspătă.
Se va deschide o ușă.
Tumultul drumurilor
o să fie tumultul inimii
în lumina pierdută.
Vei fi tu — senină și nemișcată.

Trec diminețile

Trec limpezi diminețile
și goale. Așa cum altădată
se deschideau ochii tăi. Dimineața,
luneca încetinel, era un abis
de-mpietrită lumină. Se tăcea.
Trăiai în tăcere; lucrurile
respirau sub ochii tăi
(fără mîhnire, fără febră, fără umbră)
ca o mare calmă, în zori.

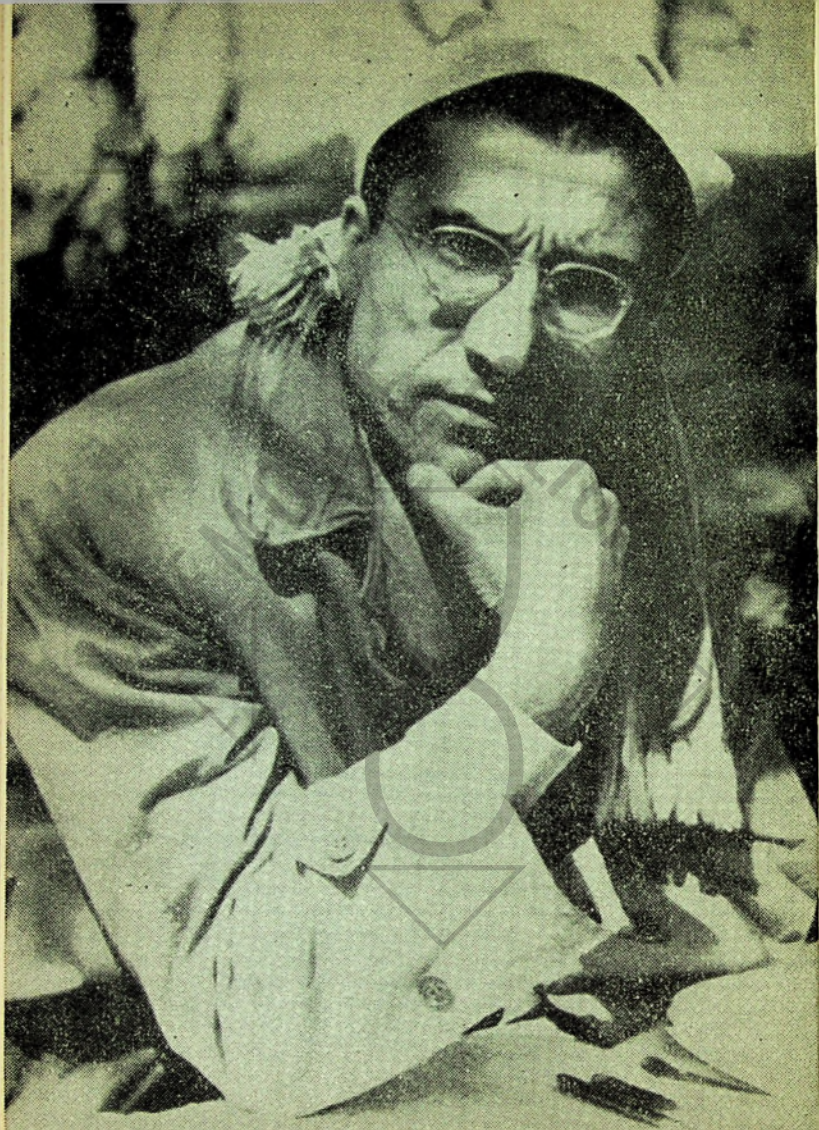
Unde ești tu, lumină, e dimineața.
Tu erai viața și lucrurile.
Treziiți, respirăm în tine
sub cerul încă risipit în noi.
Nu mîhnire, nu febră pe atunci,
nu această gravă umbră a zilei,
diversă și nesățioasă. O! lumină,
limpezime îndepărtată, întretăiat
răsuflet, îndreaptă-ți asupra-ne
din nou ochii senini și nemișcați.
Fără lumina lor, întuneric
e dimineața ce trece.

The cats will know

Iar va cădea ploaia
pe dulcile tale caldarîmuri,
o ploaie ușoară
ca un pas ca, o respirație.
Adierea și zorile iar
vor înflori aeriene
ca sub vocala pasului tău,
cînd vei intra.
Pe canatul ferestrei, printre flori,
pisicile vor ști-o.

Vor fi alte zile,
vor fi alte glasuri.
Tu o să-ți surizi doar ție.
Pisicile vor ști-o.
Vei auzi cuvinte de demult,
cuvinte oboseite și deșarte
ca veșmintele aruncate
de la sărbătorile de ieri.
Vei gesticula și tu.
Vei rosti vorbe —
în fața primăverii.
Vei gesticula și tu.
Pisicile vor ști-o,
în fața primăverii;
și ploaia cea ușoară,
și zorile ca iasomia,
ce sfișie sufletul
celui ce nu te mai poate spera, —
toate-s doar tristul suris
cu care doar ție-ți surizi.
Vor fi alte zile,
alte glasuri și treziri.
Vom suferi în zori,
în fața primăverii.

În românește de ION CĂRAION

Meseria de a trăi

Pagini de jurnal

1935

9 octombrie

Orice poet a simțit spaimă, minună, desfătare. Nu admirăm niciodată un pasaj remarcabil de poezie pentru uluitoarea lui iscusință, ci pentru noutatea descoperirii cuprinsă într-însul. Chiar dacă palpităm de bucurie când găsim acuplate un adjectiv și un substantiv pînă atunci niciodată întîlnite împreună, nu este aci o mirare pentru eleganța lucrului, nici pentru inteligența lui promptitudine, nici pentru măestria tehnică a poetului; ceea ce ne mișcă aci și ne minunează e realitatea nouă adusă la lumină.

E mult de meditat asupra puterii unor imagini ca de pildă a berzei, a șarpelui, a greerului; sau a grădinii, a curtizanei, a vîntului; a beznelor, a ciinelui, a Artemisei, etc., etc. Acestea-s, mai întîi de toate, făcute pentru opere de vastă construcție, căci reprezintă o ochire asupra lucrurilor externe în cursul atentei narațiuni a unor fapte de importanță umană. Sînt ca un suspin de ușurare, ca o privire aruncată pe fereastră. Cu aerul lor de detalii decorative multicolore țîșnite afară dintr-un trunchi viguros, ele-s o mărturie a austerității creatorului. Și reclamă o firească insensibilitate în fața peisajelor. Trătează natura, onest și limpede, ca un mijloc, ca ceva mai prejos de substanță povestită. Ca un fel de amuzament. Și asta trebuie înțeles din punctul de vedere al poveștii, căci ideea mea neagă această interpretare; ideea mea a imaginii substanță de poveste. De ce? Pentru că noi facem poezie scurtă. Pentru că noi prindem și cizelăm, într-o semnificație, o singură stare sufletească, început și sfîrșit a ei înseși. Și deci nu ne este dat să înflorim ritmul istorisirilor noastre condensate, cu ieșiri (divertismente) naturaliste¹. Asta ar fi afecție și dulcegarie. De fapt, noi trebuie sau să ignorăm, fără de orice gînd, natura ca eleșteu cu imagini, sau atunci să exprimăm categoric o stare de spirit naturalistă, unde privirea pe fereastră să fie unica substanță a întregii construcții. De altfel, ajunge să ne gîndim la vreo operă modernă de largă construcție, — la un roman, bunăoară — și iată că, de-a lungul unei rețele de infiltrații peisagistice datorite nelecuitei noastre culturi romantice, vom regăsi acolo exemple limpezi ale unui imagism de tip amuzament.

Peste antici și peste moderni — dominînd deopotrivă imaginea-distrație și imaginea-povestire — stă Shakespeare. El construiește vast, dar în același timp toată ființa lui este o privire pe fereastră; iese, cu o imagine țîșnitoare, dintr-un trunchi sever de umanitate, și totodată construiește scena, jocul interior, *the interior play*, ca interpretare imagistică a stărilor psihice. Asta trebuie să izvorască din acea excelentă tehnică dramatică pentru care totul este uman, totul e umanitate, chiar și natura, deși umanitate desigur inferioară; totul, grație limbajului imajat al personajelor, totul e natură.

¹ Cele două cuvinte se găsesc suprapuse în manuscrisul original.

Shakespeare are la îndemână bucăți de lirism, din care face o structură încheată. Adică povestește, și, indisolubil legat de asta, el și cîntă. E fără seamăn pe lume.

10 octombrie

Chiar admitînd că am ajuns la tehnica nouă pe care încerc să mi-o lămuresc, este totuși de la sine înțeles că, presărate ici și colo, întîlnim trăsături strecurate ca niște spectre ale altor tehnici. Asta mă împiedică să văd limpede esența manierei mele. (Și, fie zis cu băgare de seamă față de Baudelaire, în poezie nu poți prevedea totul; în cursul compunerii alegem uneori forme nu după rațiuni vizibile, ci după instinct; creăm fără să știm limpede cum). Că eu mă silesc să înlocuiesc desfășurarea obiectivă a intrigii cu chibzuita, fantastica lege a imaginii, este foarte adevărat. De fapt, eu asta năzuiesc. Dar vezi că pînă ce am ajuns la această chibzuială, întrebări ca: ce aduce o lege fantastică? unde se termină imaginea? unde începe logica? — toate acestea-s strașnice probleme.

11 octombrie

Că toate imaginile mele nu-s decît o ingenioasă desfășurare pe fețe multiple a unei imagini fundamentale. Că ce este țara mea, aceea-s și eu. Că poetul din mine n-ar fi decît o imagine personificată, nedespărțită de termenul său de comparație local și social: de țara piemonteză.

Esența cuvîntului poetului ar implica atunci că el și țara lui, văzute în funcțiune reciprocă, sînt frumoase. Asta să fie?

Sau poate că, pur și simplu, se țeș între mine și Piemont legături, unele conștiente altele nu, pe care eu le obiectivez și le dramatizez cum pot, prin imagini?

Imagini-poveste. Și oare acele legături încep cu simpatia materială dintre sînge și climă, dintre sînge și vînt, sfîrșind cu trudnicul curent spiritual care mă agită pe mine și pe ceilalți piemontezi? Și oare eu exprim lucrurile spirituale cu povestiri din lucruri materiale? (și viceversa). Iar această muncă de înlocuire, de aluzie, de imagine, în ce măsură este ea valabilă pentru vaga și permeabila (all-pervading) noastră esență?

Bănuiești că la mine ar fi un *Piedmontese Revival*, o rezurecție piemonteză, i se poate opune credința binevoitoare într-o posibilă lărgire a valorilor piemonteze. Justificarea? Iată: literatura mea nu e dialectală. Am luptat din răspuțeri, cu instinctul și cu rațiunea, contra dialectismului. N-am vrut să fac literatură de schițe. Și am plătit asta pe pielea mea. Este o literatură care a căutat să se hrănească din cel mai bun suc național și strămoșesc; care s-a silit să țină ochii deschiși pe întreaga lume, în deosebi sensibilă la încercările și realizările nordamericane, unde mi se pare că descopăr un tempo și un proces de formație analog cu cel din țara mea. Sau poate faptul că acum nu mă mai interesează de loc cultura americană, înseamnă că am epuizat și punctul de vedere piemontez? Cred că da. Măcar punctul de vedere așa cum îl avusesem pînă acum.

1 noiembrie

E interesantă ideea că sentimentul în artă este partea pur mimetică, descrierea exactă a mulțumirii. Adică o descripție făcută pe șleau, fără invenții de raporturi metaforice și fără intervenții logice.

Dar dacă este de conceput o descriere fără imagini (pe care poate că natura însăși a limbajului o neagă), să fie oare cu puțință o descriere așezată dincoace de gîndirea logică? Nu găsim oare o judecată în chiar observația că pomul e verde? Iar dacă pare

ridicol să găsim gândire într-un lucru așa de banal, atunci unde se termină banalitatea și unde începe adevărata judecată logică? Las unui filozof mai bun acest al doilea paragraf. În tot cazul îmi pare că e corect să spunem că sentiment înseamnă o descriere cu mare proprietate de termeni. Să *tratezi* emoțiile astfel încât să descoperi în ele raporturi, asta, în sine, înseamnă a elabora rațional acele experiențe.

Și cum se face că natura limbajului neagă posibilitatea de a te dispensa de folosirea imaginilor? Vorba *verde* vine de la *vis*, putere, și evocă forța vegetației; aceasta e o frumoasă legătură de idei; și incontestabilă. Dar tot atât de indiscutabilă e și simplitatea concret reală a acestui cuvânt, puterea lui de a evoca imediat o idee unică. *Arrivare*, a ajunge, a sosi, însemna odinioară *approdare*, a acosta. A fost deci o vreme când era o metaforă nautică să spui că iarna a sosit (*arrivava*). Dar asta nu ia nimic din absoluta obiectivitate a aceleiași remarcă făcute astăzi. Paranteza mea era deci perfect stupidă. Mîncare de papară.

29 decembrie

Între acestea două: să faci poezii și să studiezi, găsesc că a doua dă mulțumiri mai durabile. Totuși nu uit că-mi place să studiez în vederea unor versuri viitoare. Dar în fond, a face poezie e o rană mereu deschisă, prin care se scurge sănătatea trupului.

1936

17 februarie

E bine să ne întoarcem cu gândul la Homer. În ce stă unitatea poemelor sale? Fiecare cînt, fiecare parte, își are unitatea ei sentimentală, unitatea ei de poziție, grație căreia, armonios, și chiar fizic, o putem citi ca pe un întreg. *Cartea VIII Odiseea*: plăcerea poeziei, a dansului, a competiției; cîntecul, mitul de aur, mitul mucalit; revanșa nobleței traiului, într-o oază de desfătare și de lacrimi ideale. *Cartea X Odiseea*: aventura, obstacolele subsecvente, plînsul omului, oțelirea lui. *Cartea III Iliada*: femeia frumoasă, și războiul pentru frumoasa doamnă, și amorul măcinător de puteri. Și gata. Gînditu-s-a vreodată Homer la definițiile astea? Sau altcineva pentru el? N-aș crede. Dar e revelator faptul că povestea aceasta în care trăiește Grecia toată a fost compusă astfel, sau măcar (căci e același lucru) că o putem noi interpreta astfel.

Dar, atențiune! Ceea ce-i fascinant în cele două poeme este unitatea *materială* a personajelor, unitate care cînd și cînd se aprinde în conflagrații de poezie. Altfel spus, în acest prim exemplar de mare poezie intenționată, avem un dublu joc: o desfășurare naturală de evenimente (care puteau să fie fără nici o pagubă de două ori atîtea, sau numai pe jumătate); iar pe de altă parte, o serie de organizate iluminări poetice. Adică: *epic și poetic*; istorisire și poem. Alianța celor două elemente nu-i decît *iscusință*.

Acum, me întrebăm dacă nu s-ar putea reface miracolul în poezii separate. Măcar pentru că mintea, în toate manifestările ei, tinde la unitate. Să compui după capriciu, dar, cu subterană *iscusință*, să obții confluența pieselor diferite într-un poem unitar. Mijlocul cel mai simplu ar fi să acorzi rol principal unui același element de-a lungul mai multor poezii. Ceea ce iarăși nu merge, căci atunci ar fi mai bine să faci pur și simplu un poem povestit, ceea ce s-a dovedit a fi absurd.

Rămîne ca, în cadrul unui grup de poezii, să dai de urmele acelor subtile și aproape totdeauna secrete corespondențe între *subiect* (unitatea *materială*) și *iluminări* (unitatea *spirituală*).

A da de urma lor înseamnă a le așeza acolo, chiar în timp ce compuneam. Iar mijloacele sînt : să te obișnuiești a socoti natura (lumea tematică) un tot bine determinat ; să cedezi judicios ecurilor și chemărilor venite din poeziile precedente ; să cercetezi, în fond, problemele la rece, calculîndu-le poziția, dar lăsîndu-te, la cald, dus de instinct pe unele legănate ale trecutului. Să-ți spui, cînd compui un poem : descopăr acum o altă fișie de lume pe care în parte o mai cunoșteam ; să te ajuti, în aceste descoperiri, cu apeluri de la lucruri deja știute ; să supraveghezi, în fond, cînd și cît e de bun și de just trecutul tău propriu. Să nu pretinzi niciodată să faci un salt în necunoscut, să nu ceri să renaști, brusc, într-o bună dimineață. Să folosești rămășițele serii de ieri, și să te convingi că timpul, și cel de înainte și cel de apoi, este doar o închipuire. Dar, mai presus de toate, nu face pe șarpele. Nu-ți lepăda pielea ; căci ce are oare omul mai al lui, mai trăit, dacă nu tocmai ceea ce el a trăit deja ? Și să te ții cumpănit, căci ce are de trăit omul, dacă nu tocmai ce nu a trăit încă ?

Alt punct interesant la Homer : epitele și frazele care revin, adică în fond tot ceea ce constituie în fiecare caz un nerv liric de o indiscutabilă valoare, revenind de fiecare dată cu egală putere, sau aproape, fără a-și fi dat osteneala să-și revadă intuiția primitivă. (Aci, de asemenea, nu este adevărat că ar fi vorba de limbaj poetic, de jargon consacrat, de fraze ajunse, prin circulație, simple înșirări de cuvinte, cristalizări înțepenit hieraticale ale unui sentiment. Așa o fi. Și chiar e. Dar mie îmi face alt efect. Eu am, astăzi, dreptul să judec ca și cînd am avea aici o alegere voită făcută de Homer. Nu contează intenția lui. Importă ce văd eu, cititorul).

Lată de ce cred că-i vorba aici de o metodă tehnică foarte modernă. Prin ea se obține în bună parte unitatea fiecăreia din cărțile poemului. Nu știu dacă toți cititorii au observat cum fiecare carte își are grupa ei rezervată de epite și reveniri. Parcă materialitatea anumitor gesturi, anumitor obrazuri, anumitor reîntoarceri de cuvinte, ar vrea astfel să coloreze totul cu poezie — o poezie fie chiar numai mnemotehnică și cristalizată — pentru a ascunde sărăcia silită a inventivității. Ca și cum, în fond, acest prim Grec ar fi simțit, pur și simplu, opoziția între epic și poetic și s-ar fi silit — după părerea noastră într-un mod cam naiv — să acopere distanța despărțitoare. Bineînțeles, schimbînd cartea, se schimbă — adică se schimbă de cele mai multe ori — și tonul repetițiilor, potrivit culorii particulare — sau, dacă vrei, ficțiunii proprii — fiecărei cărți.

În încheiere : un mijloc de a obține unitate este repetarea anumitor formulări lirice creatoare de vocabular, transformînd un epitet sau o frază în niște simple cuvinte. Din toate modurile de creație lingvistică (operă proprie poetului), acesta e cel mai convingător ; ba, dacă ne gîndim bine, singurul real. Și care explică cum, în toată acea parte a operei unde revin aceleași formule, circulă o atmosferă de unitate : căci un același om — creatorul — ne vorbește.

23 februarie

Cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît îmi pare mai remarcabil acest procedeu al lui Homer : unitatea de întreg a părții. Într-un stadiu de cultură în care totul ar fi trebuit să cadă în uniformitate, iată că se ivește dimpotrivă gustul pentru o tapițerie multicoloră și definită, gustul pentru o unitate diferențiată. Un scriitor, la drept vorbind, de nuvele cu conținut variat (amor, pasiune eroică, aventură, război, idilă, întoarceri de departe, lumi care petrec, gustul vieții sociale, vendetă, minie). În aceasta, el e ca și confrății săi Dante și Shakespeare. Toți trei sînt puternici, fabuloși constructori, avînd voluptatea amănuntului gustat pînă la volatilizare, și redînd viața toată în regulate și perfecte respirații cotidiene. Iar mai presus de toate, ei nu-s oamenii tipătului neas-teptat și monoton, care izbucnește din experiență, care o subînțelege și o unifică într-o senzație. Departe-văzători, bine-zicători, calmi și impasibili provocatori de ade-

văr, vicleni cunoscători ai experienței pe care o desfășoară în fețe multe, ca într-o joacă, încercînd, șireți, să o înlocuiască cu alta. Și mai presus de toate, lipsiți de ingenuitate.

Înțelegi astfel, creatorii apar ca bine echipați pentru acele lucrări de măreță și foarte subtilă iscusință. Este abilitatea care se cere pentru a izbuti în jocul de punte între istorie și poetizare. Admirabili în arta compromisului — artă eminentamente socială, artă de prudență și experiență. În loc să-și tragă grandoarea din violența simțirii, ei o obțin de la artă, de la acea artă care este știința de a trăi. Această bază biografică e singurul lucru comun între lirici și creatori. Dar, în timp ce pentru lirici totul se stinge în această violență, pentru ceilalți, pentru *maestri*, știința de a trăi e o artă care pur și simplu dă la strung materialul omenesc, liberat, șlefuit, *finisat*; pus la dispoziția tuturor. Astfel, aceștia dispar în operă, pe cînd liricii se deformează în ea.

20 aprilie

Să vedem dacă și de aici se poate scoate o lecție de tehnică.

Obişnuită — banală, dar încă nepătrunsă. E superlativ de voluptuos să te lași dus pe panta sincerității, să te desființezi, pierdut în lucruri absolute, să nu știi de nimic altceva. Dar tocmai de aceea e voluptuos — și necesar — să pui capăt, să faci ca ceva să înceteze. Dacă ceva e pentru mine limpede, este că orice păcălire a mea mi-a venit din abandonul meu în absolut, în necunoscut, în inconsistent. Nu am înțeles încă ce este tragicul existenței; nu m-am convins încă. Și totuși, e așa de clar: e de ajuns să biruiești acel abandon voluptuos, să încetezi de a mai considera stările sufletești ca scopuri în sine.

Pentru un poet, asta e lucru greu. Sau, poate, și foarte ușor. Un poet se complăce să se afunde într-o stare de spirit. Dacă ea îi dă plăcere, gata e și fuga de tragic. Dar poetul nu trebuie să uite niciodată că o stare sufletească nu e încă pentru el nimic. Ce contează pentru el e poezia viitoare. Această efortare de răceală utilitară constituie tragismul său.

Că se cuvine să trăim tragic, și nu voluptuos, asta am dovedit-o prin ce am pățit eu pînă acuma; și, de asemenea, prin ce am pățit zadarnic. Mi-a deschis ochii recitirea poemelor din '27. Reîntîlnirea, în acea prolixă, napolitană naivitate, a acelorași cuvinte, la fel cu cele din luna trecută, această regăsire m-a îngrozit. Cum? Au trecut nouă ani, și eu răspund tot atît de infantil la întrebările vieții? Și acea virilitate, care părea ceva cucerit de mine cu grea silință în anii mei de muncă, să fi fost oare atît de inconsistentă?

Vina acestei insuficiențe revine cel mai puțin poeziei. Poezia, dacă vreodată m-a învățat ceva, m-a învățat să mă stăpînesc, să mă reculeg, să văd limpede. Poezia m-a dresat, în cel mai practic înțeles al cuvîntului. Vina e a visătoriei, fenomen foarte divers și dușman artei celei bune. Este spre folosul meu să evit răspunderea; să simt fără să plătesc.

E aci mai mult decît o asemănare în paralelismul dintre a te lăsa voluptuos în voia vieții și a face poeme răzlețe, mici, unul din cînd în cînd, fără responsabilitatea ansamblului. Asta ne deprinde să trăim pe apucate, fără evoluție și fără principii.

Iată învățătura: să construiești în artă este să construiești în viață, să alungi desfătarea atît din artă cît și din viață, să exiști tragic. (Asta, bineînțeles, nu exclude să faci din cînd în cînd cîte o murdărie, sau cîte un mic sonet, sau o nuvelă; ba chiar și trebuie să faci așa ceva. Numai să-ți aduci aminte că, pentru a compune o nuvelă, sau pentru a aranja o serată, nu-i nevoie să deranjezi cerul și pămîntul).

13 octombrie

Balzac a descoperit că marele oraș e subminat de misterul care mocnește sub el. Și simțul pe care el îl are veșnic treaz e curiozitatea. Muza lui. El nu-i nici tragic, nici comic, ci doar curios. Se înfundă într-o împletitură de lucruri mereu cu aerul cuiva care adulmecă făgăduind un mister și care merge demontînd piesă cu piesă întreaga mașinărie, cu o poftă aprigă, vie și triumfală. Priviți cum își abordează eroii, cum îi măsoară din cap pînă-n tălpi ca pe niște rarități, cum îi pictează, îi sculpează, îi definește, îi comentează, cum le scoate în relief toată originalitatea și cum le asigură miracolul. Frazele lui, observațiile lui, tiradele lui, butadele lui nu-s adevăruri psihologice, ci presupuneri și trucuri de judecător de instrucție, pumni loviți în misterul care, dragă-doamne, trebuie lămurit. De aceea, cînd explorarea, cînd vînătoarea de mister se domolește — la începutul cărții sau pe la mijloc (niciodată la sfîrșit fiindcă atunci misterul e deja dezvăluit) — Balzac dizertează despre complexul său misterios cu un entuziasm sociologic, psihologic și liric. E admirabil în aceste momente. Citiți începutul din *Ferragus*, sau începutul părții a doua din *Splendeur et misère des courtisanes*. Acolo e sublim. E Baudelaire care se vestește.

1938

17 februarie

Judecățile morale din *Madame Bovary* ignorează orice principiu, afară de acel al artistului care violentează și exprimă orice gest omenesc. Unii se entuziasmează de felul în care *Madame Bovary* prezintă amorul, înțelegînd această prezentare ca o critică sănătoasă a zdrențelor romantice, ca o critică făcută de o conștiință robustă. Ei nu văd că acea conștiință robustă nu-i decît o etalare entuziastă a tristelor mobiluri omenești. Cum poți trăi, după *Madame Bovary*? Într-un singur fel: făcînd pe artistul claustrat în casă.

Păziți-vă să luați în serios criticile aduse realității, de Flaubert: nu pornesc din vreun alt principiu decît că totul e noroi, cu excepția artistului conștiincios.

7 iunie

Printre lucrurile adînci aduse de creștinism să punem și pe acesta: adevăratul rău vine de la omul care, cîtăva vreme, fusese bun, și nicidecum de la un suflet care, fiind de totdeauna, din toată eternitatea rău, nu s-ar putea înrăi mai rău, ba chiar într-o bună zi s-ar fi plictisi de ticăloșiile sale.

30 august

Ceea ce e remarcabil la Vico — afară de ceea ce se știe — este senzația fizică, senzația lui că poezia se naște din întreaga viață istorică, nedespărțită de religie, de politică, de economie; din viața « popular » trăită de toată lumea, trăită, așa, înainte de a fi devenit mit stilizat; este forma mentală a unei întregi culturi.

Și mai ales, intuiția că trebuie o dispoziție specială (« logica poetică ») pentru a face poezie.

Este în fond încă teoria care reînvie și care explică cel mai bine epocile de creație poetică, acel mister prin care toate forțele vii ale unei națiuni se revarsă la un moment dat în mituri și viziuni.

52

13 noiembrie

Prin povestirea la persoana întâia poți fi realist fără totuși a cădea în verism. La egalitate de realism, narațiunea la persoana întâia sună mai bine decât cea la persoana a treia.

Proust e obsedat de ideea că orice speranță, realizându-se, se substituie exact pe ea însăși, dimpreună cu noua stare sufletească, prin asta ascunzînd-o pe cea veche (visele lui Swann că se va însura; visele lui Je că va fi primit în casa lui Swann). Deosebit de incomunicabilitatea între suflete, există și o necomunicanță a stărilor sufletești între ele. De aci senzația că totul e relativ și zadarnic, afară numai dacă ai putut regăsi *le temps perdu*. De aici și gustul pentru fantastic, precum și sadica descoperire cum că ciocnirile fanteziei cu realitatea fac să se rătăcească (și deci ne fac să căutăm) legea capabilă să eternizeze orice vis.

3 decembrie

În lectură nu căutăm idei nouă, ci gândiri pe care le-am mai gândit, și care pe pagina citită capătă o ștampilă de confirmare. Ne izbesc cuvintele altora cu rezonanță într-o zonă mai de mult a noastră, mai de mult de noi trăită. Făcînd-o să vibreze, acele cuvinte ne permit să culegem noi puncte de plecare în forul nostru interior.

12 martie

Să se noteze că Proust, sfîrșimătorul schemelor experienței în mii și mii de momente sensoriale, este, tot el, cel mai turbat teoretician al acestor senzații, și își construiește cărțile nu pe rapeluri de memorie de la o amintire la alta, ci pe planuri conceptuale și gnoseologice, care anulează amintirile ca materiale de cercetare.

1940

1 ianuarie

Artiști ca Dante (stilul nou), Stendhal¹ și Baudelaire sînt creatori de *situații stilistice*: oameni care nu cad niciodată în vînătoarea de frază frumoasă, fiindcă ei concep fraza ca o creatoare de situații. Nu umblă după butade, fiindcă pentru ei a umple o pagină înseamnă a crea o situație mentală care se desfășoară într-un plan închis, construit, cu legi interne, plan diferit de acel al vieții. Opușii lor (Petrarca, Tolstoi, Verlaine) sînt, dimpotrivă, mereu pe muchea dintre artă și viață. Și chiar în artă, se înșală, greșesc de hatîrul unor fraze frumoase sau urite, în loc să caute situații delimitate, ca cei din cealaltă categorie. Au tendința să facă din artă lor un mod de viață practic (Petrarca = umanist; Tolstoi = sfînt; Verlaine = blestemat) și aproape mereu reușesc, în sfera activității lor practice. (Mai sînt și nemulțumiții artei, pentru rațiuni existențiale). În schimb, opușii lor sînt totdeauna băncrutari care nu fac litanii pe falimentul lor monden, ca acei ce-și varsă focul și prin asta se fac plăcuți mulțimii, construindu-și însă o altă lume unde experiența obișnuită și arzătoare e pusă în valoare de inteligență și lăsată să intre în operă numai dacă se potrivește cu construcția. Ei sînt mari constructori de opere judecătore, care nu scriu o pagină doar pentru a se ușura

¹ În manuscris: Dostoievski? Shakespeare? Stendhal.

vărsîndu-și avînturile ; ci ei, asupra acelor avîntur , meditează, și fac dintr-insele prilej de construcții mentale, construcții anterioare operei.

Ei sînt mari teoreticieni ai artei — problemă care îi frămîntă mereu — pe cînd ceilalți scriu așa cum respiră, cum cîntă, cum trăiesc, hop-la-hop ! Artiștii aceștia ai mei sînt niște mari singuratici, niște asceți. Ei nu cer vieții altceva decît realizarea visului lor formal (vis de artă, de politică, de morală). Pe cînd ceilalți cer experiență și această experiență ei o reflectă în acele jurnale intime care sînt operele lor.

Flaubert e caricatura fără voie a artiștilor mei (compară cu ce spuneam la 17 februarie 1938, unde arătam cum la Flaubert, deși arta e un cerc închis, autonom, construit de inteligență, totuși arta la el nu cuprinde integralitatea morală a omului, ci urmărește doar fantasme de frază frumoasă).

3 ianuarie

Există un tip de om care obișnuiește să socoată că nimic nu i se datorează, nici chiar în numele unei munci sau a unei trude îndeplinite. Nu vrea nimic de la alții, nici chiar de la cei cărora le-a făcut un bine ; de aceea nu dă nici el altora ceva, decît dacă asta îi aduce lui însuși plăcere. Eu sînt acela.

7 septembrie

Ideea centrală la Proust este că situațiile și persoanele se schimbă în mod continuu și inezisabil, pînă într-atîta încît ceea ce dorisem, de îndată ce se realizează, se arată a fi nesatisfăcător. Idee care seamănă cu aceea a lui Croce, după care situațiile și persoanele sînt rezultate practice care nu ne dau mulțumire absolută ci, de-abia împlinite, se transformă și își neagă dialectic propria lor ființă.

O diferență enormă totuși există: pentru Proust, asta e o ațîțare de retragere din viață ; la Croce un imbold de a se arunca într-însa.

1941

2 octombrie

De ce realismul naturalist-psihologic nu-ți este de ajuns ? Fiindcă e prea sărac.

Nu-i vorba de a descoperi o nouă realitate psihologică, ci de a înmulți punctele de vedere care vor revela în realitatea normală o mare bogăție. Problemă de construcție.

Iarna lui '41—'42

Nu că, în vremile noastre, reprezentantul culturii ar fi mai puțin ascultat decît fusese, în trecut, ascultat teologul, sau artistul, sau savantul, sau filozoful. Adevărul e că azi sîntem conștienți de o masă care trăiește numai din propagandă. Masele erau și în trecut hrănite cu propagandă proastă ; dar pe atunci, cultura elementară fiind mai puțin răspîndită, ele nu mimau culturile veritabile și, în consecință, nu ridicau problema dacă sînt mai mult sau mai puțin în concurență cu ele.

Ambianța nu va fi zugrăvită ci trăită prin prisma simțurilor personajului — și deci prin gîndirea și vorbirea acestuia.

Ceea ce te dezgustă ca impresionism devine astfel — *bedingt* (condiționat) de personaj — viață în acțiune. Iată *norma* pe care, în fond, am căutat-o eu în « Meseria de Poet ». Iar acea poveste a povestirii a lui Anderson, sau acel *monolog interior* al lui Joyce, etc., etc., ce sînt ele, dacă nu realitatea-personaj impusă obiectivității?

1942

28 ianuarie

Lucrurile se descoperă de-a lungul amintirilor pe care le avem despre ele.

A-ți aduce aminte de un lucru înseamnă a-l vedea — abia acum — pentru prima oară.

În momentele cele mai adevărate, tu nu ești decît ceea ce fusesesi în trecut. Între acest fapt și faptul că numai lucrurile amintite sînt adevărate (azi), trebuie să creezi o verigă de legătură.

12 februarie

Arta modernă — în măsura în care valorează ceva — este o reîntoarcere la copilărie. Eternul motiv e descoperirea lucrurilor, descoperire care, în forma ei cea mai pură, nu poate avea loc decît prin amintirea copilăriei. Este efectul atotpătrunzătoarei (*all pervading*) științe a artistului modern (istoricism, noțiunea de artă ca activitate suficientă ei-inseși, individualism), bună-știință care, de șaizeci de ani, îl face să trăiască în stare de tensiune¹, adică într-o stare care nu mai este favorabilă absorbirii, nici ingenuității. Dar în artă, se exprimă mai bine numai ceea ce fusese absorbit cu ingenuitate. Nu le mai rămîine artiștilor decît să se întoarcă și să se inspire din epoca în care nu erau încă artiști. Și epoca aceea este copilăria.

26 septembrie

La greci, situația tragică e : ceea ce trebuie să fie — să fie ! De aici miraculosul zeilor care fac să se întîmple ce vor ; de aici normele magice, tabuurile sau sortii, reguli de toți respectate ; de aici acel catharsis final, care e acceptarea lui trebuie-să-fie.

(Oare nu-i la fel și la Shakespeare în cele cinci acte de piesă ? Sau la O'Neill unde acest trebuie-să-fie izvorăște din legile naturale ale vieții ?) Ceea ce-i poetic la greci este că acel destin, acele tabuuri, acele legi apar ca arbitrar, ca inventate, ca vrăjito-rești. Poate și simbolice.

5 noiembrie

Confesiunile lui Kirkegaard îl zugrăvesc pe literatul pur, pe intelectualul pur : « Interesele mele nu-s subordonate toate unuia singur, ci sînt, toate, coordonate » ; și « ceea ce mi-a lipsit, a fost că n-am dus o perfectă viață umană, ci numai una de cunoaștere ». Gînduri de ieri seară (vorbind despre G. cu doamna Romano) ; gînduri regăsite azi dimineață în Przymara : *Das Geheimnis Kirkegaards* (Secretul lui Kirkegaard) pp. 11 și 12. Obişnuita coincidență.

Înainte de romantism nu existau intelectuali, căci nu exista opoziția între viață și cunoștință. (Acest raport l-ai mai notat odată.) A observa că viața e mai importantă

¹ În manuscris eficiență, tensiune.

decît gîndirea înseamnă să fii un literat, un intelectual ; înseamnă că propria ta gîndire n-a ajuns încă să devină viaţă.

1943

11 noiembrie

Să povesteşti lucrurile de necrezut ca şi cum ar fi reale —, *modă veche* ! Să povesteşti pe cele reale ca şi cînd ar fi de necrezut —, *modă modernă* !

1944

15 mai

Gînditu-te-ai vreodată că iniţiatorii romanului italian — căutătorii disperaţi ai unei proze narative — sînt mai întîi de toate nişte lirici ? Alfieri, Leopardi, Foscolo ? *La Vita* (Viaţa), *Frammenti di Diario* (Fragmente de jurnal), *Viaggio Sentimentale* (Călătorie sentimentală) sînt sedimentarea unei fantezii dedată în întregime iluminărilor unei elocvenţe lirice. Iar primul roman reuşit, *I Promessi Sposi* (Logodnicii), are maturitatea unui mare liric. Asta trebuie să fi lăsat urme în idealul nostru narativ.

În schimb, gîndeşte-te la secolul al XVIII-lea englez sau francez, la secolul al XVII-lea spaniol ; acolo proza romanului se naşte ignorînd orice aprindere fantastică. Dar secolul al XIX-lea la ruşi !

1945

15 octombrie

Ce să spunem dacă într-o bună zi lucrurile naturale — fîntîni, tufişuri, vii, ţarine — vor fi fost absorbite de oraş şi împrăştiate, risipite. Şi dacă nu le vom mai întîlni decît în fraze, în fraze antice ? Ne vor da o impresie de zeitate, de nimfe, de lucru sacru, un sacru natural, cum acesta răsare în cîte un vers grecesc. Atunci, o frază simplă ca : « a fost odată o cişmea » ne va tulbura . . .

1946

10 aprilie

Intelectualii ale căror păreri sînt diferite de cele ale Partidului Comunist în chestiunea libertăţii, ar trebui să se întrebe ce au ei de gînd să facă cu libertatea asta pe care o solicită atît de aprig. Şi atunci ei vor vedea că, dacă dăm la o parte lenea, şi interesele nemărturisite (o viaţă comodă, reverie indefinită, sadisme elegante) — nu există aspect în care să poată da alt răspuns decît acela al colectivului P. C.

5 noiembrie

Alegoria este orice simbol văzut prin prisma inteligenţei.

1947

19 martie

Stendhal—Hemingway. Nu povestesc lumea, societatea ; nu dau impresia că ajung la o largă realitate interpretînd-o pe alese, în voie — ca un Balzac, sau Tolstoi, etc. Ei păstrează o constantă în tensiunea lor umană, care se rezolvă în situații sensoriale de ambianță, redată nemijlocit, imediat. Alte feluri de situații ei n-ar putea reda, cum, în schimb, ceilalți, mai sus pomeniți, o pot face. Pe constanta lor de tensiune ei au construit o ideologie, care apoi avea să fie și meseria lor de povestitori : energie, claritate, antiliteratură.

Flaubert alege o ambianță ; ei nu.

Dostoievski construia o lume dialectică ; ei nu.

Faulkner stilizează atmosferele, și le mitologizează ; ei nu.

Lawrence explora o sferă cosmică și o explica profesoră ; ei nu.

Ei sînt tipici naratori care povestesc la persoana întâia.

22 martie

Epica e un teatru care încă nu cunoaște procedeul tehnic ; instituția, scena. Iată de ce *Moby Dyck* e o descoperire.

27 iulie

Dialoghetti (de Nilsson) păstrează elementele, gesturile, atributele, punctele nodale ale mitului, dar desființează realitatea culturală crescută într-o poveste de altoiuri, calcuri, derivații etc. Mai desființează și ambianța socială (care le făcea acceptabile de antici). Ce rămîne, este problema pe care o rezolvă fantezia ta.

11 decembrie

Fascinantul efect al miturilor grecești provine din faptul că poziții inițial magice, totemice, matriarhale, culturale, se vor vedea reinterpretate prin harnica, elaborata gîndire conștientă a secolelor X—VIII, î.e.n., retălmăcite, frămîntate, contaminate, altoite, puse în conformitate cu rațiunea. Și astfel, ele ajung a fi îmbogățite cu toată această claritate și tensiune spirituală, rămînînd totuși împestrițate cu tîlcuri simbolice și barbare.

28 decembrie

Mitul grec ne învață că luptăm întotdeauna împotriva unei părți din noi, anume contra aceleia care a întrecut pe cealaltă, Zeus contra lui Tifone, Apollo contra lui Pitone. Și invers, ceea ce se combate e totdeauna o parte din noi, un antic noi-însine. O combatem această parte mai ales pentru ca ea să nu ajungă a fi ceva ; pentru ca ea să se libereze. Cine nu are mari repulsiuni, acela nu luptă.

1948

21 decembrie

(Citindu-l pe Lukács)

Arta secolului XIX se axează pe dezvoltarea situațiilor (Bildungs-roman, cicluri istorice, cariere, etc.). Arta secolului XX se centrează pe esențe statice. Eroul de odinioară era la început altul decât cel care avea să devină la sfârșitul poveștii. Cel de azi, el, e mereu același.

Copilăria, pregătire a omului = XIX; copilăria, contemplată în sine = XX.

1949

16 octombrie

Luna și focurile. Este titlul presimțit încă din vremile Zeului Țap. De șaisprezece ani. Ar trebui să-i dai drumul.

De câte ori, în aceste ultime însemnări, n-ai scris: «Ei, și după asta?». Ce? Am început să stăm în cușcă?

17 noiembrie

La 9 noiembrie am terminat *Luna și focurile*.

De la 18 septembrie au trecut mai puțin de două luni. Aproape regulat, câte un capitol pe zi. E, cu siguranță, vitejia, până acum, cea mai mare. Dacă merge, ai dat lovitură.

Ai încheiat ciclul istoric al vremii tale: *Închisoare* (arest antifascist); *Tovarășul* (clandestinitate antifascistă); *Casa de pe deal* (Rezistența); *Luna și focurile* (postrezistența).

Fapte laterale: războiul din 915—18; războiul din Spania, războiul din Lybia. Saga e completă. Doi tineri (*Închisoare* și *Tovarășul*), doi cuarantenari (*Casa de pe deal* și *Luna și focurile*), doi oameni din popor (*Tovarășul* și *Luna și focurile*), doi intelectuali (*Închisoare* și *Casa de pe deal*).

17 ianuarie

Poezia este repetiție. A venit să mi-o spună, vesel, Calvino. Se gîdea la arta populară, la copii, etc. Pentru mine poezia e repetiție întrucît e o celebrare a unei scheme mitice. Aici stă adevărul inspirației după natură; aici, modelarea artei după formele și secvențele naturale. Ele sînt repetiție (după tiparul bucăților izolate — frunze, organe, filoane minerale); piesele sînt repetabile la infinit. Și atunci, se biruie natura (mecanicismul) imitînd-o la modul mitic (ritmuri, reveniri, destinuri). Dar fiecare generație trebuie să țină seama de cît a învățat de la natură și să o învingă cu scheme mitice care nu provin din acea învățătură, care nu-s reductibile la ea. (Element evolutiv, necunoscut în arta arhaică, care prin asta avea sarcina mai ușoară întrucît posedînd noțiuni raționale ferme, aplica scheme mitice de multă vreme familiare).

În românește de I. D. SUCHIANU

CESARE PAVESE (Premiul Strega, iunie 1950)
cu Carlo Levi și actrița Doris Dawling ►

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

correspondență

Lui Tullio Pinelli, Alpignano

Reaglie, 12 octombrie 1926

Aud că te plîngi că-ți răspund « Lucrez » și atât.
Așadar nu-ți ajunge cuvîntul acesta atât de sacru? Nu știi că munca îl înobilează
pe om, făcîndu-l asemenea dobitoacelor?

Oricum, dacă vrei cu tot dinadinsul, am să-ți arăt aici în ce măsură m-am îndobi-
tocit. De vină sînt:

1. Poeziile latinești ale lui Francesco Berni (secolul al XVI-lea),
2. Cîntul al XIV-lea din Partea a doua din Orlando îndrăgostit de Matteo Maria Boiardo (secolul al XV-lea),
3. Exact jumătate din La Legende des Siècles de Victor Hugo (secolul al XIX-lea),
4. Primele pagini din Faust de Wolfgang Goethe (secolul al XVIII-lea),
5. Ultimele pagini din On Heroes and Hero-worship and the heroic in History de Moise (secolul ?),
6. Leviticul lui Moise (secolul ?)
7. Prefața la Stimmen der Völker in Liedern de Johann Gottfried von Herder (secolul al XVIII-lea),
- Iar între timp îmi mai arunc ochii pe:
- 8-9. Gramatica grecească și pe Dicționarul italian,
10. pe Laudele Cerului, ale Mării, ale Pământului și ale Eroilor de Gabriele d'Annunzio,
11. pe Leaves of grass de Walt Whitman.
12. Am terminat Othello de William Shakespeare (secolul al XVI-lea),
13. Decameronul, Giovanni Boccaccio (secolul al XIV-lea),
14. Poems de Ossian (secolul al IV-lea),
15. Carmine de Quintus Horatius Flaccus (secolul I)

(Mai ești în viață? - ... Atunci continui).

Aproape toată munca mea se reduce la înțelegerea și la plasarea în istorie a acestor scriitori, treabă pe care o fac cu ardoare și de fapt chiar este o dramă grandioasă pe care o descopăr în întreaga istorie a omenirii, și o trăiesc: o dramă care cuprinde tot ce s-a scris și ce nu s-a scris.

(Nu trebuie să te gîndești cîtuși de puțin la căpățîna păroasă a lui Segre¹; eu am ajuns mult mai departe).

O treabă fără importanță, mă gîndesc adesea, și mă rușinez că mă cramponez de ea. Mi se pare că nu mai am puterea să-mi văd de opera mea.

Rămîn fragmente din toate încercările mele trecute, dar îmi par mai degrabă resturi de dărîmături decît materiale pentru o construcție viitoare.

Mi-am dat foarte bine seama în cele din urmă. Nu sînt decît un mare neputincios plin de aspirații care depășesc posibilitățile mele, o îngrămădire molie de sensibilitate bolnăvicioasă.

Sînt unul din nenumărații copii blazați ai secolului al XIX-lea. Și fiind un secol uriaș ca gîndire, sentimente și acțiuni, tot așa de uriaș trebuie să fie, datorită aceleași legi istorice, și descurajarea celor care nu mai pot crede în idealurile sale și nu mai știu să găsească cu hotărîre altele noi. Ba, după părerea mea, le e frică să găsească altele.

Așa sînt eu.

Tu nu te-ai preocupat prea mult de secolul acela, și de aceea îl înțelegi și-l trăiești mai puțin, dar eu, care i-am făcut să reîntîrască (în felul meu, să fim înțelegi) aproape toți scriitorii și viața, am fost cuprins de o exaltare fără margini pentru el.

Nu degeaba plănuiam (acum aproape că nici nu mă mai gîndesc, pentru că sînt sigur că nu voi reuși niciodată) o dramă pe tema revoluției ruse...

Bîjbli astfel, între lumină și întuneric, plin de sentimente contradictorii, care pentru moment par să mă liniștească cu acel sistem de morală-estetică pe care ți-l expuneam astăzi iarnă cu un kilogram de castane sub braț. Dar acum nu-mi mai ajuge nici morală aceea. Ce vreau, nici eu nu știu. Sau mai bine zis știu dar nu vreau să îndeplinesc.

Mi-ar trebui un suflet hotărît, un caracter puternic care să se supună dezordinii ce mă stăpînește. Spiritul meu este, în sfîrșit, o imagine fidelă a tot ceea ce ar fi lumea

¹ Arturo Segre, istoric, profesor al lui Pavese la liceu.

dacă s-ar realiza în mod perfect idealurile secolului al XIX-lea, fără opoziția secolului al XX-lea.

Și dintre toate plăcerile acestea pe care le încerc zilnic, cea mai aleasă e să mă gândesc că poate toate acestea nu sînt decît un produs al unei fantezii exaltate, nimic altceva decît un paleativ care, cu scuza fatalității, a legilor istorice, și a tuturor Cristilor nu slujește decît să acopere o ticăloșie sleită și o rușinoasă rușine de a nu fi bun de nimic, mascînd toate aceste trăsături de bătrîn și precoce impotent cu poze eroice gen Byron, Leopardi, Musset, Ibsen (nu-i așa că mă pricep la literatură?). Și frumusețea e că încerc să mă oglindesc în W. Whitman care nu face decît să se ridice împotriva acestor slăbiciuni. Dacă-ți spun că nu am un centru, un pivot, un cap de familie, un dictator care să pună în ordine amestecătura asta de sentimente și să-i dea o unitate de vederi, puțină forță de-a lua o hotărîre! «O îngrămădire molliie de sensibilitate bolnăvicioasă», îmi place proza asta. Sînd bine și dovedește grozav de bine pana de literat!

Și uite așa aș putea continua pînă mîine.

Dar, desigur, că n-ai să continui și tu să mă citești pînă mîine.

Va trebui apoi să mă înștiințezi cam cît de rău ți-am împuiat capul cu această tragicomică introspecție a mea, în așa fel încît să știu cel puțin care sînt posibilitățile mele de pisălog.

Deocamdată, în tirada de mai sus, ai fi avut prilejul să reții, dacă ai fi avut destulă răbdare, marea noutate că plănuiam o dramă asupra revoluției ruse.

Reține asta cum se cuvine căci ești primul căruia i-o împărtășesc.

Ah! Vrei să știi la ce lucrez? Te voi năuci cu proiectele mele!

Trebuie să știi că plutește prin mîna mea și planul unui grup de nuvele, sau de schițe, dacă vrei, sub titlul Tineri în luptă.

Nu vor fi altceva, decît niște relatări simple despre viețile și stările sufletești ale unor oameni care se simt îndemnați să îndeplinească ceva mare și nu reușesc. Eu, tu, eu, eu, mereu eu, nu pot scăpa de asta.

Pînă acum nu am decît titlul. Nuvelele sau mai bine zis, elementele componente ale nuvelor, un haos de sentimente, le am în suflet.

Stau bine, nu-i așa?

Și această veste trebuie s-o păstrezi cum se cuvine, căci ești primul căruia i-o împărtășesc.

Pe urmă ar fi obișnuitele proiecte de-a face dragoste cu femeile cele mai frumoase din lume, de a cîștiga cîteva lire cu rodul muncii mele, de a deveni un poet cel puțin cît Shakespeare de mare, de-a cuceri, de-a distruge, de-a construi... totul rămînînd într-un stadiu larvar ca și umilul proiect pe care l-aș avea să găsesc măcar o cățea care să mă ia în seamă, cel puțin în treacăt.

În legătură cu asta, am ceva grozav să-ți spun: nu mă mai gândesc la americană, a apărut o italiancă. Nu găsești că-i o chestie de afinități naționale? Ai putea să-mi spui chiar și mai mult decît atât.

Nu-i nimic care să-mi placă mai mult decît să vorbesc sau să aud vorbindu-se (dar bine, nu așa) despre asemenea subiecte. Căci în sinea mea, în ciuda tuturor răcnitelor și maimuțăriilor mele de sceptic și de rebel, am rămas vechiul trubadur al curțiilor de dragoste pe care-l știi.

Guido, aș vrea ca tu, cu Lapo și cu mine

Să fim cuprinși de-a farmecului vrajă...

Tu nu știi cît timp am respirat atmosfera din Vita Nova așa bolnav de trup și de suflet cum sînt.

Lui Sturani, care-i un fel de frate mai mare al meu, și mie, ne place adesea să vorbim despre artele noastre poetice (? ! ? ! ? ! ?) ca despre un dulce stil nou.

Aș fi apoi curios să te aud parlamentînd despre « lipsa mea de curaj cu femeile ». Ia seama la birna din ochiul tău. Dacă ești în cazul lui Cirano, cum mi-ai mărturisit, nici măcar, tu, mi se pare, nu plesnești de curaj !

Dar cum îți spuneam, scrie-mi mult despre asta, mi-ai face o enormă plăcere: scrie-mi o scrisoare în care să nu fie vorba decît despre tine (și despre ea, firește) și despre dragoste.

Fă ca și mine care în 12 pagini n-am făcut altceva decît să pălăvrălesc, mai frumos sau mai puțin frumos, despre eul meu.

Și termin cu acea formulă care pînă la urmă îl va înlocui pe « adio » (a Dio), adică: La revedere, înaintea lui Don Brizio !

CESARE P.

P. S. / După 13 cred că voi fi pentru totdeauna la Torino.

Vorbește-mi despre filmul acela la care te gîndești.

Limba greacă o învăț din interes profesional și pentru simplul motiv că rădăcina întregii civilizații pare că se află în această limbă. Aș vrea să studiez temeinic poporul acesta.

În ceea ce privește concordanța studiilor clasice cu W. Whitman, în afară de faptul că eu admir fiecare om mare în timpul său, deci pe Platon în epoca lui Pericle și pe W. Whitman în secolul al XIX-lea, ai aflat din cuprinsul scrisorii că această concordanță nu-i tocmai punctul meu cel tare. « Plin de sentimente contradictorii », spuneam.

Dar află că dacă n-ar trebui să muncesc de dimineața pînă seara ca să nu mor de foame, toate nălucirile astea mi-ar pieri din cap.

/ La (teatrul) Alfieri joacă actorul Gandusio. Va sta o lună și jumătate.

/ Spune-i verișoarei tale (pe care eu n-am plăcerea s-o cunosc) că cele patru versuri care i-au dat atîta bătaie de cap erau de fapt două:

« Binecuvîntează coroana fiului lui S. Louis
cel care zace sub plumbul Comunei din Paris ».

Din Consacrarea lui Henric al V-lea, a lui Giosue Carducci, volumul Iambi și Epode, editura Zanichelli, pag. 249.

Dar mai spune-i verișoarei tale să se gîndească la altceva: asemenea cercetări filologice nu se fac decît de către micii școlari și de erudiți care nu știu să danseze.

A.d.a. D.B.

CESARE P.

« Fasole, porci, poezi și păduchi » spune F. Berni.

Cînd înțeleptul și venerabilul Anandah îl întîlnea pe prietenul său, poetul Tatagata, îl lua cu frig. »

Culegerea de vechi Proverbe indiene bune pentru toate timpurile.

Scrisoarea originală în posesia destinatarului.

Torino, octombrie? 1929

Mult stimate domnule profesor,

Profesorul Aldo Ricci, căruia m-am adresat cerîndu-i sprijinul bibliografic în legătură cu o teză de licență despre poezia lui Walt Whitman, mi-a răspuns că în biblioteca din Florența asemenea bibliografie lipsește cu desăvîrșire și m-a sfătuit să mă adresez dumneavoastră care, îmi spune Domnia Sa, aveți legături cu Biblioteca Americană din Roma.

V-aș fi foarte recunoscător dacă Domnia Voastră ați vrea să sprijiniți cercetarea mea și să aflați dacă la Roma există — și eventual cum s-ar putea consulta cel puțin eseurile whitmaniene ale acestor autori:

S. Hodgson, Walt Whitman, Manchester 1900

W. Trimsle, Walt Whitman, London 1905

J. A. Symonds, Walt Whitman, London 1893
 E. C. Stedman, Poetes of America, Boston 1885
 B. Perry, Walt Whitman, Boston 1908
 O'Connor, The Good Grey Poet, 1865
 Johannes Schlaf, Walt Whitman, Homosex
 J. Burroughs, Notes about W. W. as a poet and as an individ, 1867
 J. Burroughs, Birds and Poets, 1878
 G. Sarrazin, Renaissance de la poesie anglaise, 1888
 H. Traubel, Whith W. Whitman in Camden
 Emory Holloway, Walt Whitman

V-aș fi foarte recunoscător dacă Domnia Voastră mi-ați da măcar cea mai mică indicație.

Vă cer iertare pentru osteneala care v-o pricinuiesc, dar sărăcia bibliotecilor noastre în această privință este atât de mare încât cred că în toată Italia nu există un exemplar public al prozei lui W. W. și nu mai vorbesc de reviste unde sînt risipite totuși multe dintre cele mai de seamă din studiile acestea.

CESARE PAVESE

Facultatea de litere, an IV.

Autograful (ciorna), în Arhiva Pavese.

Lui Tullio Pinelli, Chiavari

Reaglie, 12 iunie 1927

S-a întors balerina mea. E mai frumoasă, mai tînă, mai încîntătoare ca niciodată. Am descoperit, în sfîrșit, în ce constă farmecul său unic de a dansa pe scenă. Ea pune în dans o dulceață, o ușurință copilărească plină de o grație nemaipomenită, care nu mi-a fost dat s-o văd pînă acum niciodată în viața mea.

Și cu toate astea sînt obosit, tare obosit.

Sînt obosit de atîtea gînduri complicate, obosit de a mă tot gîndi la ea, obosit de toate. Nu mai am decît arareori impulsuri neputincioase de energie spre opere îndrăznețe, eforturi pe care niciodată nu voi ști să le fac. Și, la originea oricărei exaltări a mea, este exaltarea supremă a sinuciderii. Oh, voi avea desigur într-o zi curajul. Mi-l închipui din clipă în clipă, tremurînd. Este cea din urmă mîngiere a mea. Scrie-mi ceva, vreau să aud, să aud cîte ceva, sînt prea singur, mă pierd.

Chiar în clipa cînd o văd atît de frumoasă, mă plictisește chiar și gîndul la ea! Ce aș putea face oare? Ascultă: am găsit acest rafinat instrument de tortură; de fiecare dată, cînd în chip nedeslușit cum e întotdeauna spiritul meu, aspir la cîte un lucru, îmi pun întrebarea: ce aș putea face oare? și după asta nu-mi mai aflu liniștea.

Ah, să trăiești, să trăiești! Încep să înțeleg ce înseamnă asta. (Toate astea sînt un foarte bun exercițiu, ca să nu uiți meseria).

N. B. Te rog să nu arăți scrisoarea asta la tot consiliul de familie, tu, chibzuit și ascultător prim născut al unei familii și mai chibzuite; dacă îți totuși neapărat, atunci distrează-te arătînd scrisoarea vreunei fete drăguțe, tu care ai atîtea, și după asta povestește-mi.

CESARE PAVESE

P. S. Ieri noapte, ieșind de la teatrul unde am văzut-o (eram pe punctul de a înnebuni, dacă nu am și înnebunit!) m-am întors pe șoseaua spre Reaglie și pe șosea și prin păduri

aproape pînă la Chieri; am rătăcit toată noaptea ca un lup. Redevin barbar. Am dorit asta. Dar e minunat să fii exaltat !

Scrisoarea originală (Într-un plic netimbrat pe care a scris : « Tullio Pin. N-are nici o legătură », se află în Arhiva Pavese.

Poate fi vorba de o scrisoare neexpediată; dar pasajul despre plimbarea nocturnă prin pădure apare ca ceva cunoscut în scrisoarea următoare către Pinelli.

Editorului Bemporad, Florența

Torino, 12 Martie 1930

Mult stimat domn,

Am citit în Anexa alăturată unui volum din Colecția Modernă despre scopurile și programul pe care Dvs. vi-l propuneți în ciclul Dvs. de traduceri din literatura străină contemporană, și în special din cea nordamericană.

Mă refer în mod deosebit la propunerea pe care v-o faceți de a « alcătui în Italia un grup de traducători pasionați, dovedind gust și pricepere ».

Dacă Dvs. nu aveți încă complet numărul traducătorilor de care aveți nevoie, sau dacă înnoirea mereu crescîndă a materialului v-ar mai cere și alți traducători, aș vrea să vă aduc la cunoștință că eu sînt în măsură să mă asociez la opera Dvs. de traduceri din romanele nordamericane posedînd în această privință multe cunoștințe în materie și avînd posibilitatea de a mă informa direct în Statele Unite.

Dacă Dvs. veți avea amabilitatea de a lua în considerație această ofertă a mea și de a mă informa în scris despre condițiile și propunerile Dvs. v-aș putea, desigur, trimite, pentru a dovedi această competență, o pagină tradusă, sau v-aș putea oferi titluri de studiu, după cum veți dori Dvs.

Pînă atunci îndrăznesc să vă atrag atenția, deoarece fac parte din autorii pe care îi studiez în special, asupra lui Sherwood Anderson și Sinclair Lewis, dintre care primul este amintit în « Planurile » Dvs. Nu e nevoie, firește, să insist în fața Dvs. asupra importanței celui de al doilea, care de altfel și în Franța e neglijat cu totul, deși este atît de reprezentativ pentru America încît succesul la public va fi pe deplin asigurat.

Firește, vorbesc despre aceștia doi, dar în ceea ce privește literatura nordamericană aș accepta cu plăcere și altfel de propuneri.

În așteptarea îndatoritorului Dvs. răspuns, rămîn al dumneavoastră, cu respect,

CESARE PAVESE

Originalul scrisorii (ciornă), în Arhiva Pavese. Dat fiind că editorul Bemporad va publica în 1931 prima traducere a lui Pavese (Domnul Wren al nostru, de S. Lewis) scrisoarea aceasta consemnează începutul oficial al activității lui Pavese ca traducător.

Lui Alberto Carocci, Florența

Brancaleone, 16 septembrie (24 septembrie) 1935

Dragă Carocci,

întă, cu voia lui Dumnezeu, corecturile definitive la Munca obosește.

Am ținut seamă de sfatul Ministerului Presei și scot, după cum vezi Zeul țăp (plîngînd), Gîndurile Dinei, Balet și Paternitate. În felul acesta volumul va putea servi acum ca o carte de rugăciuni chiar și pentru fecioare.

Am numerotat paginile unde am făcut modificări ca să poți controla dacă tipograful va face corecturile de la paginile 13, 20, 26, 28, 48, 61, 66, 67, 70 și 77.

Cu obișnuita mea încăpăținare obraznică n-am putut rezista tentației de a nu anexa alte opt poezii¹, rod al liniștii în care mi-a fost dat să trăiesc în ultima vreme.

Dacă vezi că lucrul ar fi posibil, adaugă poeziile acestea la urma celorlalte, adică după O generație, în ordinea în care sînt numerotate. Dar dacă acest lucru ar face să întîrzie prea mult publicarea, fă atunci cum crezi tu că e mai bine. Toate sînt, după cum se poate vedea, poezii cu totul nevinovate, care nu schimbă cu nimic tonul ascetic al culegerii și nu servesc decît să învieze volumașul atît de anemic de tăieturile cerute de Prefectură și de Minister.

Dacă reușești să le adaugi și pe astea la celelalte, va trebui să te ocupi tu însuși de verificarea corecturii, neavînd nici un rost să pierdem alte două luni, dacă nu și mai mult, cu corespondența.

Te rog foarte mult să-mi faci această ultimă favoare. Dar în nici un caz să nu faci cumva bunătatea să-mi pierzi iar corecturile astea, sau să le lași să zacă la infinit. Gîndește-te că din vara lui '34 poeziile astea stau într-o rîină. Și că, în afară de turnul din Pisa, tot ce stă într-o rîină pe lumea asta într-o bună zi, neapărat, tot cade.

În ceea ce privește chestiunea de care-ți spuneam, despre autorizația de care am nevoie în situația mea, mi s-a explicat aici, la Primărie, că din moment ce scrisoarea mea trece prin Cenzură, înseamnă că automat a primit și autorizația.

Toate cele bune, așadar, și te rog trimite totuși cărțile poștale de subscripție. Și imediat ce primești scrisoarea aceasta a mea cu corecturile, dă-mi un semn că ai primit-o.

PAVESE

Originalul scrisorii (ciornă) se află în Arhiva Pavese (Caetul de exil).

Screi sale, Maria, Torino

(Brancalone), 29 octombrie (1935)

Drogă Maria

Primit 3 octombrie (scrisoare), 11 octombrie (carte poștală), 17 octombrie (scrisoare). Trimit la Intendență cererea necesară pentru taxele ramburs. Trimit-eți-mi pe Homer.

Văd că visezi noaptea că mă întorc acasă și trăiești cu speranța. E o temelie grozavă, cu atît mai mult cu cît și eu visam cîndva că o să ajung popă.

Aud de Frassinelli. Dacă este consultant Giac de Benedetti s-a isprăvit și cu asta: n-am să mai reușesc niciodată să fac ceva. De multă vreme G. de Benedetti nu mă putea suferi și găsea că sînt de prisos pe lumea asta.

Îmbrăcămintea de care spui o am în ordine. Am purtat toată vara costumul cel mai ușor. Acum l-am dat la curățat și îmi brac pe cel mai gros, pe care-l purtam la 15 mai, dat fiindcă seara e foarte frig și într-un acces de astmă pot face guturai și invers. Pe urmă e costumul celălalt, cel urît, neatîns. Batiste, ciorapi, indispensabili, cămăși, maiouri, le schimb și le dau la spălat și la cîrpit în mod obișnuit, cu 12 lire pe lună, dar în curînd n-am să mai pot pune cămăși cu mînci scurte, căci aici nu fac focul. Fă cum crezi: dacă n-ai cămăși cu mînci lungi, voi sta și așa și voi purta mereu haina. Dintre ciorapi am în stare bună trei perechi pentru că am umblat toată vara într-o pereche de teniși cumpărați aici cu 6 lire. Ce bine mi-ar mai prinde o altă pereche.

Întîlnește-te cu Rossi și spune-i că volumul său de Opere de Daniel Defoe, legat în albastru (singura carte care o aveam de la el), i l-am dat acum doi ani, spunîndu-i și lui

¹ E vorba de poeziile *Ulisse*, *Atavism*, *Femei îndrăgostite*, *Luna august*, *Pămînturi arse*, *Poggio Reale* și *Peisaj* (aceea care în ediția Einaudi va deveni *Peisaj VI*) care au fost inserate în *Munca obosește*.

despre asta, lui Franco Antonicelli, care trebuia să-l citească pentru a vedea dacă era cazul să traducă Moll Flanders.

Că toți se miră și mă compătimească asta ar putea să-mi facă plăcere; altfel mă plictisesc. N-au nici un rost toate poveștile astea. Pentru că cineva s-a dovedit că-i un prost (dar nu din motivele pe care le crezi tu) nu-i frumos să-i tot amintești treaba asta în permanență, cu scuza că-l compătimești și că-l găsești tânăr și dezinteresat. Dacă au ceva să-mi spună, să-mi scrie, cum au făcut toți oamenii serioși pentru care am numai stimă, altfel să se ducă în altă parte să-și descarce energia care le prisosește.

Îmi sparg capul încercând să aflu care sînt micile chestii pe care vrei să le afli și nu găsesc. Despre gîndaci? Ți-am scris. Despre bani? Ți-am scris. Cum mănînc? Ți-am scris. Cît cheltuiesc pe zi? Ți-am scris. Cît cred că am să mai rămîn aici? Ți-am scris. Ce-mi trebuie? Ți-am scris de fiecare dată. Dacă e marea aici? Ți-am scris. Cum o duc cu sănătatea? Ți-am scris. Poeziile? Ți-am scris. Despre rest e o vorbă populară care spune că dacă nu se vorbește despre un lucru înseamnă că lucrul acela e în regulă. Ai putea să-ți amintești de ea. Apoi nu pricep misterul salamului, dar mulțumesc foarte mult. Un salam e întotdeauna un salam. Are un singur defect: s-a și înjumătățit.

L-am primit și pe Byron care a fost cea mai mare bucurie a mea de cînd zac pe coasta asta cu brațele încrucișate. Anexez două fotografii care, împreună cu alte 4, pe care n-are rost să ți le trimit, mă costă 12 lire. Sînt scumpe lucrurile astea mici.

Într-o bună zi voi trimite geanta Cesarinei. Lucrurile merg bine pentru Bertola. Voi face foarte curînd rezumatul din Autobiogr. of a Suicide. Ai fi indiscretă dacă i-ai arăta noua listă de cărți lui Sturoni. Mi-a și trimis, printre altele, o carte care costă 80 de franci (4 volume).

Mi-au plătit, în sfîrșit, subvenția, de la 5 august pînă la sfîrșitul lui septembrie. Și în încheiere te întreb ce aștepti să se întîmple la 1 noiembrie și nu se vede încă de pe acum? ¹.

CESARE

P.S. Mi-am cumpărat o umbrelă cu mînerul în formă de cap de bulldog. l-am pus numele Beethoven. Și rachieu, tu n-ai de gînd să-mi trimiți?

Scrisoarea originală se află în Arhiva Pavese

Sorei sale, Maria, Torino

(Brancaleone), 5 noiembrie (1935)

Dragă Maria,

Iată rezumatul acelei cărți americane ² pe care dorești s-o citești:

(...)³

Așadar e una din acele cărți mediocre asupra sexualității și stărilor nervoase, pe care America le produce în fiecare an.

Citește, dacă vrei, Spoon River Anthology, și o să găsești aceleași lucruri, spuse acum 20 de ani, dar de un poet adevărat.

Eu aici duc o viață care seamănă puțin cu cea a autorului cărții despre care ți-am vorbit. Numai că n-aș vrea să se sfîrșească la fel.

CESARE

Originalul (ciornă) în Arhiva Pavese (Caet de exil).

¹ Sora îi scrisese la 30 octombrie: « Am auzit că de sărbători (28 octombrie, 4 noiembrie) se vor face amnistii ».

² Autobiography of a Suicide.

³ Omisiunea este a originalului.

Lui Alberto Carocci, Florența

(Brancaleone), 24 ianuarie (1936)

Dragă Carocci,

Primit a 8-a carte poștală și — minune a vitezii — pachetul cu Munca obosește. Lacrimi, fericire, sărbătorire, toasturi: de unul singur. Evident tu, care ai fost mai de mult tipărit și ai dat drumul în lume la atâți tineri autori, cunoști foarte bine reacțiile psihice ale celui care se vede în fața primei sale cărți. Oricum din partea mea: asigurarea deplină că sînt demn de marea îndatorire care-mi revine, mare satisfacție pentru rafinamentul care se vede la frontispiciul și la uriașele pagini albe pe care e plasat textul, recunoștință pentru prețul convenabil al cărții, recunoștință tuturor pentru tot.

Pe de altă parte: părere de rău pentru Zeul Țap, oarecare bănuială că am săvîrșit o prostie, senzația golului, silă ca în fața oricărei hîrtii tipărite. Cred că toate astea s-au spus și s-au înregistrat de cînd e lumea, așa că pun punct.

Nu am un fel mai bun de a-ți mulțumi decît cerîndu-ți o altă favoare: ține-mă tu la curent cu reacțiile criticii, altfel voi rămîne în întuneric cu totul.

Trei greșeli de tipar:

pag. 90: ultimul rînd;

pag. 95: rîndul 8: quand'è în loc de quant'è;

pag. 104: rîndul 3: ad un în loc de o d'un

și încă puține altele.

În ceea ce mă privește, am susținut foarte mult distribuirea cărților poștale și grabnica lor expediere, și cred că o să iasă bine. E un mare noroc că sînt departe, pentru că aș fi fost cu totul incapabil să fac publicitate, și, personal, n-aș fi îndrăznit să solicit subscripția nici măcar pentru un exemplar. În timp ce Monti și cu sora mea le-ar strecura cartea pînă și analfabeților.

Toate cele bune.

CESARE

Scrisoarea originală (ciornă) se află în Arhiva Pavese (Caietul din exil).

În românește de FLORIN CHIRÎTESCU

e s e u r i

INTERVIU LA RADIO

De zece ani critica binevoiește să se preocupe în mod constant de mine, de feluritele povestiri pe care le scriu, iar în ultima vreme a afirmat cu privire la unele dintre aceste povestiri lucruri deosebit de măgulitoare și fine, pe care eu însumi aș fi fericit să le semnez. De aceea, dacă voi formula astăzi o obiecție acestei critici — privită în întregul ei, faptul provine, să fie limpede, nu dintr-o nemulțumire prostească de tînăr autor, ci, citez s-o spun, din dorința de a colabora la lămurirea uneia dintre cele mai dezbătute probleme ale culturii noastre actuale.

Mă refer la așa-zisa influență nordamericană, nu vorbesc, adică, numai de mine, Cesare Pavese, ci de acea mică revoluție care, în preajma anilor războiului a schimbat — se spune — înfățișarea prozei noastre. Când se discută despre Hemingway, Faulkner, Cain, Lee Masters, Dos Passos, despre bătrînul Dreiser și despre influența îndelung invocată a lor asupra noastră, scriitorii italieni, mai curînd sau mai tîrziu este pronunțat cuvîntul fatal și acuzator: neo-realism. Aș vrea să amintesc, acum, că acest cuvînt are mai cu seamă astăzi un înțeles cinematografic, denumeste filme ca Obsesia, Roma, oraș deschis, Hoții de biciclete, care au imitat lumea, inclusiv pe americani; ele au apărut ca revelație a unui stil ce nu datorește nimic sau aproape nimic exemplului aceluia cinematograful din Hollywood care predomina în Italia în aceeași perioadă în care aici se răspîndea proza americană.

Cum e posibil ca aceeași formulă să definească în mod elogios o cinematografie și să condamne o proză, deși ele s-au născut în același timp pe același sol îmbibat de seva nord-americană?

Obiecția pe care aș vrea s-o fac criticii noastre este următoarea: a încercat vreodată această critică să definească stilul, modalitatea epică nordamericană, căutînd sursele și metodele ei istorice? Cunoaște oare această critică faptul că fără Kipling nu poate fi înțeles Hemingway, fără expresionismul german și fără ruși nu pot fi înțeleși O'Neill nici Faulkner, fără Maupassant nu pot fi înțeleși Fitzgerald, Cain și toți ceilalți? Nu era de loc nevoie să ieșim din Europa pentru a deveni, cum se spune, neo-realiști. Încă puțin și vom putea susține pe bună dreptate, că americanii au învățat în Europa neo-realismul epic (bineînțeles, ca tehnică, nu ca spirit), așa precum astăzi îl învață din nou de la noi pe acela în cinematografie.

Rămînc de lămurit cazul meu personal. Îmi cer scuze, dar cînd sînt descris ca unul ce ar fi trecut de la americanism la neo-realismul polemic, iar apoi de-a dreptul la regionalismul nostru, mărturisesc că nu pricep nimic.

Începînd cu americanismul, presupun că se are în vedere duzina, sau cam așa ceva, de prozatori anglosaxoni pe care l-am tradus între 1930 și 1940. Dar, lăsînd la o parte faptul că tot în acei ani compuneam și poeziile din *Lavorare stanca* (Munca obosește), pentru care ar fi greu de găsit un model anglosaxon în secolul nostru, e naiv să crezi că traducerea îți formează mîna pentru acel stil din care traduci. Traducerea — vorbesc din experiență — te învață cum nu trebuie să scrii; te face să simți în orice moment felul cum o sensibilitate și o cultură diferită s-au exprimat într-un stil dat, iar efortul de a reda acest stil te vindecă de orice ispită pe care ai mai putea-o avea de a-l experimenta în propria ta creație. La sfîrșitul unei perioade intense de traduceri — Anderson, Joyce, Dos Passos, Faulkner, Gertrude Stein — știam cu precizie care sînt formele și ritmurile literare care nu îmi sînt îngăduite, care-mi rămîn străine, care mă lasă rece. Ca întotdeauna cînd te amesteci și te obișnuiești cu oameni foarte deosebiți și la care nu te-ai gîndit, la sfîrșit mă regăseam mai retras, mai ursuz dar și mai șiret, în înțelesul vechi piemontez al termenului.

Și apoi să avem în vedere datele. Nici unul dintre criticii mei nu vrea să creadă că povestirea mea *Carcere* (Închisarea) a fost scrisă în forma în care apare în volumul *Prima* che il gallo canti (Înainte de cîntatul cocoșului), în 1939 — și aceasta pentru că prin stilul său în întregime evocator și fantastic amenință să răstoarne teoria pe care au schițat-o chiar în acel an privind neo-realismul de tip american. Această viziune e simplistă și de altfel în cariera mea literară pe care critica o trasează, nu și-ar afla locul cărți ca *Feria d'agosto* (Vacanță de august), sau *Dialoghi con Leuco* (Dialoguri cu Leuco), acele dialoguri care sînt poate lucrul cel mai fericit pe care l-am așternut pe hîrtie.

Să mi se îngăduie să vorbesc despre opera mea ca și cum ar aparține altuia, ca un critic care nu are nimic de pierdut prin aceasta. Voi spune deci că această operă, începută irascibil în plină perioadă ermetică și de proză de artă, cînd castelul civilizației literare italiene închise, rezista neabătut în fața furtunilor semețe ale lumii, nu a renunțat nici pînă astăzi la natura ei ambiguă, la ambiția de a unifica cele două inspirații care de la început au

Între în conflict în cadrul ei: o privire deschisă spre realitatea imediată, cotidiană, « aspră » și o prudență profesională, meșteșugărească, umanistă — obișnuința cu clasicii ca și cum ar fi contemporani și cu contemporanii ca și cum ar fi clasici. În sfârșit cultura înțeleasă ca meșteșug. Fie spus cu toată umilința, această operă vrea să păstreze detașarea contemplativă și formală a civilizației clasice, gustul ei pentru structurile intelectualiste, lecția dantescă și baudelaireană despre un univers închis sub raport stilistic și în esență simbolic. Ea vrea să redea ritmul realității contemporane, pasiunea și gustul ei, cu aceeași sinceritate întâmplătoare și nemijlocită a unui Cellini, a unui Defoe, a unui palavragiu întâlnit la cafenea.

Exigențe greu de împăcat, e limpede. Dar mi se pare că a sosit momentul: acum sau niciodată. Într-o perioadă ca a noastră în care cel ce știe să scrie pare să nu mai aibă nimic de spus, iar cel ce începe să aibă ceva de spus nu știe încă să scrie, singura poziție demnă a celui care se simte totuși viu și om printre oameni mi se pare aceasta: să dea maselor viitoare, care vor avea nevoie de ea, o lecție despre felul în care realitatea noastră și a lor, haotică și cotidiană, poate fi transformată în gândire și fantezie. Pentru aceasta se înțelege de la sine că va trebui să nu rămânem surzi nici la exemplul intelectual al trecutului — meșteșugul clasicilor — nici la tumultul revoluționar, inform, dialectal, din zilele noastre. Criza este, bine înțeles, mai cu seamă politică.

Să coborâm la niveluri mai joase. E limpede poate acum de ce refuză Pavese eticheta de neo-realist, de regionalist și așa mai departe. Mă explic îndată. Când Pavese începe o povestire, un subiect, o carte, nu i se întâmplă niciodată să aibă în minte un mediu social determinat, un personaj sau personaje, o teză. Ceea ce are în minte este mai întotdeauna un ritm nedeslușit, un joc de evenimente care, mai mult decât orice, sînt senzații și atmosfere. Sarcina lui stă în a capta și a construi aceste evenimente potrivit unui ritm intelectual capabil să le transforme, în simboluri ale unei anumite realități. Reușește, bineînțeles, după gradul de concret, senzorial, dialogic, uman pe care îl aduce în elaborare. Rezultă de aici faptul, niciodată îndeajuns de bine subliniat, că Pavese nu ține « să creeze personaje ». Pentru el personajele sînt mijloc, nu scop. Personajele îi servesc pur și simplu pentru a construi variațiuni intelectuale a căror temă este ritmul a ceea ce se întâmplă: uimirea, ca a muștei închisă sub un pahar, în Carcere, transfigurarea neliniștită a satului și a vieții cotidiene în Casa în collina (Casa de pe deal), căutarea paradoxală a satului, a civilizației citadine, a vieții elegante și viciului în Il diavolo sulle colline (Diavolul pe dealuri), memoria copilăriei și a universului în La luna e i falà (Luna e i focurile). În aceste povestiri personajele sînt cu totul sumare, sînt nume și tipuri, nimic altceva: stau pe același plan cu un arbore, cu o casă, cu o furtună sau cu un zbor.

Iată pentru ce Pavese, consideră, pe bună dreptate, l dialoghi con Leucò, drept cartea sa cea mai semnificativă, iar îndată după ea, poeziile din Lavorare stanca. În fiecare din dialogurile cu Leucò este reevocat în repezi replici, în conversația dintre cei doi protagoniști un mit clasic, văzut și interpretat în problematica și ambiguitatea lui neliniștitoare, captat în nucleul său uman, dezvelindu-l de orice false frumuseți neoclasice și tratînd personajele lui ca pe niște nume pline de destin, dar nu ca un caracter psihologic încheat. Astfel sînt, mai mult sau mai puțin, toate personajele lui Pavese și așa speră să le construiască în continuare, atît cît îl vor ajuta puterile.

La aceeași concluzie se ajunge analizînd preferințele literare ale lui Pavese și cu aceasta răspundem întrebării a doua din chestionar. Mai înainte de a fi italiene, lecturile sale sînt clasice și apoi, adesea, străine. Pavese consideră că cei mai mari povestitori greci sînt Herodot și Platon (în legătură cu aceasta, el nu face diferență între teatru și proză) — scriitorii care au în vedere nu atît personajul — cum fac, în schimb, Homer și Sofocle — cît ritmul evenimentelor și construcția intelectualist-simbolică a scenei. Îi place mult Shakespeare, dar nu pentru motivul romantic că plămădește personaje de neuitat, ci pentru unul mai adevărat: limbajul său tragic (și comic) minunat și absurd, frazele teribile sau tiradele

din actul al cincilea în care, oricât de deosebite ar fi caracterele, toți spun mereu același lucru. Îi place ca prozator Giovanni Battista Vico — povestitor al unei aventuri intelectuale, unul care descrie și evocă în mod riguros un univers — acela eroic al primelor popoare — care l-a interesat întotdeauna pe Pavese și de mulți ani l-a determinat să renunțe la orice lectură plăcută pentru a se dedica relatărilor și documentelor etnologice — texte în care regăsește înțelesul unei realități simbolice întemeiate totodată pe foarte trainice instituții care, după părerea sa, reprezintă cea dintâi sursă a oricărei poezii, demnă de acest nume. În sfârșit îi place foarte mult Herman Melville, al cărui Moby Dick l-a și tradus, nu știe cu câtă competență, dar cu mult avânt, acum vreo douăzeci de ani, și care, și astăzi îi servește drept imbold în conceperea povestirilor lui nu ca descrieri, ci ca reprezentări fantastice ale realității.

Această listă de lecturi este, bineînțeles, numai indicativă. Dar la ce bun această ușurată paradă de nume? Ar rămâne cei vii, italienii în viață, dar la ce bun să-și facă prieteni interesați și dușmani? Să ocolească mai degrabă cursa și să declare — spunind de altfel un adevăr — că pentru Pavese cel mai mare prozator contemporan este Thomas Mann, iar dintre italieni, Vittorio de Sica.

12 iunie 1950.

FASCISMUL ȘI CULTURA

În cultura italiană fascismul a introdus teama de ziua de mîine. Nu de acel mîine material care constă în confort și hrană, ci de acel catastrofic mîine posibil în care va izbucni războiul, înfrîngerea sau victoria, cataclismul.

În fiecare moment, în acești douăzeci de ani cultura italiană a fost pe punctul să strige: — Ajunge acum. Așa e bine. Oprește-te, fascism — și a fost întotdeauna dispusă să accepte situația neplăcută, numai pentru a dobîndi prin aceasta certitudinea că lucrurile nu se vor schimba în mai rău. Dar natura fascismului, ca a tuturor vicilor, era tocmai aceea de a se rostogoli pe povîrniș devenind avalanșă și scăpînd astfel controlului conducătorilor lui. În aceste situații grele cultura italiană a trăit cu iluzia permanent reînnoită că e posibil să-ți sapi un adăpost și să te cocolești în el, luînd seama la treburile proprii, așa cum accepti bombănind vremea rea și te mîngîi cu gîndul că la urma urmelor ea priește cîmpului. Am cunoscut un antifascist, profesor și matematician, care în februarie '38, după căderea Madridului, mi-a spus: — Da, sînt mulțumit. Nu mai izbuteam să gîndesc și să lucrez. Acum n-am să mai am remușcarea că nu mă aflu în Spania să lupt împotriva lui Franco.

Din fericire fascismul era mai furios decît și-l închipuia, din cînd în cînd, intelectualitatea italiană; abia sfîrșea o aventură și începea alta, în locul unei legi căzute iscodea altă lege, învingeau un adversar și atacau îndată pe următorul. «Mulți dușmani, multă cinste». Alergau către prăpastie și lumea culturii o știa, o știuse din totdeauna. Vorbesc de întreaga cultură, chiar și de aceea ce se numea «fascistă», chiar și de academia italiană. Toți doreau ca într-o străfulgerare de geniu, de mărinimie sau de bun simț, Omul Proviidenței să-și deschidă ochii și să înceteze de a mai risca. Apoi — spuneau — lucrurile se vor aranja de la sine. Din fericire nu s-au aranjat.

Dar între timp, panica în care au trăit cele mai luminate minți italiene, conștiința permanentă că nu există scăpare decît în sfîrșitul unei lumi, au contribuit pentru a da culturii

noastre acel caracter întunecat, nevrotic, ușuratec și disperat care a caracterizat-o în acești douăzeci de ani. Dacă vrem să fim drepli, acest caracter constituie temeiul cîtorva succese (Moravia, Începuturile lui Vittorini, Ungaretti, Scipione, Guttuso etc.), dar și originile multor rușini de neîndurat. Merită oare să le citez?¹

Cît privește pe cei cu inima mulțumită, dopolavoriștii, oamenii cinematografului, «proletarii și fasciștii»², au fost într-adevăr prea proștii. Și totuși se poate spune că cei mai buni dintre noi, așa întunecați și fără speranță cum eram, s-au surprins adesea, în anii trecuți, închipuindu-și că un singur lucru i-ar fi putut salva: o cufundare în mulțime, o febră neașteptată de experiențe și interese proletare și țărănești, prin care boala specială și rafinată pe care ne-o injecta fascismul, s-ar fi vindecat prin umila și practica salvare a tuturor. Ceva asemeni mersului în popor, mă gîndeam uneori. Dar de bună seamă «mersul în popor» făcea parte din avalanșă. Și apoi noi nu eram popor? Nu este oare situația cea mai nevrotică să simți nevoia de a ieși din tine însuși?

Oamenii din popor adevărați au vreodată asemenea prejudecăți?

De fapt, acum cînd totul s-a sfîrșit, apare limpede că numai prin restrîcția de sînge și durere ne puteam elibera din neliniște. Sfîșierea, criza s-a produs. Trebuia și trebuie să învingem teama. Chiar și aceea, și mai cu seamă aceea, de a ne simți excluși, privilegiați, singuri. Dacă realitatea noastră este cu adevărat proletară și țărănească, nu va trebui să o arătăm ca pe o problemă sau o distincție. Va fi de ajuns să o trăim.

Octombrie 1945.

¹ De la «Dopolavoro», organizație cu caracter sindical privind timpul liber al muncitorilor.

² Mussolini invoca deseori — la modul demagogic, retoric — termenul de «proletar».

DESPRE MIT, DESPRE SIMBOL ȘI ALTELE

Un șes între coline, cu pașiști și copaci în șiruri succesive și întretăiate de întinse luminișuri, într-o dimineață de septembrie, când o ceață ușoară se înalță din pământ, te interesează prin caracterul evident de loc sacru pe care a trebuit să-l dobândească în trecut. În luminișuri, serbări, flori, sacrificii, pe marginea misterului care se bănuiește și amenință dintre umbrele pădurii. Acolo, la hotarul dintre cer și copac se putea ivi un zeu. Acum, caracterul, nu spun al poeziei, dar al fabulei mitice, este consacrarea locurilor unice legate de un fapt, de un act, de un eveniment. Așa au apărut sanctuarele. Astfel revin în memoria fiecăruia locurile copilăriei; în ele s-au întâmplat lucruri care le-au făcut unice și le selectează de restul lumii prin această pecete mitică.

Dar comparația cu copilăria lămurește pe dată faptul că locul mitic nu este altul singular, sanctuarul, cât mai cu seamă, acela cu nume comun, universal, pașiștea, pădurea, peștera, plaja, casa, care în indeterminarea lui evocă toate pașiștile, pădurile, etc., și le însușește pe toate cu fiorul său simbolic. Nici în memoria copilăriei pașiștea, pădurea, plaja, nu sînt obiecte reale ca altele altele, ci pașiștea, plaja așa cum ni s-au relevat în absolut și au dat formă imaginației noastre. (Că mai târziu aceste forme primordiale s-au îmbogățit cu sedimentele succesive ale amintirii, faptul are valoare ca bogăție poetică și este altceva decît înțelesul lor originar).

Această unicitate a locului face parte, de altfel, din acea generală unicitate a gestului și a evenimentului, absolute și prin urmare simbolice, care constituie acțiunea mitică. O definiție neretorică a acesteia ar fi: să faci un lucru o dată pentru totdeauna, care prin aceasta se umple de înțelesuri și se va umple întotdeauna, tocmai datorită fixității lui de acum nerealiste. În realitatea naturală nici un gest și nici un loc nu valorează mai mult decît un altul. În acțiunea mitică (simbolică) există în schimb o întregă ierarhie.

Întreprinderea eroului mitic nu ne apare ca oare pentru că este plină de întâmplări supranaturale sau de abateri de la normalitate (dimpotrivă acestea presupun, în cel care crede, conștiința unei normalități potrivnice concepției mitice): ci pentru că dobîndește o valoare absolută de normă imuabilă care, tocmai în virtutea imobilității ei, se revelă de-a pururi cu puțință de interpretat ex novo, polivalentă, în sfîrșit, simbolică.

Trebuie să evităm confundarea mitului cu redactările lui poetice, care s-au făcut sau se fac; el precede, nu este, expresia ce i se dă; în cazul său se poate vorbi de un conținut deosebit de formă (chiar dacă mitul nu poate neglija o formă, oricît de sumară ar fi ea); o dovedește faptul că adevăratul mit nu-și schimbă valoarea exprimat fiind prin cuvinte, prin semne, prin mimică. Mitul este în esență o normă, schema unui fapt întîmplat odată pentru totdeauna și își derivă valoarea din această unicitate absolută care-l înalță în afara timpului și îl consacră ca revelație. De aceea el se întîmplea întotdeauna la origini ca în copilărie: există în afara timpului.

Un om ivit într-o zi, cine știe cînd, pe colinele tale, care a cerut nuiile de răchită și a împletit un coș iar apoi a dispărut ar fi cel mai simplu și mai pur erou civilizator. Ar fi mitică această revelație a unui meșteșug cînd gestul ar fi, de bună seamă, de o unicitate absolută, nu ar avea prezent și nu ar avea trecut, ci s-ar ridica la o eternitate sacrală care ar fi paradigma oricărui împletitor de răchită. Și o bădătură ca toate celelalte în care el ar fi stat, ar fi sanctuar; dar aceasta apare deja ca o concepție ulterioară, mai materialistă, adică naturalistă. Mitic în mod originar este evenimentul care se împlinește în afara timpului și, în aceeași măsură, în afara spațiului. Bătătura eroului meu trebuie să reprezinte toate bătăturile; și pe fiecare din ele cel care crede asistă la celebrarea din nou a revelației. Unicitatea materială a locului (sanctuarul) este o concesie făcută acelei matter-offactness, a celui ce crede dar mai cu seamă fanteziei lui care simte neconținut nevoia

de expresie concretă, tot mai accentuat poetică decât mitică. Să spui de pildă, Olimp, într-un anumit moment al preistoriei grecești, însemna să spui ceva ca munte, ca toți munții. În același fel în care Hercule era eroul satului întors din călătoria lui aventuroasă, fiecare mit, în expresie, se încarna în determinări culturale, geografice variabile în funcție de loc.

Trebuie să insistăm asupra acestei febre de unicitate din care emană mitul. Există aici un nucleu de bună seamă religios. Viața se populează și se îmbogățește cu evenimente de neînlocuit care, tocmai prin faptul că s-au întâmplat odată pentru totdeauna și domină legile lumii sublinare, au valoare de modele supreme ale realității, de conținut, înțeles și miez al ei, și toate întâmplările zilnice dobândesc sens și valoare în măsura în care sînt repetiția și reflexul lor. Un mit este întotdeauna simbolic; pentru aceasta nu are niciodată un sens univoc, alegoric, ci trăiește o viață în germene care, după solul și sevele care o învâluie, poate exploda în forma celor mai felurite și multiple inflorescențe. El este un eveniment unic, absolut; o concentrare de potență vitală din alte sfere decât a noastră zilnică și ca atare desfășoară un nimb de miracol în tot ceea ce o implică sau i se aseamănă. Singura definiție ce se poate da simbolului este că și el reprezintă un obiect, o calitate, un eveniment pe care o valoare unică, absolută, îl smulge cauzalității naturale și îl izolează în mijlocul realității. Cel mai simplu simbol, batista pe care îndrăgostitul a primit-o în dar de la iubita lui, este simbol întru cât a dobîndit o valoare absolută care îl încarcă cu sensuri multiple și acestea durează cît timp durează exaltarea iubirii.

Nici un copil nu are conștiința că trăiește într-un univers mitic. Aceasta se adaugă celui alt fapt cunoscut că nici un copil nu știe nimic despre « paradisul infantil » în care, la vremea lui, adultul va observa că a trăit. Motivul stă în aceea că în anii mitici copilul are lucruri mult mai bune de făcut decât să dea un nume stării sale. Îi vine rîndul să trăiască această stare și să cunoască lumea. Dar, copil fiind, înveți să cunoști lumea nu cum s-ar părea printr-un contact nemijlocit și original cu lucrurile, ci prin semnele acestora: cuvinte, desene, povestiri. Dacă retrăiești un moment oarecare de emoție extatică în fața unui aspect al lumii, conștiința că ne emoționăm pentru că deja ne-am emoționat; și ne-am emoționat pentru că într-o zi anume ceva ne-a apărut transfigurat, desprins de rest, printr-un cuvînt, o povestire, o închipuire care se referea la el și îl conținea. Pentru copil, acest semn devine simbol, pentru că, în chip firesc, în acea fază fantezia îi parvine ca realitate, ca o cunoaștere obiectivă și nu ca invenție. (Că vîrsta copilăriei ar fi poetică este doar o închipuire a maturității). Dar acest simbol, prin absolutul lui, înalță în atmosfera lui lucrul desemnat, care devine cu timpul forma noastră absolută de imaginație. Aceasta este mitopeia copilăriei și ea confirmă faptul că lucrurile sînt descoperite, sînt denumite numai prin amintirile despre ele. Pentru că, în sens strict, nu există un « a vedea lucrurile pentru prima oară: importantă este întotdeauna o a doua oară ».

Să concepi mitic copilăria înseamnă, în sfîrșit, să înalți în sfera evenimentelor unice și absolute revelațiile succesive ale lucrurilor, prin care acestea vor trăi în conștiință ca scheme normative ale imaginației afective. În felul acesta fiecare din noi are o mitologie personală (ecou palid al celeilalte) care dă valoare, o valoare absolută, universului său celui mai îndepărtat, și îmbracă pentru el biete lucruri din trecut într-o lumină ambiguă și ispititoare în care pare, ca într-un simbol că se rezumă sensul întregii vieți.

Acestui temps retrouv  nu-i lipsește nici măcar repetabilitatea mitului pur, adică posibilitatea de a se reîncarna în repetiții, care apar și sînt creații ex novo, așa după cum sărbătoarea celebrează din nou mitul și în același timp îl instaurează ca și cum de fiecare dată ar fi pentru noi prima dată.

Poezia e altceva. În ea simți invenția, ceea ce nu se  nt mpl  în reprezentările mitice. Motivul pentru care poezia se poate produce întotdeauna și pretutindeni este că pentru a transforma invenția în credință nu e de ajuns voința. Odată violat , ingenuitatea barbariei pentru care fantezia înseamnă cunoașterea obiectivă, ea nu mai revine. Miracolul copilăriei este cur nd cufundat în cunoașterea realului și r m ne numai ca formă inconștientă

a închipuirii noastre, permanent anulată de conștiința pe care o avem despre ea. Viața oricărui artist și a oricărui om este, ca și aceea a popoarelor, un efort neîncetat de a-și limpezi miturile. Dar nu poate fi stins în ele focul vital, ratio ultima înconștientă, a vieții interioare. O dovedește tonicul întăritor pe care îl sorbim din ea, unica și singura inspirație demnă de acest nume de care s-a abuzat. Dar nu trebuie să ne interzicem în mod estetist efortul și mai intens de a le limpezi, adică de a le distruge. Numai ceea ce va rămâne la capătul acestui efort va putea prețui ca izvor de viață.

Poezia încearcă adesea să-și redobândească puritatea recurgând la simbolism, la amintirile copilăriei și chiar la mituri. Mărturisește că simte în aceste forme spirituale o înaltă tensiune a imaginației care o ispitește și nutrește iluzia că pentru a trece această tensiune în câmpul său este de ajuns un act de voință. Copiază formele mitului și ale simbolului spunând că în ele va bate din nou în chip magic inima. Uită însă că în ea se resimte invenția în vreme ce mitul trăiește prin credință.

În formulele luate cu împrumut doarme un absolut care se poate trezi din nou numai dacă e primit ca revelație mai întâi vitală și apoi poetică. Totuși uneori se întâmplă că pe scheletul vechi crește și înfloare o carne nouă, cu totul alta decât aceea la care creatorul se aștepta și o știa. Nu este vorba aici de poezie, întotdeauna posibilă, mai cu seamă când o vrei, și care nu depinde, la urma urmelor, decât de răbdare și de o privire limpede. Este vorba de acea imagine sau inspirație centrală cu neputință de confundat sub aspect formal, către care în mod înconștient tinde să revină fantezia fiecărui creator și care îl încălzește prin omniprezența ei misterioasă. Această imagine este mitică întrucât creatorul revine întotdeauna la ea ca la ceva unic care simbolizează întreaga sa experiență. Ea reprezintă focul central nu numai al poeziei sale dar și al întregii sale vieți. Cu cât este mai puternică și mai generoasă, cu atât mai amplă și vitală este poezia care țîșnește din ea. Dar, este inutil s-o spunem, de îndată ce creatorul și-a dat seama în mod critic de existența ei și continuă să o exploateze, poezia se stinge.

Această inspirație își coboară rădăcinile în trecutul cel mai îndepărtat al individului și exprimă chintesența descoperirii de către sine a lucrurilor. Uneori, prin schemele pe care poetul se amăgește că le scoate la lumină, se întrezărește în fugare imagini periferice, aproape întâmplătoare, mai adesea se încarnează în situații cuprinzătoare, puternice și monotone care indiferent de tema narațiunii explodează întotdeauna egale cu ele însele și îi dau sensul adevărat. Creatorul n-ar ști să spună despre ele altceva decât că sînt mitul său, evenimentul său unic, care de fiecare dată are un caracter de revelație inedită asemenea sărbătorii rituale pentru credincioși.

Ai descris astfel ceea ce Baudelaire numește l'extase. Spontaneitatea inspiratului care este cu totul altceva decât acele subtils complots ale poetului. Pentru a da nume lucrurilor este nevoie de ingenuitatea creației și orice botez este un miracol ca în mit. Aici ești cu adevărat inspirat, pentru că în fața absolutului, a ceea ce este unic, te reculegi și te abandonezi totodată și numai firi de o tărie extraordinară de creatori reușesc să conserve în această tensiune religioasă promptitudinea și agilitatea meșteșugului poetic. Aproape întotdeauna chiar inspirația, această inspirație strică poezia, o diluează, o risipește. Acel puțin de disciplină formală pe care îl avea, se prăbușește sub indeterminarea sentimentului cu neputință de conținut. Sînt rari creatorii care știu să facă să coincidă adinca exigență formală implicată în pecetea celui mai îndepărtat contact cu lumea și mijloacele de expresie pe care cultura le furnizează unei întregi generații.

Menirea lor este un compromis, o parțială trădare a naivității, o încercare de a vedea, în abisul mitului care-i răpește, în modul cel mai limpede cu putință dar numai pînă la acel punct dincolo de care fabula se descompune în viziunea naturalistă. De aceea se întâmplă că unii se salvează făcînd altceva decât ceea ce așteptau și știau. Dar cei mai puternici, cel mai diabolic devotați și conștienți, fac ceea ce vor, distrug mitul și îl păstrează totodată redus la limpezimi. Acesta este felul lor de a colabora la unicătatea miracolului.

CESARE PAVESE

LUNA ȘI FOCURILE

r o m a n

FOR C.: RIPENESS IS ALL *

I

Mărturisesc că m-am întors anume în satul acesta, aici, și nu la Canelli, la Barbaresco ori la Allea, mînat de un gînd.

Nu m-am născut aici ; e aprcape sigur. Dar unde m-am născut nu știu. Prin locurile astea nu se află nici o casă, nici o bucată de pămînt și nici vreun loc de îngropăciune despre care să pot spune : « Uite de unde mă trag ». Nu știu dac-am deschis ochii într-o vale sau pe vreun deal, într-o pădure sau în vreo casă cu balcoane. Fata care m-a lăsat pe treptele bisericii din Alba poate că nici nu venea de la țară, poate că era fiica vreunora care aveau palate, ori poate că m-au adus în coșul lor de cules via cine știe ce biete femei de la Monticello, de la Nelve ori, de ce nu ?, chiar de la Cravanzana. Cine ar putea să-mi spună din ce plămădă sînt făcut ? Am cutreierat destul prin lume și am aflat că omul e plămădit bine pretutindeni și cam la fel, și tocmai aceasta este pricina pentru care cîte unul obosește și vrea să prindă rădăcini pe undeva, să-și găsească un sat și o bucată de pămînt, încît plămada din care e făcut să prețuiască și să dăinuie ceva mai mult decît o clipită.

* Pentru C.: maturitatea e totul (Shakespeare).

Iar dacă am crescut în satul acesta, trebuie să aduc mulțumire Virgiliei și lui Padrino, oameni care nu mai sînt, chiar dacă m-au luat și m-au crescut numai pentru banii pe care-i plătea lunar spitalul din Alessandria. Căci pe dealurile astea, acum patruzeci de ani, se găseau destui amărîți care, dornici să pună mina pe un ban, își luau pe cap cîte un bastard de la spital, măcar că aveau și ei copii acasă. Unii își luau cîte o fetiță din care să facă mai apoi slujnică, să aibă cui porunci; Virgilia însă m-a luat pe mine pentru că fete mai avea vreo două. Iar după ce aveam să mai cresc puțin, trăgeau nădejde c-o să-și facă rost de-o gospodărie¹ mai ca lumea să muncim cu toții și s-o ducem bine.

Padrino își avea atunci căscioara la Gaminella — două odăi și o coșare — capra și malul acela cu aluni. Eu am crescut cu fetele împreună, ne furam unul altuia boțul de mămăligă, dormeam pe aceeași saltea, Angiolina, cea mai mare, avea un an mai mult decît mine; și cînd aveam numai zece ani, în iarna cînd a murit Virgilia, am aflat, din întîmplare, că nu eram fratele ei. Din iarna aceea, Angiolina, mai coaptă la minte, a trebuit să lase umblatul cu noi pe la aluni sau prin păduri: purta grija casei, făcea pline și *robiole*², se ducea la primărie să ridice ea banii ce se plăteau pentru mine. Eu mă făleam față de Giulia că prețuiesc cinci lire, îi spuneam că ea nu aduce nimic în casă și-l întrebam pe Padrino de ce nu mai luam și alți bastarzi.

Acum știam că eram niște amărîți, pentru că numai amărîții iau copii de la spital, să-i crească. La început, cînd, ducîndu-mă la școală, ceilalți copii mi-au zis bastard, credeam că vorba asta înseamnă nemernic sau vagabond și le-am răspuns cu injurături. Mă făcusem băiat mare, primăria nu ne mai da bani pentru mine, dar eu tot nu înțelesesem încă prea bine că, nefiind copilul lui Padrino și al Virgiliei, însemna că nu mă născusem în Gaminella, că nu mă ivisem de sub aluni sau din urechea caprei noastre, ca fetele.

Anul trecut, cînd m-am întors pentru prima oară în sat, am venit aproape pe furiș să văd alunii, Dealul Gaminellei — un versant întins și întrerupt de vii și de maluri, un povîrniș așa de lin încît, dacă ridici capul, nu-i vezi virful (și-n virf, cine știe unde, dai peste alte vii, alte păduri, alte poteci) — era parcă jupuit de iarnă: cit vedeai cu ochii pămîntul și copacii își arătau goliciunea. Și în lumina aspră, vedeam bine dealul acesta uriaș cum cobora spre Canelli, unde se termină valea noastră. Apucînd-o pe drumeagul ce se ține după apa riului — Belbo — am ajuns la parapetul micului pod și la trestiiș. Am văzut pe spinarea malului peretele căsuței ridicat din pietroaie înnegrite, smochinul răsucit, fereștriuca goală, și gîndul m-a dus la iernile noastre cîinoase. Dar, împrejur, și pămîntul și copacii se schimbaseră; desișul de aluni se transformase într-o miriște de mături. Din coșare a mugit un bou și prin frigul serii m-a ajuns miros de bălegar. Așadar cel care ședea în căsuță nu mai era atît de sărăntoc ca noi. Fără îndoială eu mă așteptam la ceva asemănător, ori chiar să găsesc căsuța dărîmată; de-atîtea ori mă văzusem în gînd pe parapetul podului, și mă întrebam cum de fusese cu putință să stau atîția ani în vizuina aceea, să umblu pe cele câteva potecuțe, pascînd capre și căutînd merele rostogolite pe mal în jos, încredințat că pămîntul se sfîrșește la cotitura unde drumul intră în Belbo. Dar nu m-aș fi așteptat să nu mai găsesc alunii. Asta arăta că totul se sfîrșise. Noutatea asta m-a descurajat în așa măsură că n-am mai strigat, n-am mai intrat în arie. Atunci am înțeles eu ce înseamnă să nu te fi născut într-un loc anume, să nu-l ai în singe, să nu te simți pe jumătate îngropat în el împreună cu bătrîni, încît să nu-ți pese de-o schimbare de semănătură. Firește, desișuri de aluni mai rămăseseră pe dealuri, și acolo tot mai puteam să mă regăsesc; chiar eu să fi fost proprietarul malului, l-aș fi curățat și l-aș fi semănat cu grîu. Acum însă locul îmi

¹ În original *cascina*; esto numelo care se dă unei gospodării de țară luată în arendă de un dijmăș.

² Un fel de caș dulce.

dădea impresia camerelor de la oraș care se dau cu chirie, camere unde stai o zi sau ani de-a rîndul și pe urmă, cînd pleci în altă parte, lași în urmă găoacea goală, părăsită, moartă.

Bine că în seara aceea, întorcînd spatele Gaminellei, am dat cu ochii de dealul Salto, peste apa riului, cu crestele și cu pajștele lui care se pierdeau pe vîrfuri. Iar mai jos, dealul acesta era plin și el de vii despuiate, tăiate de maluri, și pîlcurile de copaci, potecile, gospodăriile risipite erau tot cum le văzusem zi de zi, an de an, șezînd pe o bîrnă, în spatele căsuței noastre, sau pe parapetul podului. Apoi, toți anii acela pînă la recrutare, cit am slugărit la gospodăria de la Mora, pe cîmpia grasă de dincolo de Belbo, după ce Padrino, vînzîndu-și căsuța de la Gaminella, s-a dus cu fetele la Cossano, toți anii acela erau de ajuns ca, mai pe urmă, ridicînd ochii de pe cîmpuri, să mă facă să văd în zare viile de pe Salto, care coborau și ele spre Canelli, spre calea ferată și spre șulerul trenului care, dimineața și seara, alerga de-a lungul riului Belbo, făcîndu-mă să mă gîndesc la tot fel de minunății, la gări și la orașe.

Astfel am crezut, vreme îndelungată, că satul ăsta, unde nu m-am născut, ar fi lumea toată. Acum, cînd am văzut cu adevărat lumea și știu că e făcută din atîtea și atîtea sate mărunte, nu știu dacă greșeam prea mult atunci, în copilărie.

Pleci acum să cutureieri pe mare și pe uscat, cum o porneau băieții de pe vremea mea pe la serbările din satele învecinate, și dansau, beau, se încăierau și se întorceau acasă cu steagurile și cu hainele rupte. Se fac și acum struguri și se vînd la Canelli; se culeg trufele și se duc la Alba. Pe urmă e Nuto, prietenul meu de pe Salto, care aprovizionează cu butoaie pentru stropit și cu teacuri, toată valea, pînă la Camo. Ce înseamnă asta? Trebuie să ai un sat al tău, chiar dacă n-ar fi decît pentru pofta de-a pleca din el. Un sat înseamnă să nu fi singur, să știi că în oameni, în ierburi, în pămînt, e ceva din tine care și cînd nu ești de față stă și te așteaptă. Dar nu e ușor să stai liniștit prin locurile astea. De un an de zile, de cînd vreau să pun mîna pe el, dînd cite o raită pe-aici ori de cite ori pot scăpa de la Genova, satul ăsta îmi scapă mereu. Asemenea lucruri se pricep cu timpul, după ce ai trecut prin toate. Și e cu puțință oare ca la patruzeci de ani, după ce am văzut lumea întreagă, să nu știu încă ce este satul meu?

Și mai e ceva, ceva care mă nemulțumește. Aici toți sînt încredințați că m-am întors să-mi cumpăr o casă, îmi spun Americanul, și îmi aduc fetele la vedere. Ca unul care a plecat fără să aibe măcar un nume, asta ar trebui să-mi facă plăcere, și chiar îmi face, de ce să zic. Dar asta nu-i de ajuns. Căci mie îmi place și Genova, îmi place să știu că pămîntul e rotund și să am mereu un picior pe pasarelă. Pentru mine, delușoarele Canellei sînt poarta lumii de cînd eram copil, și, stînd după gardul de la Mora, mă rezemam în cazma și ascultam pâlăvrăgeala haimanalelor în trecere pe șosea. Nuto, care, în comparație cu mine, nu s-a îndepărtat niciodată de Salto, spune că pentru a putea trăi în valea aceasta nu trebuie să ieși niciodată din ea. Tocmai el care, în tinerețe, s-a dus cu muzicanții, să cînte din clarinet, dincolo de Canelli, pînă la Spigno, pînă la Ovada, de unde răsare soarele. Vorbim adesea despre asta, și el rîde.

II

În vara aceasta am coborît la hotelul « La Îngerul », situat în piața satului, unde nu mă cunoștea nimeni: atît de grozav am ajuns. Nici eu nu mă cunoșteam pe nimeni în sat; pe vremea mea veneam aici iar, și ședeam pe drum, pe maluri, ori prin curțile oamenilor. Satul e așezat cu mult mai în susul văii, apa riului Belbo trece prin fața bisericii, cam la o jumătate de ceas înainte de-a se lăși pe sub dealurile mele.

Veniseam să mă odihnesc vreo cincisprezece zile și s-a potrivit să fie tocmai de Sfînta Maria. Cu atît mai bine; forfoteala străinilor, viermuiala și larma din piață, ar fi mime-

tizat pînă și un negru. Am auzit zbierete, cîntece, bufnituri de minge ; cînd se întu-
neca — focuri și plesnitori ; s-a băut, s-a ris prosteste, au umblat în procesiune, trei
nopti de-a rîndul s-a deslănțuit în piață dansul și s-au auzit mașinile, trompetele, poc-
netul puștilor cu aer comprimat. Aceleași zgomote, același vin, aceleași figuri de
altădată. Băiețașii care se fugăreau printre picioarele oamenilor erau aceiași ; baticurile,
perechile de boi, parfumul, necuozarea, ciorapii femeilor pe picioarele negricioase
erau aceeșii. Ca și veselia, necazuările, și logodnele de pe malul rîului. Noutatea am
descoperit-o atunci, cînd cu cei cîțiva bănuți din prima mea leafă, m-am aruncat în
vîltoarea serbării, trăgînd la țintă și dîndu-mă în scrînciob ; făcuserăm să plîngă toate
fetele cu coade și nici unul din noi nu știa încă de ce bărbații și femeile, tinerii pomă-
dați și fetele făloase, se ciorovăiau, se strîngeau în brațe, își surideau gură-n gură și
dansau împreună. Noutate pe care acum o știam, și timpul acela trecuse. Nuto, care
rămăsese aici, Nuto tîmplarul de pe Salto, complicele primelor mele raite la Canelli,
cîntase apoi zece ani din clarinet la toate serbările, la toate jocurile din vale. Pentru
el lumea fusese o neîntreruptă sărbătoare, timp de zece ani. Cunoștea toți bețivii
și saltimbancii, toate petrecerile din sate.

De un an, ori de cîte ori pot trage cîte o fugă, trec să-l văd. Casa lui e în inima
coastei, pe Salto ; dă în plină șosea. Jur împrejur miroase a lemn crud, a flori și a talaș,
așa încît, pe vremea cînd ședeam la Mora, mie, care veneam dintr-o cocioabă și
dintr-o bătătură țărănească, toate astea-mi păreau o altă lume : simțeam mirosul
străzii, al muzicanților, mirosul clădirilor din Canelli, unde nu mai fusesem niciodată.

Acum Nuto e înșurat, un om făcut, muncește și dă și altora să muncească, dar casa
lui a rămas neschimbată sub soare, cu glastre de mușcate și leandri la fereastră, sau
la intrare. Clarinetul e agățat de dulap ; la ei umblă pe talaș ; aruncă talașul cu coșurile
în ripa de sub Salto — o ripă uscată toată vara și năpădită de salcîmi, de ferigi
și de soc.

Nuto mi-a spus că a trebuit să se hotărăască — ori tîmplar, ori muzicant — și așa,
la moartea lui taică-su, după zece ani de petrecere, a lăsat clarinetul să se odihnească.
Cînd i-am spus pe unde umblasem, mi-a răspuns că mai știe și el cîte ceva de pe la lumea
din Genova, și că prin sat umblă vorba că înainte de plecare găsiserăm o oală cu aur la
piciorul podului. Glumeam.

— Poate acum, am spus eu, o să iasă la iveală și taică-meu.

— Taică-tu, răspunde Nuto, ești tu.

— Frumusețea e că-n America, spun eu, toți sînt bastarzi.

— Uite ș-asta, răspunde Nuto, e ceva care trebuie îndreptat. De ce adică să fie
cîte unul care să n-aibă nici nume, nici casă ? Nu sîntem cu toții oameni ?

— Lasă lucrurile așa cum sînt. Eu m-am descurcat și fără nume.

— Tu te-ai descurcat, spune Nuto, și nimeni n-o să îndrăznească să zică ceva ;
dar cei care nu s-au descurcat ? Nici nu știi cîți amărîți trăiesc pe dealurile astea.
Cînd umblam și cîntam pe oriunde se da mîncare de pomană, dădeam de idioti, de
damblagii, de oameni fără căpătii. Copii de bețivi și de servitoare fără minte, care
ajung să trăiască mîncînd coceni de varză sau coajă de copac. Ba se mai gîdesc și
unii care să ridă de ei. Tu te-ai descurcat, zice Nuto, pentru că de bine de rău ai
găsit o casă în care să te adăpostești ; mîncai puțin la Padrino, dar mîncai. Nu trebuie
să spui c-o să se descurce și alții ; trebuie să-i ajuți.

Îmi place să vorbesc cu Nuto ; acum sîntem bărbați, ne cunoaștem ; dar la început,
pe vremea cînd eram la Mora, și munceam la Padrino, el, care are trei ani mai mult
decît mine, știa să fluere și să cînte la chitară, lumea-l căuta și-l asculta, vorbea cu
oamenii mari, vorbea cu noi, copiii, făcea cu ochiul la femel. De pe atunci mă țineam
după el și adesea lăsam orice la o parte ca să dau fuga cu el la Belbo pe mal, să
intrăm în apă sau să fărîmăm niscal cuiburi. El îmi spunea ce trebuie să fac ca să

mă respecte lumea la Mora, iar după asta, seara, venea la noi în băătură ca să păzim casa.

Și acum îmi povestea despre viața lui de muzicant. Satele prin care umblase le aveau în jurul nostru, ziua senine și împădurite, sub soare, iar noaptea cuiburi de stele pe cerul negru. Împreună cu tovarășii de orchestră pe care îi instruia el sub un șopron, simbăta seara, picau la petrecerile de la Gară cît ai clipi din ochi; apoi, timp de două trei zile nu închideau nici gura, nici ochii, lăsînd clarinetul să la paharul, lăsînd paharul să la furculița, pe urmă iar clarinetul, goarna, trompeta, pe urmă iar mîncau și iar beau și iar mai cînta cîte unul, singur, apoi o gustare, masă mare întinsă pentru seara și petrecere pînă dimineața. Se făceau serbări, procesiuni, nunți; se făceau întreceri cu alte orchestre. În dimineața zilei a doua sau a treia, coborau năcuți de pe podișca de lemn; era o plăcere să-ți cufunzi capul într-o găleată cu apă, sau măcar să te întinzi pe iarba pașistei între căruțe, șarete ori grajdurile cailor sau ale boilor. Cine plătea? întrebam eu. Comunele plăteau, familiile mai avute, cei mîndri, care mai de care. Și primii la mîncare, spunea Nuto, erau mereu cam aceiași.

Și ce mîncau făcea să iei aminte. Îmi reveneau în minte ospetele despre care se povestea la Mora; ospete din alte sate, din alte timpuri. Dar felurile de bucate erau mereu aceleași și auzînd despre ele mi se părea că reintru în bucătăria de la Mora, că revăd femeile dînd pe răzătoare, frămîtînd, făcînd cîrnați, luînd capacele și ațîțînd focul — și-mi revenea în gură acel parfum, și auzeam trosnetul vreascurilor rupte.

— Puneai tot suflitul, îl iscodesc eu. De ce te-ai lăsat? De ce a murit taică-tu?

Nuto îmi răspunde că, mai întîi, clarinetul aducea puține parale în casă, și apoi că tot cheltuînd fără să știi prea bine niciodată cine plăcește, pînă la urmă ajungi să te apuce sila.

— Ș-apoi a venit războiul, spune el. Ori, măcar că picioarele fetelor nu mai aveau astîmpăr, cine să le mai joace? În timpul războiului lumea a petrecut altfel. Și totuși muzica-mi place, continuă, Nuto după ce se mai gîndește puțin. Păcat numai că e un stăpin păcătos, muzica asta. Ajunge să te cuprindă ca o patimă, trebuie să te lași. Tata zicea că e mai bine să ai patima femeilor.

— Așa, zic eu, și cu femeile ce-ai făcut? Pe vremuri îți plăceau. La dans îți trec toate prin mîină.

Nuto are un fel de-a rîde șuierător, chiar dacă nu-și bate joc.

— N-ai dat nimic la spitalul din Alessandria?

— Nădăduiesc că nu, spune el. Tu unul ai nimerit-o, dar ceilalți sînt niște nenorociți.

Pe urmă îmi spune că dintre cele două, prefera muzica. În nopțile cînd se întîmpla uneori să se întoarcă tîrziu, se strîngeau laolaltă și cîntau. Cîntau, el, goarna și mandolina umblînd prin întunerici pe șosea, departe de case, departe de femei și de cîinii care răspundeau cu turbare. Cîntau pînă nu mai puteau.

— Serenade n-am făcut niciodată, spunea el. O fată, dacă e frumoasă, n-are nevoie de muzică. Are nevoie s-o pizmuiască prietenele, are nevoie de bărbat. N-am întîlnit niciodată vreo fată care să priceapă ce-i aia să cîni.

Nuto mă vede rîzînd și spune numaidecît:

— Să-ți spun una. Aveau un muzicant, unul Arboreto, care cînta la trombon. Și-i făcea fetei lui atîtea serenade încît spuneam: « Aștia doi nu-și vorbesc, își cîntă . . . »

Discuția o purtam pe șosea, sau la fereastră, la ei, unde beam un pahar, și la picioarele noastre se întindea lunca riului, cu șirul de copaci care urmau firul apei, iar în față — dealul cel mare al Gaminellei, plin de vii și de tufșuri. De cînd n-am mai băut din vinul acesta?

— Oare ți-am mai spus, îl întreb pe Nuto, de Cola, că vrea să vîndă?

— Numai pământul? întrebă și el. Bagă de seamă că ăla vrea să-ți vindă și salteaua.
— De paie sau de fulgi? întreb eu acru. Am îmbătrânit.
— Toți fulgii se prefac în paie pînă la urmă, spune Nuto. Apoi: Ai fost să arunci o privire pe la Mora.

Într-adevăr. Nu fusesem. Era la doi pași de casa de pe Salto și nu fusesem. Știam că bătrînul, fetele, copiii, slugile erau cu toți risipiți, dispăruți, unii morți, alții plecați. Rămăsese numai Nicoletto, nepotul acela ȋicnit care-mi strigase în atitea rînduri bastard, bătînd din picior; și mai știam că jumătate din avere o vinduseră.

Răspund:

— Mă duc eu într-o zi. Că m-am întors doar.

III

Despre Nuto, muzicantul, aflasem vești chiar și în America — acum cîți ani? — cînd nici nu mă gîndeam să mă întorc, atunci cînd părăsisem echipa de ferovieri și, din stație în stație, ajunseseam în California unde, vîzînd dealurile acelea mari ridîcîndu-se sub soare, spuseseam: « Parc-aș fi acasă ! » Și America se sfîrșea la margine de mare și de data asta nu mai avea nici un rost să mă mai îmbrac, așa că m-am opric printre pini și vii. « Ce-ar mai rîde de mine cei de-acasă, îmi spuneam eu pe-atunci, dacă m-ar vedea cu sapa în mină. » Dar în California nu se sapă. Oamenii par mai degrabă grădinari. Am dat chiar peste niște piemontezi și asta m-a plictisit; nu merita osteneala să fi străbătut atîta distanță ca să întîlnesc oameni de-ai noștri și care, pe deasupra, se mai uitau și urît. Am părăsit cîmpia și m-am apucat să fac pe lăptarul la Oakland. Seară, peste apele micului golf, se vedeau luminile din San-Francisco. M-am dus acolo, am făcut foame o lună și cînd am ieșit din închisoare ajunseseam să-i invidiez pe chinezi. M-am întrebant atunci dacă făcea să străbați lumea întregă ca să dai de te-miri-cine. Și m-am întors pe dealuri.

Am stat acolo o vreme și m-am încurcat cu o fată care, după ce-a început să lucreze cu mine în localul de pe strada Cerrito, nu mi-a mai plăcut. Tot venînd să mă ia la plecare, izbutise să se angajeze casierită, iar după asta se uita toată ziua la mine, peste teighea, cum frigeam slîcina și cum umpleam paharele. Seara ieșeam din local și ea mă ajungea în fugă, ciocnînd pe asfalt cu tocurele, mă lua de braț și voia să oprim o mașină să coborîm la mare, sau să mergem la cinematograf. De cum ieșeam din lumina localului rămîneau singuri sub stele, într-o larmă de greieri și de broaște. Eu aș fi vrut s-o iau cu mine la cîmp, printre meri, tufișuri, sau numai prin iarba măruntă a șanșurilor, și s-o răstorn pe pămînt, sub stele, că să dau un sens larmei care umplea văzduhul. Nici nu voia să audă de așa ceva. Făcea gălăgie, ca femeile, și cerea să intrăm într-un alt local. Ca să mă lase să m-ating de ea — aveam o cameră pe o străduță din Oakland — vroia să fie puțin amețită.

Într-una din nopțile acelea am auzit eu povestindu-se despre Nuto. De la unul care venea de la Bubbio. Mi-am dat seama de asta după statura și după mersul lui, înainte ca omul să fi deschis gura. Transporta un camion cu lemnărie și, în timp ce afară îi umpleau rezervorul cu benzină, a intrat și mi-a cerut o bere.

— Ar prinde mai bine o sticlă de vin, l-am spus eu în dialect, cu buzelo strînse. I-au ris ochii și m-a privit. Am discutat toată seara, pînă ce-a răgușit de tot clacsonul de afară. Nora trăgea cu urechea de la cassă, se frămînta, dar Nora nu fusese niciodată la Alessandrino și nu înțelegea. Pînă la urmă i-am turnat prietenului meu o ceașcă cu whisky prohibit. Mi-a povestit că învățase șoferia acasă, mi-a spus prin ce locuri a umblat și de ce a venit în America.

— Dar dacă știam că pe-ai ci se beau chestii din astea... Nimic de zis, e bună că te încălzește, dar un vin de masă nu există...

— Nu există nimic, i-am spus eu, parcă am fi în lună.

Nora, iritată, își aranja părul. S-a răsucit pe scaun și-a dat drumul la radio să cînte muzică de dans. Prietenul meu a săltat din umeri, s-a aplecat peste teighea și mi-a spus, făcînd semn în urmă cu mîna:

— Ție femeile astea îți plac?

Am dat cu cîrpa pe teighea și i-am spus:

— Vina-i a noastră, ce vrei! Aici, în țara asta, sînt acasă la ele.

El a rămas tăcut, ascultînd radioul. Eu, dincolo de muzica aceea, auzeam cîntatul monoton al broaștelor. Nora, țeapănă, privea spinarea omului cu dispreț.

— E ca și miorlăiala asta, a spus el. Seamănă cu ceva? Nici măcar nu știu să cînte.

Și mi-a povestit despre întrecerea de la Nizza, cu un an înainte, cînd veniseră orchestre din toate satele, din Cortemilia, din San Marzano, din Canelli, din Neive și cîntaseră, cîntaseră, lumea nu mai pleca acasă, cursa de cai trebuise amînată, chiar și parohul ascultase cîntecele de dans, de băut se bea numai de formă, la miezul nopții tot mai cîntau, și cîștigase Tiberio, cu orchestra din Neive. Dar se lăsase cu scandal, fierbere mare, sticle în cap și, după el, premiul l-ar fi meritat Nuto de pe Salto.

— Nuto? Dar îl cunosc!...

Și atunci prietenul acela mi-a spus mie cine era Nuto și ce făcea. Mi-a povestit că în chiar noaptea aceea, ca să le arate proștilor, o pornise pe șosea și cîntaseră fără întrerupere pînă la Calamandrană. El se ținuse după ei pe bicicletă, la lumina lunii, și cîntau așa de frumos că femeile de prin case ieșeau pe la uși și băteau din palme; atunci orchestra se oprea și începea altă bucată. Nuto, în mijlocul lor, îi conducea cu clarinetul.

Nora a strigat atunci să le spună ăloră să nu mai ciaczoneze. I-am mai turnat o ceașcă prietenului meu, și i-am întrebat cînd se întorcea la Bubbio:

— Și miine, mi-a răspuns el, dac-aș putea.

În noaptea aceea, înainte de-a coborî la Oakland, m-am dus să fumez o țigară, lungit pe iarbă unui dîmb, ceva mai încolo de marginea șoselei, departe de locul pe unde treceau automobilele. Nu se vedea luna dar era o mare de stele — tot atîtea cîte erau și glasurile de broaște și de greieri. În noaptea aceea n-ași fi fost satisfăcut nici dacă Nora m-ar fi lăsat s-o răstorn pe iarbă. Broaștele tot n-ar fi încetat să orăcăie, după cum n-ar fi încetat automobilele să se repeadă accelerînd la vale, nici America cu șoseaua de lingă mine și cu orașele ei luminate pe coastă nu s-ar fi isprăvit aici. Și am înțeles atunci, pe întuneric, în mirosul de grădină și de pini, că stelele de deasupra capului meu nu erau ale mele și că mă înfricoșau cum mă înfricoșau Nora și clienții din local. Ouăle cu slănină, banii asvîrliți în dreapta și-n stînga, portocalele mari ca niște pepeni verzi, nu însemnau nimic și se asemuiau cu greierii și cu broaștele. Făcea oare să fi venit aici? Și unde mă mai puteam duce? Să mă arunc de pe dig?

Acum înțelegeam eu de ce era găsită uneori pe șosea cîte-o fată gituită în vreo automobil, în vreo casă sau pe vreo străduță dosnică. Fiindcă și ei, oamenii aceștia, erau cuprinși de dorința de-a se trînti pe iarbă, de-a se potrivi cu broaștele, de-a pune stăpînire pe o bucată de pămînt de lungimea unui trup de femeie, ca să doarmă cu adevărat, fără teamă. Căci țara era întinsă, era loc pentru fiecare. Plină de femei, de pămînt, de bani. Dar nimeni nu avea destul pămînt, nimeni nu se mulțumea cu cît avea, iar cîmpurile, și chiar viile, păreau grădini publice, răzoare aranjate în jocă asemenea celor din preajma gărilor, sau erau lăsate în plata Domnului, pămînturi arse, mormane de fier vechi. Nu era o țară în care omul să poată fi împăcat, să pună capul jos și să spună celorlalți: « De bine de rău, mă cunoașteți. Așa că lăsați-mă dracului să-mi trăiesc zilele. » Și tocmai asta înfricoșa.

Nici ei între ei nu se cunoșteau. Trecînd munții înțelegeai numaidecît că nimeni nu se opriese niciodată aici, că nimeni nu pusese mîna să facă ceva. De asta, cînd se îmbăta cîte unul, tăbărau cu pumnii pe el, îl închideau, îl lăsau aproape mort. Și-n afară de beție mai era și femela rea. Iar cînd unul vrea să pună mîna pe ceva, cînd vrea să se facă cunoscut, sugruma o femeie, o împușca pe cînd dormea, îl crăpa capul cu o chele franceză.

Nora mă striga din stradă să mergem în oraș. De departe avea o voce ca a greierilor. Am izbucnit în rîs, gîndindu-mă că ar putea afla ce gîndeam. Dar lucrurile astea n-are rost să le spuî cuiva. Într-o dimineață cu soare n-avea să mă mai vadă, asta era totul. Dar unde să mă duc? Ajunsesem la capătul pămîntului, pe vîrfurile cel mai din margine, și eram sătul. Atunci am început să mă gîndesc că puteam trece munții înapoi.

IV

Nici chiar de Sfînta Maria, Nuto n-a vrut să pună gura pe clarinet; zicea că e la fel ca și cu fumatul: cînd te lași, trebuie să te lași de tot. Venise pe seară la Angello și stam să luăm aer pe terasa camerei mele. Terasa da în piață și cu piața părea că se sfîrșește lumea, dar noi priveam peste acoperișuri viile albe în lumina lunii.

Nuto, care ține să priceapă totul, se pornise să vorbească despre felul cum e alcătuită lumea și dorind să știe ce se mai întîmplă și ce se mai spune, asculta cu bărbia sprijinită de balustradă.

— Dac-aș fi știut să cînt ca tine n-aș mai fi plecat în America, îi spun eu. Știi cum e la tinerețe. E de ajuns să vezi o fată, să te iei la bătaie cu unul, să te întorci acasă în zori. Te apucă dorul să faci ceva, să fii cineva, să iei o hotărîre. Nu te mulțumești să trăiești ca înainte. Umblînd ți se pare mai ușor. Lumea spune atitea. La o vîrstă ca aia o piață cum e asta îți pare lumea întreagă. Și uneori crezi că așa e lumea...

Nuto tace și privește acoperișurile.

— ... Cine știe cîți dintre copiii de-acolo de jos, spun eu, n-ar vrea să se ducă la Canelli.

— Dar nu se duc, răspunde Nuto. Tu, în schimb, te-ai dus. De ce?

Oare poți ști așa ceva? De ce la Mora îmi spuneau țipar? De ce într-o dimineață, pe podul din Canelli, am văzut un automobil izbînd boul acela? De ce nu știam să cînt nici măcar la chitară?

Spun:

— La Mora o duceam foarte bine. Credeam că lumea întreagă o să fie ca Mora.

— Nu, zice Nuto, aici o duc rău, dar nici unul nu pleacă. Ș-asta pentru că există o soartă. Tu la Genova, în America te-ai dus să afli, trebuia să faci ceva, să pricepi ceva care-ți era anume hărăzit.

— Tocmai mie? Dar pentru asta nu era nevoie să mă duc pînă acolo.

— Cel puțin ai avut un folos, spune Nuto. N-ai strîns bani? Poate că nici nu ți-ai dat seama de asta. Cu fiecare se întîmplă cîte ceva.

Vorbește cu capul plecat, vocea lui aspră se lovește de balustradă. Își trece dinții pe muchea balustradei. Parcă s-ar juca. Deodată saltă capul:

— Într-o zi o să-ți spun ce e pe-aici, zice. Tuturor li se întîmplă cîte ceva. Te uiți la ei: copiii, oamenii fără însemnătate, care nu fac nici un rău, nimănui, și vine o zi în care și ei...

Văd bine că-i vine greu. Își înghite saliva. De cînd ne-am revăzut nu m-am putut obișnui încă să-l socotesc altfel decît era pe vremuri: Nuto cel nesăbuit și priceput la toate care ne povățuia pe toți și care avea oricînd cîte ceva de spus. Niciodată nu m-aș fi gîndit că acum aveam să-l ajung și o să avem amîndoi aceeași experiență și nici măcar nu-mi pare schimbat: doar că e puțin mai gras, ceva mai puțin fantas

iar fața lui de motan e mai liniștită și mai ascunsă. Aștept să-și ia inima în dinți, să scape de greutatea care-l apasă. Am observat întotdeauna că omul, dacă-i dai timp, golește sacul.

Dar Nuto în seara aceea n-a golit sacul. A schimbat vorba. A spus:

— la uite la ei cum mai țopăie și cum se mai injură. Ca să-i poată strînge la slujbă parohul trebuie să le îngăduie să-și verse focul. Și ei, ca să-și poată vărsa focul, trebuie să aprindă făclii Fecioarei. Care din doi rămîne păcălit?

— Se păcălesc unul pe altul, răspund eu.

— Nu, nu, zice Nuto, parohul cîștigă. Căci, mă rog, cine plătește iluminăția, petardele, taxele și muzica? Și cine rîde a doua zi după sărbătoare? Nenorociții, se deșală pentru cîte o palmă de pămînt și pe urmă și-o prăpădesc și pe-ala aici.

— Dar nu ziceai că banii cei mai mulți îi dau cei din familiile care vor să se țină mîndre?

— Și familiile astea care se țin mîndre de unde crezi că iau banii? Pun sluga să muncească, fata în casă, țăranul. Și pămîntul, de unde l-au luat? De ce trebuie ca unul să aibă pînă nu mai poate, iar altul nimic?

— Dar ce, ești comunist?

Nuto îmi aruncă o privire întunecată și veselă totodată. Lasă orchestra să isprăvească, apoi, tot iscodindu-mă cu ochii, mormăie:

— Sîntem prea înapoiați în satul ăsta. Comunist nu se face cîine vrea. Era unul, îl porecliseră Încruntatul¹, care zicea că e comunist și vindea ardei în piață. Se îmbăta și noaptea începea să zbiere. Oamenii ca ăsta fac mai mult rău decît bine. Ne-ar trebui comuniști luminați la minte, care să nu facă numele de ocară. L-au mătrășit repede pe Încruntatu', și pînă la urmă nu i-a mai cumpărat nimeni ardeii. A trebuit să-și ia tălpășița astă iarnă.

Îi spun că are dreptate dar că trebuiau să se ridice în '45 cînd era momentul. Atunci chiar și Încruntatul, ar fi putut da o mînă de ajutor.

— Credeam că întorcîndu-mă în Italia o să constat că ați făcut ceva. Cuțitul era la voi, în mînă...

— Eu nu ayeam decît o rindea și o daltă, răspunde Nuto.

— Mizerie am văzut pretutindeni, spun eu. Sînt țări în care și muștele trăiesc mai bine decît oamenii. Dar asta nu-i de ajuns ca să se-ajungă la revoltă. Lumea are nevoie de un îndemn. Atunci aveai îndemnul, aveai și puterea... Ai fost și tu pe dealuri?

Nu-l întrebam niciodată. Aflasem de la niște oameni din sat — băiețandri, veniți pe lume cînd noi nici nu împlinisem douăzeci de ani — că muriseră unii pe-acolo, prin păduri. Știam multe lucruri, îl întrebam despre ele, dar nu-l întrebam dacă și el purtase eșarfa roșie, ori mînuise vreo pușcă. Știam că pădurile se umpluseră de oameni veniți de aiurea, nesupuși la recrutare, fugiți de la oraș, minți înflăcărare — și că Nuto nu era unul dintre aceștia. Dar Nuto e Nuto și știe mai bine decît mine ce se cuvine să facă.

— Nu, răspunde Nuto, dacă mă duceam, îmi ardeau casa.

La ei pe deal, Nuto ținuse ascuns într-o tainică un partizan rănit și-i ducea năptea de mîncare. Îmi spusese asta maică-sa. Am crezut. Acesta era Nuto. Nu mai departe decît ieri, pe drum, întîlnind doi băieți care chinuiau o șopîrlă, le luase șopîrla. Nimeni nu rămîne la douăzeci de ani.

— Dacă sor² Matteo ne-ar fi făcut așa ceva cînd mergeam pe deal, i-am spus eu, ce i-ai fi răspuns? Cîte cuiburi cu pui în ele n-ai stricat tu pe atunci?

¹ În original Ghigno.

² Prescurtare populară a lui signor, cu înțeles de: coane, moș.

— Astea sînt fapte de oameni înapoiți, mi-a răspuns el. Amîndoi făceam rău pe-atunci. Vîetățile astea trebuie lăsate să trăiască. Suferă și ele destul, iarna.

— Nimic de zis. Ai dreptate.

— Și pe urmă, dacă încep așa, ajung pimă la urmă să facă moarte de om și să dea foc la sate.

V

Razele soarelui cad peste rîpele de aici și pămîntul uscat, vulcanic și plin de greieri răsfrînge lumina într-un chip de care am uitat. Aici căldura în loc să vină de sus, din cer, iese de jos, din pămînt, din străfunduri, printre vița care pare să fi renunțat la orice fel de verdeață pentru a-și trimite toată vîlga în coarde. E o căldură care-mi place, care are miros: mă aflu chiar și eu înlăuntrul acestui miros, se află înlăuntrul lui atîtea culesuri de vii, și cosituri de fîn, și rărituri de viță, atîtea parfumuri și atîtea dorințe pe care nici nu știam că le port cu mine. Îmi place atît de mult să ies din Angelo și să privesc cîmpurile; aproape c-aș vrea să nu fi avut viața pe care am avut-o, s-o pot schimba; să dau temei vorbelor celor care mă vîd trecînd și se întreabă pentru ce am venit: să cumpăr struguri sau ce? Aici, în sat, nimeni nu-și mai aduce aminte de mine, nimeni nu mai ține seamă că am fost slugă și bastard. Știu că am bani la Genova. Bine cel puțin că mai e cîte un băiat, slugă, cum a am fost și eu, sau cîte-o femeie care se plictisește pe după storurile trase, care se gîndesc la mine așa cum mă gîndeam eu, pe delușoarele din Canelli, la oamenii din vale, despre lumea care cîștigă, se bucură, pleacă departe, pe mare.

Iar gospodăria, pe jumătate în glumă dar pe jumătate în serios, mulți mi-au și oferit. Eu stau și ascult, cu mîinile la spate, nu toți știu că mă pricep — îmi vorbesc de recoltele bogate din anii aceștia, dar că acum ar trebui făcută o desțelenire, un zid, o răsadniță și ei nu pot să le facă.

— Unde sînt recoltele alea? întreb eu. Profiturile de care vorbiți? De ce nu cumpărați cu ele ce vă trebuie?

Îngrășămintele...

Eu, care am vîndut îngrășămintele angro, le-o tai scurt. Dar discuția îmi place. Și îmi place și mai mult cînd mergem să vedem avutul omului, cînd trecem prin ogradă, cînd intrăm în grajd, cînd bem un pahar.

În ziua cînd m-am întors la căsuța din Gaminella, îl știam pe bătrînul Valino dinainte. Îl oprise Nuto în piață, de față fiind și eu, și-l întrebase dacă mă cunoștea. Un bărbat uscat și negricios, cu ochii de cîrțiță, care m-a privit bănuitor; cînd Nuto i-a spus, rîzînd, că eram unul care-i mîncase pîinea și-i băuse vinul, a rămas locului, nehotărît, încruntat. Atunci l-am întrebat dacă el era cel care tăiașe alunii și dacă pe grajd mai era vița aceea cu struguri stafidiți. I-am spus cine eram și de unde veneam; Valino și-a păstrat mutra aceea întunecată și a spus că pămîntul de pe mal era sărac și că în fiecare an ploaia mai lua cîte o bucată. Și înainte de-a pleca s-a uitat la mine, apoi s-a uitat la Nuto și i-a spus:

— Vino odată pe sus pe la noi. Aș vrea să-ți arăt puțină aia care curge.

Apoi Nuto îmi spusese:

— Tu, la Gaminella, nu mîncai în fiecare zi... Acum nu mai glumea. — Cu toate astea nu trebuia să vă despărțiți. Acum cocicaba a cumpărat-o cucoana de la Villa. Și vine să împartă bucatele cu tereziile. Una care are două gospodării și o prăvălie. Și pe urmă vin și spun că țărani fură, că țărani sînt niște nemernici...

M-am întors singur pe drumul acela și mă gîndeam cum o fi trăit acîția ani — șaizeci? poate nici atît — acest Valino care muncea pămînt în parte. Din cîte

case o fi plecat, de pe cîte pămînturi, după ce dormise, mîncase, săpase pe arşiță și pe ger, încărcîndu-și lucrurile în căruța altuia, pe drumuri pe care n-avea să se mai calce? Știam că era văduv, că soția îi murise acasă, înainte de asta, și că cei mai mari dintre copii îi muriseră în război. Nu-i mai rămîneau în casă decît un băiețuș și niște femei. Ce rost mai avea el pe lume?

Nu ieșise niciodată din valea lui Belbo. Fără să vreau m-am oprit în mijlocul potecii, gîndindu-mă că, dacă în urmă cu douăzeci de ani n-aș fi fugit, aceasta ar fi fost și soarta mea. Și totuși atît eu prin lumea largă, cit și el pe dealurile acelea, umblasem și tot umblasem, fără să putem spune: «Asta e avutul meu. Sub grinda asta voi îmbătrîni, în odaia asta voi muri.»

Am ajuns sub smochin, în fața ogrăzii, și am văzut poteca între două maluri acoperite cu iarbă. Pusese rădăcină acum niște pietroaie drept scară. Povîrnișul de la fineașă pînă în drum era ca odinioară — iarbă uscată sub o grămadă de surcele, o tîrnă desfundată, niște mere putrede și sfărîmate. Am auzit cîinele, sus, cum se repezea de-a lungul sîrmei pe care-i era pus lanțul.

Cînd să ajung în capul scării, cîinele, să turbeze nu alta. Se sălta în două picioare, urla, se gîtuia cu lanțul. Am urcat mai departe și am văzut șopronul, trunchiul smochinului, o greblă sprijinită de ușă, aceeași funie înnodată atîrna de ușorul ușii. Aceeași pată de piatră vinată în jurul frunzelor care urcau pe zid. Același rozmarin, în colțul casei. Și mirosul, mirosul casei, al malului, al merelor putrede, mirosul de iarbă uscată și de rozmarin.

Pe o roată răsturnată pe pămînt ședea un băiat, cu cămășuță și pantaloni sfîșiați, ținuși de o singură bretea, și-și ținea un picior depărtat, întors într-un mod nefiresc. Oare în joacă făcea așa? M-a privit ferindu-se de soare, ținea în mînă o piele uscată de iepure și închidea pleoapele sale subțiri ca să cîștige timp.

Mă opresc, el continuă să clipească din ochi; cîinele urlă și smucește lanțul.

Copilul e desculț, are o zgaibă sub ochi, umerii osoși și nu mișcă piciorul. Îmi amintesc dintr-o dată cîte degerături n-am avut și eu, cîte zgaibe din astea la genunchi, de cîte ori nu mi-am rupt buza. Îmi amintesc că botinele le puneam numai iarna. Îmi amintesc cum jupuia mama Virgilia pielea de pe iepuri după ce le scotea măruntaiele. Mișc mîna și fac un semn.

În ușă apăruse o femeie, două femei. În straie negre, una prăpădită și cocoșată, alta mai tînără și ciolănoasă; mă priveau. Strig că-l caut pe Valino. Nu era acasă, se dusesse în sus pe coastă.

Femeia mai tînără strigă la cîine, apucă lanțul și-l smucește făcînd cîinele să horcăie. Băiatul se ridică de pe roată — se ridică cu greu, sprijinind piciorul de-a curmezîșul, se saltă în picioare și se tirăște spre cîine. E schiop, rahitic, văd că genunchiul lui nu e mai gros decît brațul; își trage piciorul sub el ca pe o greutate. Să tot fi avut zece ani și văzîndu-l în ograda aceea, era ca și cum mă vedeam pe mine însumi. Îmi arunc ochii sub șopron, pe după smochin, la mături, așteptînd să apară Angiolina și Giulia. Cine știe pe unde erau? Dacă mai trăiau pe undeva trebuie să fi avut vîrsta femeii aceleia.

După ce potoliră cîinele nu-mi spuseră nimic; mă priveau.

VI

Le spun că dacă Valino se întoarce, îl aștept. Răspund împreună că uneori întîrzie.

Dintre cele două femei, cea care legase cîinele — era desculță, arsă de soare și avea chiar niște tuele pe bărbie — mă privește cu ochii întunecați și bănuitori

ai lui Valino. Era cumnata, cea care dormea acum cu el; tot stînd împreună, începuse să-i semene.

Intru în ogradă (cîinele se repede din nou) și le spun că în ograda aceea copilărisem. Întreb dacă puțul e tot acolo, în spate. Bătrîna, care se așezase pe prag, mormăle neliiniștită; cealaltă se apleacă și ridică grebla care căzuse în fața uși, apoi strigă la băiat să se uite de pe mal dacă nu se vede Pa¹. Le spun că nu e nevoie. Trecusem pe-acolo și dorisem să revăd casa în care crescusem, dar cunoșteam rosturile pe acolo, malul pînă la nuc și puteam să caut singur pe cineva.

Apoi întreb:

— Dar băiatul ăsta ce are? A căzut în vreo sapă?

Cele două femei își poartă privirea de la mine la el, care se pune pe ris — și rîde fără glas, închizînd repede ochii. Cunoșteam jocul ăsta și eu.

Îl întreb:

— Ce ai? Cum te cheamă?

Îmi răspunde cumnata cea slabă: îmi spune că doctorul se uitase la piciorul lui Cinto în anul cînd murise Mentina, atunci cînd mai ședeau la Orto.

— Mentina ședea în pat și se vălta, iar doctorul îi spusese, cu o zi pîn-a muri, că ăsta de-aici n-avea oasele ca lumea din vină ei. Mentina îi răspunsese că ălalți feciori, care muriseră soldați, erau zdraveni, dar că ăsta se născuse așa; că știa ea bine că atunci cînd vrusese s-o muște cîinele ăla turbat, îi secase și laptele. Doctorul se răstise la ea, că, zice, nu laptele avea vreo vină, ci surcelele pe care le căra în spinare, umblatul prin plcaie cu picioarele goale, năutul și mămăliga pe care le mîncă și coșurile ălea cu care se uzmea. Ar fi trebuit să se gîndescă mai înainte la toate astea, spusese doctorul, acum era prea tîrziu. Mentina îi răspunsese că așa o fi, dar uite că ălalți veniseră zdraveni pe lume; și a doua zi murise.

Băiatul ne asculta sprijinit de zid, și-mi dau seama că nu rîdea — avea colții ieșiți în afară, dinții rari și o zgăibă sub ochi — părea doar că rîde, dar el sta atent.

Le spun femeilor:

— Atunci mă duc să-l caut pe Valino.

Doream să rămîn singur, dar femeile strigă numaidecît la băiat:

— Mișcă-te, du-te să vezi și tu!

Și așa am pornit-o prin fineață și am înconjurat via, căci printre araci erau lanuri de grîu, coapte în soare. Și cu cît coasta, în spatele viei, în loc să fie ferită de umbra neagră a alunilor, era acoperită de mături pitice, cu atît ochiul o pornea mai liber și cîmpia aceea era mai mică, un peticel de pămînt. Cinto șchiopăta în spatele meu și într-o clipă am fost la nuc. Și mi s-a părut atunci cu neputință să fi fugit și să mă fi jucat de atîtea ori de aici pînă la drum, să fi coborît malul să caut nuci și mere căzute, să fi petrecut după-amieze întregi cu capra și cu fetele pe iarba aceea, să fi așteptat în zilele de iarnă puțină vreme bună ca să mă întorc acolo, chiar dacă locul acela ar fi fost o țară întreagă, ori lumea toată. Iar dacă din întîmplare n-ar fi ieșit de aici la treisprezece ani, cînd Padrino se dusese să locuiască la Cossano, aș trăi și acum ca Valino și ca Cinto. Cum putuserăm să facem aici rost de mîncare, e un mister. Pe vremea aceea rodeam mere, dovleci, năut. Virgilia izbutea să ne astîmpere fcamea. Și acum pricepeam eu expresia de pe figura întunecată a lui Valino care muncea pînă nu mai putea și pe deasupra mai trebuia să împartă și cu alții. Roadele se vedeau: femeile îndobitocite, copilul schilod.

¹ Tata (familiar, țărănește).

L-am întrebat pe Cinto dacă mai apucase să vadă alunii. Sprijinit pe piciorul sănătos, m-a privit neîncrezător și mi-a spus că în fundul văii mai erau niște pomi. Întorcându-mă să-i mai spun ceva, văzusem, pe deasupra viei, pe femeia în negru care se uita la noi din ogradă. Mi-a fost rușine atunci de hainele de pe mine, de cămașa pe care o purtam, de pantofi. De câtă vreme nu mai umblasem desculț? Ca să-l conving pe Cinto că odată fusesem și eu ca el era de ajuns să-i vorbesc despre Gaminella. Pentru el, Gaminella era lumea întreagă și toți îi vorbeau astfel despre ea. Ce aș fi spus pe vremea mea dacă mi-ar fi apărut înaintea un omoi ca mine și eu l-aș fi întovărășit pe locul nostru? Am avut o clipă iluzia că în casă mă așteptau fetele și capra și că aveam să le spun, cu mândrie, despre nemaipomenita întâmplare.

Acum Cinto venea după mine, curios. L-am dus pînă în capătul viei. N-am mai recunoscut șirurile de copaci; l-am întrebat cine a făcut schimbarea asta. El se bilbița, făcea mofturi și mi-a spus că cucoana de la oraș venise numai cu o zi înainte, să culeagă roșiile.

— Vouă v-a lăsat roșii? îl întreb eu.

— Le și strinsesem, îmi răspunde.

Acolo unde eram noi, în spatele viei, încă mai era iarbă, troaca cu apă pentru capră și dealul, care urca peste capetele noastre. L-am pus să-mi spună cine locuia în casele îndepărtate, i-am povestit cine ședea în ele altădată, ce cliini aveau, i-am spus că atunci eram cu toți copiii. M-a ascultat și mi-a spus că mai era cîte unul din cei despre care pomenisem. Apoi l-am întrebat dacă mai era la locul lui cuibul acela de cînteză în copacul care se ridica la picioarele noastre, pe mal. L-am întrebat dacă se ducea vreodată la Belbo să prindă peste cu tîrna.

Era ciudat cum toate se schimbaseră și totuși rămăseseră la fel. Nici măcar o coardă de viță nu rămăsese din cele vechi, nici măcar un dobitoc; acum paștile erau lanuri, iar lanurile și viruri de araci; oamenii se perindaseră, îmbătrîniseră, muriseră; rădăcinile fuseseră smulse, aruncate în Belbo, și totuși dacă priveai în jur trupul masiv al Gaminellei, drumurile îndepărtate pe coasta dealului Salto, ogrăzile, puțurile, glasurile, gropile, totul era neschimbat, totul avea mireasma, gustul, culoarea de altădată.

L-am pus să-mi spună dacă știa satele din jur. Dacă fusese vreodată la Canelli. Fusese cu carul cînd Pa se duse să vîndă struguri la Gancia. Și în unele zile trecea riul cu copiii lui Piola și se duceau la calea ferată să vadă cum trece trenul.

L-am povestit că pe vremea mea valea aceasta era mai mare, că erau unii care umblau cu trăsura, bărbații purtau lanț de aur la jiletcă iar femeile din sat, de la Gară, aveau umbrele de soare. L-am povestit că făceau fel de fel de petreceri — nunți, botezuri, praznice pentru Fecioara Maria — și că veneau de departe, de pe virfurile dealurilor, veneau muzicanți, vînători, mărimea satelor. Se aflau pe atunci case — mici palate, cum era cel numit Cuibul, de pe dealul din Canelli — care aveau camere în care încăpeau cîte cincisprezece, douăzeci de persoane, ca în hotelul din Angelo, care mincau, și cîntau din instrumente toată ziua. Și noi, copiii, în zilele acelea petreceam prin ogrăzi și ne jucam, vara de-a «săptămîna», iarna dîndu-ne pe ghiță. «Săptămîna» se juca sîrînd într-un singur picior, cum era Cinto, peste niște linii de pietricele fără să atingi pietricelele. După culesul viilor, vînătorii cutreierau dealurile, pădurile, urcau pînă la Gaminella, la San Grato, la Camo, se întorceau plini de noroi, frînți de oboseală, dar încărcăți de potîrnichi, de iepuri, de vînat. Noi, din căsuța noastră, îi vedeam trecînd și apoi, pînă noaptea tîrziu, azeam cum se petrece în casele din sat, iar la micul palat al Cuibului, acolo, jos — pe atunci se vedea căci nu erau copacii aceia —

toate ferestrele jucau în lumină, de parcă s-ar fi aprins casa, și prin geamuri se vedeau trecînd umbrele invitaților pînă dimineața.

Cinto asculta cu gura căscată, cu zgaiba lui sub ochi, sprijinit de mal.

— Eram un băiat ca tine, îi spun eu, și stam aici cu Padrino, aveam o capră. Eu o duceam la păscut. Iarna, cînd nu mai treceau vînătorii era urît, pentru că nu te puteai duce nici la mal, atîta apă și promoroacă era, și uneori — acum nu mai sînt — de la Gaminella coborau lupii, care nu mai găseau de mîncare în pădure, iar dimineața le vedeam urmele pe zăpadă. Sînt ca urmele de ciine, dar sînt mai adînci. Eu dormeam în odaia din spate, cu fetele, și noaptea auzeam cum urla lupul de frig acolo pe mal.

— Anul trecut am găsit pe mal un mort, îmi spune Cinto.

Mă opresc. Îl întreb ce mort.

— Un neamț, îmi răspunde. Pe care l-au îngropat partizanii în Gaminella. Nu mai avea pic de piele pe el.

— Așa aproape de drum? întreb.

— Nu, venise pe mal, din sus. Apa l-a cărat în jos și Pa l-a găsit acoperit cu noroi și cu pietre...

VII

Între timp de pe mal se auzea cum lovea cineva cu cosorul un lemn, și la fiecare izbucnire Cinto clipea din ochi.

— E Pa, spune el. E-acolo jos.

Îl întreb de ce mai adineaori, cînd eu mă uitam la el și femeile vorbeau, ținea ochii închiși. Închide numaidecît ochii și spune că nu e adevărat. Rîd și-i povestesc că și eu mă jucam așa, cînd eram copil — astfel vedeam numai lucrurile pe care vrem eu să le văd, și cînd deschideam ochii mă distram regăsind lucrurile așa cum erau. Și-a descoperit atunci dinții, mulțumit, și mi-a spus că și iepurii făceau așa.

— Neamțul acela, spun eu, o fi fost mîncat de furnici.

Dinspre ogradă un strigăt de femeie care-l striga pe Cinto, care-l chema pe Cinto, care-l blestema pe Cinto ne făcu să zîmbim.

— Nimeni n-a priceput cum l-au omorît, spune el. A stat sub pămînt doi ani...

Cînd am coborît printre frunzele grase, printre vrejurile de mure și menta de jos, Valino abia a ridicat capul. Reteza cu cosorul vîrfurile roșii ale ramurilor unei sălcii. Ca întotdeauna, deși eram în august, în părțile astea joase era frig și aproape întuneric. Cîndva malul aducea aici apă, încît vara se făcea băltoacă.

L-am întrebat unde avea să pună la zăcut sălciiile în anul ăsta care era atît de secetos. S-a aplecat să ridice grămada de joarde, apoi s-a răzgîndit. A rămas cu ochii la mine, apăsînd ramurile cu piciorul și agățîndu-și cosorul la spatele pantalonilor. Era stropit tot pe pălăria și pantalonii aceia albaştri, care se pun cînd se dă cu piatră vînată.

— Au ieșit frumoși strugurii anul acesta, îi spun eu. Numai puțină apă mai lipsește.

— Întotdeauna lipsește cîte ceva, zice Valino. Îl așteptam pe Nuto, pentru zăcătoarea aia. Nu vine?

Atunci i-am explicat că trecusem din întîmplare prin Gaminella și voisem să revăd cîmpul. Nu-l mai cunoșteam, atîta se schimbase. Via era tînără, de trei ani, nu? Și în casă, l-am întrebat, și în casă făcuseră schimbări? Cînd stam eu acolo era un coș care nu mai trăgea de loc; pe urmă zidul acela îl dărimaseră?

Valino mi-a spus că în casă ședeau femeile. Ele trebuiau să se gîndească la lucruri din astea. A privit în sus la frunzișele plopilor. Mi-a spus despre cîmp că e la fel ca orice cîmp, ca să-l faci să rodească ar fi fost nevoie de brațe, care nu mai erau.

Atunci am vorbit despre război și despre morți. Despre feciori n-a spus nimic. Mormăia. Când am început să vorbesc despre partizani și despre nemți, a săltat din umeri. Mi-a spus că atunci era la Orto și că văzuse arzând casa lui Ciora. Încă un an după aceea nimeni nu făcuse nimic la cîmp, și dacă în loc de toate astea toți bărbații s-ar fi întors acasă — nemții acasă la ei, băieții la locurile lor — ar fi fost un ciștig. Ce mutre, ce lume; atîta lume străină nu se mai văzuse nici măcar la bilciurile din timpul cînd era el tînăr.

Cinto ședea și ne asculta, cu gura căscată.

— Cine știe cîți mai erau îngropați și prin pădure, am spus eu.

Valino m-a privit, cu fața întunecată — ochii-i erau tulburi, străini.

— Sînt, zice el, sînt destui. Timp să ai, să-i cauți. Nu era dezgust în glasul lui, nici milă. Parcă ar fi spus că se duce după ciuperci, sau după vreascuri.

A prins apoi viața pentru o clipă și a spus:

— N-au dat ei roade cît erau vii, n-o să dea nici morți.

Uite, gîndeam eu, Nuto ar zice că e înapoiat, amărît, și l-ar întreba dacă lumea ar trebui să fie mereu cum era odată. Dar Nuto care văzuse atîtea sate și care știa necazurile tuturor de prin împrejurimi, Nuto n-ar fi întrebat niciodată dacă războiul acela folosise la ceva. Trebuia dus, așa voise soarta. Nuto avea adînc înfipt în cap gîndul acesta că un lucru ce era sortit să se întîmple trebuia să-i frămînte pe toți laolaltă și că lumea asta e prost întocmită și trebuie făcută din nou.

Valino nu mă indemnă să mă duc sus cu el să bem un pahar. Apucă legătura de lăstari și-l întrebă pe Cinto dacă se dusese să adune iarbă. Cinto, îndepărtîndu-se, se uita în pămînt și nu răspundea. Atunci Valino făcu un pas, și cu mîna liberă apucă o nuia de salcie să-l sfîșie pe băiat. Cinto sări în lături, iar Valino se împiedică și-și recăpătă echilibrul.

La capătul malului, Cinto sta și-l privea.

Fără să vorbească, bătrînul o porni pe coastă, cu joardele de salcie în brațe. Nu se întoarse nici cînd fu în vîrf. Mi se părea că sînt un băiat care venise să se joace cu Cinto și că bătrînul îl atînsese pe el fiindcă nu putuse să se ia de mine. Eu și Cinto ne priveam rîzînd, fără să vorbim.

Am coborît malul pe sub bolta rece a copacilor, dar era de ajuns să trecem pe sub spărturile deschise prin frunziș, prin soare, ca să simțim arșița și nădușala. Mă uitam la peretele de tuf vulcanic, din fața pajiștei noastre, care susținea via lui Morone. În vîrf, pe deasupra rugilor de mure, se vedeau limpede răsărind cele dintîi coarde de viță și un piersic de toată frumusețea cu cîteva frunze de pe acum sîngerii. Era asemenea piersicului de pe vremea mea, din care cădea pe mal cite-o piersică din cele ce ne păreau mai gustoase decît ale noastre. Merii și piersicii aceștia, ale căror frunze sînt roșii sau galbene, vara, fac să-mi lase gura apă și acum, din pricina frunzelor care seamănă atît de mult cu fructele, coapte, încît te simți fericit cînd stai sub coroana lor. După mine, toate plantele ar trebui să dea roade; așa e la vie.

Am vorbit cu Cinto despre fotbalști, apoi despre jucătorii de cărți; așa am ieșit în drum pe sub micul zid al malului, printre salcîmi. Cinto văzuse o grămadă de cărți în mîna unuia care ținea o dugheană în piață, și mi-a spus că avea acasă un doi de pică și un popă de cupă pe care le pierduse cineva pe șosea. Cam murdare, dar erau bune, și dacă le-ar fi găsit pe urmă și pe celelalte s-ar fi putut juca cu ele. I-am spus atunci că erau unii care jucau cărți ca să aibă din ce trăi, și că se juca pe case și pe pămînturi. Fusesem într-un sat, am continuat, unde se juca cu grămada de *marenghi*¹ de aur pe masă și cu pistolul la brîu. Și chiar la noi, odată, pe cînd eram copil, tărani mai înstăriți, după ce vindeau strugurii sau grîul, înhămau calul și-o porneau,

¹ Vechea monedă italicească.

pe răccare spre Nizza, spre Acqui, cu pungile pline de *marenghi*, și jucau toată ncaptea; își jucau mai întâi banii, pe urmă pădurile, cîmpurile, pe urmă casa și a doua zi dimineață îi găseai morți într-un pat, la han, sub Icoana Maicii Domnului cu ramură de măsline. Sau o porneau cu șareta și duși erau. Cîte unul își juca și nevasta și astfel copiii rămîneau singuri, îi goneau din casă și ăștia erau cei ce se numeau bastarzi.

— Băiatul lui Maurino, zice Cinto, e un bastard.

— Sînt unii care-i adună, îi răspund eu, totdeauna oamenii amăriți adună copiii bastarzi. Se vede treaba că Maurino avea nevoie de un băiat...

— Dacă-i zic așa se supără, zice Cinto.

— Nu trebuie să-i spui așa. Ce vină ai tu dacă taică-tu te gonește de-acasă? E deajuns să vrei să muncești. Am cunoscut bastarzi care au cumpărat case de la bogățani.

Coborisem malul și Cinto, tropăind înaintea mea, se așezase pe micul zid. După șirul de copaci de pe cealaltă parte a drumului era riul. Aici veneam noi să ne jucăm, după ce capra ne colindase toată după-masa pe coaste și pe maluri. Pietrele din drum erau tot aceleași și tulpinele tinere ale copacilor răspindeau un miros de apă curgătoare.

— Nu te duci să culegi iarbă pentru iepuri? I-am întrebat pe Cinto.

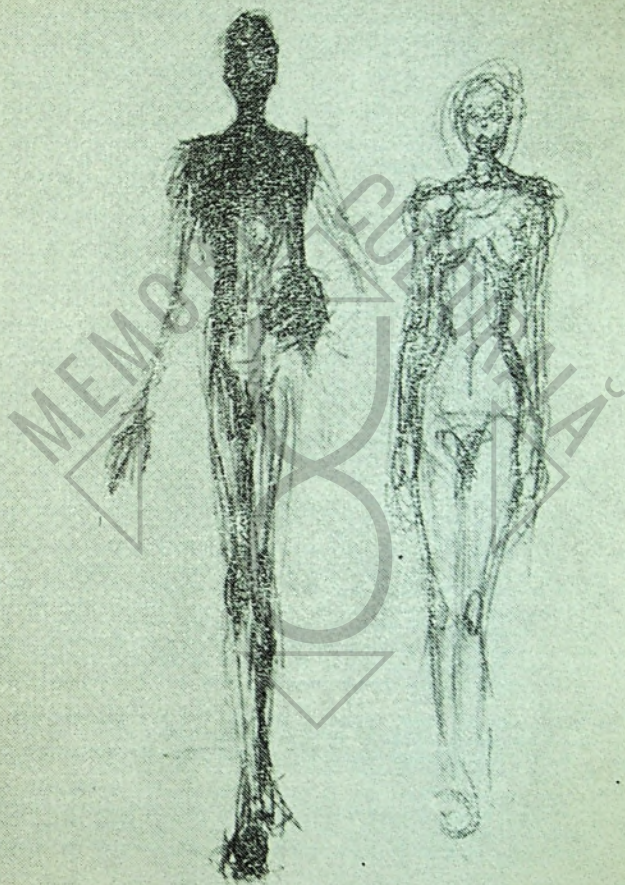
Cinto mi-a spus că se duce. Atunci am plecat și pînă la cotitură am simțit cum mă urmărea cu privirea de după trestii.

VIII

Am hotărît să nu mă întorc la Gaminella, decît întovărit de Nuto, pentru ca Valino să mă lase să intru în casă. Dar lui Nuto drumul acesta îi e peste mînă. Eu în schimb treceam adesea pe aici și se întîmpla ca Cinto să mă aștepte pe potecă sau să țîșnească dintre trestii. Se sprijinea de zidul acela mic, cu piciorul lui schilod, și aștepta să-i spun cîte ceva.

Dar după primele zile, isprăvindu-se sărbătoarea și campionatul de fotbal, hotelul din Angelo a devenit iarăși liniștit și cînd, în bîzîlul muștelor, beam cafeaua la fereastră, privind piața goală, mă simțeam ca un primar care privește satul din balconul primăriei. Cînd eram copil n-aș fi crezut asta. Cînd ești departe de casă muncești de nevoie, faci avere fără să vrei — căci să faci avere chiar asta înseamnă: să pleci prin străini și să te întorci așa, îmbogățit, tare și mare, liber. Pe cînd eram copil încă nu știam asta, măcar că stăteam mereu cu ochii pe drum, la trecători, la vilele din Cannelli, la dealurile din zare. Așa a vrut soarta, spune Nuto, ca el, spre deosebire de mine, să fi rămas locului. El n-a umblat prin lume, n-a făcut avere. Putea să se întîmple și cu el ceea ce se întîmpla cu tot ce era în valea aceasta: să se înalțe ca o iarbă, să îmbătrînească ca o femeie sau un țap, fără să aibă măcar habar de ce se petrece dincolo de Bormida, fără să se îndepărteze cu un pas de casă sau să știe alta decît culesul viei și bălciurile. Dar și lui, care nu s-a mișcat de aici, i-a fost hărăzit ceva, o scartă: gîndul acela că lucrurile care te înconjoară trebuie pricepute, trebuie îndreptate, că lumea e prost întocmită și că e datoria tuturor s-o schimbe.

Înțelegeam acum că de copil, chiar cînd alergam capra, cînd rupeam iarna, minios, surcelele, punînd piciorul pe ele, sau cînd mă jucam și închideam ochii ca să văd dacă dispărea dealul cînd aveam să-l deschid — chiar de atunci mă pregăteam pentru scarta ce-mi fusese dată, să trăiesc fără o casă a mea, să sper că dincolo de deal avea să fie un sat mai frumos și mai bogat. Camera aceasta din Angelo — atunci nu fusesem niciodată aici — îmi părea că știuse dintotdeauna

că un domn, un bărbat cu buzunarele pline de *marenghi*, stăpîn pe multe pămînturi, cînd va pleca cu brișca să vadă lumea, într-o dimineață însorită, se va opri într-o cameră ca aceasta, își va spăla mîinile în ligheanul acesta alb, va scrie o scrisoare pe vechea masă lustruită, o scrisoare care va merge la oraș, va merge departe, și o vor citi niște vînători, niște primari, niște femei cu umbreluță. Și lată că totul se petrecea întocmai. Dimineața beam cafeaua și scriam scrisori la Genova, în America, mîncam parale, îi plăteam și pe alții. Poate că peste o lună aveam să fiu din nou pe vreun vas, gonind pe urma scrisorilor mele.

Într-o zi am băut cafeaua jos, cu Cavalerul, avînd dinainte piața dogoritoare. Cavalerul era fiul bătrînului Cavaler, care pe vremea mea fusese stăpînul pămînturilor de la Castel și al mai multor mori, și care ridicase chiar un dig pe Belbo, pe cînd eu tocmai trebuia să mă nasc. Trecea uneori pe șosea într-o trăsură cu doi cai, condusă de un servitor. Aveau o vilișoară în sat, cu o grădină împrejmuită și cu niște plante ciudate al căror nume nu-l știa nimeni. Obloanele vilei era întotdeauna închise iarna, cînd treceam eu în fugă spre școală și mă opream în fața grilajului.

Acum Bătrînul murise, iar Cavalerul era un biet avocat chel care nu se ținea de avocatură: pămînturile, caii, morile le tocaseră la oraș, ca holtei. Marea familie de la Castel dispăruse; lui nu-i mai rămăsese decît un petec de vie, niște haine uzate, și cutreiera satul cu un baston cu măciuca de argint. Cu mine a intrat în vorbă politicos; știa de unde veneam, m-a întrebat dacă fusesem și în Franța și sorbea din cafea ridicînd degetul mic și aplecîndu-se.

Se oprea în fiecare zi în fața hotelului și discuta cu ceilalți clienți. Știa multe lucruri, mai multe decît tinerii, decît doctorul și decît mine, dar erau lucruri care nu se mai potriveau cu viața pe care o ducea acum — trebuia să-l lași să vorbească, și pricepeai numaidecît că Bătrînul murise la timp. M-am gîndit că semăna puțin cu grădina aceea de la vila lor, plină de palmieri, de trestii exotice, de flori cu tăbliță alături. În felul său, și Cavalerul plecase din sat; o pornise și el în lume, dar nu făcuse avere. Rudele îl părăsiseră, soția (o contesă din Torino) murise, fiul, singurul său fiu, viitorul Cavaler, se omorise în urma unor încercături cu femei și cu joc de cărți, încă înainte de-a fi fost luat în armată. Și totuși acest bătrîn, acest amărît care dormea într-o odaie de slugi cu țăraniile ultimei lui vii, era mereu curtenitor, mereu îngrijit, mereu domn și își scotea pălăria ori de cîte ori mă întâlnea.

Din piață se vedea delușorul unde se găsea avutul lui, în spatele acoperișului primăriei, o vie neîngrijită, năpădită, de buruieni, iar deasupra, către cer, un moț de pînă și de trestii. După-masa, grupul de pierdevară care-și beau cafeaua îl luau peste picior pomenind despre dijmașii aceia ai lui, care erau de fapt stăpîni peste jumătate din San Grato, și stau la el în casă numai ca să poată fi aproape de sat, dar care nici gînd n-aveau să sape via lui. El însă, credul, răspundea că știa ei, dijmașii, de ce are nevoie o vie și că, de altfel, fusese o vreme cînd domnii, stăpînii moșiei, lăsau în paragină o parte din loc ca să poată vîna, sau din capriciu.

La gîndul că bietul Cavaler ar pleca la vînătoare, toți izbucneau în rîs, și cineva i-a spus că ar fi făcut mai bine să semene năut.

— Am plantat copaci! a spus el izbucnind cu o căldură neașteptată, și vocea i-a tremurat.

Așa binecrescut cum era, nu știa cum să se apere, și atunci am sărit și eu să zic ceva, ca să schimbăm vorba. Vorba am schimbat-o noi, ce-i drept, dar se vede treaba că Bătrînul nu murise cu totul, pentru că amărîtul acela mi-a înțeles gestul. Cînd m-am sculat să plec, m-a rugat să-l aștept o clipă că are să-mi spună

două vorbe și ne-am îndepărtat împreună, străbătînd piața, urmăriți de ochii celorlalți. Mi-a povestit că era bătrîn și tare singur, că locuința lui nu era potrivită ca să poată invita pe cineva, ba dimpotrivă, dar, dacă aș fi urcat să-i fac o vizită, dacă nu mă deranja, ar fi fost cît se poate de fericit. Știa că fusesem pe la alții să le văd pămîntul; așa că, dacă aveam puțin timp... M-am înșelat și de data asta: să vezi, mi-am zis, că ăsta vrea să vîndă. I-am răspuns că nu venisem în sat cu afaceri.

— Nu, nu, a făcut el numaidecît, nu vorbesc despre asta. O simplă vizită... Vreau să vă arăt, dacă-mi îngăduiți, copacii aceia...

M-am dus chiar atunci, ca să nu-l las să se zbuциume cu pregătutul primirii mele, și pe străduța care urca printre acoperișurile cenușii, printre corticelele caselor, mi-a povestit că nu putea să vîndă via din mai multe motive: pentru că era ultima bucată de pămînt care mai purta numele său, pentru că altfel ar fi trebuit să închidă ochii în casa altuia, pentru că dijmașilor le convenea să n-o vîndă, pentru că era atît de singur...

— Dumneavoastră, îmi spune el, nu știți ce înseamnă să trăiești prin satele acestea fără o bucată de pămînt. Dumneavoastră unde-i aveți pe bătrîni, îngropați? Îi spun că nu știu. Tace o clipă, mă descoase, se miră, apoi clatină din cap.

— Îmi dau seama, spune încet. Așa e viața.

El, în schimb, băgase în pămînt pe cineva în cimitirul satului, de foarte curînd. Doisprezece ani trecuseră și i se părea ca ieri. Nu era vorba despre o moarte obișnuită, firească la oameni, o moarte cu care pînă la urmă să te resemnezi, și să te gîndești la ea liniștit.

— Am făcut o grămadă de greșeli prostesti, spune el, cum fac oamenii în viață. Dar adevăratele pietre de moară ale bătrîneții sînt remușcările. Și un singur lucru n-am să mi-l iert niciodată: băiatul acela...

Ajunsesem la cotitura străzii, sub trestii. Se opri și bilbii:

— Știți cum a murit?

Am făcut semn că da. Vorbea strîngînd în palme măciulia bastonului.

— Am plantat copaci, spune el. (În spatele trestiiilor se înălța un pin). Doream ca pămîntul de aici, de pe spinarea dealului, să fie al lui, cum îi plăcea lui, liber și sălbatic, ca parcul în care copilărise...

Era o idee. Desișul acela de trestii și, în spatele lui, pinii roșcași și iarba grasă de pe jos, îmi aminteau de căldarea aceea dintre dealuri, din capul viei din Gaminella. Dar ceea ce îmi plăcea aici era muchea dealului care făcea ca totul să se sfîrșească în gol.

— Peste tot, la țară, îi spun eu, oamenii ar vrea să lase o bucată de pămînt necultivată... Dar via o muncesc.

La picioarele noastre se întindeau cei cîțiva amărîți de araci.

Cavalerul se strîmbă ironic și clatină din cap.

— Sînt bătrîn, spune el. Ce vrei, țărani.

IX

Acum, ca să-i fac plăcere, trebuia să intru în curte. Dar știam că ar fi trebuit să destupe o sticlă pentru mine și apoi sticla asta s-o plătească arendașilor. I-am spus că era tîrziu, că eram așteptat în sat, că la ora aceea nu luam nimic, niciodată. L-am lăsat în pădurea lui, sub pini.

M-am gîndit la povestea asta ori de cîte ori treceam pe drumul Gaminellei, și ajungeam la trestiiile de la pod. Aici mă jucasem și eu cu Angiolina și Giulia, și strînsesem iarbă pentru iepuri. Pe Cinto îl găseam întotdeauna la pod, fiindcă-i

dăruisem cîrlige și sfoară pentru undițe și-l povesteam cum se pescuiește în largul mării și se trage în pescăruși. De aici nu se vedeau nici San Grato, nici satul. Dar pe spinările cele mai înalte ale dealurilor Gaminella și Salto, pe coastele cele mai îndepărtate, dincolo de Cannelli, se iveau hățișuri întunecoase de ierburi, de trestii și desigur — mereu aceleași — care semănau cu cele ale Cavalerului. Copil fiind nu putusem urca niciodată pînă acolo sus; cînd am mai crescut, mă juam cu munca și mă mulțumeam cu bilciurile și cu dansurile. Acum, fără să mă hotărâsc, îmi făceam planuri că ceva trebuie să fie acolo sus, pe plajuri, în spatele trestiiilor și al ultimelor case pierdute. Ce putea să fie oare? Pămîntul de acolo, de sus, era sălbatic și ars de soare.

— Au aprins focurile anul acesta? îl întreb pe Cinto.

Noi le aprindeam mereu. În noaptea de San Giovanni ¹ tot dealul era aprins.

— Nu prea au făcut mare lucru. Aprind foc mare la Gară, dar de aici nu se vede.

Piola spune că altădată se ardeau surcele. Piola era Nuto al lui, un băiețandru lung și subțire. Îl văzusem pe Cinto cum se ținea după el în Belbo, șchiopătînd.

— Cine știe, pentru ce s-or tot aprinde focurile astea, zic eu.

Cinto e numai urechi.

— Pe vremea mea, bătrînii spuneau că aduc ploaie. Taică-tu a aprins și el foc? Ar cam trebui ploaie în anul ăsta... Peste tot oamenii aprind focuri.

— Se vede treaba că fac bine la cîmpuri, spune Cinto. Le îngrașă.

Mi s-a părut atunci că nu mai sînt eu. Vorbeam cu el cum făcuse Nuto cu mine.

— Bine, dar atunci de ce nu se face focul ăsta pe locuri roditoare? întreb eu. Miine ai să găsești cenușă pe drumuri, pe maluri, printre snopi.

— Că dcar n-o să dea foc la vie, răspunde el, rîzînd.

— Da, dar atunci să pună cel puțin gunoiul pe pămîntul de rod.

Discuțiile astea nu ajungeau niciodată pînă la capăt pentru că-l chema vocea aceea minioasă, sau trecea vreun băiat de-alde Piola sau de-alde Morone, și Cinto se ridică și spunea, cum ar fi spus și taică-su: « la să mergem și noi să vedem puțin » — și pleca.

Nu mă lăsa niciodată să înțeleg dacă stătea cu mine din bună cuviință ori că așa l-ar fi tras pe el inima. Firește, cînd îi povesteam despre portul Genova și cum se încarcă, despre glasurile sirenelor de vapoare, despre tatuajele marinarilor și despre cîte zile se stă pe mare, el mă asculta cu ochii țintă la mine.

Băiatul ăsta, mă gîndeam eu, cu piciorul lui, o să fie întordeauna un muritor de foame la țară. N-o să poată da niciodată cu sapa ori căra coșurile. N-o să-l ia nici în armată și n-o să vadă nici orașul. Așa că cel puțin să-i așîț dorința.

— Sirena asta de vapor, m-a întreat el în ziua în care i-am povestit despre mare, e ca sirena care suna la Canelli în vremea războiului?

— Se auzea?

— Sigur că se auzea. Zice că era mai puternică decît fluieratul trenului. Toți o auzeau. În timpul nopții ieșau din casă să vadă dacă bombardează Canelli. Și eu am auzit-o; am văzut și avioanele.

— Bine, dar pe tine te purtau în brațe pe atunci.

— Ba-mi aduc amînte, zău!

Cînd i-am spus ce-i povesteam băiatului, Nuto și-a țuguat buzele ca și cînd ar fi vrut să pună clarinetul la gură, și a clătinat cu tărie din cap.

— Faci rău, mi-a spus el. Faci rău. Ce vrei să-i bagi în cap? Atîta vreme cît lucrurile nu se schimbă, o să fie mereu un nenorocit...

¹ Sîntul Ion, sărbătoare catolică; cade la 24 iunie.

— Cel puțin să știe ce pierde.

— Și la ce-i trebuie? Când o să vadă că pe lumea asta unii stau mai bine și alții mai rău, la ce crezi c-o să-i folosească? Dacă e în stare să priceapă, e de ajuns să se uite la ta-su. E de ajuns să se ducă în piață, duminică; pe scările bisericii e întotdeauna un cerșetor, schiop ca și el. Și înăuntru sînt scaunele pentru cei bogați, cu numele scris pe plăcuțe de oțel. . .

— Cu cît îl deștepti la cap, spun eu, cu atît înțelege mai mult.

— Dar n-are rost să-l trimiți în America. Acum și aici e America. Avem și noi milionari și morți de foame.

I-am spus că Cinto ar fi trebuit să învețe o meserie și ca s-o învețe trebuia să scape din ghearele tatălui său.

— Ar fi fost mai bine să fi fost bastard, spun eu. Ar trebui să plece și să scape. Dacă nu se duce printre oameni, ajunge ca taică-su.

— Aicea n-ai ce să schimbi, spune Nuto.

Atunci i-am spus că Cinto era isteț și că pentru el s-ar fi convenit o gospodărie cum fusese Mora pentru noi.

— Mora n-a spus nimic. Îmi dădusem seama că despre Mora nu-i plăcea să vorbească. Deși-mi povestise atîtea despre anii în care fusese muzicant, cînd se întîmpla să ne întoarcem la întîmplări mai vechi, din anii cînd eram noi copii, își pierdea glasul. Sau schimba vorba în felul său, pornindu-se pe discuții.

De data asta rămînea tăcut, răsfrîngîndu-și buzele, și numai cînd îi vorbesc despre povestea asta cu focurile aprinse în miriște, saltă capul:

— E bine, desigur, spune el. Trezesc pămîntul.

— Dar, Nuto, îi spun eu, nici măcar Cinto nu crede așa ceva.

Și cu toate astea, spune el, nu știa cum se făcea, dacă văpaia, ori căldura, ori sucurile singure prindeau vlagă, dar fapt e că toate locurile la marginea cărora se aprindeau focuri, dădeau o recoltă mai cu miez, mai în putere.

— Asta n-o mai știam, îi spun eu. Atunci crezi și în lună?

— În lună, răspunde Nuto, trebuie să crezi, n-ai ce face! la încearcă să tai un pin pe lună plină, să vezi cum ți-l mănîncă viermii. O zăcătoare de must trebuie s-o speli cînd e lună nouă. Pînă și altoiul, dacă nu-l pui în primele zile de lună nouă, nu prinde.

Atunci i-am spus că pe unde umblasem auzisem multe povești de soiul acesta, dar că mai gogonate decît asta n-am auzit. Nu mai avea nici un rost să discute atîta despre guvern și despre predicile preoților dacă pe urmă credea în asemenea superstiții, ca străbunii lui. Dar, spre uimirea mea, Nuto mi-a spus, cît se poate de calm, că superstiție este numai aceea care face rău, și că dacă cineva ar fi folosit luna și focurile ca să-i jefulască pe țărani și să-i țină în neștiință, atunci da, acela ar fi fost un înapoiat și ar fi trebuit împușcat în piață. Și se cuvenea ca, înainte de toate, să mă fi trasformat din nou în țăran, și pe urmă să vorbesc. Un bătrîn ca Valino altceva n-o să știe, dar pămîntul îl cunoaște.

Ne-am hîrîit ca niște cîini multă vreme, dar l-am chemat la gater pe Nuto și am coborît pe șosea, rîzînd. Parcă mă trăgea inima să mă duc la Mora; dar se făcuse cald.

Privînd spre Canelli (era o zi liniștită, cu cerul limpede) am aruncat numai o clipă ochii spre lunca riului, zărînd în față Gaminella, Salto într-o parte, iar micul palat al Cuibului ridicîndu-se, roșu, printre platani, profilat pe coasta cca mai

îndepărtată a dealului. Atîtea vii, atîtea maluri, atîtea coaste arse, aproape albe, mi-au stîrnit deodată dorința de-a sta din nou în via aceea de la Mora, în vremea culesului, să le văd iar venind pe fetele lui sor Matteo, cu coșulețul. Mora era în spatele arborilor dinspre Canelli, sub coasta Cuibului.

Am trecut însă riul pe podeț, și în timp ce mergeam mă gîndeam că nimic pe lume nu e mai frumos decît o vie bine săpată și bine legată, o vie cu frunzele tunse, plutind în mirosul acela de pămînt încins de soarele lui august. O vie bine muncită și cu coardele mustind de sevă, e ca un trup sănătos, care respiră, care asudă. Și apoi, uitîndu-mă din nou în jurul meu, mă gîndeam și la smocurile acelea de ierburi și de trestii, la tufșuri și la maluri — la toate numele de sate și de locuri din împrejur — care sînt inutile și nu dau roade, dar care își au și ele farmecul lor (orice vie își are bucuriile sale) și-ți face plăcere să le privești, să le afli tainițele. Femeile, gîndeam eu, au și ele, în ființa lor, ceva asemănător.

Sînt nebun, mi-am spus, de douăzeci de ani umblu aiurea și locurile acestea mă așteaptă. Și mi-am amintit de dezamăgirea care m-a cuprins cînd am umblat prima dată pe străzile Genevei: umblam prin mijloc și mă uitam după cite un fir de iarbă. Vedeam portul, e drept, vedeam chipurile fetelor, vedeam magazinele și băncile, dar trestiișul, mirosul de surcele, o bucată de vie unde erau? Știam și povestea lunei și a focurilor. Numai că, ș-acum îmi dădeam seama, atunci nu mai știam c-o știu.

X

Dacă începeam să mă gîndesc la toate astea, nu mai isprăveam niciodată, pentru că-mi veneau în minte atîtea întîmplări, atîtea dorințe, atîtea amărăciuni de altădată, precum și clipele cînd crezusem că ajunsesem la un liman, că aveam prieteni și o casă, încît să-î fi putut da chiar numele meu și să-mi fac o grădină. Crezusem asta, și chiar îmi spusese: « Dacă izbutesc să fac rost de cîțiva bani, îmi iau nevastă și-o trimit cu copilul în sat. Vreau să trăiască acolo, ca și mine ». În schimb copil n-am avut, despre nevastă nici vorbă, și m-am gîndit că la urma urmei ce poate să însemne valea asta pentru o familie care vine de la mare și care nu știe nimic despre lună și despre focuri? Trebuie ca aici să-ți se fi plămădit sîngele, să ai valea asta în sînge, ca vinul și mămăliga, și atunci ai s-o cunoști fără să mai fie nevoie să vorbești despre ea, și tot ce ai purtat în tine, ani și ani, fără să știi, să se trezească acum dintr-o dată la scrișnetul unei roți de car, împiedicată, la o lovitură pe care o dă un bou cu coada, la gustul unei ciorbe, la un glas pe care-l auzi noaptea în piață.

Fapt e că Cinto — ca și mine, cînd eram copil — nu știa asemenea lucruri, și nu le știa nimeni în sat, în afară poate, de cineva care să fi plecat de-acasă. Așa că dacă vream să mă înțeleg cu Cinto, să mă înțeleg cu ori care altcineva din sat, trebuia să le vorbesc de lumea din afară, să le povestesc despre mine. Ba mai bine chiar să nu vorbesc: să mă fac ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat și să-mi port America, Genova, banii — totul scris pe față și vîrit în buzunar. Asemenea lucruri plăceau tuturor — în afară de Nuto, firește, care încerca el să mă înțeleagă pe mine.

Mă vedeam cu lumea la Angelo, în piață, prin curți. Cîte unul venea să mă caute, îmi spuneau din nou « cel de la Mora ». Doreau să știe ce afaceri învîrteam, dacă cumpăram Angelo ori cumpăram autobuzul. În piață m-au prezentat parohului care a început să vorbească despre o capelă ruinată secretarului comunal care m-a tras de-o parte și mi-a spus că la primărie trebuie să mai fi fost dosarul meu, dacă doream să facem cercetări. l-am răspuns că mă și dusesem la spitalul din

Allessandria. Cel mai puțin pisălog era tot Cavalerul, care știa totul despre vechea situație a satului și despre matrapazlicurile fostului primar.

Pe șosea și în gospodăriile oamenilor mă simțeam mai bine, dar nici aici nu mă credeau. Oare puteam să-i spun cuiva că ceea ce căutam era doar să văd ce mai văzusem? Să văd. Să văd, care, să văd finării, să văd o zăcătoare pentru struguri, un grătar, o floare de cicoare, o băsmăluță cu carouri albastre, un tilv, o coadă de sapă? Și figurile îmi plăceau așa cum erau, cum le văzusem întotdeauna: bătrîne cu zbircături, boi înfelepiți, fete cu ramuri înflorite, acoperișuri de hulubării. Pentru mine trecuseră numai anotimpuri, nu ani. Și cu cit lucrurile și discuțiile în care mă băgau cel mai mult erau aceleași de altădată — despre zăduf, despre bilciuri, despre recoltele de altădată, de la începutul lumii — cu atât îmi plăceau mai mult. Și tot așa îmi plăceau ciorbele, sticlele, coscarele, trunchiurile de pe bățură.

Aici Nuto spunea că greșam, că trebuia să mă revolt, că pe dealurile acelea se mai ducea încă o viață animalică, neomenoasă, că războiul nu slujise la nimic, că totul era ca înainte, în afară de morți.

Pe urmă vorbeam despre Valino și despre cumnate. Că acum Valino dormea cu cumnata nu era mare lucru — ce putea să facă? — dar în casa aceea se petreceau lucruri urite: Nuto mi-a spus că de la Belbo, din cîmpie, se auzeau femeile urlînd cînd Valino își descingea cureaua și le bătea ca pe dobitoace. Și nu numai pe ele, dar îl bătea și pe Cinto. Nu băutura era de vină, — că vin nu prea aveau, ci mizeria, furia ce i-o dădea viața aceea fără nici o scăpare.

Aflasem și sfîrșitul lui Padrino și-alor săi. Mi-l povestise nora lui Cola, individul acela care voia să-mi vîndă casa. La Cossano, unde se duseseră să mînnice bănuții pe care-i luaseră pe cocioabă, Padrino murise tare bătrîn — acum cișiva ani — în drum, unde bărbații fetelor lui îl aruncaseră. Fata mai mică se măritase de copilă, cealaltă, Angiolina, după un an — luînd amîndouă doi frați care ședeau la Madonna della Rovere, într-o casă arendată, în spatele pădurii. Trăiseră acolo sus cu bătrînul și cu copiii; se îngrijeau de struguri și de mămăligă, de altceva nimic; piinea coborau s-o coacă o dată pe lună, atât de departe ședeau. Cei doi bărbați munceau ca apucații, deșelau vitele și femeile; cea mai tinăra murise pe cîmp, lovită de trăsnet, cealaltă, Angiolina, făcuse șapte copii, și după aia căzuse la pat cu o tumoare la plămîn, se pătîmise și se vîitase trei luni — doctorul urma acolo sus o dată pe an — și murise fără nici măcar să-l vadă pe popă. După ce se prăpădiseră fetele, bătrînul nu mai avea pe nimeni în casă să-i dea de mîncare și o pornise să cutreiere cîmpurile și bilciurile; Cola îl mai zărise o dată cu barbă mare și albă, plină de paie, un an înainte de război. Pînă la urmă murise și el, în ograda unei gospodării, unde intrase să cerșească.

Așa că nu mai avea nici un rost să mă duc la Cossano să-mi caut surorile vitrege și să văd dacă își mai aduceau amînte de mine. Mi-a rămas în minte imaginea Angiolinei, culcată și cu dinții rînjiți, ca maică-sa, în iarna cînd murise.

În schimb, într-o dimineață, m-am dus la Cannelli, de-a lungul căii ferate, pe drumul pe care, cînd eram la Mora, îl făcusem de atîtea ori. Am trecut pe sub Salto, am trecut pe sub Cuib, am văzut Mora cu teii care ajungeau la acoperiș, terasa fetelor, ferestrele cele mari, și aripa joasă, cu porticuri, unde stam noi, ceilalți. Am auzit glasuri pe care nu le cunoșteam; am întins pasul.

La Canelli am intrat pe un drum lung care pe vremea mea nu era, dar am simțit numaidecît mirosul — damful acela înțepător, parfumul de borhot, de apă de rîu, și de vermuț. Străduțele erau aceleași, cu aceleași flori prin ferestre, cu aceleași mutre, aceleași fotografii, aceleași vile. Unde era mai multă mișcare era piața: un bar nou, o stație de benzină, și un du-te-vino de motociclete — nori de praf. Dar platanul cel mare era la locul lui.

Și banii, se vedea bine, circulau într-una.

Mi-am petrecut dimineața la bancă și la poștă. Un mic oraș — cine știe câte alte vile și mici palate mai erau în împrejurimi. Nu mă înșelasem în copilărie: numele celor din Canelli contau în lume: de aici se deschidea larg o fereastră.

De pe podul râului am privit valea, dealurile joase dinspre Nizza. Nu se schimbaseră nimic. Parcă anul trecut venise un copil cu talcă-su să vîndă un car de struguri. Cine știe dacă târgul acesta ar fi putut fi și pentru Cinto o ușă care să dea spre lumea largă?

Și atunci mi-am dat seama că totul se schimbaseră.

Canelli îmi plăcea pentru că este așa cum este, ca și valea și dealurile și malurile care se ridicau pe alocuri. Îmi plăcea pentru că aici totul se termina, pentru că era ultimul sat unde nu anii, ci anotimpurile curg unul după altul. Oamenii de afaceri din Canelli puteau să facă și aici orice vin spumos doreau, să înființeze birouri, să pornească mașini și vagoane, să deschidă depozite — era o muncă pe care o făceam și pe aiurea eu — de aici pornea drumul care trecea prin Genova și ducea cine știe unde. Făcuseră drumul acesta pornind din Gaminella. Dacă aș fi fost din nou copil, l-aș mai fi făcut încă o dată. Ei bine, și ce-i cu asta? Nuto, care nu plecase niciodată cu adevărat, voia și el să înțeleagă lumea, să schimbe lucrurile, să abată cursul anotimpurilor. Sau poate nu, credea numai în lună. Dar eu, care nu credeam în lună, știam că la urma urmei numai anotimpurile contează, și că anotimpurile sînt cele care te-au plămădit, cele care ți-au dat să mîninci cînd erai copil. Canelli e lumea întreagă — Canelli și valea lui Belbo — și pe dealuri timpul nu curge.

M-am întors către seară, pe șosea, de-a lungul căii ferate. Am trecut pe drumul mare, am trecut pe sub Cuib, am trecut de Mora. La casa de pe Salto l-am găsit pe Nuto cu șorțul dinainte, dînd la rîndea și fluierînd, negru la față.

— Ce s-a întîmplat?

S-a întîmplat că unul, deștelenind o bucată de loc, găsise alți doi morți pe podșurile din Gaminella, două iscoade din alea, republicane¹, cu capetele sfărîmate și fără ghețe. Veniseră fuga doctorul și pretorul cu primarul să-i recunoască, dar după trei ani ce să mai recunoști? Trebuie să fi fost republicani din ăia, pentru că partizanii mureau de vale, împușcați în piețe și spînzurați de balcane, ori îi trimiteau în Germania.

— Și ce, ăsta e necazul? întreb eu. Lucrurile se cunosc.

Dar Nuto se frămînta în sine la lă, fluierînd dușmănos.

XI

Cu ani în urmă — aici, la noi era război — petrecuseră o noapte de care-mi amintesc ori de cîte ori umblu pe lîngă calea ferată. Cam bănuiam eu cele ce aveau să se întîmple după aceea — războiul, internarea, sechestrul — și încercam să-mi vînd baraca și să trec în Mexic. Era granița cea mai apropiată și văzuseră la Fresno destui mexicani zdrențuroși ca să știu unde mă duceam. După aceea mi-a trecut pofta, pentru că mexicanii n-ar fi știut ce să facă cu lădițele mele de lichioruri, și a venit războiul. L-am lăsat să vină fără să fac nimic, pentru că eram sătul să tot prevăd și să tot alerg, și a doua zi s-o iau iar de la cap. Dar tot a trebuit s-o iau de la cap la Genova, acum doi ani.

¹ Este vorba de aderenții la Republica Socială Italiană, o formă fascistă de organizare a statului italian în ultima parte a celui de al doilea război mondial, care s-a menținut o vreme și după terminarea războiului. (În original *spie repubblicane*).

Fapt e că știam foarte bine că lucrurile n-au să dureze, și dorința de-a face ceva, de-a munci, de a-mi pune pielea-n joc începuse să se cam slească în sufletul meu. Viața aceea și lumea aceea cu care mă obișnuisem de zece ani, ajunseseră să mă înspăiminte și să mă scoată din sărite. Cutreieram într-o camionetă șoselele unionale și am ajuns pînă la pustiuri, pînă la Yuma, pînă la pădurile luxuriante. Îmi trăsnise prin cap să văd și alte locuri, nu numai aceeași vale și aceleași mutre. Știam foarte bine că după sfîrșitul războiului aveam să fiu obligat să străbat oceanul, iar viața pe care o duceam era urită și de azi pe mîine. Apoi am isprăvit-o și cu popasurile mai lungi pe șoseaua aceea din sud. Era un ținut prea mare, n-aș fi ajuns niciodată în vreun loc. Și eu nu mai eram tinerelul care împreună cu o echipă de opt feroviari ajunseseră în California. Multe sate înseamnă nici unul.

În seara aceea am avut o pană și camioneta mi s-a oprit în plin cîmp. Îmi făcusem socoteala că am să ajung la stația 37 odată cu întunericul și că am să dorm acolo. Era frig, un frig uscat și prăfos, iar cîmpul era pustiu. Cîmp — e prea mult spus. Cit vedeai cu ochii o întindere cenușie de nisip mărăcinos, ridicături care nu erau dealuri, și stilpii căii ferate. M-am tot sucit pe lîngă motor — nu era nimic de făcut: nu aveam bobine de schimb.

Atunci a început să-mi fie frică. În tot cursul zilei nu mă încrucișasem decît cu două mașini: se duceau spre coastă. În direcția mea, nici una. Nu mă găseam pe șoseaua unională căci voisem să traversez ținutul. Mi-am zis: « Să aștept. Poate trece cineva. » N-a trecut nimeni pînă a doua zi. Noroc că aveam niște pleduri ca să mă acopăr. « Și mîine? » m-am întrebat eu.

Am avut vreme să studiez toate pietrele pavajului, toate traversele de tren, toate smocurile de ciulină uscată, trunchiurile grase a doi cactuși din valea de la marginea șoselei. Pietrele pavajului aveau culcarea aceea de cărbune, de la tren, pe care o au în toată lumea. Un vînticel se răsucea pe șosea și aducea un miros de sare. Era frig ca iarna. Soarele asfințise, cîmpia se ascundea.

Știam că prin tainițele cîmpiei mișunau șopîrle veninoase și cîrcileci; că stăpînea șarpele. Au început să urle ciinii sălbatici. Nu ei constituiau pericolul, dar m-au făcut să mă gîndesc că eram în fundul Americii, în inima unui ținut la trei ore de mașină de stația cea mai apropiată. Și venea noaptea. Singurul semn al civilizației îl dădeau șinele de tren și sîrmele de telegraf. Măcar de-ar fi trecut trenul. De mai multe ori mă rezemasem de un par de telegraf și ascultasem cum cîntau sîrmele, ca în copilărie. Curentul acela care cînta pe sîrme venind din nord și se ducea spre coastă. Am luat harta s-o studiez.

Ciinii urlau într-una pe marea cenușie a cîmpiei — glas care sfîșia cerul ca un cîntat de cocoș — și-mi era frig, îmi era silă. Noroc că luasem cu mine sticla de whisky. Și fumam; fumam să mă liniștesc.

Cînd s-a făcut întuneric, întuneric de-a binelea, am aprins becul de la bord. Farurile nu îndrăzneau să le aprind.

Măcar de-ar fi trecut un tren.

Îmi veneau în minte atîtea întîmplări de care auzisem, povești despre oameni care o porniseră pe drumurile astea cînd nu existau încă șoselele și care fuseseră găsiți întinși în vreo vale, numai oase și halne, altceva nimic. Bândiții, setea, insolția, șerpii. Aici te puteai lesne încredința că fusesse o epocă în care oamenii se ucideau, în care nimeni nu punea piciorul într-un loc unde nu avea de gînd să rămînă. Firul acela subțire de cale ferată și de șosea era tot darul pe care ni-l făcuseră cel de pe vremuri. Oare era cu puțință să lași șoseaua și să te afunzi printre gropi și printre cactuși, sub stele?

Strănutul unui ciine, foarte aproape, și o rostogolire de pietre m-a făcut să sar în sus. Am stins bordul, dar l-am aprins aproape imediat. Ca să-mi treacă

frica, mi-am amintit că pe înserate depăsisem o căruță de mexicani, încărcată pînă sus cu baloturi, cu legături de boarfe, cu tigăi și cu mutre. Trebuie să fi fost o familie care se ducea să stea peste vară la San Bernardino sau mai sus. Văzusem picioarele subțirele ale copiilor și copitele măgarului tirîndu-se pe șosea. Panta-lonașii acela de un alb-murdar fluturau, măgarul îndoia gîtul, trăgea. Trecînd pe lîngă ei mă gîndisem că amărîții aveau să facă popas în vreo vale; era sigur deci că în seara aceea n-aveau să ajungă la stația 37.

Și știa, gîndeam eu, unde-și au casa? E oare cu puțință să te naști și să trăiești într-un asemenea ținut? Și cu toate astea se adaptau, se duceau să caute locurile unde vara era mai mănoasă, ducînd o viață în care n-aveau o clipă de liniște, jumătate de an în carierele de piatră, jumătate pe cîmp. Ei nu fuseseră nevoiți să treacă pe la spitalul din Alessandria — lumea venise să-l scoată din casă cu foamea, cu calea ferată, cu revoluțiile lor și cu zăcămintele de petrol, și acum veneau și se duceau, tirîndu-se după măgar. Erau fericici că aveau un măgar. Erau și alții care-o porneau la drum desculți, nici măcar cu o femeie alături.

Am coborît din cabina camionetelor și am început să bat din picioare ca să mă încălzesc. Cîmpul era fără viață, minjit cu umbre tulburi, și șoseaua abia se zărea în noapte. Vîntul se răsucea mereu, înghețat, în nisip, și atunci ciinii tăceau; se auzeau suspine, glasuri parcă. Băusem destul ca să-mi mai fie vreo teamă. Trăgeam în piept mirosul de iarbă uscată și de vînt sărat și mă gîndeam la dealurile din Fresno.

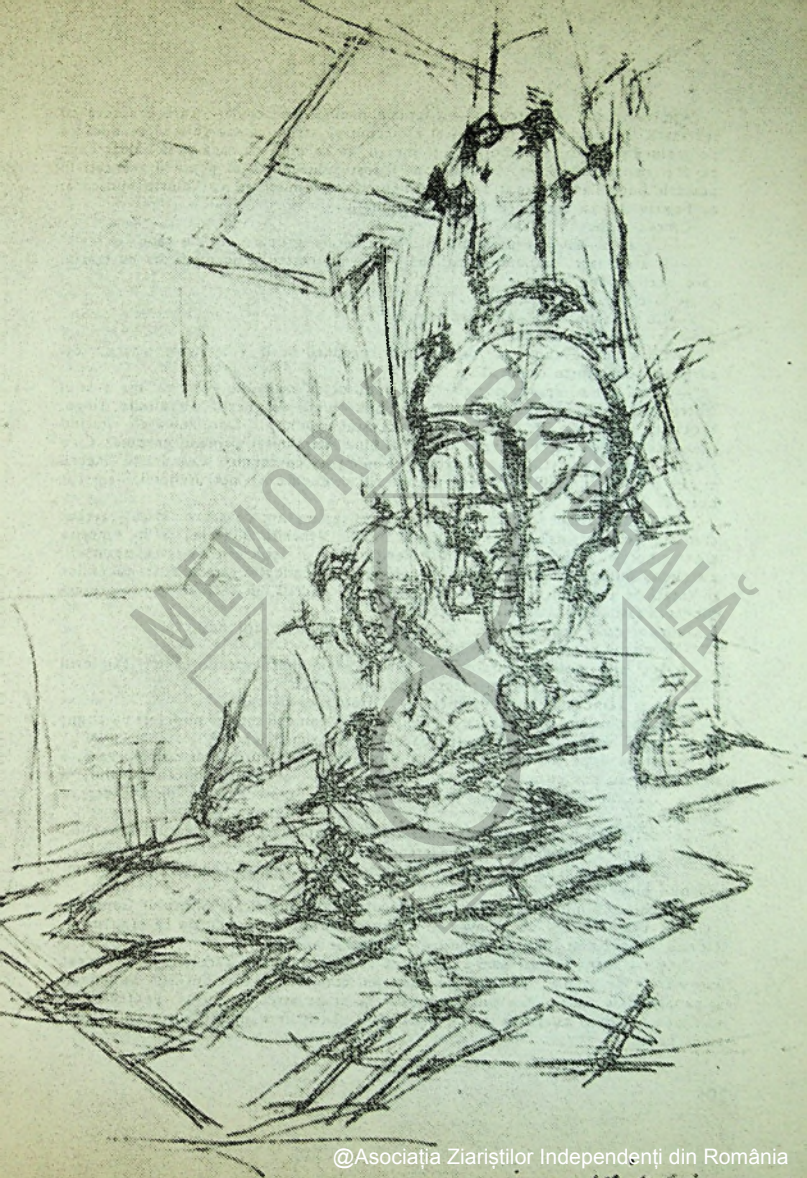
Apoi a trecut trenul. La început părea un cal, un cal care trăgea o căruță peste bolovani și începea să se zărească felinarul. Mai mai că trăgeam nădejdea că ar fi fost o mașină sau căruța aceea de mexicani. Apoi toată cîmpia s-a umplut de vuiet și de scînteii. Cine știe ce-or zice șerpilor și scorpionii? gîndeam eu. S-a năpustit spre mine pe șosea, luminîndu-mi cu ferestrele mașina, cactușii, o vietată speriată care se făcea nevăzută în goană; și a trecut prin fața mea zbătîndu-se, sugînd aerul, pămîindu-mă. Îl așteptasem aîta, dar cînd s-a făcut din nou întuneric, și nisipul și-a reînceput scîrțîitul, mi-am spus că nici măcar într-un pustiu oamenii știa nu te lasă în pace. Dacă a doua zi ar fi trebuit să fug, să mă ascund, ca să nu mă aresteze, aș fi simțit mîna poliștului căzînd asupra mea ca și vuietul trenului. Asta era America.

M-am întors în cabină, am pus pe mine un pled și am încercat să ațipesc ca și cînd aș fi fost în colțul străzii Bellavista. Și m-am gîndit atunci că deși californienii erau oameni dați naibii, cei patru mexicani zdrențăroși făceau un lucru pe care nici un californian n-ar fi știut să-l facă. Poposeau și dormeau în pustiul acela — femei și copii — în pustiul acela care era casa lor și unde măcar cu șerpilor și tot se înțelegeau. Trebuie să mă duc în Mexic, mi-am zis atunci, pariez că e tocmai țara care-mi trebuie.

Noaptea, tîrziu, un vacarm nemaipomenit m-a sculat dintr-o smucitură. Părea că toată cîmpia ar fi fost un cîmp de bătaie, sau o poiată. Am deslușit o lumină roșietică; m-am dat jos din cabină înțepenit și zdrobot; printre norii joși se ivise o felie de lună care părea o rană de cuțit și însîngera cîmpia. Am stat s-o privesc o bucată de vreme. Mă înfrîceța cu adevărat.

XII

Nuto nu se înșelase. Cei doi morți din Gaminella au fost o adevărată belea. Doctorul, casierul, cei trei — patru tineri sportivi care beau vermut la bar, au început să discute scandalizați, să se întrobească cîți bieți italieni care-și făcuseră datorla or fi fost asasinați de roșii. Pentru că, spuneau ei — și vocea lor gravă răsuna în plață — roșii sînt acela care împușcă în ceafă fără judecată.

Apoi a trecut învățătoarea — o femeie micuță, cu ochelari, care era soră cu secretarul și proprietară de vii — și a început să strige că era gata să se ducă ea pe maluri să caute alți morți, toți morții, să se ducă cu sapa și să-i dezgroape pe toți nenorociții aceia, dacă asta ar fi fost suficient ca să poată fi aruncați în pușcărie, sau chiar spinzurați niște bestii cum erau comuniștii, ca Valerio bunăoară, ca Pajetta sau ca secretarul acela din Canelli.

Cineva a spus:

— E greu să dai vina pe comuniști. Aici fiecare grupare era de capul ei.
— N-are a face, răspunde altul, nu-ți mai amintești de șchiopul ăla cu eșarfă, care rechiziționa păturile?

— Și când a ars depozitul...

— Ce de capul lor? Aici era numai...

— Îți amintești de neamțul...

— Că erau de capul lor, strigă fiul cucoanei de la Vilă, n-are a face. Toți partizanii erau niște criminali.

— După mine, spune doctorul, privindu-ne cu precauție, vina nu era a unui individ sau a altuia. Așa era atunci situația: luptă de gherilă, ilegalitate, singe. Probabil că aceștia doi au fost cu adevărat spioni... Dar, reluă el, ridicând glasul peste discuția ce începea din nou, cine a organizat primele grupuri? Cine a dorit război civil? Cine i-a provocat pe nemți și pe ceilalți? Comuniștii. Mereu ei. Ei sînt responsabili. Ei sînt asasinii. E o oncare că noi, italienii, i-am dat bucurii deoparte.

Concluzia a plăcut tuturor. Atunci am spus că nu eram de acord. M-au întrebat cum așa. În anul acela, spun eu, eram încă în America. (Tăcere) Și în America eram ținut în lagăr. (Tăcere) În America, pînă și acolo, în America, spun eu, ziarele au publicat o proclamație a regelui și a lui Badoglio care ordona italienilor să treacă la partizani, să pornească luptele de gherilă, să cadă în spinarea nemților și a fasciștilor. (Ușcare zîmbete).

Nimeni nu-și mai amintea. Au început să discute din nou.

Am plecat tocmai cînd învățătoarea striga:

— Toți sînt niște bastarzi. Și pe urmă: Banii, asta vor de la noi. Pămîntul și banii, ca în Rusia. Și cine protestează — îl curăță.

Nuto a venit și el în sat să asculte, și sforăia ca un cal.

— Oare e posibil, îl întreb eu, ca nici unul din oamenii ăștia să nu fi fost partizan, ca să poată vorbi? La Genova partizanii își au ziarul lor.

— Dintre ăștia n-a fost nici unul, îmi răspunde Nuto. Sînt oameni care, a doua zi, și-au pus cu toții cocarde tricolor. Unii au mîncat pîinea statului, la Nizza... Cine și-a pus pielea în joc cu adevărat, n-are chef să discute despre așa ceva...

Cei doi morți n-au putut fi recunoscuți. Îi transportaseră cu o căruță la vechiul spital, și unii s-au dus să-i vadă; ieșeau strîmbîndu-se.

— De, spuneau femeile, pe la porțile ulicioarei, pe oricare-l ajunge. Dar oricum, așa nu-i bine.

După statura mică a corpurilor și după o medalie mititică a Sfîntului Gennaro, pe care unul din cei doi o avea la gît, pretorul a tras concluzia că erau meridonali. A declarat: «necunoscuți» și a închis ancheta.

Cine n-a închis nimic, ba s-a pornit să se și agite, a fost parchul. L-a convocat numaidecît pe primar, pe șeful de post, un comitet alcătuit din capi de familie și pe pîrintele stareș. M-a ținut la curent cu toate astea Cavalerul, pentru că el nu-l putca înghiți pe paroh care-i luase, fără să-l anunțe măcar, placa de alamă de la bancă.

— Banca din biserica, unde îngenunchia mama, mi-a spus. Mama care a făcut mai mult bine bisericii decât zece bătărași ca ăsta...

Despre partizani, Cavalerul nu și-a dat părerea.

— Copii, a spus el, copii care s-au trezit amestecați în război... Când mă gândesc că atîția...

În sfîrșit parohul trăgea spuza pe turta lui pentru că încă îi mai stătea în gît inaugurarea unei plăci comemorative a partizanilor spînzurați în fața faimcăsor Co' Nere¹, care se făcuse fără el, acum doi ani, de către un deputat socialist venit anume de la Asti. La reuniunea din casa parohială parohul își vărsase tot focul.

— Și-l vărsaseră cu toții și căzuseră de acord. Întrucît nu se putea denunța nici un fost partizan, căci trecuse atîta timp și în sat nu era nici un subversiv, au hotărît să dea cel puțin bătălia pe plan politic, încît să se audă pînă la Alba, adică: înmormîntare cu mare pompă, miting și anatemă publică împotriva roșilor. Izbăvire și rugăciune. Mobilizare generală.

— N-o să fiu eu cel care să se bucure de timpurile acelea, îmi spunea Cavalerul. Războiul, spun francezii, este *sale métier*². Dar preotul acesta exploatează morții; ar exploata-o și pe maică-sa dacă ar mai trăi.

Am trecut pe la Nuto să-i povestesc și asta. S-a scărpinat după ureche, s-a uitat în pămînt, și a mormăit cu amărăciune:

— Știam, îmi spune el după o vreme, a mai încercat o lovitură din asta și cu țigani.

— Ce țigani?

Mi-a povestit că prin '45 un grup de copii prinseseră niște țigani care de luni de zile umblau de colo-colo, făceau joc dublu, semnalau taberele de partizani.

— Știi cum e, în grupurile partizanilor erau oameni de toată mîna. De prin Italia și de aiurca. Și din cei fără minte. Niciodată nu s-a văzut atîta babilonie. Dar să lăsăm asta; în loc să-i ducă la comandament, îi iau, îl bagă într-un puț și-l silesc să spună de cîte ori se duseseră la cazarma soldaților. Pe urmă, unuia dintre prinși, care avea glas frumos, i-au spus să cînte ceva, ca să scape cu viață. Omul cîntă, stînd pe ghizdurile fîntîinii, legat, cîntă ca un nebun, din tot sufletul. În timp ce cînta, cîte o lovitură de sapă, îi doboară pe amîndoi... l-am dezgropat acum doi ani și numaidecît preotul a ținut predică la biserică. Despre cei de la Co' Nere nu țin minte să fi ținut predică vreodată.

— În locul vostru, îi spun eu, m-aș duce să-i cer să facă slujbă pentru cei spînzurați. Dacă refuză l-aș face de rușine în fața satului.

Nuto rînji, fără veselie.

— E în stare să primească, îmi răspunde. Și să spună tot ce știe el.

Și așa, duminica aceea s-au făcut funeraliile. Autoritățile, jandarmii, femeile îndoliate, Fecioarele Mariei. Blestematul acela l-a adus și pe Battuti³, în cazacă galbenă, mai mare jalea. Flori de peste tot. Învățătoarea, proprietară de vii, trimisese fetele peste tot să facă prăpăd prin grădini. Parohul, împopoțonat de sărbătoare, cu ochelari strălucitori, a rostit discursul de pe treptele bisericii. Vorbe gogonate. A spus că timpurile fuseseră stăpînite de diavol, că sufletele erau în primejdie. Că prea mult sînge cursese, și prea mulți tineri mai ascultau încă cuvîntul învrăjbirii. Că patria, familia, religia erau și acum amenințate. Roșul, frumcusa culcare a martirilor, devenise semnul lui Anticrist și că în numele său

¹ Case nere, Case Negre, sedii fasciste.

² Ocupație murdară (în limba franceză, în original).

³ Polițiști care organizează de obicei razii pentru capturarea răufăcătorilor.

se făptuiseră și se făptuiau atâtea nelegiuiri. Trebuia deci să ne căim și noi, să ne purificăm, să ne izbăvim, să îngropăm creștinește pe cei doi tineri necunoscuți, atât de barbar răpuși, care trecuseră în lumea cealaltă, Dumnezeu știe, fără mîngîierea preotului — și să ne izbăvim, să ne rugăm pentru ei, să ne ridicăm inimile într-un zid de apărare. (A spus și o vorbă latinească). Să le virim toate astea în ochii celor fără de patrie, violenților, celor fără de Dumnezeu. Să nu se creadă că vrăjmașul fusese nimic. În multe comune din Italia se mai semeșea steagul lui roșu ...

Mie discursul acela nu mi-a plăcut. De cită vreme nu mai auzisem eu glasul unui preot, spunindu-și predica, așa, sub soarele acela, pe treptele bisericii. Și m-a făcut să gîndesc că pe vremea copilăriei, cînd Virgilia ne ducea la slujbă, credea că glasul preotului ar fi fost ceva ca tunetul, ca cerul, ca anotimpurile — că ar fi ajutat la cîmp, la recolte, la salvarea viilor și a morților. Acum am priceput însă că morții îl ajutau pe el. Nu trebuie să îmbătrînească, nici să cunoască lumea.

Cel care n-a apreciat discursul a fost Nuto. În piață cite unul din prietenii lui îi făcea cu ochiul, îi trimiteau în zbor cite-o vorbuliță. Dar Nuto nu avea astîmpăr, suferea. Cînd e vorba de morți, fie că erau dușmani, ori că muriseră de mult, nu putea să se poarte altfel. Despre morți, preoții au întotdeauna dreptate. Eu știam asta, și o știa și el.

XIII

În sat s-a vorbit din nou despre povestea asta. Parohul era pus pe treabă. A doua zi n-a pierdut prilejul să nu țină o slujbă pentru bieții oameni care mureau, pentru cei vii care încă erau în primejdie, pentru cei care trebuiau să se nască. A sfătuit lumea să nu se înscrie în partide subversive, să nu citească presa anti-creștină și nerușinată, să nu se ducă la Canelli decît pentru treburi, să nu se oprească la cîrciumă, iar fetele să-și lungească rochiile.

Dacă stai să ascuți la cele ce spuneau acum femeiuștile și negustorii în sat, singele curse pe dealurile acelea ca mustul sub teasc. Totul fusese prădat și incendiat, toate femeile lăsate gravide. Ba chiar fostul primar a spus de-a dreptul la o măsută de la «Îngerul», că înainte de asta asemenea lucruri nu se întîmplaseră. Atunci a sărit cu gura camionarul — unul din Calosso, cu o mutră obraznică — și l-a întrebant unde a dispărut înainte de asta, sulful acela, proprietate comună.

M-am întors la Nuto și l-am găsit măsurînd niște scinduri, tot încrîntat. În casă femeia da lapte copilului. l-a strigat prin fereastră că era o prostie să se mînie, fiindcă nimeni nu se alesese cu nici un cîștig de pe urma politiciii. Eu, tot timpul cît umblasem pe șoseaua din sat pînă la Salto, frămîntasem toate astea în minte, dar nu știam cum să-i vorbesc. Atunci Nuto s-a uitat la mine, a aruncat metrul și m-a întrebant dintr-o dată dacă nu mă săturasem, și ce tot căutam în blestematele astea de sate.

— Trebuia atunci să vă fi ridicat, îi spun eu. Vipera nu trebuie s-o calci pe coadă.

El întoarse capul și strigă prin fereastră:

— Comina, vezi că plec.

Apoi își luă haina și mă întrebă:

— Vrei să bei ceva?

În timp ce așteptam, el le spuse ceva băieților care lucrau sub streășină, pe urmă se întoarse la mine și spuse:

— Sînt sătul ! Hai să leșim să facem cîțiva pași.

Ne-am cățărat pe Salto. La început nu vorbeam, sau spuneam doar: « Au ieșit frumoși strugurii anul ăsta ».

Am trecut printre mal și via lui Nuto. Am lăsat drumul și am apucat pe-o potecă atît de pieptișă că a trebuit să pășim de-a latul. La cotitura unui șir de copaci am dat peste Berta, bătrînul Berta, care nu mai ieșea de pe locul lor. M-am oprit să-i spun ceva, ca să mă recunoască — n-aș fi crezut că am să-l găsesc viu, și așa de știrb — dar Nuto a mers înainte; a spus doar:

— Salutăm.

Cu siguranță că Berta nu m-a recunoscut.

Numai pînă aici mă suisem odinioară, unde se termina ograda casei lui Spirita. Veneam aici prin noiembrie să furăm scorușe. M-am uitat atunci la picioarele noastre; viile uscate și cocoșele dealurilor, creștetul roșcat al lui Salto, riul Belbo și pădurile. Acum și Nuto mergea mai încet, și pășeam din greu, ținîndu-ne.

— Partea proastă, spune Nuto, e că sîntem niște proști. Tot satul e în mîna popii. —

— Adică? Și de ce nu-i spui ce ai de spus?

— Unde vrei să-i spun, în biserică? Țsta e un sat în care nu poți să spui ceva decît în biserică. Dacă nu, nu te iau în seamă... Presa nerușinată și anti-creștină, zice el? Țștia nu citesc nici măcar calendarul.

— Trebuie să pleci din sat, spun eu. Să auzi alte clopote, să iei aer. La Canelli e altfel. Ai auzit că și el a spus că la Canelli e iadul.

— Parc-ar fi de ajuns...

— Așa se începe. Canelli e drumul care duce spre lumea largă. După Canelli vine Nizza. După Nizza — Alessandria. Singur nu faci niciodată nimic.

Nuto a scos un suspin și s-a oprit. M-am oprit și eu și am privit jos, în vale.

— Dacă vrei să pui ceva la cale trebuie să ții legătura cu lumea. Nu aveți partide care să vă apere interesele, deputați, oameni anume pregătiți? Stați de vorbă, întîlniți-vă. În America așa se face. Puterea partidelor se sprijină pe o mulțime de sătulețe ca al vostru. Preoții nu acționează nici ei izolat, au în spate o întreagă congregație de alți preoți... De ce deputatul acela care a vorbit la Ca' Nere nu se întoarce?

Ședeam la umbra cîtorva trestii, pe iarba tare, și Nuto mi-a explicat de ce nu se întorcea deputatul. Din ziua eliberării — acel 25 aprilie mult așteptat — totul mersese din ce în ce mai rău. În zilele acelea se făcuse ceva, firește. Dacă muncitorii agricoli și sărîntocii din sat nu apucaseră să se ducă ei prin lume, în timpul războiului venise lumea la ei să-i trezească. Se perindase lume din toate părțile, meridionali, toscani, orășeni, studenți, evacuați, muncitori — pînă și nemții, pînă și fasciștii slujiseră la ceva, deschiseseră ochii celor mai nătîngi, silindu-i pe fiecare să se arate cine este, eu de partea asta, tu de cealaltă, tu cu rostul de a-i exploata pe țărani, eu — ca să vină zile mai bune pentru toți. Și cei fugiți de oaste, cei risipiți izbutiseră să arate domnilor din guvern că nu e de ajuns numai pofta ca să pornești războiul. Se înțelege că în tot acel patruzeci și opt se făcuseră și greșeli, se furase și se omorîse fără motiv, dar nu toți făceau așa; oricum, spune Nuto, foarte puțini din cei pe care stăpîniți de la început îi aruncaseră în stradă și-i lăsasera să crape; și pe urmă? Co-a urmat? Oamenii încetaseră să mai aștepte, crezuseră în aliați, crezuseră în stăpîni de odinioară care acum — după ce trecuse furtuna — ieșau la iveală din beciuri, din vile, din parohii, din mînăstiri.

— Și am ajuns aici, spune Nuto, că un preot, care dacă mai trage clopotele astea e numai mulțumită partizanilor care i le-a salvat, se ridică să apere republica și pe iscoadele astea două ale republicii. Și chiar dacă ăștia ar fi fost împușcați de pomână, de ce trebuia să se facă preotul ăsta că nu știe de partizanii care au murit ca muștele ca să-i salveze satul?

În timp ce vorbea priveam Gaminella care era în fața mea și care, de la înălțimea aceea, părea mai mare, un deal ca o planetă, și de acolo de sus se distingeau șesurile, pădurile, ulicioarele pe care nu le văzusem niciodată. Într-o zi, m'am gândit eu, trebuia să mergem acolo, sus. Și asta face parte din lume. L-am întrebat pe Nuto:

— Acolo sus au fost partizani?

— Partizani au fost peste tot, mi-a răspuns. I-au vînat ca pe fiare. Au murit peste tot. Într-o zi am auzit că se trăgea pe pod, a doua zi erau dincolo de Bormida. N-aveau o clipă de liniște, să închidă ochii, sau vreo ascunzătoare să fie sigură... Peste tot spioni...

— Și tu n-ai fost partizan? N-ai fost cu ei?

Nuto înghite și scutură capul:

— Toți au făcut cîte ceva. Prea puțin... dar erai mereu în pericol că blestemaii au să trimită să-ți dea foc la casă.

Priveam de acolo de sus cîmpia lui Belbo, și teii, ograda joasă de la Mora, cîmpurile — totul micșorat și parcă altfel. N-o văzusem niciodată de aici, de sus, așa de mică.

— Alaltăieri am trecut pe la Mora, zic eu. Nu mai e pinul de la porțiță.

— L-a tăiat contabilul, Nicoletto. Prostul ăla... L-a tăiat pentru că trențăroșii se opreau la umbră și cerșeau. Înțelegi? Nu e de ajuns că a mîncat jumătate din casă. Nu vrea nici măcar să se oprească vreun sărac la umbră și să-i ceară de pomană.

— Dar cum de s-au dus așa de ripă? Oamenii ăștia aveau trăsură. Dacă ar fi fost bătrînul, nu s-ar fi întîmplat așa ceva...

Nuto n-a răspuns; smulgea smocuri de iarbă uscată.

— Aici nu era numai Nicoletto, spun eu. Și fetele, ce-i cu ele? Cînd mă gîndesc, mi se aprinde singele în vine. E adevărat că le plăcea să petreacă amîndu-
rora, și că Silvia era o proastă care se incurca cu toți, dar atîta timp cît a trăit bătrînul au știut întotdeauna s-o pună la locul ei. Cel puțin mama lor vitregă nu trebuia să moară... Și cea mică, Santana, ce sfîrșit a avut?

Nuto se gîndea tot la preotul lui și la spioni pentru că mai strîmbă o dată din buze și înghiți saliva.

— Ședeai la Canelli, răspunde. Nu se putea suferi cu Nicoletto. Îi distra pe cei din brigăzile negre. Toți știi treaba asta. Pe urmă, într-o zi, a dispărut.

— E cu puțință? întreb eu. Dar ce-a făcut? Sfînta Santana? Și cînd te gîndești că la șase ani era așa de frumoasă...

— N-ai văzut-o la douăzeci. Celelalte două nu erau nimic pe lîngă ea. Au stricat-o, sor Matteo n-avea ochi decît pentru ea... Mai ții minte că Irene și Silvia nu voiau să iasă cu mama lor vitregă de frică să nu ridă lumea de ele? Ei bine, Santa era mai frumoasă și decît ele două și decît mamă-sa vitregă.

— Și cum a dispărut? Nu se știe cum s-a întîmplat?

— Se știe, răspunde Nuto. Căteaua!

— Dar ce-a făcut așa de rău?

— Căteaua și sploana!

— Au omorît-o?

— Hai acasă, spune Nuto. Vreau să uit, dar văd că nici cu tine nu pot.

XIV

Parcă era un făcut. Mă-ntrebam uneori de ce dintre toți oamenii care trăiseră cîndva, nu mai rămăsesem decît eu și cu Nuto; numai noi. Dorința pe care o avusesem cîndva în sine (într-o dimineață, într-un bar din San Diego aproape că

îmi pierdusem mințile) de-a ieși la șoseaua aceea, de-a ocoli porțița prin locul dintre pin și cotitura teilor, de-a asculta mai înții glasurile, risetele, gâinile, ca apoi să spun: « Uitați-vă, m-am întors », apărind în fața figurilor năucite ale tuturor — ale servitorilor, ale femeilor, a cînelui și a bătrînului (ochii albaștri și ochii negri ai fetelor m-ar fi recunoscut de pe terasă) dorința aceasta nu mă părăsise nici acum. Mă întorsesem, ieșisem la șosea, făcusem avere — dormeam la « Ingerul » și stam de vorbă cu Cavalerul — dar figurile, glasurile, miinile care trebuiau să mă cerceteze și să mă recunoască, nu mai erau. De o bucată de vreme nu mai erau. Ceea ce rămăsese era ca o piață a doua zi după bilci, o vie după cules, o întoarcere de unul singur, la restaurant, cînd cineva te-a părăsit. Nuto, singurul care mai rămînea, se schimbase, era un bărbat ca mine. Adevărul e că un bărbat eram și eu acum, eram adică un altul — și chiar dacă aș fi regăsit Mora cum o aflasem în prima iarnă, și apoi vara, și apoi din nou vară și iarnă, zi și noapte, în toți anii aceia, nici eu n-aș mai fi știut ce să fac. Veneam prea de departe — nu mai eram de-al casei, nu mai eram ca Cinto, lumea mă schimbase.

În serile de vară, cînd ședeam în curte și priveam, așezați pe jos sub pin, sau pe o grindă — la porțiță se opreau trecători, femeile rideau, cite cineva ieșea din coșare — întotdeauna vreunul dintre bătrîni, Lanzone administratorul, Serafina, sau, uneori, dacă venea jos, chiar sor Matteo spunea: « Da, da flăcăilor, da da, fetelor... să creșteți mai înții... așa ne spuneau și nouă bătrînii... și-o să vă vadă cum o să vă descurcați... ».

Pe vremea aceea nu pricepeam ce înseamnă să crești, credeam că e vorba doar să faci ceva greu — cum ar fi să cumperi o pereche de boi, să faci prețul strugurilor, să pornești mașina de treierat. Nu știam că a crește înseamnă să pleci, să îmbătrânești, să vezi oamenii cum mor, să regăsești Mora cum era acum. În sinea mea mă gîndeam: « Mă spînzur dacă nu mă duc la Canelli. Dacă nu cîștig steagul. Dacă nu-mi cumpăr o gospodărie. Dacă nu ajung mai ceva decît Nuto ». Apoi mă gîndeam la brișca lui sor Matteo și a fiicelor sale. La terasă. La pianul din salon. Pe urmă mă gîndeam la zăcătorile de struguri și la păcule. La sărbătoarea lui San Rocco. Eram un băiat care creștea.

În anul cînd a bătut piatra și Padrino a trebuit să-și vîndă căsuța și să se ducă la Casano, să se bage servitor, m-au trimes de mai multe ori să muncesc cu ziua la Mora. în timpul verii. Aveam doar treisprezece ani, dar cite ceva știam să fac, și cîțiva bani aduceam și eu în casă. Dimineața treceam peste Belbo — o dată a venit și Giulia — și împreună cu femeile, cu servitorii, cu Cirino și Serafina, ajutam la bătutul nucilor, la strîns mătura, la culesul viei, la îngrijitul vitelor. Mie îmi plăcea ograda aceea atît de mare — aici erau mulți și nu întrebă nimeni de tine — și apoi era aproape de șosea, sub Salto. Vedeam figuri noi, trăsura, calul, ferestrele cu perdele. A fost pentru prima dată cînd am văzut flori, flori adevărate, ca acelea din biserică. Sub tei, înspre porțiță, era grădina plină de circiumărese, de crini, de vinarițe, de dalii — am înțeles atunci că florile sînt niște plante ca cele roditoare — făceau flori în loc de fructe și se culegeau, foloseau doamnei, fetelor lor care leșeau la plimbare cu umbreluțe, iar cînd rămîneau acasă le aranjau în glaste. Irene și Silvia aveau atunci una optsprezece, cealaltă douăzeci de ani; uneori le zîream. Apoi era Santina, sora cea vitregă, care abia se născuse, la care Emilia dădea întotdeauna fuga sus s-o legene ori de cite ori o auzea plîngînd.

Seara, în cocioaba din Gaminella, povesteam toate astea Angiolinei, lui Padrino și Giuliei, dacă nu mersese și ea cu mine, și Padrino spunea:

— Ăla poate să ne cumpere pe toți ăștia de p-ai. O duce bine Lanzone cu el. Sor Matteo n-o să moară în drum, v-o spun eu.

Pînă și piatra care ne prăpădise noua via, nu bătuse dincolo de Belbo, și toate locurile de pe cîmpie și de pe Salto luceau ca o spinare de vițel.

— Sîntem la pămînt, spunea Padrino, cum o să fac acum să plătesc la Consorțiu? Așa bătrîn cum ajunsese, frica lui cea mare era să nu ajungă la sfîrșitul zilelor fără acoperiș și fără pămînt. « Vinde tot, îi spunea Angiolina cu dinții încheștiți, undeva ne-om duce noi ». « Să fi trăit baremi maică-ta », mormăia Padrino.

Eu știam că toamna aceea era cea din urmă, și cînd mă duceam la vie sau pe mal, așteptam mereu cu suflul la gură să mă strige, să vină cineva să-mi spună să plec. Pentru că știam că sînt un om al nimănui.

Pe urmă s-a întîmplat că s-a băgat parohul — cel de atunci, un moșneag zdravăn cu încheieturi colțuroase — care a cumpărat totul pentru cineva, a vorbit cu Consorțiul, s-a dus el pînă la Cossano, i-a aranjat pe Padrino și fetele — și eu, cînd a venit căruța să ia cufărul și saltelele, m-am dus în coșare să dezleg capra. Nu mai era. O vînduseră și pe ea. În timp ce plîngeam după capră a venit parohul — avea o umbrelă cenușie, cit toate zilele, și ghetele pline de noroi — și m-a privit pieziș. Padrino umbla prin curte și se trăgea de mustăți.

— Hei, tu, mi-a spus preotul, să nu faci pe muierea ! Ce e pentru tine casa asta? Ești tînăr și ai tot timpul înainte. Mai bine vezi de te fă mare să poți răsplăti binele pe care ți l-au făcut oamenii ăștia . . .

Eu știam însă totul. Știam și plîngeam. Fetele stăteau în casă și nu ieșeau din pricina parohului.

— În gospodăria unde se duce Padrino — mi-a spus preotul — sînt de prisos chiar și surorile tale. Pentru tine am găsit o casă cum se cuvine. Să-mi mulțumești. Acolo o să-ți dea de lucru.

Și așa, de cum s-a lăsat frigul, m-au primit la Mora.

Ultima dată cînd am trecut peste Belbo n-am mai întors capul. L-am trecut cu saboții la spinare, legăturica mea, și patru bureți legați în batistă, pe care Angiolina îi trimetea Serafinei. Îi găsiseram eu și cu Giulia la Gaminella.

Cel care m-a primit la Mora a fost Cirino, servitorul, cu îngăduința administratorului și a Serafinei. Mi-a arătat numaidecît staulul unde erau juncanii, vaca, și, după o despărțitură de scînduri, calul de ham. Sub șopron era brișca, proaspăt vopsită. Pe perete o mulțime de hamuri și biciuști cu ciucuri. Mi-a spus că în serile acelea aveam să dorm sus, în fin ; pe urmă avea să-mi pună o saltea în pătul unde dormea și el. Mi-a arătat apoi camera mare în care era teascul, iar bucătăria, în loc de pămînt, avea ciment pe jos. În bucătărie era un bufet cu geamuri și cu o grămadă de cești, iar deasupra căminului niște ghirlande de hîrtie roșie, lucioasă, despre care Emilia mi-a spus că e prăpăd dacă le ating. Serafina s-a uitat la boarfele mele, m-a întrebat dacă aveam de gînd să mai cresc încă, și i-a spus Emiliei să-mi facă rost de o haină pentru iarnă. Prima treabă pe care am făcut-o a fost să rup niște surcele și să rișnesc cafeaua.

Cea care mi-a spus că semănam cu un țipar a fost Emilia. În seara aceea, căci se și întunecase, am mîncat la lumina lămpii, în bucătărie, cu toții — cele două femei și Cirino, iar administratorul Lanzone mi-a spus că rușinea ședea bine la masă, dar că treaba trebuia făcută cu toată îndrăzneala. M-au întrebat apoi despre Virgilia, despre Angiolina, despre Cossano. Apoi pe Emilia au chemat-o sus, administratorul s-a dus în grajd și am rămas singur cu Cirino în fața mesei acoperite cu piine, cu brînză, cu vin. Atunci am prins curaj și Cirino mi-a spus că la Mora ajungea pentru toți.

Așa a venit iarnă, și a căzut multă zăpadă și Belbo a înghețat ; stăteam la căldură în bucătărie sau în staul, erau numai de rînit prin curte sau prin fața porții, de adus încă un braț de surcele ; sau dădeam la apă jcardele de salcie pentru Cirino,

aduceam apă, mă jucam în bile cu băieții. A venit Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza; se coceau castane, am tras vinul, am mâncat în două rînduri curcan și gîscă. Doamna, fetele, sor Matteo cereau să se înhame calul la brîscă ca să se ducă la Canelli; o dată au adus nuga și i-au dat și Emiliei din ea. Duminică mă duceam la slujbă în sat cu copiii de pe Salto, cu femeile, și duceam piinea la copt. Dealul Gaminellei era despuiat, alb de zăpadă, îl vedeam printre ramurile uscate de pe rîu.

XV

Nu știu dacă voi cumpăra vreo bucată de pămînt, dacă mă voi duce să discut cu fiica lui Cola — nu cred, ziua mea e împărțită acum numai între telefoane, expediții și caldarîmul orașului — dar încă înainte de-a mă fi întors mi se întîmpla adesea cînd ieșeam dintr-un bar, cînd mă sui am într-un tren, cînd mă întorceam seara acasă, să adulmec prin aer sorocul potrivit, să-mi amintesc că era vremea tunsului pomilor, vremea seceratului, vremea stropitului, vremea spălatului de butoaie, vremea curățatului treștiilor.

La Gaminella eram un nimic, la Mora am învățat o meserie. Aici nu mi-a mai pomenit nimeni despre cele cinci lire de la primărie, iar un an după aceea nu mă mai gădeam la Cossano; eram Țiparul și-mi cîștigam bucată de piine. La început nu mi-a fost ușor, pentru că moșia Mora se întindea de la cîmpia lui Belbo pînă la jumătatea dealului, și eu, deprins cu via Gaminellei, unde era numai Padrino, mă zăpăceam cu atîtea vite, și pămînturi, și mutre. Nu văzusem niciodată pînă atunci muncindu-se cu servitori și făcîndu-se atîtea căruțe de griu, atîtea de mături, atîta strînsură de struguri. Numai bobul și năutul îl socoteam în saci, cînd eram lingă drum. Cu noi și cu stăpînii laolaltă eram mai mult de zece guri la masă, și vindeam strugurii, vindeam grîul și nucile, vindeam totul, iar administratorul pune a deoparte, sor Matteo ținea cal, fetele lui cîntau la pian, umblau într-una pe la croitoresele din Canelli, o țineau pe Emilia să-i servească la masă.

Cirino m-a învățat să îngrijesc juncanii, să le schimb finul de îndată ce intrau în staul.

Lanzone vrea ca juncanii să arate ca niște fete de măritat, mi-a spus el.

M-a învățat să-i țesă că lumea, să-i adăp, să le dau atîta fin cît trebuie. De San Rocco îi duceau la bîlci și cu prilejul ăsta administratorul își cîștiga și el paralele lui. Primăvara, cînd împrăști am bălegarul, eu mînam carul aburînd. Cînd s-a încălzit vremea era nevoie să ieșim la cîmp înainte de-a se lumina de ziua și trebuia să înjugăm vitele în curte, pe întuneric, la lumina stelelor. Acum aveam o haină care-mi ajungea pînă la genunchi și-mi ținea de cald. Apoi, o dată cu soarele, apăreau Serafina sau Emilia să ne aducă vin prost, sau dădeam eu o fugă pînă acasă și mîncam de dimineață, administratorul vorbea despre munca din ziua aceea, sus începeau să se miște, pe șosea trecea lume, și pe la ceasurile opt se auzea fluieratul primului tren. Îmi petreceam ziua adunînd iarbă, schimbînd finul la vite, scoțînd apă, pregătînd piatra vinată de stropit, uînd grădina. Cînd era zi de muncă cu oameni tocniți¹, administratorul mă trimetea să stau cu ochii pe ei, să sape, să stropească bine cu pucioasă și cu piatră vînată pe sub frunze, să nu se oprească să tăifăsuiască prin fundul viei. Dar oamenii îmi spuneau că eu sînt de-al lor, așa că să-i las să-și fumeze în liniște chiștoacele.

— la seama cum se face, îmi spunea Cirino, scuipîndu-și în palme și ridicînd sapa, vine ea vremea cînd o să treci și tu la muncă.

¹ În original *braccianti*, un fel de proletari agricoli.

Pentru că acum încă nu munceam cu adevărat; femeile mă cheamă în ogradă, mă trimeteau să fac una și alta, mă țineau în bucătărie în vreme ce frământau pîinea și aprindeau focul, iar eu stam și ascultam ori priveam cine pleca și cine venea. Cirino, care era slugă ca și mine, ținea seama că nu eram decît un copil și-mi dădea să fac treburile care să mă țină sub ochii femeilor. El nu sta prea mult cu femeile; era aproape bătrîn, fără familie, și duminica, aprinzîndu-și o țigară groasă, de-a lui, îmi povestea că nici măcar în sat n-ar avea plăcere să se întorcă, și-i plăcea mai mult să asculte de după grilaj la cele ce spuneau trecătorii. Cîteodată dădeam o raită pe șosea pînă la casa de pe Salto, la prăvălia tatălui lui Nuto. Acolo erau tot talașul și mușcatele care sînt și azi. Ori cine ar fi trecut, ducîndu-se sau venind de la Canelli, se oprea să spună cîte ceva, și tîmplarul mînuia rîndeaua, ori dalta, ori fierăstrăul și vorbea cu toți, despre Canelli, despre timpurile de altădată, despre politică, despre muzică și despre nebuni, despre lume. Erau zile cînd puteam sta mai mult pentru că aveam de îndeplinit cîte-o treabă, și vorbele pe care le rosteau le sorbeam în timp ce mă jucam cu alți copii, ca și cînd cei mari ar fi fost acolo anume pentru mine. Tatăl lui Nuto citea ziarul.

Și în casa lui Nuto, se vorbea despre sor Matteo; povesteau de pe vremea cînd fusese soldat în Africa și cînd toți îl crezuseră mort: parohia, logodnica, maică-sa și cîinele, care plîngea zi și noapte în ogradă. Și iată că într-o seară, cînd trece trenul de Canelli, pe după șirurile de pomi, cîinele se pornește să latre ca un disperat și maică-sa a priceput numaidecît că ăla era Matteo care se întorcea. Lucruri de demult. La Mora pe atunci nu era decît casa de pară, fetele nu se născuseră încă, și sor Matteo era mereu la Canelli, mereu gonea cu brișca lui, mereu plecat la vinătoare. Zănatec el, dar pus pe treabă. Închela afacerile rîzînd și stînd la masă. Chiar și acum, dimineața, minca un ardei și trăgea după el niște vin din cel bun. Cu cîțva timp în urmă își îngropase nevasta care-i făcuse cele două fete, nu demult făcuse o altă față cu femeia asta care-i intrase acum în casă și, măcar că îmbătrînise, se mai ținea de glume, și în casă porunceau tot el.

Sor Matteo nu muncise niciodată pămîntul, era un domn sor Matteo, dar nici carte nu învățase și nu călătorise. După ce fusese atunci în Africa, nu mai trecuse nicicînd dincolo de Acqui. Avusese slăbiciunea femeilor — o spunea și Cirino — după cum bunicul și tatăl lui avuseseră slăbiciunea agoniselii și-a împreunării averilor. Așa era singele lor: amestecat cu poftă de pămînt, de îndestulare, le plăcea belșugul, unora de vin, de grîu, de carne, altora de femei și de bani. În timp ce bunicul fusese unul care dădea cu sapa și-și muncea pămînturile, feciorii se și schimbaseră și preferau să tragă foloasele. Dar și acum sor Matteo știa dintr-o privire să spună cîte zeci de mii de litri trebuia să dea o vie, cîți saci — o bucată de loc, cîte îngrășăminte trebuiau unei fînețe. Cînd administratorul îi aducea socotelile, se închideau într-o cameră de sus și Emilia, care servea cafeaua, zicea că sor Matteo știa dinainte socotelile pe dinafară și-și amintea de o căruță, de un coșuleț, de o zi muncă din anul trecut, care se pierduseră.

O bună bucată de timp eu n-am urcat scara aceea, din dosul ușii cu geamuri, care ducea sus, căci mă înspăimînta din cale-afară. Emilia, care se ducea și venea, și-mi putea porunci fiindcă era nepoata administratorului, iar cînd aveau pe cîte cineva sus servea ea, cu șorțuleț dinainte. Emilia mă chema uneori de la ferestre, de pe terasă, să urc, să fac, să-i aduc cîte ceva. Eu încercam să dispar sub portic. Într-un rînd, cînd a trebuit să mă duc sus cu o găleată, am pus-o pe cărămizile platformei de la scară și am șters-o. Și-mi amintesc de dimineața cînd era de făcut ceva la streășina terasei și m-au chemat să țin scara pentru omul care făcea reparația. Am trecut pe palier, am trecut prin două camere întunecase, pline de mobile, de calendare,

de flori — totul era lustruit, ușor, ca oglinzile — eu umblam desculț pe cărămi-zile roșii, a ieșit doamna, în negru, cu un medalion la gît și un lăncișor la mînă, mi-a privit picioarele.

De pe terasă Emilia striga:

— Țiparule, hai, Țiparule, vino !-

— Milia mă chiamă, am bilbîlt eu.

— Du-te, du-te, a spus doamna, treci repede.

Pe terasă întindeau ceraceafurile spălate, bătea soarele și în depărtare, spre Canelli, se vedea micul palat al Cuibului. Mai era acolo și Irene, fata cea blondă, sprijinită de balustradă; avea un ștergar pe umeri și își ștergea părul. Și Emilia, care ținea scara, mi-a strigat:

— Hai, mișcă-te !

Irene a spus ceva; rîdeau. Tot timpul cît am ținut scara am privit zidul și cimentul și, ca să-mi vină mai ușor, mă gîndeam la tot ce vorbeam noi, copiii, cînd ne duceam să ne ascundem printre trestii.

XVI

De la Mora se coboară mai ușor la Belbo decît de la Gaminella, pentru că drumul Gaminellei trece pe deasupra apei, cocoțat printre muri și salcîmi. În schimb, celălalt mal e numai nisip, sălcii, trestii scunde și stufoase, numai păduri mari de plopî care se întind pînă la farinile de la Mora. În unele zile de zăduf, cînd Cirino mă trimetea să plivesc sau să tai niule de salcie, eu mă înțelegeam cu tovarășii mei și ne întîlneam la malul rîului — unii veneau cu coșul desfundat, alții cu sacul, și pescuiau, ori ne jucam despuiați. Alergam prin soare, pe nisipul încins. Aici m-am lăudat eu odată cu porecla mea de Țipar și atunci Nicoletto, de invidie, a spus că ne-ar fi pîndit și a început să-mi zică bastard. Nicoletto era fiul unei mătuși de-a doamnei, și iarna stătea la Alba. Ne-am bătut cu pietre, dar trebuia să am grijă să nu-i fac vreun rău, ca seara să nu aibă vinătăi să le arate la Mora. Alteori se întîmpla ca administratorul ori femeile, muncind pe cîmp, să ne vadă, și atunci, despuiat cum eram, trebuia să fug să mă ascund și s-o iau peste cîmp trăgîndu-mi pantaloni. Nici Dumnezeu nu m-ar fi scăpat de ocară și de palma administratorului.

Dar asta nu era nimic în comparație cu viața pe care o ducea Cinto acum. Taică-su era mereu cu ochii pe el, îl supraveghea din vie, cele două femei îl strigau, îl ocărau, vreau ca în loc să se oprească la Piola să se întoarcă acasă cu iarbă, cu mînunchiuri de mătură, cu piei de iepuri, cu vreascuri. Totul lipsea în casa aceea. Nu mîncau pline. Beau apă chioară. Mămăliga și năut; două, trei boabe de năut. Eu știu ce însemnează asta, știu ce însemnează să sapi ori să stropești cu piatră vinătă pe arșiță, chinuit de foame și de ste. Știu că via pe care o aveam nu ajungea nici măcar pentru noi și noi nu eram datori să împărțim cu nimeni.

Valino nu vorbea cu nimeni. Săpa, curăța pomii de ramuri, lega, scuipa, dregea; trăgea cu picioarele în botul juncanului, mesteca mămăliga, ridica ochii în ogradă, porunca pe privirea. Femeile dădeau fuga, Cinto se făcea nevăzut. Apoi seara, cînd venea ora de culcare — Cinto cina ronțîind cîte ceva pe maluri — Valino punea mîna pe el, punea mîna pe femei, puneu mîna pe cine nimerea, în ușă, pe scara ce ducea la podul cu fin și-l bătea cu cureaua.

Mi-au fost de ajuns cele cîteva vorbe pe care le-am auzit de la Nuto și figura mereu atentă, mereu încordată a lui Cinto cînd îl întîlneam în drum și-i vorbeam, ca să-mi dau seama ce era acum Gaminella.

Mai era și povestea cu cîinele pe care-l țineau legat și nu-l dau de mîncare, și noaptea cîinele auzea aricil, auzea lilieci și nevăstuicile și sărea ca un apucat

să le prindă, și lătra, lătra la luna care-l părea o mămăligă. Atunci Valino se dădea jos din pat și-l omora în bătaie cu cureaua și cu picioarele și pe el.

Într-o zi l-am făcut pe Nuto să vină la Gaminella să vadă zăcătoarea aceea. Nici nu vrusese să audă până atunci. Spunea:

— Știu bine că dacă vorbesc cu el îl fac nelsprăvit și-l zic că trăiește ca un animal. Și pot oare să-i spun așa ceva? La ce bun?... Ar trebui mai întâi ca guvernul să ardă banul și pe cine-l slujește...

Pe drum l-am întrebat dacă era chiar convins că mizeria era aceea care-i îndobitocea pe oameni.

— N-ai citit prin ziare despre milionarii aceia care se droghează și se împușcă? I-am iscodit eu. Sînt unele vicli care costă multe parale...

El mi-a răspuns că, tocmai, banii sînt de vină, numai banii, îi ai sau nu-i ai, atîta timp cît sînt ei pe lumea asta, nimeni nu are scăpare.

Cînd am ajuns la căsuța a ieșit cumnata, Rosina, femeia aceea cu mustăți, și ne-a spus că Valino era la fîntînă.

Valino nu ne-a lăsat să așteptăm; a venit numaidecît și a spus femeii:

— Dă în cîinele-ăla — și nu ne-a ținut în curte nici o clipă. — El, zice el către Nuto, vrei să vezi zăcătoarea aia?

Eu știam unde era zăcătoarea, știam pivnița joasă, cărămizile tocite, pînzele de pîianjen. Am spus:

— Aștept în casă, o clipă, și am pus în sfîrșit piciorul pe scăriță.

Nici n-am apucat să-mi arunc bine ochii prin-năuntru că am și auzit niște scîncete, niște gemete slabe și niște șoapte care ieșau parcă dintr-un gîtlej prea obosit ca să ridice glasul. Afară cîinele se zbătea și urla. L-am auzit apoi scheunînd, după care a urmat o lovitură înfundată și urlete ascuțite — îl atinseseră.

Între timp am început să deslușesc. Bătrîna, așezată pe saltea și rezemată de perete, sta ghemuită într-o parte, acoperită sumar cu cămașa, cu picioarele negre atîrnîndu-i în afară și privea odaia, privea ușa și scotea sunetele pe care le auzisem. Salteaua era ruptă, făcînd praf și ieșeau palele din ea.

Bătrîna era mică, avea capul cît pumnul — m-am gîndit la pruncii care gînguresc cu pumnii strînși în timp ce femeia îngina un cîntec peste leagăn. Era un miros de închis, de urină stătută, de oțet. Se vedea bine că nănăitul acela îi ieșea zi și noapte din gît fără să-și dea seama. Cu ochii închiși a cătat înspre ușa fără să schimbe glasul, fără să zică nimic.

Am simțit-o pe Rosina în spatele meu și am făcut un pas. I-am căutat privirea și mă pregăteam să zic: «Asta ce are, moare?» dar cumnata n-a răspuns gestului meu. În schimb a spus:

— Dacă doriți, și punînd mîna pe un scaun de lemn mi l-a pus înainte.

Bătrîna gemea ca o pasăre cu aripa ruptă. Am privit camera care era atît de mică, de schimbată. Numai fereștriuca rămăsese aceeași, și muștele care zburau, și crăpătura pietrei de pe cîmin. Acum, pe o ladă lipită de perete era o troacă, două pahare și o funie de usturoi.

Am ieșit aproape numaidecît și cumnata s-a luat după mine ca un cîine. Sub smochin am întrebat-o ce avea bătrîna. Mi-a răspuns că era bătrînă și vorbea singură, spunea rugăciuni.

— Adevărat? Nu se valetă de dureri?

— La vîrsta ei, mi-a răspuns cumnata, totul o doare. Ori ce vorbă l-ar ieși din gură, tot vâietat este.

M-a privit pieziș.

— Ne-ajunge pe toate, a încheiat ea.

Pe urmă s-a dus la marginea pajiștei și a început să zbiere: « Cinto, Cinto », ca și cînd ar fi spintecat-o cineva, ca și cînd s-ar fi tînguit și ea. Cinto n-a venit. Au apărut, în schimb, Nuto și bătrînul, din staul.

— E frumoasă vita, a spus Nuto, îi ajunge nutrețul de pe-aici?

— Ce, nu ți-e bine? a sărit Valino. Asta e treaba stăpînei.

— Ca să vezi, zice Nuto, un stăpîn se îngrijește de hrana vitelor, dar nu se îngrijește de hrana celor ce-i muncesc pămîntul . .

Valino sta și aștepta:

— Plecăm, plecăm, spune Nuto. Ne grăbim. Atunci o să-ți trimit cleiul ăla.

Coborînd poteca, a mîrîit că erau unii care ar fi primit un pahar cu vin chiar și de la Valino.

— Cu viața pe care o duce ! mi-a spus mînios.

Apoi am tăcut. Eu mă gîndeam la bătrînă. De după trestii a țîșnit Cinto cu legătura de iarbă. Ne-a venit înainte șonticînd și Nuto mi-a spus că îmi stătea la ficiți să-i umplu capul cu fel de fel de pofte.

— Ce pofte? Orice altă viață ar fi mai bună pentru el . .

De fiecare dată cînd îl întîlneam pe Cinto mă gîndeam să-i dau cîteva lire, dar după aceea renunțam. Nu i-ar fi folosit; ce putea face cu ele? De data asta însă ne oprim și Nuto e cel care începe vorba:

— Ei, ai găsit vipera?

Cinto rînjește și răspunde:

— Dac-o găsesc îi tai capul.

— Dacă tu n-o zgîndări, nici vipera nu te mușcă, spune Nuto.
 Mi-am adus aminte atunci de copilăria mea și i-am spus lui Cinto :
 — Dacă treci duminică pe la « Ingerul » îți dau un cușit frumos, care se închide cu resort.
 — Zău? face Cinto, cu ochii mari. —
 — Zău. Ai fost vreodată pe Salto să-l cauți pe Nuto? Ți-ar place. Ai să vezi acolo bancul la care se lucrează, rîndecele, șurubelnițele . . . Dacă taică-tu te-ar lăsa, te-aș învăța vreo meserie.
 Cinto ridică din umeri :
 — Eu . . . lui tata nu-i spun . . . mîrile el.
 Cînd a plecat, Nuto mi-a spus :
 — Orice pricep, dar ca un copil să vină pe lume așa, schilod, nu pot pricepe . . .
 Ce o să se facă?

XVII

Nuto spune că își amintea de cînd m-a văzut pentru prima oară la Mora — tăiau porcul și femeile fugiseră cu toatele, în afară de Santina care pe atunci abia începuse să umble, și s-a potrivit să apară tocmai cînd se pornise să țînească singele din beregata porcului.

— Luați fetița asta de aici ! strigase administratorul, iar eu și cu Nuto ne-am repezit după ea și am înhățat-o, încasînd fiecare cîte-o porție zdravănă de picioare. Dar dacă Santina umbla în picioare și fugea, asta înseamnă că eu eram de mai bine de un an la Mora și că ne văzusem înainte de asta. Mie însă mi se pare că prima dată cînd ne-am văzut a fost cînd încă nu venisem la Mora, în toamna dinaintea anului cînd a bătut piatra cea grozavă, la dezghiocatul porumbului. Eram în ogradă, pe întineric, o mulțime de lume : servitori, copii, țărani de prin împrejurimi, femei — unii cîntau, alții rideau, așezați pe maldărul de mături, și dezghiocam, în mirosul acela de uscat și de praf al pănușelor, azvîrlind știuleții galbeni înspre zidul șopronului. În noaptea aceea era și Nuto, iar cînd Cirino și Serafina umblau să umple paharele oamenilor, el a băut ca un om mare. Trebuie să fi avut cinci-sprezece ani, așa că mie-mi părea bărbat în toată puterea cuvîntului. Toți vorbeau și povesteau ; băieții le făceau pe fete să ridă. Nuto își adusese chitara și în loc să dezghioace, cînta. Cînta frumos de pe atunci. Pînă la urmă toți dansaseră și spuneau « Bravo Nuto ».

Dar o nopate ca asta era în fiecare an și poate că are dreptate Nuto că ne văzuserăm în altă împrejurare. În casa de pe Salto el lucra de pe atunci cu taică-su. Îl vedeam la banc, dar fără șorț. Sta puțin la banc. Era ori cînd gata s-o șteargă și se știa că ducîndu-te la el nu te țineai numai de joacă, nu-ți pierdeai timpul de pomană — se întîmpla ceva de fiecare dată, se discuta, te întîlneai cu cineva, dădeai peste un cuib mai a cătării, peste vreo vîetate pe care n-o mai văzuseși, ajungeai într-un loc necunoscut — în sfîrșit erai întotdeauna în cîștig, aveai întotdeauna ce povesti. Și în afară de asta mie îmi plăcea Nuto pentru că întotdeauna ne înțelegeam și mă trata ca pe un prieten de-al lui. Avea de pe atunci ochii aceia creștați parcă, de pisică, și după ce spunea ceva, încheia : « Dacă greșesc, îndreaptă-mă ».

Astfel am început să înțeleg că oamenii nu vorbesc numai ca să vorbească, ca să zică « am făcut asta », « am făcut aia », « am mîncat și am băut », ci vorbesc ca să-și facă o părere, să priceapă cum merge lumea asta. Nu mă gîndisem niciodată la așa ceva. Și Nuto știa totul mai de mult, era ca un om mare ; în unele seri de vară venea să-și petreacă noaptea sub un pin — pe terasă erau Irene și Silvia, ori mama lor — și el glumea cu toți, își bătea joc de prostănaci, povestea ce se întîmpla

prin casele unora, despre șmecheri și despre nătărăi, despre muzicanți și despre contractele cu preotul, care semăna cu taică-su. Sor Matteo îi spunea:

— Aș vrea să văd, când ai pleca tu în armată, ce-o să te faci? La regiment au să-ți scoată gărgăunii din cap.

Și Nuto răspundea:

— E greu să mi-i scoată pe toți. Dumneata n-auzi cîți mai biziie prin vilele astea?

Să ascult discuțiile acelea, să fiu prieten cu Nuto, să-l cunosc așa de bine, toate astea mă făceau să mă simt ca atunci cînd bei vin și ascuți muzică. Mă rușinam că nu eram decît un copilandru, un servitor, că nu știam să pâlăvrăgesc și eu ca el, și mi se părea că singur n-aș fi reușit niciodată să fac ceva. Dar el îmi arăta încredere, îmi spunea că dorea să mă învețe să cînt la trombon, să mă duc la serbarea de la Canelli, să mă puie să trag de zece ori la țintă. Îmi spunea că prostul se cunoaște nu după munca pe care o face, ci după cum o face, și că în unele dimineți cînd se trezea îi venea și lui poftă să se așeze la banc ca să înceapă să facă o măsută pe cînte.

— N-avea teamă, îmi spunea, orice lucru se învață făcîndu-l. E de ajuns să vrei să-l faci . . . Dacă greșesc, îndreaptă-mă.

În anii care au urmat am învățat multe alte lucruri de la Nuto — sau poate creșteam și începeam să înțeleg singur și numai de aceea mi se părea așa. Dar el a fost acela care mi-a explicat de ce Nicoletto era așa de nemernic.

— E un prost, mi-a spus Nuto! Fiindcă stă la Alba și umblă în fiecare zi încălțat și nimeni nu-l pune la muncă, crede că e mai ceva decît niște țărani ca noi. Iar ai lui îl trimite la școală. Tu ești cel care-l ține, muncind pămînturile părinților lui. El nici măcar nu pricepe treaba asta!

Nuto a fost cel care mi-a spus că trenul te duce ori unde vrei, și acolo unde se sfîrșește calea ferată încep porturile, și vapoarele merg și ele la ore hotărîte, lumea întregă e o în crucișare de drumuri și de porturi, un orar al oamenilor care călătoresc, care fac și desfăc și, ca peste tot, unii sînt isteți, alții nătărăi. Mi-a pomenit apoi numele unei puzderii de țări despre care e de ajuns să citești jurnalul ca să afli tot ce poțtești. Și așa, în unele zile, cînd mă aflam pe cîmp, sau sus în vie, deasupra drumului, săpînd pe arșiță, și azeam printre piersici trenul care venea, și umplea valea desfășurîndu-se, sau se ducea la Canelli, în clipele acelea mă opream sprijinindu-mă în sapă, priveam fumul, vagoanele, priveam Gaminella, micul palat al Cuibului, priveam spre Canelli și Calamandrană, spre Calosso, și mi se părea că băusem vin, că eram un altul, că eram ca Nuto, că ajunsesem să prețuiesc și eu ca el și că într-o bună zi aveam să iau și eu trenul acela să mă duc cîne știe unde.

Chiar și la Canelli mă dusesem pînă atunci de mai multe ori cu bicicleta, și mă opream pe pod, dar data aceea cînd l-am întîlnit aici pe Nuto era ca și cum ar fi fost prima. El venise să caute un cuțit de sculă pentru taică-su și m-a văzut în fața tutungeriei unde mă oprisem să privesc niște cărți poștale ilustrate.

— Ei, nu-ți mai dă odată țigările-alea? m-a întrebat el, din spate, pe neașteptate.

Eu, care făceam socoteala în mîntea mea cite bile colorate se dădeau de doi bani, m-am rușinat și din ziua aceea nu m-am mai gîndit la bile.

Apoi am pornit-o împreună și am privit lumea care intra și ieșea din cafelele. Cafelele din Canelli nu sînt cîrciumi, în ele nu se bea vin, ci băuturi tari. Ascultam tinerii care vorbeau de-ale lor, și spuneau cu mult sînge rece niște minciuni cît ei de mari. În vitrină era un afiș tîpărit, cu un vapor și niște păsări albe, și fără să-l întreb pe Nuto am înțeles că erau pentru cei care doreau să călătorească, să vadă lumea. Pe urmă am vorbit despre asta și mi-a spus că unul dintre tinerii aceia — unul

blond, gătit cu cravată și pantaloni la dungă — era funcționar la banca unde se duceau să cadă la înțelegere cei care doreau să se imbarce.

Un alt lucru de care am auzit în ziua aceea a fost că la Canelli era o trăsură cu care ieșeau adesea trei femei, sau chiar patru, și femeile astea făceau o plimbare pe străzi, se duceau pînă la gară, la S. Anna, în susul și-n josul șoselei, beau cite ceva în diverse locuri — toate astea ca să le vadă lumea, ca să atragă clienții. Totul fusese pus la cale de patronul lor, și cine avea bani și virsta potrivită se ducea într-o casă anume din Villanova și dormea cu una din ele.

— Toate femeile din Canelli fac așa? l-am întrebat pe Nuto, cînd am priceput ce vrea să spună.

— Ar fi mai bine, dar nu-i așa, mi-a răspuns el. Nu toate se plimbă cu trăsura.

Pe urmă a venit o vreme, eu aveam șaisprezece, șaptesprezece ani, iar Nuto aștepta să-l ia la armată, cînd ori eu ori el umflam cite o sticlă din pivniță, ne duceam cu ea pe Salto, ne așezam printre trestii, dacă era ziua, ori pe marginea viel, dacă era lună, și beam din sticlă vorbind despre fete. Lucrul care nu-mi intra în cap în timpul acela era că toate femeile sînt făcute în același fel, că toate caută un bărbat. Așa trebuie să fie — îmi ziceam eu, gînditor; dar că tuturor, chiar și celor mai frumoase, chiar și celor mai supuse, le-ar fi plăcut un lucru ca ăsta, mă nedumleam. Pe atunci mă deșteptasem destul, auzisem atîtea, și știam, vedeam cum chiar și Irene și Silvia alergau după unul și după altul. Și cu toate astea eram nedumerit. Și Nuto îmi spunea:

— Ce crezi? Luna e deopotrivă pentru toți; la fel și ploaia, și bolile. Viața e la fel și într-o vizuină și într-un palat, sîngele e roșu la toți.

— Dar atunci de ce parohul zice că e păcat?

— E păcat vinerea, spunea Nuto, ștergîndu-se la gură, dar mai sînt și celelalte șase zile.

XVIII

Dar ajunseseam să muncesc la cot cu ceilalți și acum Cirino sta uneori să asculte, dintr-o margine, ce spuneam, și-mi dădea dreptate. Așa că s-a dus el să vorbească cu sor Matteo și i-a spus că trebuia să-mi găsească și mie un rost: dacă voiau să mă țină pe pămîntul lor, să pun și eu umărul la muncă și să nu mă duc după cuiburi cu copiii, trebuia să mă plătească cu ziua. Căci acum săpam, stropeam via, vedeam de vite, aram. Eram bun de muncă. Învățasem singur să altoiesc, și caisul care și acum mai e acolo, în grădină, eu îl altoisem cu prun. Sor Matteo m-a chemat într-o zi pe terasă — mai erau acolo Silvia și doamna — și m-a întrebat cum se isprăvisse povestea cu Padrino. Silvia ședea întinsă pe un șezlong și privea virful teilor, doamna tricota. Silvia avea părul negru, era îmbrăcată în roșu, mai scundă decît Irene, dar amîndouă arătau mai bine decît mama lor vitregă. Aveau vreo douăzeci de ani. Cînd treceau cu umbreluțele lor, eu le priveam din vie cum privești niște piersici de pe vîrf. Iar cînd veneau să culeagă via cu noi treceam în rîndul Emiliei și de acolo fluieram de unul singur.

Am răspuns că nu-l mai văzusem pe Padrino și am întrebat de ce mă chemase. Mi-era ciudă că venisem cu pantalonii de stropit pe mine și cu fața mînjită toată: nu mă așteptam să găsesc femeile acolo. Acum, dacă stau și mă gîndesc îmi dau seama că sor Matteo o făcuse dinadins, să mă dea gata, dar în clipa aceea, ca să prind curaj, m-am gîndit numai la un lucru pe care Emilia mi-l spusese despre Silvia: «Și aia!... Doarme fără cămașă...».

— Tu, care muncești atîta, mi-a spus în ziua aceea sor Matteo, l-al lăsat pe Padrino să-și piardă via. N-ai oare nici un pic de ambiție în tine?

— Nici nu le-a căzut cașul de la gură, a spus doamna, și vin cu pretenții să plătim cu ziua !

— Îmi venea să intru în pământ de rușine. Din șezlongul ei, Silvia și-a întors privirea și a spus ceva lui taică-su. A spus :

— S-a dus careva să ia semințele alea de la Canelli? La Cuib garoafele au și înflorit.

Nimeni nu i-a spus : « Du-te tu ». În schimb, sor Matteo m-a privit o clipă și a mormăit :

— Ați terminat via albă?

— O terminăm în seara asta.

— Mîine trebuie făcută cărătura aia.

— Administratorul a zis că are el grijă.

Sor Matteo m-a privit din nou și mi-a spus că plata mea era casa și masa care mi-o dădea și că trebuia să-mi fie de ajuns.

— Calul se mulțumește cu atît, mi-a spus el, și muncește mai mult decît tine. Se mulțumesc și juncanii. Îți amintești Elvira, de băiatul acesta, cînd a venit la noi? Parcă era o vrabie. Acum se îngrașă, se învîrtoșește ca un călugăr. Dacă nu iei seama, mi-a spus el, la Crăciun te tăiem împreună cu ălălalt ...

Silvia a spus :

— Nu se duce nimeni la Canelli?

— Spune-i-o lui, a spus mama vitregă.

Pe terasă au mai venit Santina și Emilia. Santina avea ciorăpei roșii și părul mă-tăsos, aproape alb. Nu vrea să mînce și Emilia alierga după ea s-o prindă și s-o ducă îndărăt în casă.

— Santa Santina, a strigat sor Matteo, ridicîndu-se, vino-ncoa' să te mînc !

În timp ce-o giugiuleau pe fetiță, eu nu știam dacă trebuie să plec sau nu. Fereastra sălii lucea, și, privind în depărtare, dincolo de Belbo se vedea Gaminella, trestiașurile, malul cu casa mea. Mi-am amintit de cele cinci lire ale primăriei. Atunci l-am întrebat pe sor Matteo care o făcea să șopăie pe micuță :

— Trebuie să mă duc mîine la Canelli?

— Întreab-o pe ea.

Dar Silvia tocmai striga cuiva peste balustradă s-o aștepte. Irene trecea cu brișca pe sub pin cu o altă fată; calul îl mîna un tînăr de la gară.

— Mă duceți și pe mine la Canelli? a strigat Silvia.

O clipă după aceea toate erau plecate; doamna Elvira intrase din nou în casă cu cea mică, iar fetele rideau pe drum.

I-am spus lui sor Matteo :

— Cîndva spitalul plătea cinci lire pentru mine. De la o vreme nu le-am mai văzut și cîne știe cîne le-o lua. Dar munca mea face mai mult decît cinci lire ... Trebuie să-mi cumpăr încălțăminte.

În seara aceea am fost fericit și am spus-o lui Cirino, lui Nuto, Emiliei, calului : Sor Matteo îmi făgăduise că are să-mi dea cincizeci de lire pe lună, mie în mînă.

Serafina m-a întrebat dacă nu vreau să-mi păstreze ea banii, ca la bancă — dacă-i țineam în buzunar îi pierdeam. Era de față și Nuto cînd m-a întrebat. Nuto s-a pus pe fluierat și a zis că sînt mai buni doi bani în buzunar decît un milion la bancă. Apoi Emilia a început să vorbească despre darul pe care-l aștepta de la mine și toată seara s-a vorbit de bani mei.

Dar, cum spunea Cirino, acum, cînd îmi făcusem și eu un rost, trebuia să m-apuc de treabă ca un bărbat. Dar eu nu mă schimbaser în nici un fel, aveam aceleași brațe, aceeași splinare, îmi spuneau tot Țiparul, nu vedeam diferența. Nuto m-a sfătuit să nu-mi pierd cumpătul; mi-a spus că, desigur dacă-mi dau ei

cincizeci de lire, eu munceam pentru o sută, așa că de ce nu-mi cumpăram o ocarină?

— Nu izbutesc să învăț să cînt, l-am spus eu. Degeaba. Așa m-am născut.

— Și e atât de ușor, a spus el.

Gîndul meu era altul. Socoteam că strîngînd banii, într-o bună zi aș fi putut pleca.

Cu toate astea, banii din vara aceea i-am risipit pe toți la serbare, trăgînd la întă, azvîrlindu-i pe fleacuri. Atunci mi-am cumpărat eu un cuțit cu pîdică, cel care a slujit să bag frica în copiii din Canelli în seara cînd mă așteptau pe drumul de la Sant'Antonio. Pe atunci, dacă cineva se învîrtea un pic mai mult prin piețe, aruncîndu-și ochii în jur, se pomenea pînă la urmă pîndit de unli cu batista legată în jurul pumnului. Înainte vreme, spuneau bătrînii, fusese și mai rău — înainte vreme se omorau, se tălau cu cuțitele — și-acuma mai era, pe drumul spre Camo, o cruce pe o margine de rîpă unde prăvăliseră o brișculiță cu doi oameni în ea. Acum însă avusese grijă guvernul, cu politica lui, să-i potolescă pe toți; era vremea fasciștilor care băteau pe cine vreau ei, în înțelegere cu jandarmii. Nu le mai stătea nimeni împotriva. Bătrînii spuneau că acum era mai bine.

Dar și în asta Nuto era mai tare decît mine. El încă de pe atunci cutreiera peste tot și știa să stea de vorbă cu toată lumea. Chiar și în iarna cînd a vorbit cu o fată din S. Anna și umbla noaptea, nimeni nu l-a zis niciodată nimic. Poate din pricină că tocmai începea în anul acela să cînte din clarinet, că toți îl cunoșteau pe taică-su și că el nu se amesteca niciodată în meciurile de fotbal; fapt e că-l lăsau să umble și să glumească, și nu se atîngea nimeni de el. Cunoștea mulți oameni din Canelli și cînd auzea că vor să-i rupă vreunui spinarea, le spunea că sînt înapolați, fără minte, le spunea să lase treaba asta pe seama celor care erau plătiți s-o facă. Îi făcea de două parale. Le spunea că sînt numai niște cîini care latră și se reped asupra cîinilor străini, și că stăpînul asmută cîinele din interes, ca să rămînă el stăpîn, dar dacă acești cîini n-ar fi animale, s-ar înțelege între ei și l-ar rupe pe stăpîn. De unde-i veneau lui ideile astea nu știu; cred că de la taică-su, ori de la vagabonzi; el spunea că era ca și cu războiul din '918 — atîția cîini sloboziți de stăpîn ca să se omoare, și stăpînii să rămînă să poruncească. Spunea că e de ajuns să citești ziarul — ziarele din vremea aceea — ca să-ți dai seama că lumea e plină de stăpîni care întărită cîinii.

Îmi aduc adesea aminte de vorba asta a lui Nuto în vremurile de acum, în cite-o zi cînd nici măcar poftă nu mai ai să știi ce se întîmplă și cînd doar umblînd pe stradă vezi în mîinile oamenilor paginile ziarelor înnegrite de titluri ca de-o furtună.

Acum, cînd aveam primii mei bani, mi-a venit pofta să văd cum trăiau Angiolina, Giulia și Padrino. Dar nu găseam în nici un chip prilejul de-a mă duce să-i caut, îi întrebam pe cei din Cossano care treceau pe șosea, în zilele culesului, ducînd struguri cu carul la Canelli. Unul mi-a spus o dată că mă așteptau, Giulia mă aștepta, își aminteau de mine. Eu l-am întrebat cum erau fetele acum.

— Ce fete, zice el. Sînt femei în toată firea. Sînt plătite cu ziua ca și tine.

Atunci chiar că m-am gîndit să mă duc la Cossano, dar nu găseam timp, și iarna drumul era tare pătător.

XIX

În prima zi de tîrg, Cinto a venit la « Îngerul » să ia cuțitul pe care i-l promiseseam. Mi-au spus că mă aștepta afară un copilăș și l-am găsit îmbrăcat de sărbătoare, cu ghetuțe, în spatele unui grup de patru inși care jucau cărți. Talcă-su, mi-a spus el, era în piață, se ultă la o sapă.

— Vrei bani sau cuțitul? I-am întrebat.

Vrea cuțitul.

leșim în soarele de afară, trecem printre tarabele cu stofe și pepeni verzi, prin mulțime, pînă ajungem la bucățile de sac întinse pe jos, pline cu fierotenii, cu cirliche, cu brăzdare de plug, cu cuie și începem să căutăm.

— Dacă-l vede taică-tu, îi spun eu, e-n stare să-ți-l ia. Unde-l pitiți?

Cinto ride, cu ochii lui fără gene.

— Lasă să-l vadă, spune el. Dacă mi-l ia, îl omor.

La taraba cu cuțite l-am spus să aleagă el. Nu mă credea.

— Hai, dă-i zor!

A ales un briceag care m-a lăsat și pe mine cu gura căscată: frumos, solid, cu prășelele de culoarea castanei, cu două limbi care se închideau și cu tirbușon.

Ne-am întors apoi la hotel și l-am întrebat dacă mai găsisese prin șanțuri alte cărți de joc. El ținea briceagul în mînă, îl închidea și-l deschidea, încercînd tășurile pe palmă. Mi-a răspuns că nu. l-am spus că odată îmi cumpărasem și eu un briceag ca acela din tîrg de la Canelii și mă folosisem de el la cîmp ca să tai joarde de salcie.

Am cerut să-i aducă un pahar de sirop și-n timp ce bea l-am întrebat dacă mersese vreodată cu trenul sau cu cursa. Mai mult decît cu trenul, mi-a răspuns el, i-ar fi plăcut să meargă cu bicicleta, dar Gusto al lui Morone îi spusese că n-ar fi putut, cu piciorul lui; i-ar fi trebuit o motocicletă. Eu am început atunci să-i povestesc de pe vremea cînd umblam în California cu camioanele, și m-a ascultat fără să mai privească la cei patru care jucau taroc.

Apoi mi-a spus:

— Astăzi e meci, și ochii i s-au făcut mari.

Mă pregăteam să-l întreb: « Și tu nu te duci? » dar în ușa hotelului a apărut Valino, întunecat la față. Cinto l-a auzit, și-a dat seama de prezența lui chiar înainte de a-l vedea, a pus paharul pe masă și s-a dus la taică-su. Au dispărut împreună în soare.

Aș fi dat orice să mai văd o dată lumea cu ochii lui Cinto, s-o pornesc iar de la Gaminella ca și el, cu un tată ca al lui, chiar, și cu un picior ca al lui — acum, cînd știam acitea lucruri, cînd știam să mă apăr. Nu încercam cituși de puțin sentimentul compătimirii pentru el, ba dimpotrivă, erau clipe cînd îl invidiam. Mi se părea că știu chiar și visele pe care le avea noaptea, și tot ce-i trecea prin cap cînd își trăgea piciorul prin piață. Eu nu umblasem așa, nu fusesem șchiop, dar de cîte ori nu văzusem trecînd trăsurile zgomotoase cu scaunele pline de femei și copii, care se duceau la serbări, la bălci, la întrecerile de la Castiglione, de la Cossano, de la Campetto și de peste tot, și eu rămîneam cu Giulia și Angiolina sub nuci, sub smochin, sub micul zid al podului, în serile acelea lungi de vară, ca să privim cerul și ville mereu aceleași. Și apoi noaptea, toată noaptea, se auzea cum se întorceau pe drum cîntînd, rîzînd, strigîndu-se peste rîu. Seri în care o lumină, un pîlpîit de foc zărite pe dealurile din depărtare, mă făceau să țip și să mă tăvălesc pe jos de ciudă că eu eram sărac, că eram copil, că eram un nimic. Aproape că aș fi dorit să vină o furtună, un prăpăd din alea de vară, ca să le strice petrecerea. Și acum, gîndindu-mă la timpurile de atunci, le regretam, aș fi vrut să mai fie o dată.

Și eu aș fi vrut să mai fiu în curtea de la Mora, în după-amiaza aceea de august, cînd toți erau plecați să petreacă la Canelli, chiar și Cirino, chiar și vecinii, și mie, care n-aveam decît saboți, îmi spusese: « Că doar nă-i vrea să vii desculț? Rămîi aici să păzești casa ». Eram în primul an la Mora și nu îndrăzneau să nu mă supun.

Ș-apoi de cînd așteptau ei sărbătoarea asta: Canelli fusese întotdeauna de pomină, trebuiau să-și încerce iscusința și norocul la jocuri¹, să se întrecă viriți în saci, să joace mingea.

Se duseseră chiar și stăpînii, cu ficele lor, chiar și fetița cu Emilia, în trăsura cea mare; casa era înculată. Rămăsesem singur, cu cîinii și cu juncanii. Am stat o vreme după grilajul grădinii, ca să privesc la cine trecea pe drum. Toți se duceau la Canelli. I-am invidiat chiar și pe cerșetori și pe schilozi. Pe urmă am început să dau cu pietre în pătulașul de porumbei ca să-i sparg olanele, și le auzeam căzînd și sfărîmîndu-se de cimentul terasei. Și ca să fac în ciudă nu știu cui am luat cosorul și am leșit în cîmp. «Așa, gîndeam eu, n'o să stau de pază. N-are decît să ardă casa, să vină hoții». Pe cîmp nu mai auzeam pâlăvrăgeala trecătorilor și asta mă infuria și mă speria mai tare. Îmi venea să plîng. Am început să prind lăcuste și le rupeam picioarele, răsucindu-le de la încheieturi. «Ce să vă faci le spuneam eu, trebuia să vă fi dus la Canelli». Și strigam în gura mare toate înjurăturile pe care le știam.

Dacă aș fi îndrăznit aș fi făcut prăpăd printre florile din grădină. Mă gîndeam la chipul Irenei și al Silviei și-mi spuneam că și ele se pișau.

O trăsuriță s-a oprit la porțiță.

— Nu e nimeni? am auzit strigînd.

Erau doi ofițeri din Nizza cu care mă văzusem odată pe terasă. Am rămas ascuns după portic, în tăcere.

— Nu e nimeni, domnișoarelor? strigau ei. Domnișoară Irene!

Cînele a început să latre. Eu tăceam milc.

După puțin timp s-au dus și m-am simțit mulțumit. «Niște bastarzi ș-ăștia! » gîndeam eu.

Am intrat în casă ca să mănînc o bucată de pîine. Pivnița era înculată. Dar pe raftul bufetului, printre cepe, am găsit o sticlă plină cu vin, am luat-o și m-am dus s-o beau pe toată, în umbra daliilor. După asta mi se învîrtea capul și-mi bîzîia de parcă ar fi fost plin cu muște. M-am întors în casă, am spart sticla în fața bufetului ca și cum ar fi răsturnat-o pisica și am vărsat în jur niște poșircă să se creadă că e vinul scurs. Apoi m-am dus în finărie.

Am fost beat pînă seara, și beat am adăpat juncanii, le-am schimbat paele și le-am aruncat fin. Pe drum începea iar să treacă lumea, și de după grilaj am întrebat ce premii fuseseră cîștigate, dacă oamenii se întrecuseră chiar viriți în saci, și cine cîștigase. Se opreau cu plăcere să vorbească, nici unul nu vorbise vreodată atît de mult cu mine. Atunci mi se părea că sînt un altul, ba chiar îmi părea rău că nu vorbisem cu cei doi ofițeri, că nu-i întrebasesem ce voiau de la fetele noastre, și dacă într-adevăr credeau că erau întocmai ca și cele din Canelli. Cînd au început să se întorcă cei de la Mora eu știam atîtea despre serbare încît puteam vorbi cu Cirino, cu Emilia, cu toți, ca și cum aș fi fost și eu acolo. La masă iar s-a dat de băut. Trăsura cea mare s-a întors noaptea tîrziu, pe cînd eu adormisem și visam că mă cațăr pe spinarea alunecoasă a Silviei ca pe stilpul acela de virful căruia se atîrnă darurile, și l-am auzit pe Cirino care se scula să se ducă la poartă, am auzit vorbe, trîntituri de uși și calul care forăia. M-am răsucit pe salteaua mea și m-am gîndit ce bine că acum eram cu toții. A doua zi ne-am fi sculat, am fi ieșit în curte, și iar aș fi vorbit și aș fi ascultat vorbindu-se despre serbare.

¹ În original: *far l'albero della cuccagna*. Este vorba de un străvechi joc popular care se deslășoară astfel: în virful unui par uns cu săpun se așează diferite lucruri de preț. Cine izbuteste să se cațăre pînă la ele, le cîștigă. Cuccagna este, în credința populară, un loc al lui Dumnezeu, plin cu toate bunătățile imaginabile.

Farmecul acelor timpuri era că totul se făcea după anotimp, și fiecare anotimp își avea rostul și petrecerea lui, după muncă și după recoltă, ori după ploaie și după vreme bună. Iarna intra în bucătărie cu saboții îngreuiți de pământ, mințile jupuite și spinarea ruptă de plug, dar, după ce se răsturnau brazdele, totul se termina și cădea zăpada. Se scurgeau atâtea ore mîncînd castane, șezînd la clacă, umblînd fără rost prin grajd, încît părea că tot duminică este. Îmi amintesc de ultima muncă de iarnă, prima după ce treceau gerurile — acele grămezi negre și murate de foi și de mătorele pe care le aprindeam și fumegau pe cîmp și care aveau parcă în ele ceva din nopțile de sărbătoare cînd se aprindeau focuri, cînd vegheam, sau prevesteau vreme frumoasă pentru a doua zi.

Iarna era anotimpul lui Nuto. Acum, că era tinerel și cînta la clarinet, o pornea vara prin ripe sau se ducea să cînte la gară; numai iarna ședea pe acolo, prin jur, pe la el pe-acasă, pe la Mora, ori prin curți. Venea cu o beretă de ciclist și cu un flanel verde cenușiu și-și spunea poveștile. Că unii inventaseră o mașină de numărat perele din pom, că noaptea niște hoți din altă parte veniseră la Canelli și furaseră căcăstoarea, că unul, la Calosso, le punea fiilor săi, înalte de-a ieși din casă, botniță, să nu muște. Știa povestea tuturor. Știa că la Cassinasco era unul care după ce-și vindea strugurii, întindea biletele de o sută pe o leasă și le ținea cîte-o oră, dimineața, la soare, să nu se strice. Iar despre altul, din Cumini, care avea boabele umflate de hernie, ca un dovleac, știa că într-o bună zi o îndemnase pe nevastă-sa să încerce să-l mulgă și pe el. Știa povestea cu doi înși care mincaseră un țap, și pe urmă unul țopăia și behăia, iar celălalt da cu coarnele. Povestea despre mirese, despre căsătorii desfăcute, despre case cu mortul în bec.

Din toamnă pînă în ianuarie copiii se joacă cu bilele, iar cei mari joacă cărți. Nuto știe toate jocurile, dar îl prefera pe cel cu ascunsul și ghicitul cărții, s-o facă să iasă singură din pachet, s-o scoată din urechea iepurelui. Cînd venea dimineața și mă găsea stînd la soare, în arie, rupea o țigară în două și aprindeam amîndoi; apoi spunea:

— Hai să mergem la olane, să ne mai uităm.

La olane însemna turnulețul hulubăriei, un pod la care se ajungea pe scara mare, deasupra catului unde ședeau stăpînii, loc în care nu puteai sta decît aplecat. Acolo sus era o ladă, droturi stricate, mobilă prăpădită, și grămezi de păr de umplutură. O ferestruică rotundă, care privea spre Salto, îmi părea fereastra de la Gaminella. Nuto scotocea în lada aceea — erau acolo o grămadă de cărți vîrzuite, hîrtii vechi, ruginii, caiete de ținut socoteli, tablouri rupte. El scotea cărțile și le bătea ca să le curețe de mucegal; cînd le atingi însă, parcă mîinile-ți înghețau, nu știi cum. Erău lucruri de-ale bunicilor, de-ale tatălui lui sor Matteo, care studiasse la Alba. Erău pe-acolo cărți scrise în latinește, ca la biserică, cărți cu harapi și fiare, și așa aflasem eu de elefant, de leu, de balenă. Nuto lua cîte-o carte și-o băga sub flanel s-o ducă acasă, «și așa» spunea el «nu folosesc nimănui».

— Ce faci cu ea? îl întrebam eu atunci. Nu mai luați ziarul?

— Astea-s cărți, mi-a răspuns el. Să citești în ele cît poți mai mult. O să îi mereu un neisprăvit dacă nu citești în cărți.

Trecînd pe la catul stăpînilor, de la scară se auzea Irene cîntînd la pian; în unele dimineți însorite, ușa cu geamuri era deschisă, iar sunetele pianului leșau pe terasă printre tel. Mie-mi plăcea întotdeauna că la o mobilă așa de grea și de neagră, cu un sunet care făcea să zornăie geamurile, cînta ea singură, cu mîinile alea ale ei, lungi și albe, de domnișoară. Dar cînta, și, după spusa lui Nuto, foarte bine. Învășase să cînte la Alba, de mică. Cea care trîntea cu mîinile-n plan doar ca să

facă zgomot, care cînta ca vai de lume și apoi se lăsa deodată păgubașă era Silvia. Silvia era mal mică cu un an sau doi, și uneori încă mai urca scara în fugă. În anul acela învățase să umble pe bicicletă și băiatul șeful de gară îi ținuse șaua să nu cadă.

Cînd auzeam pianul îmi priveam uneori mîinile și pricepeam că între mine și stăpîni, între mine și femei e cale lungă. Chiar și acum, cînd de aproape douăzeci de ani nu mai sînt silit să muncesc, și-mi scriu numele cu o iuțeală pe care n-aș fi bănuț niciodată, dacă-mi privesc mîinile vād bine că nu sînt un domn, și că oricine ș-ar putea da seama că am dat cu sapa. Dar am învățat că nici măcar femeile nu țin seama de asta.

Nuto îi spusese Irenei că știa să cînte ca o artistă și că ar fi stat toată ziua s-o asculte. Și atunci Irene îl chemase pe terasă (mă dusesem și eu cu el) și lăsînd ușa de sticlă deschisă cîntase niște bucăți grele, dar cu adevărat frumoase umplînd casa cu sunete care trebuie să se fi auzit tocmai de la vila albă, de la drum. Al naibii să fiu dacă nu-mi plăcea ! Nuto asculta cu buzele răsfrînte ca și cînd ar fi pus clarinetul la gură, și, prin ușa deschisă, eu vedeam florile din odaie, oglinzile, spinarea dreaptă a Irenei, brațele ei care se frămîntau și capul blond pe hîrtia ce-o ținea în față. Și vedeam dealul, viile, malurile — înțelegeam că muzica aceea nu era cea pe care o cîntau muzicanții noștri, că era vorba de altceva, că nu era făcută pentru Gaminella, nici pentru șirurile de pomi care mărgineau riul, nici pentru noi. Dar se mai vedea, în depărtare, pe creasta lui Salto, spre Canelli, și micul palat al Cuibului, roșu în mijlocul platanilor lui uscați. Și muzica Irenei se potrivea cu micul palat, cu domniile din Canelli; era făcută pentru ei.

— Nu ! strigase Nuto la un moment dat. Greșit !

Irene luase bucata de la cap și-o cîntase din nou, dar a plecat capul și l-a privit o clipă, cam roșie la față, rîzînd. Apoi Nuto a intrat în odaie și a dat foile, au discutat și Irene a cîntat din nou. Eu am rămas pe terasă și priveam tot spre Cuib, spre Canelli.

Cele două fete ale lui sor Matteo nu erau pentru mine și nici măcar pentru Nuto. Erau bogate, frumoase din cale-afară, înalte. În preajma lor erau ofițeri, domni, ingineri, tineri de neam. Seara, cînd eram între noi, cu Emilia, cu Cirino și cu Serafina, era întotdeauna cîte cineva care știa cu cine vorbea atunci Silvia, la cine se duceau bilețele pe care le scria Irene, cine le condusesese cu o seară înainte. Și se spunea că mama lor vitregă nu vrea să le mărite, nu vrea să le vadă plecînd și luînd cu ele casele, că se străduia să mărească zestrea pentru Santina ei.

— Da, da, face să le țină, spunea administratorul. Două fete ca ele . . .

Eu nu scoteam o vorbă, și uneori, în cîte-o zi de vară, mă gîndeam la Silvia. La Irene, așa blondă cum era, nu îndrăzneam să mă gîndesc. Dar într-o zi, cînd Irene venise cu Santina s-o lase să se joace în nisip, și nu mai era nimeni pe acolo, am văzut-o alergînd ; cînd a ajuns la apă s-a oprit. Eu eram ascuns după un soc. Santina țipa arătînd ceva pe malul celălalt. Și atunci Irene pusese cartea jos, se aplecase, își scosese pantofii și ciorapli, și așa, blondă, cu picioarele albe, ridicîndu-și fusta pînă la genunchi, intrase în apă. A trecut încet, încercînd mai întîi locul cu piciorul. Apoi, strigînd la Santina să nu se miște de-acolo, culesese niște flori galbene. Mi le-amintesc de parc-ar fi fost ieri.

XXI

Cîțiva ani după aceea, la Genova, unde făceam armata, găsiseam o fată care semăna cu Silvia, brună ca ea, mai plînuță și mai șmecheră, de vîrsta pe care o avuseseră Irene și Silvia cînd venisem eu întîi la Mora. Eu eram ordonanță la colonelul nostru

care avea o vilioară la mare, și mă pusese să-l îngrijesc grădina. Curățam grădina. făceam focul în sobe, încălzeam apa la baie și dădeam o mână de ajutor la bucătărie. Teresa era fata în casă și ridea de felul cum vorbeam. Tocmai de aceea mă cerusem ordonanță, ca să nu mă lovesc mereu de sergenții care mă luau în ris când vorbeam. Eu o priveam drept în ochi — întotdeauna am făcut așa — nu răspundeam și o priveam. Dar ascultam cu luare aminte la ce spuneau alții, vorbeam puțin și-n fiecare zi învățam câte ceva.

Teresa ridea și mă întreba dacă n-aveam o fată să-mi spele cămașa.

— Nu la Genova, i-am răspuns eu.

Atunci voia să știe dacă atunci când voi pleca în permisie voi lua legătura cu lucruri.

— Nu mă întorc în sat, i-am spus eu. Vreau să rămân aici, la Genova.

— Și fata?

— Ce importă ! i-am răspuns eu. Sint ș-aicea, la Genova, fete.

Ea ridea și voia să știe cine, de exemplu. Atunci rideam eu și îi spuneam « nu se știe ».

Când a devenit fata mea și noaptea mă suiam s-o găsesc la ea, în culcuș, și făceam dragoste, ea mă întreba mereu ce voiam să fac la Genova fără o meserie, și de ce nu voiam să mă întorc acasă. Mă întreba jumătate în glumă, jumătate în serios. « Pentru că aici ești tu », puteam să-i răspund, dar n-avea nici un rost, căci și așa stăteam îmbrățișați în pat. Sau să-l spun că nici măcar Genova nu mi-ar fi fost de ajuns, că la Genova fusese și Nuto, că aici veneau cu toții — ba chiar mă săturasem de Genova, voiam să merg mai departe. Dar dacă i-aș fi spus toate astea, fata s-ar fi supărat, m-ar fi apucat de mină și ar fi început să mă ocărăască, că eram și eu ca toți ceilalți. « Și totuși ceilalți, îi explicasem eu, se opresc la Genova de bunăvoie, vin anume în orașul ăsta. Eu am o meserie, dar la Genova nimeni n-are nevoie de ea. Așa că trebuie să mă duc într-un loc unde meseria mea să-mi aducă ceva ciștig. Dar un loc care să fie departe, unde nici unul din satul meu să nu fi fost vreodată ».

Teresa știa că eram copil din flori și mă întreba mereu de ce nu voiam să fac cercetări, cum de nu eram curios s-o cunosc măcar pe mama.

— Da' ce să mai vorbim, îmi spunea ea. Așa ești tu plămădit ! Ești copil de țigani, ai părul creț...

Emilia, care-mi pusese numele de Țipar, spunea că trebuie să fi fost copilul unui saltimbanc și al unei capre de pe virful Langa. Eu însă spuneam rîzînd că eram ferior de popă. Și Nuto, încă de pe atunci, mă întrebase:

— De ce spui așa?

— Pentru că e un leneș, spusese Emilia.

Atunci Nuto se răstise la ea că nimeni nu se naște leneș, nici rău, nici pungaș; oamenii se nasc cu toții la fel, și numai din pricina altora, care se poartă rău cu tine, ajungi să fi un păcătos.

— Să-l luăm pe Ganola, i-o întorceam eu, e un smintit, s-a născut prost.

— Smintit nu înseamnă rău, răspundea Nuto, numai nătărăii care se țin după el și nu-i dau pace îl întărită.

Eu nu mă gîndeam la asemenea lucruri decît cînd țineam în brațe o femeie. După cîțiva ani — ajunseseam în America — mi-am dat seama că pentru mine lumea aceea era alcătuită numai din bastarzi. La Fresno, unde trăiam, au trecut prin patul meu multe femei, cu una am fost aproape căsătorit, dar niciodată n-am înțeles unde le era tata și mama, care era pămîntul lor de baștină. Trăiau singure, unele în fabricile de conserve, altele în vreun birou — Rosanne era o învățătoare venită cine știe de unde, dintr-un stat cu grîne, cu o scrisoare către un jurnal de cinema, și niciodată n-a vrut să-mi spună cum trăise pînă atunci pe coastă. Spunea numai

că fusese o viață grea — *a hell of a time*¹. Rămăsese cu vocea puțin răgușită, zbîrniindu-i parcă în cap. E drept că găseai acolo familii peste familii, mai ales pe deal, în casele noi, în fața proprietăților și a fabricilor de prelucrarea fructelor — în serile de vară se auzea zarvă și se simțea în aer miros de vie și de smochini, și pîlcuri de băieți și fete fugeau pe străduțe și-n josul bulevardelor — dar oamenii aceia erau armeni, mexicani, italieni, păreau întotdeauna că abia sosiseră, munceau pămîntul în același chip în care, la oraș, măturătorii curăță trotuarele, și dormeau, petreceau în oraș. De unde venea cineva, cine fusese taică-su ori bunică-su, nu se întimpla să-l întrebe nimeni. Iar fete de țară nu se pomeneau. Și nici măcar cele din susul văli nu știau ce-i aia o capră sau un mal. Se suiau în mașină, pe bicicletă, în tren, și se duceau la lucru ca fetele de la birouri. Totul se făcea pe echipe, în oraș, chiar cînd era vorba despre carele alegorice la sărbătoarea culesului de vii.

În lunile în care Rosanne a fost fata mea, am înțeles că era într-adevăr bastardă, că în picioarele pe care le întindea pe pat era toată puterea ei, că putea ea să-și aibă bătrîni în staulul acela cu griu sau cine știe unde, dar pentru ea numai un lucru conta: să mă facă să mă întorc cu ea pe coastă și să deschidem un local italian cu boltă de viță *a fancy place, you know*² — și aici să facă în așa fel încît s-o fotografieze cineva și să-i publice fotografia într-o revistă ilustrată — *only gimme a break, baby*³. Era gata să se lase fotografiată chiar și goală, chiar și cu picioarele larg deschise, numai să se facă cunoscută. Cum și-o fi băgat în cap că eu am s-o pot ajuta, nu știu; cînd o întrebam de ce se culca cu mine, ridea și răspundea că la urma urmei eram bărbat (*Put it the other way round, you come with me because I'm a girl*)⁴. Și nu era o timpită, știa ce vrea, numai că vrea lucruri imposibile. Nu punea în gură o picătură de lichior (*you looks, you know, are your only free advertising agent*)⁵ și chiar ea, cînd au scos legea prohibiției, a fost aceea care m-a sfătuit să fabric *prohibition-time gin*, lichiorul prohibiției, pentru cine mai avea poftă de așa ceva — și au fost destui. Era blondă, înaltă, își îngrija mereu tenul și-și ondula părul. Cine n-ar fi cunoscut-o ar fi spus, văzînd-o cum pășea, ieșind pe poarta școlii, că e o foarte silitoare studentă. Ce materie preda, nu știu: copiii ei o salutau aruncîndu-și băștile în sus și fluierînd. La început, cînd îi vorbeam, îmi ascundeam minile și vorbeam cu glas scăzut. M-a întrebât de ce nu mă fac american. Pentru că nu sînt, am bombănit eu — *because I'm o wop*⁶ — și ridea zicîndu-mi că dolarii și mintea sînt acelea care te fac american. *Which of them do you lock? care din astea două-ți lipsesc?*

M-am gîndit adesea ce drac de copil ar fi putut ieși din noi doi — din coapsele ei tari și netede, din pîntecul ei alb hrănit cu lapte și zeamă de portocale, și din mine, din sîngele meu gros. Veneam amîndoi de cine știe unde, și singurul fel de-a ști ce eram, ce aveam cu adevărat în sînge, era acesta. Ar fi fost frumos, gîndeam eu, dacă fiul meu ar fi semănat cu tata, ori cu bunicul, căci astfel aș fi putut să-mi dau seama cine sînt. Rosanne mi-ar fi făcut un copil, dacă acceptam să merg pe coastă. Dar eu m-am opus, n-am vrut — din asemenea mamă și din mine ar fi ieșit un alt bastard, un mic american. De pe atunci știam că aveam să mă întorc.

Cît am avut-o cu mine, Rosanne n-a hotărît nimic. În unele duminici din sezonul călduros mergea pe coastă cu automobilul și făceam baie. Ea se plimba pe plajă cu sandale și eșarfe colorate, bea răcoritoare la piscină, în pantalonași, se întindea pe șezlong ca și cum ar fi fost în patul meu. Eu rîdeam, nu prea știu de cine. Și totuși

¹ O viață de iad (engl.).

² Un loc de vis, știi (engl.).

³ Dar trebuie să mă ajuți, băiețar (engl.).

⁴ Ia-o și altfel, și tu te culci cu mine fiindcă sînt femeie.

⁵ Știi, mutra ței-e singurul agent de publicitate care nu te costă parale (engl.).

⁶ Fiindcă sînt « macaronar » (engl.).

Îmi plăcea femeia aceea, îmi plăcea ca mirosul aerului în unele dimineți, cum îmi plăcea să ating fructele proaspete de la tarabele italienilor de pe străzi.

Apoi, într-o seară, mi-a spus că se întorce la al său. Am rămas împietrit, pentru că niciodată n-aș fi crezut-o în stare de așa ceva. Tocmai mă pregăteam s-o întreb când avea să plece, dar ea, privindu-și genunchii — ședea lângă mine în mașină — mi-a spus că nu trebuia să spun nimic, că totul era hotărât, că pleca pentru totdeauna la ai săi. Am întrebat-o când pleca.

— Și miine, *Any time*¹.

Conducînd-o la pensiune i-am spus că puteam aranja cumva, să ne căsătorim. M-a lăsat să vorbesc, surîzînd pe jumătate, privindu-și genunchii și încreîndu-și fruntea.

— M-am gîndit la asta, mi-a spus ea, cu voce răgușită. Nu mai are rost. Am pierdut. *I've lost my battle*².

Dar nu s-a dus acasă, s-a întors tot pe coastă. Dar n-a apărut niciodată în revistele ilustrate. După cîteva luni mi-a trimis o ilustrată din Santa Monica cerîndu-mi bani. I-am trimis, dar nu mi-a răspuns. N-am mai aflat nimic despre ea.

XXII

Cutreierînd lumea am cunoscut femei de tot felul, și blonde și brune — le-am căutat, am cheltuit cu ele o groază de bani; acum, nu mai sînt tînăr, mă caută ele pe mine, dar nu de asta e vorba — și am înțeles că fetele lui sor Matteo nu erau, de altfel, cele mai frumoase — poate Santana, dar n-am văzut-o cînd era mare — aveau frumusețea daliei, a trandafirului spaniol, frumusețea acelor flori care cresc în grădini pe sub pomii fructiferi. Și am mai înțeles că nu erau cine știe ce, că, deși aveau pian și se lăudau cu romanele, cu ceaiul și cu umbreluțele lor de soare, nu știau să-și aranjeze viața, să fie adevărate doamne, să stăpînească un bărbat și o casă. Sînt multe țărânci în valea aceasta care știu mai bine să se impună și să poruncească. Irene și Silvia nu mai erau țărânci, dar nici doamne adevărate nu erau. Au ajuns prost, bietele de ele — au murit.

Am înțeles această slăbiciune a lor încă de pe vremea primelor culesuri de vie, am cam simțit eu pe atunci, chiar dacă nu înțelegeam prea bine. În tot timpul verii era de ajuns să ridici ochii din curte sau de pe cîmp și să privești terasa, ușa cu geamuri, olandele de pe casă, ca să-ți amintești că stăpînele erau ele, ele cu mama lor vitregă și cu mititica, și că sor Matteo însuși nu putea să intre în cameră fără să se șteargă pe picioare. Pe urmă se întimpla să le auzi strigîndu-te acolo, sus, se întimpla să-ți poruncească să pui calul pentru ele, să le vezi ieșind pe ușa cu geamuri și ducîndu-se să se plimbe cu umbreluța, așa de frumos îmbrăcate, încît nici măcar Emilia nu le putea găsi vreun cusur.

În unele dimineți cite una din ele cobora în curte, trecea printre sape, printre căruțe, printre vite, și se ducea în grădină să taie trandafiri. Și citeodată chiar și ele ieșeau la cîmp, pe poteci, cu ghetuțe în picioare, vorbeau cu Serafina, cu administratorul, se temeau de juncani, duceau pe braț cite un coșuleț și culegeau struguri timpurii. Într-o seară, după ce adunasem snopii de griu — seara de Sfîntul Ion, cînd focurile erau aprinse peste tot — veniseră și ele să ia aer, să le audă pe fete cîntînd. Și am auzit vorbindu-se atîta despre ele, după aceea, la bucătărie printre slugi, ori printre araci în vie, că citeau cărți, cîntau la pian, brodau perne,

¹ Oricînd (engl.).

² Am pierdut bătălia (engl.).

și că în biserică aveau scaun cu numele lor gravat pe o placă. Ei bine, la culesul acela în zilele când noi, ceilalți, pregăteam coșurile și zăcătorile pentru struguri și făceam ordine în beci, și când chiar sor Matteo alerga de la o vie la alta, în zilele acelea s-a auzit de la Emilia că toată casa era cu dosu-n sus, că Silvia trîntea ușile și Irene ședea la masă cu ochii roșii și nu mînca. Eu nu pricepeam ce puteau să aibă, că doar nu erau să se mînie din pricina culesului și-a voioșiei cu care culegeam noi — mai ales că totul era spre folosul lor, ca să le umple beciurile lor și buzunarele lui sor Matteo, care era tot de-ai lor. Dar Emilia ne-a lămurit într-o seară, cînd ședeam pe-o birnă. Era vorba despre Cuib.

Se întîmplase că bătrîna — contesa de la Genova — întoarsă la Cuib de cinci-sprezece zile cu nepoții și surorile de la băile de mare, trimisese la Canelli și la Gară invitații pentru o petrecere sub platani — și de Mora, de ele două, de doamna Elvira, uitase. Uitate ori se făcuse că uitase? Cele trei femei nu-i mai dădeau pace lui sor Matteo. Emilia spunea că acum cea mai potolită în casa aceea era Santina.

— Mă pătînesc ca pe Cristos ! spunea Emilia, parc-aș fi omorît pe cineva. Una strigă, alta țopăie, ailaltă trîntește ușa. N-au decît, facă ce vor : dar pe mine să mă lase în pace.

Apoi a venit culesul viilor și nu m-am gîndit la nimic. A fost de ajuns împlinirea aceea, ca să-mi deschidă ochii. Așadar chiar și Irene și Silvia erau suflete ca și noi pe care dacă le întăritai se înfrîiau, se supărau, sufereau și care doreau lucruri pe care nu le aveau. Nu toți domnii erau de același rang, cîte unul era mai important, mai bogat, încît nici nu le învita măcar pe stăpînele mele. Și atunci am început să mă întreb ce trebuia să fi fost încăperile și grădina Cuibului, acel străvechi palat, că Irene și Silvia mureau să se ducă acolo și nu puteau. Nu se știa decît ce povesteau Tommasino și alți servitori, pentru că toată partea aceea de deal era împrejmuită și un mal o despărțea de vilele noastre, loc unde nici măcar vînătorii nu puteau pătrunde. (Erau tăblițe pe care scria că nu e voie.) Și ridicînd capul pe șosea cînd erai sub Cuib vedeai o pădure de trestii curioase cîrora le zicea bambus. Tommasino spunea că era acolo un parc, că peste tot în jurul casei era așternut un soi de pietriș mult mai mărunt și mai alb decît cel pe care-l împărțea primăvara cantonierul pe șosea. Apoi pămînturile Cuibului o porneau să se întindă în sus, pe dealul din spate, vii și lanuri, lanuri și vii, și case, și pîlcuri de nuci, de cireși, de migdali, care ajungeau pînă la Sant' Antonio, ba chiar și mai departe, și de acolo coborau spre Canelli, unde erau răsadnițe pe stîlpi de ciment și cu flori pe margini.

Flori de la Cuib văzusem cu un an înainte, cînd Irene și doamna Elvira se duseseră împreună și se întorseseră cu brațele pline de flori, mai frumoase decît geamurile bisericii și de cît odăjdiiile preotului. Cu un an înainte se întîmpla să întîlnești trăsura bătrînei pe drumul spre Canelli ; Nuto o văzuse și spunea că Harapul, servitorul care mîna caii, semăna cu un jandarm, cu șapca lui lucitoare și cravată albă. La noi trăsura aceasta nu se opri niciodată, și trecuse numai o singură dată, în drum spre Gară. Bătrîna asculta la Canelli chiar și slujba. Iar bătrînii noștri spunea că pe vremuri, cînd bătrîna de acum nu intrase încă în casă, domnii de la Cuib nici nu se duceau măcar să asculte slujba, fiindcă se făcea slujbă la ei acasă ; aveau un preot care ținea slujbă zilnic, într-o cameră anume. Dar asta era pe vremea cînd bătrîna era o fetișcană oarecare și făcea dragoste la Genova cu fiul Contelui. Pe urmă ajunsese ea stăpînă peste toată averea, fiul Contelui murise, murise un ofițer chipeș cu care bătrîna se măritase în Franța, muriseră și copiii lor cine mai știe pe unde, și acum bătrîna, cu părul alb și cu o umbreluță galbenă, so ducea la Canelli cu trăsura și-i ținea cu masă și casă pe nepoți. Dar pe vremea fiului Contelui, și a ofițerului francez, la Canelli erau aprinse toate luminile noapte de noapte, se țineau mereu petreceri. Iar bătrîna, care era atunci tînără ca un trandafir, dădea mese, dădea baluri, invita

lume, ofițeri, deputați, toți în trăsură cu câte doi cai, cu feciori, și jucau cărți, mâncau înghețate, țineau nunți.

Irene și Silvia știau toate astea, și pentru ele, să fie frumos tratate de bătrână, primite, sărbătorite, era cum ar fi fost pentru mine să arunc de pe terasă o privire în camera cu pianul, sau să le știu la masă, în camera de deasupra noastră, s-o văd pe Emilia ploconindu-se pe lângă ele cu furculița și cu lingurița. Numai că ele, ca femeile, sufereau aici. Și de altfel se legănau toată ziua pe terasă sau în grădină — n-aveau o treabă, o trudă adevărată care să le ia timpul — nici măcar de Santina nu vedeau cu dragă inimă. Se înțelege deci că dorința de-a pleca de la Mora, de-a intra în parcul acela pe sub platani, de-a se întâlni cu nurorele și nepoții contesei, le înnebunea de-a dreptul. Era ca și pentru mine când vedeam focurile pe dealul Cassinasco sau când auzeam trenul fluierând, noaptea.

XXIII

Apoi venea sezonul când, printre copacii înșiruiți de-a lungul lui Belbo și pe plaiuri, răsunau împușcături încă din zori, și Cirino începea să spună că văzuse un iepure gonind peste câmp. Sint zilele cele mai frumoase ale anului. Culesul viei, cîrnitul, stropitul nici măcar nu sint munci; cald nu mai este, frig încă nu s-a făcut; pe cer vezi câte un nor subțire, se mănîncă iepure cu mămăligă și se merge după ciuperci.

Noi ne duceam după ciuperci pe-acolo, prinprejur; Irene și Silvia s-au înțeles cu prietenele lor din Canelli și cu tinerii s-o pornească cu brișca pînă la Agliano. Au pornit într-o dimineață cînd peste locuri încă mai plutea negura, le-am înhamat eu calul, trebuiau să se întâlnească cu ceilalți în piața din Canelli. Hățurile le-a luat băiatul doctorului de la Gară, acela care nimerea mereu musca la tir și care juca cărți de seara pînă dimineața. În ziua aceea s-a pornit o furtună grozavă, cu fulgere și trăsnete ca-n august. Cirino și Serafina spuneau că era mai bine că bătea piatra acum pe ciuperci și pe cei ce le căutau, decît dacă ar fi bătut, cu cincisprezece zile mai înainte, peste recoltă. Ploua cu găleata și n-a încetat nici noaptea. Sor Matteo a venit să ne trezească cu felinarul și cu gluga pe ochi și ne-a spus să fim atenți dacă auzeam cumva brișca întorcîndu-se; era neliniștit. Ferestrele de sus erau luminate; Emilia alerga mereu încoace și încolo să facă cafea; cea mică țipa că n-o luaseră și pe ea la ciuperci.

Brișca s-a întors a doua zi; băiatul doctorului învîrtea biciul strigînd: « Trăiască ploaia de la Agliano ». Și a sărit jos fără să atingă scărița. Apoi le-a ajutat pe cele două fete să coboare; stăteau amîndouă zgribulite cu o batistă pe cap și cu coșulețul gol pe genunchi. S-au dus sus și i-am auzit cum vorbeau, cum se încălzeau și cum rideau.

După călătoria aceea la Agliano băiatul doctorului se abătea adesea din drum pe sub terasă, le saluta pe fete, se oprea și vorbeau. După asta în după-amiezele de iarnă îl poșteau înăuntru și el, care umbla cu niște cisme de vinătoare, se lovea cu bastonașul peste cisme, se uita în jur, rupea câte-o floare sau câte-o rămurea din grădină — mai ales câte-o frunză roșie de viță tînără — și suia sprinten scara de dincolo de geamuri. Sus în cămin ardea un foc zdravăn și se auzea răsunînd pianul, risete, pînă seara. Uneori Arturo — căci așa îl chema — rămînea la masă. Emilia spunea că îl dădeau ceai cu biscuții și-l servea Silvia, deși el făcea ochi dulci Irenel. Irene, blondă și bună cum era ea, se așeza să cînte la pian ca să nu-i vorbească, Silvia ședea culcată pe sofa, cu fața-n jos, și înșira nerozii cu băiatul. Apoi se deschidea ușa, doamna Elvira o lăsa pe Santina să năvălească înăuntru, Arturo se ridica în picioare, saluta plictisit, și doamna spunea:

— Mai avem o domnișoară tare dornică să fie prezentată.

Apoi sosea sor Matteo care nu-l prea putea înghiți pe băiat, dar doamna Elvira îl domolea și găsea că pentru Irene era foarte bun chiar și Arturo. Singura care nu-l voia era Irene, pentru că zicea că era un om prefăcut, care nu asculta muzica cituși de puțin, care nu știa cum să șadă la masă și se juca cu Santina numai pentru a fi pe placul mamei. Silvia în schimb îl apăra, se făcea roșie la față și ridica glasul; la un moment dat Irene, rece, se stăpînea și spunea:

— Ți-l las bucuraoasă. De ce nu-l iei tu?

— Aruncați-l pe scări afară, spunea sor Matteo. Un om care joacă toată ziua cărți și n-are o bucată de pământ nu-i om.

Spre sfîrșitul iernii Arturo a început să vină împreună cu un impiegat de la gară, un prieten de-al lui, lung de nu se mai isprăvea, care a pus și el ochii tot pe Irene, și care nu vorbea în dialect, ci în italiană și se pricepea la muzică. Deșiratul acesta a început să cînte la patru mîini cu Irene, și văzîndu-i ce pereche potrivită erau, Arturo și Silvia se luau în brațe să danseze și rideau împreună așa încît acum, cînd venea Santina, lunganul era cel obligat s-o arunce în sus și s-o prindă din aer.

— De n-ar fi toscan, spunea sor Matteo, aș zice că e un nătărău. Mutra o are. Pe vremuri era cu noi, la Tripoli, un toscan...

Eu știam cum era camera, știam cele două buchete de flori și de frunze roșii de pe pian, perdelele brodate de Irene, și lampa de marmură străvezie atîrnată pe lîncșoare, care răspîndea o lumină ca luna ogîndită în apă. În unele seri toți patru se înfioleau și ieșau pe terasă în ninscare. Afară cei doi bărbați își fumau țigara și atunci, stînd sub mlădițele de viță uscată, auzeam cum vorbesc.

Venea și Nuto să asculte ce spun. Frumusețea era să auzi cum făcea Arturo pe grozavul și cum povestea cîți înși aruncase el din tren la Castiglione, cu o zi înainte, sau atunci, la Acqui, cînd își jucase ultimul ban și hotărîse să nu se mai întorcă acasă dacă pierde, dar cîștigase și plătitise o masă. Toscanul spunea:

— Îți aduci aminte, cînd ai tras pumnul acela... Atunci Arturo povestea despre pumn.

Fetele suspinau sprijinite de balustradă. Toscanul venea lîngă Irene și povestea de la ei de-acasă, de cînd se ducea să cînte la orgă, la biserică. La un moment dat cele două țigări ne cădeau la picioare, în zăpadă, și atunci de sus se auzeau șoaapte, mișcare, cite un suspin mai tare. Ridicînd ochii nu vedeam decît viță uscată și o puzderie de stele înghețate pe cer. Nuto spunea printre dinți:

— Haimanale!...

Mă gîndeam adesea la toate astea și-o descoseam și pe Emilia, dar nu puteam pricepe cum de se puteau înțelege între ei. Sor Matteo bombănea numai din pricina Irenei și a băiatului doctorului, și zicea că într-o zi tot o să-i spună el vreo două. Doamna făcea pe supărata. Irene ridica din umeri și spunea că ea nu l-ar fi vrut pe bătăranul acela de Arturo nici ca servitor, dar că n-avea ce să-i facă dacă venea s-o vadă. Atunci Silvia răspundea că prostul era toscanul. Doamna Elvira se supăra și pentru asta.

Ca Irene să vorbească cu toscanul nu era cu puțință, pentru că Arturo era cu ochii în patru și el hotăra ce trebuia să facă prietenul său. Prin urmare Arturo le făcea ochi dulci la amîndouă, și trăgînd nădejde să pună mîna pe una se distra și cu cealaltă. Nu-i mai rămînea decît să vină vremea călduroasă și s-o pornească pe cîmp. S-ar fi văzut numaidecît cum stau lucrurile.

Dar între timp s-a întîmplat că sor Matteo l-a luat la rost pe Arturo — povestea s-a aflat de la Lanzone, care trecea din întîmplare pe sub șopron — și i-a spus că femeile sînt femei iar bărbații, bărbați. Nu? Arturo, care tocmai desfăcuse atunci

un buchețel de flori, s-a lovit cu cravașa peste cismă și, mirosind florile, s-a ultat strîmb la stăpînul nostru.

— Și cu atît mai mult, a continuat sor Matteo, cînd sînt bine cunoscute, femeile văd cine e de ele. Iar pe tine, i-a spus, nu te vor. Pricepi?

Atunci Arturo a mormăit că așa și pe dincolo, că fusese plăcerea fetelor să-l invite pe-acolo, ce Dumnezeu, că un bărbat, se înțelege . . .

— Tu nu ești bărbat, spusese atunci sor Matteo, ești o spîrcăciune !

Părea că astfel s-a terminat povestea lui Arturo și odată cu el și a toscanului. Dar mama vitregă n-a avut vreme să stea îmbufnată pentru că au apărut alții, atîția alții, mult mai periculoși. Cei doi ofițeri, bunăoară, aceia din ziua cînd rămăsese eu singur la Mora. A fost o lună — zburau licurici, era lunie — cînd în fiecare seară îl vedeai apărînd de la Canelli. Dar trebuie să fi avut o altă femeie pe șosea, pentru că niciodată nu se întîmpla să vină din partea aceea — tăiau peste Belbo, peste podeț, și treceau peste locuri, peste mături, peste fînețe. Eu aveam pe vremea aceea șaisprezece ani și lucrurile astea începeam să le înțeleg. Cirino nu-i putea înghiți că-l călcău lucerna, și fiindcă-și amintea ce cîini fuseseră pe timpul războiului niște ofițeri ca ei. De Nuto nici nu mai vorbesc. Într-o seară le-au făcut-o. I-au pîndit cînd treceau prin iarbă și le-au întîlnit în drum o sîrmă care nu se vedea. Ofițerii au venit sărînd peste un șanț, foarte bucuroși că se duc la domnișoare, și au căzut în nas, gata-gata să-și rupă gîturile. Frumusețea ar fi fost să-i trîntească în bălegar, dar din seara aceea n-au mai trecut niciodată prin fîneță.

Cînd s-a încălzit vremea, pe Silvia, mai ales, n-o mai putea ține nimeni. Acum luaseră obiceiul, în serile de vară, să iasă pe poartă și să-i întovărășească pe băieții lor în sus și-n jos pe șosea, și cînd treceau iar pe sub tei noi, trăgeam cu urechea să prindem vreo vorbă. Plecau împreună, se întorceau perechi. Silvia o pornea țînînd-o pe Irene de braț, rîdea, glumea, se hîrjonea cu amîndoi băieții. Cînd treceau iar, prin parfumul teilor, Silvia era împreună cu băiatul ei, umblau șușotînd și rîzînd; cealaltă pereche venea mai încet, la distanță unul de altul, și uneori strigau, vorbeau cu voce tare cu cei din față. Îmi amintesc bine de serile acelea și de noi care ședeam pe birnă, în parfumul amețitor al teilor.

XXIV

Mica Santa avea pe atunci trei sau patru ani și făcea să stai s-o privești. Se făcea blondă ca și Irene, cu ochi negri ca ai Silviei, dar cînd odată cu mărul își mușca degetele și de necaz rupea florile, sau voia cu orice preț s-o punem pe cal, călare, și ne lovea cu picioarele, noi ziceam că se vede că-i curge prin vine sîngele maică-si. Sor Matteo și cele două fiice ale lui erau mult mai liniștite și nu erau atît de tirane. Mai ales Irene, era tare liniștită, înaltă, îmbrăcată în alb, și nu se certa niciodată, cu nimeni. N-avea nevoie să se certe, pentru că și pe Emilia o ruga, ori de cite ori îi cerea cite ceva, cum ne ruga și pe noi, de altfel, privindu-ne în timp ce ne vorbea, privindu-ne drept în ochi. Și Silvia ne arunca priviri dintr-astea, dar privirile ei erau mai iuți, mai răutăcioase. În ultimul an cînd am stat la Mora primeam cite cincizeci de lire și la serbări îmi puneam cravată la gît, dar vedeam bine că era prea tirziu și că nu mai puteam face nimic.

Dar nici măcar în anii aceia din urmă n-aș fi îndrăznit să mă gîndesc la Irene. Iar Nuto nu se gîndea la ea pentru că atunci cînta cu clarinetul peste tot și avea o fată la Canelli. Despre Irene se spunea că ar fi vorbit cu unul din Canelli, se ducea mereu la Canelli, cumpăra tot felul de lucruri din prăvălii, dăruia Emiliei rochiile vechi. Dar și Culbul își deschisese iarăși porțile, s-a dat o masă acolo la care s-au dus și doamna cu fetele, și-n ziua aceea a venit croitoreasa din Canelli să le aran-

jeze rochiile. Eu le-am dus cu brișca pînă la cotitura urcușului și le-am auzit vorbind despre palatele de la Genova. Mi-au spus să mă întorc să le iau la miezul nopții, să intru în curtea Cuibului — pe întuneric invitații n-aveau cum să vadă că pernele din brișca ncastră erau jupuite. Mi-au spus chiar să-mi potrivesc cravata să nu fac impresie proastă. Dar cînd am intrat la miezul nopții printre celelalte trăsuri din curtea aceea — văzută de jos vila era uriașă și prin dreptul ferestrelor larg deschise treceau umbrele invitaților — nimeni n-a dat vreun semn de viață, și m-au lăsat o vreme să aștept printre platani. Cînd m-am săturat de ascultat greierii — și acolo sus erau greieri — m-am dat jos din brișcă și am intrat pe ușă. În prima încăpere am dat peste o față cu șorțuleț alb, care m-a privit și s-a dus. Cînd a trecut din nou, i-am spus că am sosit. Ea m-a întrebat ce doream. Atunci i-am spus că brișca de la Mora așteaptă afară.

S-a deschis o ușă și am auzit mai multe risete. Pe toate ușile din încăperea aceea erau pictate flori, iar pe jos desene făcute din pietre lucioase. Fata s-a întors și mi-a spus să mă duc, pentru că doamnele vor fi conduse de cineva.

Cînd am ajuns afară m-am căit că nu privisem mai cu luare aminte încăperea aceea care era mai frumoasă decît o biserică. Am dus calul de căpăstru pe pietrișul care scîrția, pe sub platani pe care-i priveam cum urcau spre cer — văzuți de jos nu mai erau o pădure, ci creștea fiecare pe seama lui — iar la poartă am aprins o țigară și am coborît drumul încet, printre bambușii amestecați cu salcîmi și trunchiuri răsucite, gîndindu-mă că așa e pămîntul nostru, poartă în spinare orice soi de plantă.

Irene chiar că trebuie să fi avut vreun bărbat la vilă, pentru că uneori o auzeam pe Silvia cum rîdea de ea și-i spunea « dcamna contesă », iar Emilia a și aflat numai-decît că bărbatul acela era un fel de suflet cu chirie, unul dintre mulții nepoți pe care bătrîna-i ținea dinadîns în mizerie ca să nu-i pape averea. Acest nepot, acest sărîntoc, acest conțîșor, n-a catadixit niciodată să vină la Mora; trimitea uneori un băiețaș desculț, pe băiatul Bertei, să-i aducă biletele Irenei, în care spunea c-o aștepta la piatra de hotar ca să se plimbe. Irene se ducea.

Eu, dintre vrejurile de fasole, unde stropeam sau legam aracii, le auzeam pe Irene și pe Silvia cum vorbeau, așezate sub magnolie.

Irene spunea:

— Ce vrei? Contesa ține foarte mult la asta... Un băiat ca el nu poate pentru nimic în lume să se ducă la serbarea de la Gară... Ar da peste slugile lui acolo, la dans...

— Și ce-i rău în asta? Îi întîlnește în casă toată ziua.

— Nu-i dă voie nici măcar să se ducă la vinătoare. E destul că taică-su a murit într-un mod atît de tragic...

— Totuși ca să se întîlnească cu tine ar putea veni. De ce nu vine? a întrebat Silvia pe neașteptate.

— Nici al tău nu vine aici să te întîlnească. De ce nu vine?... Fii atentă, Silvia. Ești sigură că-ți spune adevărul?

— Nimeni nu spune adevărul. Dacă te aștepți să auzi adevărul ești nebună! E vai de tine dacă-l vorbește despre așa ceva...

— Tu ești cea care-l vezi, spune Irene, tu ești cea care te încrezi... Aș vrea măcar să nu fie grosolan ca și celălalt...

Silvia rîdea înfundat. Eu nu puteam sta mereu încremenit pe după aracii de fasole, și-ar fi dat seama că ascult. Mai dădeam cîteodată cu sapa și întindeam urechea.

O dată Irene a spus:

— O fi auzit, nu crezi?

— Vezi de treabă, e un copil, spunea Silvia.

Dar câteodată Silvia plîngea ; se răsuca pe șezlong și plîngea. Cirino bătea un fier în șopron și nu mă lăsa să aud. Irene sta lîngă ea, o mîngia pe părul în care Silvia își înfigea unghilele.

— Nu, nu — plîngea Silvia, — vreau să plec de aici, să scap. Nu cred, nu cred, nu cred . . .

Blestematul ăla de fier al lui Cirino nu mă lăsa să ascult.

— Hai sus, spunea Irene, mîngîind-o, hai sus pe terasă, să nu te audă cineva . . .

— Nu-mi pasă ! strigă Silvia. Nu-mi pasă de nimic ! . . .

Silvia se încurcase cu unul din Crevalcuore care avea pămînturi la Calosso, un proprietar de gater care umbla cu motocicletă, o suia pe Silvia la spate și-o porneau să bată șoselele. Seara auzeam pîrîitul motocicletei, se oprea, pornea din nou, și după puțină vreme Silvia apărea la poartă cu părul în ochi. Sor Matteo nu știa nimic.

Emilia spunea că bărbatul acesta nu era primul, că băiatul doctorului o și avusese, la el acasă, în biroul lui taică-su. A fost un lucru care nu s-a știut niciodată prea bine ; dacă acel Arturo făcuse într-adevăr dragoste cu ea, de ce se despărțiseră tocmai vara cînd timpul se îndreptase și le era mai ușor să se întîlnească ? În schimb apăruse motociclistul, și acumă toți știau că Silvia era ca nebună, se culca cu el între trestii și pe maluri, lumea-i întîlnea la Como, la Santa Libera, în pădurea Bravo. Uneori se duceau chiar și la Nizza, la hotel.

Cînd te ulti la ea și se părea neschimbată, cu ochii ei întunecați, focoși. Nu știi dacă spera să se mărite. Dar acel Matteo din Crevalcuore era un scandalagiu, un pădurar care stricase multe case și nu se luase nimeni de el. « Uite, gîndeam eu, dacă Silvia face un copil, o să fie un bastard ca și mine. Așa m-am născut și eu ».

Suferea din pricina asta și Irene. Cu siguranță că ea încercase s-o ajute pe Silvia și cunoștea totul mai bine decît noi. Pe Irene nu era cu puțință să și-o închipui pe motocicleta aceea sau pe un mal, între trestii cu vreunul. Mai degrabă Santina, cînd o să crească, ziceau toți, o să facă la fel. Mama vitregă nu zicea nimic, voia numai ca amîndouă fetele să fie acasă la ora potrivită.

XXV

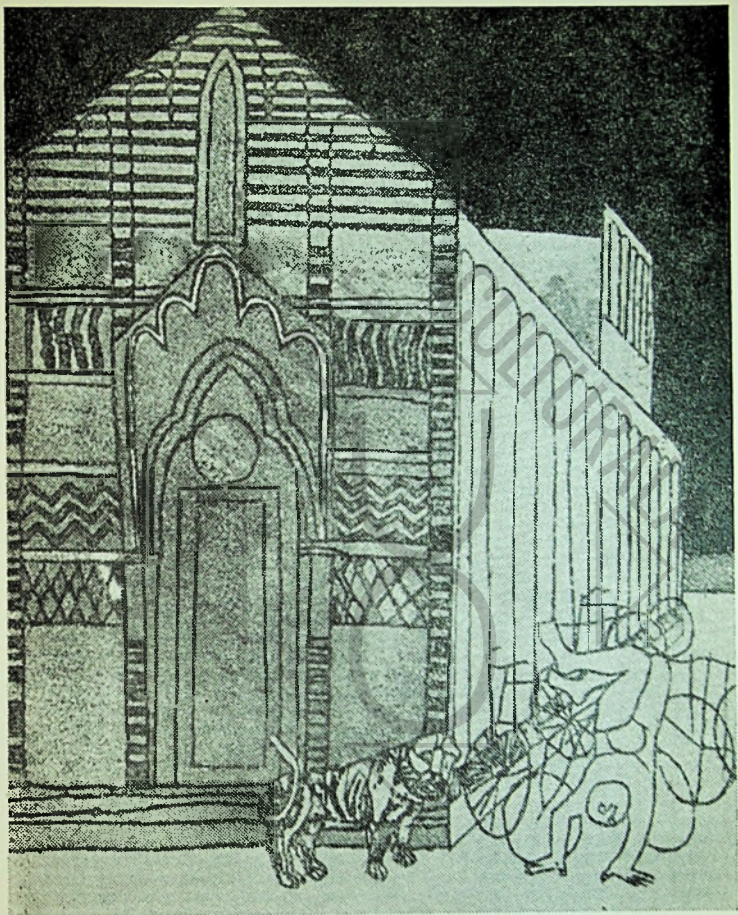
Pe Irene n-am văzut-o niciodată disperată ca pe soră-sa, dar dacă treceau două zile și n-o chemau la Cuib, ședea nervoasă pe după grilajul grădinii, sau lua o carte ori broderia la care lucra, și se ducea să se așeze în vie, împreună cu Santina, și de acolo privea drumul. Cînd o pornea cu umbreluța spre Canelli era fericită. Ce-și vorbeau ea și acel Cesarino, acel suflet cu chirie, nu știi ; o dată cînd trecusem spre Canelli, pedalînd să-mi iasă sufletul, și-i zărisem printre salcîmi, mi se păruse că Irene, în picioare, ar fi citit o carte, și Cesarino așezat pe un dîmb în fața ei o privea.

La Mora într-o zi își făcuse apariția, din nou, acel Arturo cu cizmele, se opri sub terasă, vorbi cu Silvia care cerceta drumul cu ochii, dar Silvia nu-l poftise să urce, îi spusese doar că ziua fusese apăsătoare și că pantofii aceia cu tocul jos — și a ridicat un picior — acum se găseau la Canelli.

Arturo întrebasesc, făcînd cu ochiul, dacă se mai auzeau dansurile prin casă, dacă Irene tot mai cînta la pian.

— Întreb-o pe ea, i-a răspuns Silvia și a privit peste pin, în depărtare.

Irene nu mai cînta la pian aproape de loc. Se pare că la Cuib n-ar fi fost plane, că bătrîna n-avea chef să vadă o fată scrîntindu-și minile pe clapele unui pian. Cînd Irene se ducea în vizită la bătrînă, își lua geanta cu broderia înăuntru, o geantă umflată, brodată cu flori de lînă verde, și în geantă aducea acasă cărți de la Cuib pe care

bătrîna i le da să le citească. Erau cărți vechi, legate în piele. Ea ducea bătrînei în schimb jurnalul de mode — îl cumpăra numai pentru asta de la Canelli în fiecare săptămînă.

Serafina și Emilia spuneau că Irene dorea să aranjeze lucrurile în așa fel încît să ajungă contesă și că o dată sor Matteo spusese:

— Aveți grîlă, fetelor, acolo sînt niște bătrîni care nu mor niciodată.

Era greu să-ți dai seama cîte neamuri va fi avut contesa la Genova — se spunea că avea pînă și un episcop. Auzisem spunîndu-se că pe atunci bătrîna nu mai ținea servitori sau slujnice în casă, îi ajungeau nepoatele și nepoții. Dacă era așa, nu pricepeam ce mai spera Irene: de bine ce-l mergea, acel Cesarino trebuia să împartă cu toți. Sau Irene s-ar fi mulțumit să facă pe servitoarea la Cuib. Dar cînd priveam în jur la avutul nostru — grajdul, finăriile, ogoarele, vile — mă gîndeam că poate Irene o fi fost mai bogată decît el și că Cesarino vorbea cu ea tocmai ca să pună mîna pe zestrea ei. Gîndul acesta, măcar că mă scotea din sărite, îmi plăcea mai mult — mi se părea cu neputință ca Irene să fi fost atît de roasă de ambiție, ca să se dea așa de ușor.

Dar atunci, îmi spuneam eu, se vede treaba că e chiar îndrăgostită, că Cesarino îi place, că e bărbatul pe care l-ar dori drept soț cu orice preț. Și aș fi vrut să-i pot vorbi, să-l pot spune să fie atentă, să nu-și irosească zilele cu jumătatea aia de om, cu un prostălău care nici măcar nu ieșea din Cuib, și care sta jos în timp ce ea-i citea dintr-o carte. Cel puțin Silvia nu-și irosea ziua așa, de pomană, și se ducea cu cîte unul care merita osteneala. Dacă eu n-aș fi fost altceva decît un băietan și n-aș fi avut numai optsprezece ani, sînt sigur că Silvia ar fi venit și cu mine.

Dar Irene tot mai suferea. Acel contișor trebuie să fi fost mai rău decît o fată prost crescută. Făcea mofături, aștepta să fie servit la nas, se slujea mișelește de numele bătrînei, și la tot ce-i spunea și-l cerea Irene, răspundea nu, că trebuia să asculte, să nu facă vreun pas greșit, să țină seamă cine e el, să ia aminte la sănătatea lui, la gusturile lui. Acum, în puținele dăți cînd nu alerga pe șosea, ori nu se încuia în odale, Silvia era cea care asculta suspinele Irenei. La masă — spunea Emilia — Irene ținea ochii în jos iar Silvia îi așlntea în fața tatălui ei, ca și cum ar fi avut febră. Numai doamna Elvira vorbea într-una, tăios, ștergea bărbia Santinei și amintea cu răutate de ocazia pierdută cu băiatul doctorului, de toscanul acela, de ofițeri, de ceilalți, de anumite fete din Canelli, mai tinere, care se și măritaseră și acum se pregăteau de botez. Sîr Matteo mormăia, nu știa niciodată nimic.

În vremea aceasta povestea Silviei mergea mai departe. Cînd nu era disperată, mîniosă, și se oprea în curte, în vie, era o plăcere s-o privești, s-o auzi vorbind. În unele zile cerea să i se pună calul la brișcă și pleca singură, se ducea la Canelli, mîna calul singură, ca un bărbat. O dată l-a întrebat pe Nuto dacă s-ar fi dus să cînte la Buon Consiglio unde se ținea cursa de cai — și vrea cu orice preț să cumpere o șă din Canelli, să învețe să încalece și să călărească împreună cu ceilalți. A trebuit ca Lanzzone, administratorul, să-i explice că un cal care trage la brișcă are năravuri și nu poate lua parte la cursă. Apoi s-a aflat că Silvia vrea să se ducă la Buon Consiglio ca să-l întâlnească pe Matteo și să-i arate că și ea știa să se țină pe cal.

Pînă la urmă fata asta, ziceam între noi, o să se îmbrace bărbătește, o să cutreiere bilciurile și-o să umble pe sîrmă.

Chiar în anul acela apăruse la Canelli o instalație unde se făcea întrecere de motociclete care dădeau ocol cu un zgomot mai al dracului decît al batozel, și la bilete era o femeie uscată și roșcată, cam de vreo patruzeci de ani, care avea degetele pline de inele și trăgea din țigară. Ia să vedeți, ziceam noi, că Matteo din Crevalcuore, cînd s-o sătura, o s-o pună pe Silvia să facă un circ ca ăsta. Și se

mai spunea la Canelli că ajungea, după ce-ai plătit biletul, să viri mina într-un anumit fel pe sub scaun și roșcata îți spunea numaidecât ora la care puteai să vii, să te bagi în căruța aceea mare a lor, cu perdeluțe, și să faci dragoste cu ea pe paie. Dar Silvia nu ajunsese chiar în halul ăsta. Deși parcă-și pierduse mințile, mințile astea și le pierduse numai din dragoste pentru Matteo, și așa frumcasă și proaspătă cum era ea, mulți ar fi luat-o de nevastă chiar și acum.

Se purtau de parcă erau nebuni. Acum ea și cu Matteo se întâlneau într-o covercă de vie, o covercă dărîmată aproape de tot pe creasta unui mal unde motocicleta nu putea sui, dar ei urcau cu piciorul, și-și luau cu ei o pătură și niște perne. Nici la Mora, nici la Crevalcuore acel Matteo nu se arăta cu Silvia — și asta, nu ca să nu întineze numele fetei, firește, ci ca să nu fie prins la înghesuială și silit să bage capul în jug. Știa că n-avea să rămînă cu Silvia și așa scăpa, cu fața curată.

Eu încercam să citesc pe fața Silviei semnele a ceea ce făcea cu Matteo. În luna aceea a lui septembrie, cînd ne-am apucat să culegem strugurii, au venit, ca și în anii dinainte, atît ea cît și Irene, în via cu albișoară, și eu o priveam pe Silvia aplecată sub viță, îi priveam mîinile care umblau după ciorchini, îi priveam arcuirea șoldurilor, talia, părul care-i venea în ochi, iar cînd cobora poteca o priveam cum pășește, cum zvicnește, cum își ține capul — o cunoșteam de minune, din cap pînă în picioare, și cu toate astea n-am putut o clipă gîndi: «Uite-o, s-a schîmbat, se vede că e cu Matteo». Era aceeași — era Silvia.

Acel cules de vii a fost pentru Mora ultima bucurie a anului. De ziua Sfinților¹ Irene a căzut la pat, a venit doctorul de la Canelli, a venit cel de la Gară — Irene avea tifos și trăgea să moară. Au trimis-o pe Santina cu Silvia la Alba, la niște rude, ca să nu ia și ele boala. Silvia nu voia, dar pînă la urmă s-a împăcat cu gîndul. Acum cele care trebuiau să alerge de colo-colo erau mama vitregă și Emilia. În camerele de sus era totdeauna o sobă care ardea, ea aiura, îi făceau injecții, îi cădea părul. Noi ne duceam și veneam de la Canelli pentru doctorii. Pînă cînd, într-o zi, a intrat o călugăriță în curte; Cirino a spus:

— N-o să apuce Crăciunul.

A doua zi a venit preotul.

XXVI

Din toate cîte au fost, din Mora, din viața pe care o duceam atunci noi, ceilalți, oare ce rămîne? Atîția ani îmi fusese de ajuns o adiere de tei, seara, și mă simțeam un altul, mă simțeam cu adevărat eu, fără să știu măcar de ce. Un lucru la care mă gîndesc mereu e că la atîta lume, care trebuie să trăiască în valea asta și în lumea largă, se întîmplă abia acum ceea ce cu noi se întîmpla atunci, și nu știu lucrul acesta, nu se gîndesc la el. Desigur, este pe undeva tot așa, o casă, niște fete, bătrîni, o fetiță — chiar și un Nuto, un Canelli, o gară, este unul ca și mine care vrea să plece și să se îmbogățească, iar vara camenii treieră griul, culeg viile, iarna o pornesc la vînătoare, este o terasă — totul petrecîndu-se ca și la noi. Căci nu se poate să nu fie așa. Copiii, femeile, lumea nu s-au schimbat cîtuși de puțin. Nu mai umblă cu umbreluța, duminica se duc la cinema în loc să se ducă la serbare, griul și-l dau la angroșiști, fetele fumează — dar cu toate astea viața e neschîmbată, și nu știu că într-o zi au să se uite în jur și au să vadă că și pentru ei totul a trecut. Primul lucru pe care l-am spus, debarcînd la Genova, printre casele dărîmate de război, a fost că fiecare casă, fiecare curte, fiecare terasă, a însemnat ceva pentru cîte cineva și, chiar mai mult decît de pagube și de morți, oamenii sînt mîhnîți la gîndul

¹ Santi sau Ognissanti, sărbătoare catolică, 1 noiembrie.

atîtor ani pe care i-au trăit, la atîtea amintiri care au dispărut așa, într-o noapte, fără să lase nici o urmă. Ori nu? Poate că e mai bine așa, poate că e mai bine ca totul să piară ca un foc de ierburi uscate și lumea s-o ia de la început. În America așa se făcea: cînd țî-era lehamite de un lucru, de o muncă, de un loc, îl lăsa și pleca. Acolo chiar sate întregi, cu cîrciumă, primărie și prăvălii sînt pustii acum ca niște cimitire.

Nuto nu vorbea cu plăcere despre Mora, dar m-a întrebat în mai multe rînduri dacă nu mai văzusem pe vreunul. Se gîndea la băieții aceia de prin împrejurimi, la tovarășii de popce, de minge, de cîrciumă, la fetele cu care dansam. Despre toți știa unde se aflau, ce făcuseră; acum, cînd eram în casa lor de pe Salto și trecea cîte cineva pe-acolo, pe șosea, Nuto îl întreba, fixîndu-l cu ochii lui de piscică:

— Dar pe dumnealul de aici îl mai cunoști? Se bucura de mirarea care se citea pe fața celui alt și ne turna în pahare la amîndoi. Stam de vorbă. Cîte unul îmi spunea «dumneata».

— Sînt Țiparul, îl intrerupeam eu, să lăsăm politețurile. Cum au murit frate-tu, taică-tu și bunică-ta? Căteaua aia mai trăiește?

Nu se schimbaseră cine știe ce; eu mă schimbasem. Își aminteau de lucruri pe care le făcusem și le spuseseam, de glume, de pîruiell, de povești pe care le uitasem.

— Și Bianchetta, m-a întrebat unul, îți mai amintești de Bianchetta?

— Sigur că-mi amintesc.

— S-a măritat la Robîni, mi-au spus, o duce bine.

Aproape în fiecare seară Nuto venea să mă ia la «Îngerul», mă scotea din grupul unde erau doctorul, secretarul, șeful de post și topografil și mă stîrnea la vorbă. Umblam ca doi frați pe drumul satului împrejmuit cu copaci, se auzeau greieri, susurul riului — pe vremea noastră n-am fi venit niciodată în sat la ora aceea; făceam cu totul altceva.

Într-o seară, la lumina lunii, pe sub dealurile negre, Nuto m-a întrebat cum făcusem de mă îmbarcasem să plec în America și dacă aș mai face iar lucrul acesta de aș mai avea douăzeci de ani și mi s-ar ivi iar prilejul. I-am răspuns că nu era vorba atît de America cît de necazul de-a nu fi și eu cineva, ambiția, mai mult decît de-a pleca, de-a mă întoarce într-o bună zi după ce m-ar fi crezut cu toții mort de foame. În sat n-aș fi fost niciodată decît o slugă, decît un bătrîn Cirino (și el murise de cîtva timp, își rupsese șira spinării căzînd de sus, dintr-o finărie, și pătîmise după asta mai mult de un an) așa că merita atunci să încerc, să-mi dau toată silința ca, după ce trecusem Bormida, să trec și marea.

— Dar nu-i ușor să te îmbarci, spune Nuto. Ai avut curaj.

— Nu-i vorba de curaj, răspund eu, am fugit. Așa că făcea să-l povestesc totul.

— Îți mai amintești de discuțiile pe care le purtam cu tatăl tău în atelier? El spunea încă de atunci că proștii vor rămîne pe vecie proști, pentru că puterea este în mîna celor care au interes ca oamenii să nu priceapă cum stau lucrurile, în mîinile guvernului, ale fasciștilor, ale capitaliștilor... Aici la Mora, nu era nimic, dar cînd am făcut armata și am colindat mahalalele și șantierelor din Genova, am înțeles ce sînt patronii, capitaliștii, militarii... Atunci erau fasciștii și lucrurile astea nu se puteau spune... Dar mai erau și ceilalți...

Nu-l povestisem niciodată despre vremea aceea ca să nu-l dau drumul discursului obișnuit, care era atîta de fără rost, și despre care, acum, după douăzeci de ani și atîtea cîte se petrecuseră, nici eu nu mai știam ce să cred. La Genova însă, în iarna aceea crezusem în toate astea, și cîte nopți nu le petrecusem în sera vilei stînd de vorbă cu Guido, cu Remo, cu Cerreti și cu toți ceilalți. Apoi pe Teresa o apucase frica, nu mai voise să ne lase să intrăm în seră și atunci îi spuseseam că ea n-are decît să rămînă o servitoare, o exploatată, căci merita, noi

doream să ținem piept și să rezistăm. Așa continuasem să lucrăm în cazarmă, prin taverne și, odată liberați, pe la șantierele unde găseam de lucru și prin școlile tehnice serale. Acum Teresa mă asculta cu răbdare și zicea că făceam bine că învăț, că vreau să merg mai departe, și-mi da să mănânc în bucătărie. Despre discuțiile noastre nu mai pomenea. Dar într-o noapte Cerreti a venit să-mi dea de știre că Guido și Remo fuseseră arestați și că-i căutau pe ceilalți. Atunci Teresa, fără să-mi spună un cuvânt de dojană, a vorbit ea cu cineva — un cumnat de-al ei sau un fost stăpîn, nu știu — și în două zile mi-a găsit ceva de robotit pe un vapor care pleca în America. Așa a fost, îi spun eu lui Nuto.

— Așa e în viață, spune și el. Uneori e de ajuns o vorbă chibzuită cînd ești copil, chiar și de la un bătrîn, chiar și de la un biet amărît ca tata, ca să-ți deschidă ochii... Mă bucur că nu gîndeai numai la bani... Și tovarășii ăia ai tăi cum au isprăvit-o?

Mergeam așa pe șosea, în afara satului și vorbeam despre soarta noastră. Eu trăgeam cu ochiul la lună și azeam cum scrișnea, în depărtare, piedica unui car — zgomot care, pe drumurile Americii, nu se mai aude de o vreme. Și mă gîndeam la Genova, la birouri și la ce s-ar fi ales din viața mea dacă în dimineața aceea, pe șantierul lui Remo, m-ar fi prins și pe mine. Peste puține zile aveam să mă întorc pe bulevardul Corsica. Terminasem ce-aveam de făcut în vara aceasta.

Atunci am văzut pe cineva alergînd prin praful șoselei, ca un cîine. Am deslușit un copil : șchiopăta și alerga spre noi. Și în timp ce îmi dădeam seama că era Cinto, a și fost lîngă noi, mi s-a aruncat la picioare și a prins să schiaune ca un cîine.

— Ce s-a întîmplat?

Aproape că nu-l puteam crede. Spunea că taică-su dăduse foc la casă.

— Tocmai el, închipuie-ți ! a spus Nuto.

— A dat foc la casă spunea într-una Cinto. Voia să mă omoare... S-a spînzurat... A dat foc la casă...

— O fi răsturnat lampa, spun eu.

— Nu, nu, striga Cinto, le-a omorît pe Rosina și pe bunica. Voia să mă omoare și pe mine dar nu l-am lăsat... Pe urmă a pus foc la șira cu paie și tot mă mai căuta, dar eu aveam briceagul și atunci s-a dus și s-a spînzurat în vie...

Cinto gîfîia, scîncea, era negru din cap pînă în picioare și plin de zgîrieturi. Șezuse jos în țărînă, la picioarele mele, îmi strîngea un picior și spunea fără încetare :

— Tata s-a spînzurat în vie, a dat foc la casă... și minzocului i-a dat foc... Iepurii au fugit, dar eu aveam briceagul... A ars tot, și Piola a văzut.

XXVII

Nuto l-a luat de umeri și l-a săltat în sus ca pe un ied.

— Le-a omorît pe Rosina și pe bunica?

Cinto tremura și nu putea vorbi.

— Le-a omorît ? și l-a scuturat.

— Lasă-l în pace, i-am spus lui Nuto, e pierit cu totul. De ce nu ne ducem să vedem?

Atunci Cinto mi-a cuprins picioarele cu brațele și n-a mai vrut să știe de nimic.

— Ridică-te, i-am spus, pe cine ai venit să cauți?

Venise la mine, nu mai voia să se întoarcă în vie. Fugise să-l cheme pe Morone și pe ai lui Piola, îi trezise pe toți, unii și veniseră în fugă pe deal, le strigase să stingă focul, dar el în vie nu voia să se întoarcă, își pierduse briceagul.

— Noi nu ne ducem în vie, l-am spus. Ne oprim la drum și se duce Nuto sus. De ce ți-e frică? Dacă-i adevărat că au dat fuga de prin vecini, la ora asta au stins totul . . .

Am pornit la drum ținându-l de mână. Dealul Gaminella nu se vede, e ascuns de copacii de pe marginea șoselei. Dar de cum lași șoseaua principală și tai pe versantul care se lasă drept în Belbo, un foc ar trebui să se vadă printre ierburi. N-am văzut nimic decât ceața lunii.

Nuto, fără să vorbească, l-a îmbrăncit pe Cinto care s-a poticnit. Am pornit mai departe, aproape în fugă. Când am ajuns pe sub trestii am simțit că ceva se întâmplase. De sus se auzeau strigăte și bufnituri ca și cum s-ar fi doborât un copac, și în aerul curat al nopții un nor de fum rău mirositor se lăsa spre drum.

Cinto nu s-a opus, a urcat grăbind pasul după al nostru, strângându-mi degetele și mai tare. Camenii se duceau și veneau și vorbeau, sus acolo, la smochin. Chiar de pe potecă, în lumina lunii, am văzut gol locul unde era finul și grajdul și zidurile arse ale cocioabei. Reflexe roșii se topeau la temelia zidului, făcând să iasă nori negri de fum. Răzbătea o duhcare de lână, de carne și de bălegar ars care te înăbușea. Printre picicare mi-a țîșnit un lepure.

Nuto, care se oprise la înălțimea bătăturii, a întors fața și s-a luat cu miinile de cap.

— Mirosul ăsta, gemu el, mirosul ăsta . . .

Focul se potolise acum, vecinii alergaseră cu toții să dea o mână de ajutor. Într-un timp, spuneau el, flăcările luminau chiar și malul și se vedea cum se oglindeau în apa riului. Nu putuseră salva nimic, nici măcar gunoii din șatele casei.

Cineva a dat fuga să-l cheme pe șeful de post; au trimis o femeie să-i aducă lui Morone ceva de băut; i-am dat puțin vin să bea și lui Cinto. El întreba unde era ciinele, dacă nu arse cumva și el. Fiecare spunea câte ceva. Ne-am așezat pe pajiște și Cinto ne-a spus pe nerăsuflăte toată povestea.

El nu știa, coborîse la Belbo. Apoi auzise că lătra ciinele, că taică-su puneă juncanul. Venise cucoana de la vilă cu fiu-său, să împartă fasolea și cartofii. Cucoana spusese că două brazde de cartofi fuseră scoase așa că se cuvenea să fie despăgubit; atunci Rosina începuse să strige, Valino să înjure, cucoana intrase în casă ca s-o facă și pe bunică să vorbească, în timp ce fiul supraveghea coșurile. Apoi cîntăriseră cartofii și fasolea, căzuseră la înțelegere privindu-se cu dușmănie. Încărcaseră șareta și Valino se dusesse în sat.

Dar seara, cînd se întorsese, era negru la față. Se pusese să strige la Rosina, la bătrînă, că de ce nu culeseră mai înainte fasolea, cînd era verde. Spunea că acum cucoana mîncă fasolea care li se cuvenea lor. Bunica pîngea pe salteaua ei de paie.

El, Cinto, ședea în ușă, gata s-o ia la fugă. Atunci Valino își scosese cureaua și începuse s-o croiască pe Rosina. Parcă bătea grîul. Rosina se aruncase pe masă și zberia, apărîndu-și ceafa cu miinile. Apoi scosese un strigăt mai tare, căzuse sticla și Rosina, smulgîndu-și părul, se aruncase peste bunică și-o îmbrățișase. Atunci Valino le izbise cu picioarele — răsunau izbăturile — lovindu-le în coaste, călcîndu-le și zdrobindu-le, Rosina căzuse jos și Valino tot îi mai trăsese cu piciorul în față și în burtă.

Rosina murise, spunea Cinto, murise și îi curgea sînge din gură.

— Ridică-te, strigase bătrînul, idioato!

Dar Rosina murise și acum nici bătrîna nu mai mișca.

Atunci Valino se repezi la el și el a rupt-o la fugă. În vie nu se auzea nimeni; doar ciinele care trăgea de sîrmă și alerga de colo pînă colo.

După puțină vreme Valino începuse să-l strige pe Cinto. Cinto spunea că după ce văzu că nu-l cheamă să-l bată, doar îl strigase. Atunci deschisese briceagul și

ieșise în curte, la vedere. Tatăl aștepta în ușă, negru la față. Când îl văzuse cu briceagul, spusese: « Ciine ! » și încercase să-l prindă. Cinto fugise din nou.

Apoi auzise că taică-su lovea în toate alea cu picioarele, că înjura și că spunea ceva împotriva preotului. Apoi văzuse vîlvătaia.

Taică-su ieșise din casă cu lampa în mînă, fără sticlă. Alergase în jurul casei, dăduse foc și la finărie și la paie, aruncase lampa în fereastră. Camera în care se bătuseră era în flăcări. Femeile nu ieșeau, lui Cinto i se părea că auzise plînsete și strigăte.

Acum toată cocioaba ardea și Cinto nu putea să coboare în fineață pentru că se vedea ca ziua. Ciinele își ieșise din mînți, lătra și smucea sîrma. Iepurii fugeau. Juncanul ardea și el în coșare.

Valino alergase după el în vie cu o funie în mînă. Cinto, strîngînd mereu cuțitul în mînă fugise pe mal. Rămăsese acolo, ascuns, și vedea în sus, lovindu-se de frunze, reflexele focului.

Și de acolo se auzea vuietul focului ca într-un cuptor. Ciinele o ținea tot într-un urlat. Și pe mal era lumină ca ziua. Când Cinto nu mai auzise nici focul, nici altceva, i se păruese că se trezise din somn chiar atunci și nu-și mai amintea ce căuta pe mal. Atunci o pornise încet-încet în sus, spre nuc, ținînd strîns în mînă briceagul deschis, trăgînd cu urechea la zgomote și la reflexele focului. Și sub frunzișul nucului văzuse în reflexele focului atîrnînd picioarele lui taică-su și scărița căzută pe jos.

A trebuit să repete toată povestea asta șefului de post, iar după asta i l-au arătat pe taică-su mort, întins pe un sac, ca să-l recunoască. Au strîns grămadă toate lucrurile găsite pe pajiște — o seceră, o roabă, scărița, căpăstrul juncanului și un ciur. Cinto își căuta briceagul, întreba pe toți de el și tușea înecat de fum și de duhoarea de carne arsă. Îi spuneau că avea să-l găsească, că și fiarele sabelor și casmalelor s-ar fi putut găsi, cînd o să se stingă jeregaiul. Noi l-am dus pe Cinto la Morone; se luminase aproape de ziuă; ceilalți trebuiau să caute prin cenușe ce mai rămăsese din femei.

În curtea lui Morone toți erau în picioare. Era deschis și făcuseră focul la bucătărie, femeile ne-au dat să bem ceva; bărbaii s-au așezat la masă. Era răcoare, aproape frig. Mi-era lehamite de discuții și de vorbe. Toți spuneau același lucru. Am rămas cu Nuto să umblăm prin curte, la lumina steluțelor tîrzii, și de-acolo de sus, prin aerul rece, aproape liliachiu, vedeam pădurile de plop din cîmpie, strălucirile apei. Uitasem cum arată zorile.

Nuto umbla adus de spate, cu ochii în pămînt. l-am spus atunci că trebuia să ne gîndim noi la Cinto, că de altfel demult trebuia să fi făcut asta. El și-a săltat spre mine ochii umflați și m-a privit — părea aproape adormit.

A doua zi mi-am făcut mult sînge rău. Am auzit în sat-că cucoana era furioasă din pricina averii sale prăpădite, și fiindcă Cinto era singurul care mai rămăsese în viață din familie pretindea ca el s-o despăgubească, să plătească, să fie închis. S-a aflat că se dusesse să se sfătuiască cu notarul și că o oră încheiată notarul îi dăduse dreptate. Pe urmă se dusesse fuga și la preot.

Preotul a făcut una și mai ști. Deoarece Valino săvîrșise păcat de moarte prin moartea sa, n-a vrut să mai slujească de îngropăciune, în biserică. l-au lăsat sicriul pe trepte în timp ce înăuntru preotul mormăia ceva aplecăt peste cele cîteva ciosvîrte negre ale femeilor, îngrămădite într-un sac. Totul s-a făcut spre seară, pe ascuns. Bătrînele de la Morone, cu vâlul pe cap, au întovărășit morții la cimitir, culegînd de pe drum margarete și trifoli. Preotul n-a mai venit pentru că — gîndindu-se — și-a amintit că și Rosîna trăise în păcat de moarte. Dar asta a spus-o numai croitorcașă, o bătrînă clevetitoare.

Irene n-a murit de tifos în iarna aceea. Îmi amintesc că atîta vreme cît Irene a fost în pericol, încercam, în grajd sau în urma plugului, prin pîcaie, să nu mai înjur, să n-am gînduri vrăjmaşe, ca tcatele astea să-i ajute — aşa spunea Serafina că trebuie să facem. Dar nu ştiu dacă-i trebuia ajutor; poate că ar fi fost mai bine să fi murit în ziua aceea cînd venise preotul s-o binecuvînteze. Deoarece, cînd în ianuarie a ieşit în sfîrşit din casă şi au dus-o cu brişca, aşa slabă mcartă cum era, să asculte slujba, la Canelli, Cesarino plecase la Genova de un timp, fără să fi întrebant sau să fi pus măcar o dată pe cineva să întrebe de ea. Iar Cuibul fusese închis.

Şi Silvia, cînd s-a întors, a avut o mare dezamăgire, dar, după cum au spus cu toţii, a suferit mai puţin. Silvia apucase să se obişnuiască cu asemenea răutăţi, aşa că ştia cum să le ia şi să le dea la spate.

Matteo al ei plecase cu alta. Silvia nu se întorsese numaidecît în ianuarie de la Alba, aşa că la Mora începusem să spunem că dacă nu se întorcea avea ea un motiv — fireşte, era însărcinată. Cel ce se duceau la piaţa din Alba spuneau că Matteo din Crevalcuore trecea cu motocicletă în cîte-o zi ca fulgerul prin piaţă, sau prin faţa cafenelei. Şi niciodată nu-i mai văzuseră gonind împreună, îmbrăţişaţi, sau măcar întîlnindu-se. Deci dacă Silvia nu putea ieşi, însemna că era însărcinată. Fapt este că Matteo, cînd s-a făcut vreme frumoasă şi ea s-a întors, îşi şi luase altă femeie, fata cafegiului din Santo Stefano, şi aici îşi petrecea nopţile. Silvia s-a întors cu Santina de mină, pe şosea: nu se dusesse nimeni să le primească la gară şi s-au oprit în grădină să culeagă primii trandafiri. Sporovăiau împreună de parcă ar fi fost mamă şi fiică, roşii în obraz din pricina drumului.

În schimb cea care era slabă şi pierită acum, şi-şi ţinea mereu ochii în pămînt, era Irene. Semăna cu una din acele brînduşe care ies pe cîmp după culseseul viei, sau cu vreo buruiiană care îşi duce viaţa sub o piatră. Îşi ţinea părul legat într-o basma roşie, care-i lăsa gîtul şi urechile descoperite. Emilia spunea că n-avea să mai aibă niciodată un păr tot atît de frumos ca înainte — că blonda cea frumuscă avea să fie de-acum încolo Santina, al cărei păr era şi mai frumos decît al Irenei. Iar Santina începuse de pe atunci să priceapă că e admirată, căci se aşeza în spatele grilajului ca să fie privită sau venea la noi, în curte, ori pe poteci, şi sta de vorbă cu femeile. Eu o întrebam ce făcuseră ele la Alba, ce făcuse Silvia, şi ea, cînd avea chef, răspundea că stătuseră într-o casă frumoasă, cu covoare pe jos, în faţa bisericii, şi în unele zile veneau nişte doamne însoţite de băieţi, fetiţe şi se jucau şi mînceau prăjituri; pe urmă, într-o seară, se duseseră la teatru, cu mătuşa şi cu Nicoletto, şi toţi erau îmbrăcaţi frumos. Fetiţele acelea se duceau la şcoală la călugăriţe şi peste cîteva ani avea să se ducă şi ea. Despre felul cum îşi petrecuse Silvia ziua n-am izbutit să aflăm mare lucru, dar trebuie să fi dansat mult cu cîntăreii. Bolnavă nu fusese niciodată.

La Mora au început iar să vină în vizită tinerii şi prietenele dinainte. În anul acela Nuto a plecat soldat, eu devenisem bărbat cu adevărat şi nu se mai întîmpla să mă atingă administratorul cu cureaua sau să-mi spună cineva bastard. Eram cunoscut de multă lume de prin împrejurimi, plecam şi veneam seara, noaptea; vorbeam cu Bianchetta. Începeam să pricep atîtea lucruri... Mirosul de tei şi de salcîm avea şi pentru mine un înţeles, ştiam acum ce însemnează o femeie, ştiam pentru ce muzica dansurilor mă îndemna să cînte pe cîmp ca şi cîinii.

Fereastra noastră da înspre dealurile de dincolo de Canelli de unde se porneau furturile, de unde se înşenina şi de unde răsărea dimineaţa; acolo erau întotdeauna trenuri care scoteau fum, pe acolo trecea drumul spre Genova. Ştiam că peste doi

an aveau să iau și eu trenul acela, ca și Nuto. Pe la serbări începeam să mă adun cu cei de seama mea — beam, cîntam, vorbeam de-ale noastre.

Pe Silvia iar o apucaseră năbădăile acum. La Mora s-au ivit din nou Arturo și cu toscanul lui, dar ea nici măcar nu s-a mai uitat la ei. Se încurcase cu un contabil din Canelli care lucra la Contratto și se pare că ar fi trebuit să se însoare, părea de acord și sor Matteo — contabilul venea la Mora cu bicicleta, era un băiat blond din San Marzano, aducea întotdeauna bucata de nuga Santinei — dar într-o seară Silvia a dispărut. S-a întors tocmai a doua zi, cu brațele pline de flori. Acum la Canelli nu-l avea numai pe contabil, ci și pe un altul, tare frumos, care știa franțuzește și englezește și venea de la Milano, înalt și cărunt, un domn — se spunea despre el c-ar cumpăra pămînturi. Silvia se înțilnea cu el în vila unor cunoscuți și aici lua cîte o gustare. De data aceea au luat cîna împreună și n-a mai plecat pînă a doua zi dimineața. Contabilul a aflat tot și era gata să facă moarte de om, dar Lugli s-a dus să-l caute, i-a vorbit ca unui copil și lucrurile s-au oprit aici.

Pe bărbatul acesta care avea pcate cincizeci de ani și copii mari, nu l-am văzut niciodată decît de departe, dar pentru Silvia a fost mai rău decît Matteo din Crevalcuore. Atît Matteo și Arturo cît și ceilalți erau oameni al căror rost îl înțelegeam, tineri crescuți pe-acolo prin împrejurimi, nefiind cine știe ce de capul lor, dar băieți de-ai noștri, care beau, rîdeau și vorbeau ca și noi. Dar despre tîpul ăsta de la Milano, despre acest Lugli, nimeni nu știa ce-o fi făcînd prin Canelli. Da prînzuri la Crucea Albă, se avea bine cu primarul și cu cei de la *Casa del fascio*, vizita edificiile publice. Pe semne că-i promisese Silviei s-o ducă la Milano sau, cine știe unde, departe de Mora, și de bolovanii drumului. Silvia își pierduse capul, îl aștepta la Cafeneaua Sportului goneau cu automobilul secretarului cutreierînd vilele, castelele, pînă la Acqui. Cred că Lugli era pentru ea ceea ce ea și cu soră-sa ar fi putut fi pentru mine — ceea ce, apoi, a fost pentru mine Genova sau America. Știam destule pe vremea aceea ca să mi-i pot închipui împreună și să presupun cele ce-și spuneau — cum îi vorbea el despre Milano, despre teatre, despre bogătași și cursele de cai, și cum stăea și-l asculta cu ochii măriți, strălucitori, prefăcîndu-se că știe tot. Acest Lugli era întotdeauna îmbrăcat după ultimul jurnal de modă, purta în gură o pipă scurtă, avea dinții și un inel de aur. O dată Silvia i-a spus Irenei — și Emilia a auzit — că fusese în Anglia și că trebuia să se întoarcă acolo.

Dar iată că într-o zi sor Matteo făcu un tărăboi nemaipomenit nevastei și ficeilor sale. Strigă că-i era lehamite de mutre lungi și ore mici, că-i era lehamite de muscii care bîzîiau pe-acolo, că nu știe niciodată seara cui să-i mulțumească dimineața, de-a fi luat în ris mereu de cunoscuți. Aruncă vina pe mama vitregă, pe secături, pe rasa destrăbălată a femeilor. Spuse că măcar pe Santa lui ar fi vrut s-o crească el, că fetele alea să se mărite odată dacă le vrea cineva, dar să nu-i mai stea în picioare, să se întoarcă la Alba. Bietul om îmbătrînise și mai nu știa nici să se stăpînească, nici să pună piciorul în prag. De asta profita și Lanzone, cînd îi arăta socotelile. Ne dădusem seama cu toți. Urmarea tărăboiului a fost că Irene s-a dus să se culce cu ochii roșii și doamna Elvia a luat-o în brațe pe Santa spunîndu-i să nu asculte asemenea vorbe. Silvia a săltat din umeri și a stat plecată toată năaptea și ziua următoare.

Apoi și povestea cu Lugli s-a sfîrșit. S-a aflat că fugise lăsînd în urmă datorii mari. Dar Silvia, de data asta, s-a mîniat ca o pisică. S-a dus la Canelli la *Casa del fascio*; s-a dus la secretar, s-a dus pe la vilele unde petrecuse și dormise, și s-a zbătut atîta pînă cînd a izbutit să afle că trebuia să fie la Genova. Atunci luă trenul de Genova, ducînd cu ea aurul și pușinii bani pe care-l găsi în casă.

După o lună se duse s-o ia de la Genova sor Matteo, după ce chesturia i-a răspuns unde era, întrucît Silvia era majoră și să le-o expedieze acasă nu puteau. Făcea

foame pe băncile din Brignole¹. Nu-l găsisse pe Lugli, nu găsisse pe nimeni, și vrea să se arunce înaintea trenului. Sor Matteo a liniștit-o, i-a spus că peste ea dăduse o boală, o nenorocire, ca tifosul peste soră-sa, și că o așteptau cu toți la Mora. S-au întors, dar de data asta Silvia era însărcinată cu adevărat.

XXIX

În zilele acelea a sosit o altă veste: murise bătrîna de la Cuib. Irene n-a spus nimic, dar ne-am dat seama că vestea asta a tulburat-o, sîngele i-a colorat din nou obraji. Acum, cînd Cesarino putea să facă ce poftea, avea să se vadă numaidecît dacă era sau nu om. Au umblat atîtea vorbe — că el ar fi fost singurul moștenitor, că ar fi fost mai mulți, că văduva ar fi lăsat totul episcopului și mănăstirii.

În schimb a apărut un notar să cerceteze Cuibul și pămînturile. N-a vorbit cu nimeni, nici măcar cu Tommasino. A dat dispoziții în ceea ce privește munca, strînsul recoltei, semănatul. A făcut inventarul Cuibului. Nuto, care a venit atunci în permisie pentru secerat, a aflat la Canelli totul. Bătrîna își lăsase bunurile copiilor unui nepot care nici măcar conți nu erau și tutore îl pusese pe notar. Și astfel Cuibul a rămas închis și Cesarino nu s-a mai întors.

În zilele acelea am stat tot timpul împreună cu Nuto și am discutat despre o multime de lucruri: despre Genova, despre soldați, despre muzică și despre Bianchetta. Fuma și-mi dădea și mie țigări și mă întreba dacă nu mi se scîrbase să tot calc pe brazdele alea, că lumea e mare și e loc pentru toți. Cînd i-am povestit despre Silvia și Irene a săltat din umeri și n-a zis nimic. Nici Irene n-a zis nimic cînd a auzit veștile de la Cuib. A rămas tot așa slabă și pierdută și se ducea tot așa să se așeze cu Santina pe malul lui Belbo. Își ținea cartea pe genunchi și privea verdeța. Duminica se duceau la slujbă, cu vîlul negru pe cap — cu mama vitregă, cu Silvia — toate împreună. Într-o duminică, după atîta vreme, au auzit-o din nou cîntînd la pian.

Din iarnă Emilia îmi împrumutase cîteva dintre romanele Irenei, pe care i le împrumuta și lor o fată din Canelli. De la un timp vream să urmez sfatul lui Nuto și să învăț și eu cîte ceva. Nu mai eram un copil care se mulțumește să asculte vorbindu-se despre stele și despre sărbătorile sfinților, seara, după masă, țezînd pe bîrnă. Și ca să învăț, am citit romanele acelea, lîngă foc. Vorbeau despre fete care aveau tutori, mătuși, dușmani care le țineau închise în vile frumoase, cu grădină, unde erau slujnice care le aduceau bilete, care otrăveau, care furau testamente. Apoi sosea un bărbat frumos care le săruta, un bărbat călare pe cal, iar noaptea fata simțea că se înăbușă, ieșea în grădină, veneau unii și-o furau, fata se trezea a doua zi într-o colibă de pădurari, de unde venea s-o scape bărbatul cel chipeș. Sau povestea începea cu un copil lepădat în pădure, care era fiul natural al unui stăpîn de la un castel în care se petreceau pungășii și otrăviri, copilul era găsit vinovat de cîte și mai cîte și aruncat în temniță, dar după aceea un preot cu părul alb îl scăpa și-l însura cu o fată care moștenise alt castel.

Mi-am dat seama că poveștile acelea le știam mai de mult, mi le povestise la Gaminella Virgilia, mie și Giuliei — se chemau povestea Frumoașei cu părul de aur, care dormea ca moartă în pădure și un vîntor a trezit-o sărutînd-o; povestea Vraclului cu șapte capete care, nefiind iubit de nici o fată, s-a prefăcut într-un voinic chipeș, fecior de rege.

Mie îmi plăceau romanele acestea, dar cum era cu puțință să le placă Irenei și Silviei, lor care erau fete bogate, care n-o cunoscuseră niciodată pe Virgilia, și care nu riniseră niciodată în grajd? Mi-am dat seama că Nuto avea cu adevărat

¹ Cartier din Genova unde își avusese reședința familia Brignole, falmoasă în oraș.

dreptate cînd spunea că ori că trăiești într-o vizuină, ori într-un palat viața e aceeași, că sîngele e la fel roșu în vinele tuturor, și că toți vor să fie bogați, să iubească și să se pricopsească. În serile acelea, întorcîndu-mă pe sub salcîmii casei Bianchettei, eram mulțumit, fluieram, și nu mă mai gîndeam să iau trenul și să mă duc.

Doamna Elvira a început din nou să-l poftescă seara la masă pe Arturo, care, de data asta, făcînd pe șmecherul, l-a lăsat acasă pe toscan. Sor Matteo nu s-a mai împotrivit. Era pe timpul cînd Silvia nu spusese încă în ce stare se întorsese de la Genova, și viața de la Mora, deși puțin cam anevoie, părea că intră pe făgașul obișnuit. Arturo s-a pus numaidecît să-i facă curte Irenei; Silvia, cu părul ei negru căzut în ochi, îl privea acum cu aerul omului care se distrează, dar, cînd Irene trecea la pian, ea pleca numaidecît de-acolo și se apleca pe balcon sau se plimba pe cîmp. Umbreluța nu se mai purta, acum femeile începuseră să umble cu capul descoperit, chiar și prin soare.

Irene nu vrea să știe de Arturo. Se purta răbdătoare cu el, dar rece, îl înșoțea în grădină sau la poartă și aproape că nici nu-i vorbeau. Arturo rămăsese neschimbat, îi mîncase lui taică-su alte parale, făcea cu ochiul chiar și Emiliei dar se știa că în afară de cărțile de joc și de tir, nu făcea doi bani.

Emilia a fost aceea care ne-a spus că Silvia era însărcinată. Ea a știut înaintea tatălui și a tuturor. În seara în care sor Matteo a aflat vestea — i-au spus-o Irene și doamna Elvira — în loc să zbiere a ris cu un aer răutăcios, punîndu-și mîna la gură.

— Acum, a sughițat el printre degete, găsiți și un tată.

Dar cînd a vrut să se ridice și să intre în camera Silviei, i-a venit amețală și a căzut jos. Din ziua aceea a rămas pe jumătate înțepenit, cu gura strîmbă.

Cînd sor Matteo s-a dat jos din pat și a putut să facă cițiva pași, Silvia pregătise totul. Se dusesse la o moașă din Costigliole și se curățase de belea. N-a spus nimic, nimănui. S-a aflat apoi, după două zile, unde fusese, fiindcă-i rămăsese în buzunar biletul de tren. S-a întors cu cearcăne la ochi și cu o față de moartă — s-a băgat în pat și l-a umplut de sînge. A murit fără să spună o vorbă, nici preotului nici altora; a șoptit numai «tată» și atît.

Pentru înmormîntare am cules toate florile din grădină și de prin gospodăriile noastre din împrejurimi. Eram în iunie și era plin de flori. Am îngropat-o fără ca taică-su să afle, dar el a auzit prohodirea preotului în camera vecină, s-a speriat și s-a căsnit să spună că încă nu murise. Cînd a ieșit apoi susținut de doamna Elvira și de tatăl lui Arturo, avea o băscuță pe ochi și a stat în soare, fără să vorbească. Arturo și taică-su făceau cu schimbul, ședeau mereu lingă el.

Acum, cea care nu mai avea ochi să-l vadă pe Arturo era mama Santinei. Cu boala bătrînului nu-i mai convenea ca Irene să se mărite și să ia cu ea zestrea. Era mai bine să rămînă fecioară și să-i țină loc de mamă Santinei, și așa într-o zi, cea mică ar rămîne stăpînă peste toate. Sor Matteo nu mai spunea nimic, îi era de ajuns să i se bage lingura în gură. Socotelile cu administratorul și cu noi, ceilalți, le ținea acum doamna, și-și băga nasul peste tot.

Dar Arturo puse piciorul în prag și se arătă tare. Acum, dacă ar fi luat-o de nevastă pe Irene, ar fi însemnat că-i face o favoare, pentru că, după povestea cu Silvia, toți spuneau că fetele de la Mora erau niște stricate. El n-a spus asta, dar își făcea apariția cu o mutră înțepenită, stătea cu bătrînul, făcea comisioanele la Canelli cu calul nostru, iar duminica, în biserică, el înmuia în apa din aghiasmatar degetele Irenei. Era mereu pe-aproape, îmbrăcat în negru, nu mai purta cizme, și se îngrija de doctorii. Chiar înainte de-a se căsători stătea la noi în casă, de dimineața pînă seara, și dădea cîte-o raită pe la locurile noastre.

Irene l-a acceptat ca să plece, să nu mai vadă Cuibul pe deal, să n-o mai audă pe maică-sa vitregă bombănind și făcînd scene. L-a luat de bărbat în nolembrie,

un an după ce murise Silvia, și n-au făcut petrecere prea mare din pricina doliului și pentru că sor Matteo nu mai vorbea aproape de loc. Au plecat la Torino și doamna Elvira și-a ușurat inima spunând Serafinei și Emiliei că niciodată nu s-ar fi așteptat de la una pe care o ținuse drept fata ei să fie atât de nerecunoscătoare. La nuntă, cea mai frumoasă și mai bine îmbrăcată în mătase a fost Santina; nu avea decît șase ani, dar parcă ea era mireasa.

Eu plecam soldat în primăvara aceea și nu-mi păsa prea mult de Mora. Arturo s-a întors și a început să dea porunci. Vîndu pianul, vîndu calul și strînsura de pe mai multe zile de muncă. Irene, care crezuse că se duce să trăiască într-o casă nouă, a rămas pe lîngă taică-su și-l împletea flanele. Acum Arturo era mereu plecat; a început să joace iar cărți, să plece la vînătoare și să ofere mese prietenilor. Anul următor, singura dată cînd am venit în permisie de la Genova, zestrea — jumătate din Mora — se și dusesse, iar Irene ședea la Nizza, într-o cameră, unde Arturo o bătea.

XXX

Îmi amintesc o duminică de vară — de pe vremea cînd Silvia trăia și Irene era tînră. Trebuie să fi avut pe atunci șaptesprezece-optsprezece ani și începusem să cutreier satele. Era sărbătoare la Buon Consiglio, de 1 septembrie¹.

Cu toate ceaiurile și vizitele și prietenii lor, Silvia și Irene nu puteau să se ducă la serbare; din pricina nu știu cîror rochi și supărări nu vruseseră să aibă tovarășii obișnuți, și acum ședeau întinse pe șezlonguri și priveau cerul peste acoperișul pătului de porumbel. În dimineața aceea eu mă spălaseam cu strășnicie pe gît, îmi schimbasesem cămașa și pantofii și mă întorsesem din sat să pun ceva în gură și să m-arunc pe bicicletă. Nuto era de-o zi la Buon Consiglio pentru că el cînta la dansuri.

De pe terasă Silvia m-a întrebat unde mă duceam. Avea aerul că vrea să tăifăsuiască. Din cînd în cînd Silvia îmi vorbea astfel, cu un zîmbet dulce, de codană, și în clipele acelea nu mă mai simțeam servitor. Dar în ziua aceea mă grăbeam și stam ca pe ghimpi. De ce nu luam brișca? m-a întrebat Silvia. Ajungeam mai repede. Apoi a strigat la Irene:

— Nu vii și tu la Buon Consiglio? Ne duce Țiparul și vede el de cal.

Mie nu prea mi-a convenit, dar a trebuit să le aștept. Au coborît cu coșulețul de gustări, cu umbreluțele, cu pătura. Silvia avea pe ea o rochie înflorată și Irene una albă. S-au urcat cu pantofiorii lor cu toc înalt și au deschis umbreluțele.

Îmi spălaseam bine gîtul și umerii și Silvia stătea lîngă mine, sub umbreluță și mirosea a flori. Îi vedeam urechea mică și trandafirie, găurită pentru cercei, ceafa albă, iar în spate — capul bălai al Irenei. Vorbeau de tinerii care veneau la ele, îi bîrfeau și rideau, și uneori, privindu-mă, îmi spuneau să nu ascult; pe urmă încercau să ghicească cine o să vină la Buon Consiglio și cine nu. Cînd am început urcușul, eu m-am dat jos să nu obosesc calul, și a ținut Silvia hăgurile.

Umbînd așa vedeam cite o casă, o gospodărie, o clopotniță și mă întrebam ale cui or fi; soiurile de struguri rînduiți pe araci le cunoșteam, dar pe stăpînii lor nu. Ne-am întors să privim clopotnița de la Calosso și le-am arătat în ce parte lăsăm Mora.

Apoi Irene m-a întrebat dacă într-adevăr nu-i cunoșteam pe ai mei. I-am răspuns că și așa trăiam liniștit; atunci Silvia m-a privit din cap pînă-n picioare și, foarte

¹ Cînd cade sărbătoarea *Sant-Egidio*, la catolici.

serioasă, l-a spus Irenei că eram un băiat frumos și că nu părea că mă trag de prin părțile lor. Irene, ca să nu mă supere, a spus că trebuia să am miini frumoase, și eu mi-am ascuns numălecit miinile. Atunci a ris și ea ca Silvia.

Apoi iar au început să vorbească despre certurile și rochiile lor și am sosit la Buon Consiglio, pe sub copaci. Era o îngrămădeală de tarabe cu nuga, de stegulețe de căruțe și de paravane de tir și din cînd în cînd se auzea șuleratul împușcăturilor. Am tras calul la umbra unor platani, unde erau birne de prionit, am deshămat calul de la brișcă și am întins finul. Irene și Silvia întrebau : « Unde se ținea curs, unde ? » dar mai era timp așa că s-au apucat să-și caute prietenii. Eu trebuia să am grijă de cal și între timp să privesc și serbarea.

Totul era gata, Nuto încă nu începuse să cînte, dar în văzduh se auzeau instrumentele răsunînd, zumzăind, bubuind, hohotind fiecare pe limba lui. L-am găsit pe Nuto bînd limonadă cu copiii lui Seraudi. Ședea în locul gol din spatele bisericii, de unde se vedea din față toată colina, viile cu strugure alb, malurile, pînă departe, la colibele din păduri. Lumea ce se afla acum la Buon Consiglio venea de acolo, de sus din ogrăzile cele mai îndepărtate, ba chiar și mai de departe, de la bisericuțele, din satele de dincolo de Mango, unde nu erau decît drumeaguri de capre și pe unde niciodată nu trecea nimeni. Veniseră la serbare cu căruțele, cu trăsurile, cu bicicletele, sau pe jos. Era plin de fete, de femei bătrîne care intrau în biserică, de bărbați care priveau în sus. Boierii, fetele bine îmbrăcate, copiii cu cravată la gît, așteptau și ei slujba, la intrarea bisericii. L-am spus lui Nuto că venisem cu Irene și cu Silvia și le-am văzut cum rîdeau cu prietenii lor. Rochia aceea înflorată era cea mai frumoasă dintre toate.

M-am dus cu Nuto să vedem caii în grajdul hanului. Trăsnitul de la Gară ne-a oprit la ușă și ne-a zis să stăm de pîndă. El și cu încă unii au destupat o sticlă de vin care s-a vărsat mai tot pe jos. Dar n-aveau de gînd să bea vinul. Au turnat vinul, care mai spumega încă, într-un blid și i l-au dat să-l lingă lui Laiola, care era negru ca mura, și cînd calul a sorbit i-au ars patru lovituri cu codirișca biciului la picioarele dinapoi, ca să se trezească. Laiola a început să zvîrle cu copitele, arcuindu-și coada ca o pisică.

— Sst ! ne-a spus ei. Să vezi cum luăm noi steagul.

În clipa aceea au apărut în ușă Silvia cu băieții ei.

— Dacă beți de-acuma, spuse un grăsun care rîdea într-una, în locul cailor o să alergați voi.

Trăsnitul s-a pornit pe ris și și-a șters sudoarea cu o batistă roșie.

— Ar trebui să alerge domnișoarele, a spus el. Sînt mai ușoare decît noi, ăștia.

Pe urmă Nuto s-a dus să cînte pentru slujba închinată Fecioarei. S-au înșirat în fața bisericii ; tocmai atunci scoteau și Fecioara. Nuto ne-a făcut cu ochiul, a scuipat, și-a șters buzele cu palma și a pus clarinetul la gură. Au cîntat o bucată care s-a auzit pînă la Mango.

Mie îmi plăcea în piațeta aceea, printre platani, să aud glasul tromboanelor și al clarinetului și să văd lumea cum îngenunchia, cum dădea fuga, cum ieșea Fecioara pe ușa cea mare, clătînîndu-se pe umerii paracliserilor. Apoi au ieșit, preoții, copiii în cămășuțe, babele, domnii, și s-au amestecat cu tîmîia, cu luminările acelea aprinse în soare, cu culorile hainelor, cu fetele. Chiar și bărbații și femeile de la tarabe, de la nuga, de la tir, de la întreceri — toți stau și priveau, în umbra platanilor.

Fecioara a făcut înconjurul piațetei și cineva a dat foc bombardelor. Am văzut-o pe Irene, cea blondă ca mierea, băgîndu-și degetele în urechi. Mă bucuram că la adusesem eu cu brișca, că eram la serbare cu ele.

M-am dus o clipă să trag finul sub botul calului, și m-am oprit să privesc pătura noastră, eșarfele, coșulețul.

Apoi a început cursa și muzica a răsunat din nou în vreme ce caii coborau în drum. Eu trăgeam mereu cu ochiul la rochia înflorată și la cea albă, vedeam că vorbeau și rideau, și așa fi dat orice să fiu și eu unul dintre băieții aceia, să le poftesc și eu la dans.

Caii au trecut de două ori în goană, în sus și-n jos, pe sub platani, și copitele lor făceau un zgomot ca bulboana riului. Pe Laiolo călărea un băiat pe care nu-l cunoșteam, ședea adus de spate și biciuia calul ca un nebun. Alături de mine ședea Trăsnitul care, de la o vreme a început să injure; apoi a zbierat: « ura ! » când un alt cal s-a împiedicat și a venit în bot ca un sac. Apoi iar a injurat când Laiolo își săltase capul și făcuse o săritură. Iar după asta și-a smuls batista de la gît, și mi-a spus: « Bastard nenorocit ! » Ai lui Seraudi dănțuiau și se împungeau cu căpășinile ca țapii; apoi lumea a început să strige în altă parte, Trăsnitul s-a repezit pe pajiște și s-a dat peste cap, dolofan cum era, sprijinindu-și capul în pămînt; lumea tot mai zbiera; ciștișigase un cal din Neive.

După asta le-am pierdut din vedere pe Irene și pe Silvia. Am dat și eu o raită pe la tir și pe la jocul de cărți, m-am dus la han să-i ascult pe stăpînii cailor care se certau și goleau sticlă după sticlă, și parohul încerca să-i împace. Unli cîntau, alții injurau, alții se apucaseră să mănînce salam și brînză. Firește, fetele nu intrau în curtea aceea.

Între timp Nuto și ceilalți muzicanți porniseră dansurile și cîntau. În aerul liniștit se auzeau risete și cîntece, seara era limpede și proaspătă, eu umblam printre barăci, mă uitam cum se ridicau paravanele din pinză de sac, tinerii glumeau, beau, cite unul se și apucase să ridice fustele femeilor de pe bănci. Copiii se strigau, își furau bucășica de nuga, făceau zarvă.

M-am dus să văd cum se dansa pe dușumeaua deasupra căreia ridicaseră coperiș de cergi. Ai lui Seraudi dansau când am venit eu. Veniseră și surorile lor, dar eu am rămas să privesc deoarece căutam rochia înflorată și pe cea albă. Le-am văzut pe amîndouă în lumina lămpii cu acetilenă în brațele băieților, cu obrajii pe umerii lor, și muzica le purta parcă în zbor. « Oh, m-am gîndit atunci, de-aș fi eu Nuto ». M-am dus lîngă estrada pe care cînta Nuto și el mi-a turnat și mie un pahar, ca la muzicanți.

Silvia m-a găsit apoi trîntit în iarbă lîngă botul calului. Ședeam întins și număram stelele printre frunzele platanilor. Am văzut numaidecît figura ei veselă, rochia înflorată, între mine și bolta cerului.

— E aici, doarme ! a strigat ea.

Atunci am sărit în picioare și băieții lor au început să facă tărăboi, ca să mai stea. Departe, în spatele bisericii, niște fete cîntau. Unul dintre băieți s-a oferit să le întovărășască pe jos. Dar mai erau și celelalte fete care spuneau: « Și noi ? »

Am pornit-o la lumina lămpii cu acetilenă și apoi, în întunericul drumului care cobora, am mers blîndor, ascultînd cum răsunau copitele calului. Corul acela din spatele bisericii tot mai cînta. Irene se înfășurase într-o eșarfă. Silvia vorbea, vorbea într-una despre lume, despre dansatori, despre vară, îi critica pe toți și ridea. M-au întrebat dacă aveam și eu o fată a mea. Le-am răspuns că stătusem cu Nuto să mă uit cum cîntă.

Apoi, încet, încet Silvia se liniști și, într-o vreme îmi puse capul pe umăr, îmi zîmbi și mă întrebă dacă o lăsam să stea așa în timp ce mînam calul.

Eu țineam hățurile privind urechile calului.

XXXI

Pe Cinto l-a luat Nuto la el ca să-l facă tâmplar și să-l învețe să cînte. Am rămas înțelegi că dacă băiatul mergea bine, la timpul potrivit am să-l găesc eu un loc la Genova. Și mai trebuia să luăm o hotărîre : să-l ducem pe copil la spital, la Alessandria, să-l vadă doctorul piciorul. Nevasta lui Nuto a început să facă gură că și așa erau prea mulți în casa de pe Salto și că n-o să se poată ține după el printre ucenici și teleghelele din atelier. Noi l-am spus că Cinto era un băiat cuminte. Dar eu tot l-am mai luat deoparte și l-am povățuit să fie cu ochii în patru, că aici nu era ca pe drumul din Gaminella — prin fața atelierului treceau mașini, autobuze, motociclete care se duceau și veneau de la Canelli — să se uite întotdeauna bine înainte de-a traversa. Și astfel Cinto a găsit o casă în care să trăiască, iar eu trebuia să plec a doua zi la Genova.

Mi-am petrecut dimineața la Salto, și Nuto care se tot ținea după mine, mi-a spus :

— Va să zică pleci. Nu te întorci la culesul viilor?

— Poate că o să mă îmbarc — îi răspund — pentru serbare mă întorc eu în alt an. Nuto își țuguie buza, cum face el.

— Ai stat puțin, îmi spune, nici n-am apucat să vorbim.

Rîd :

— În schimb ți-am făcut rost de un alt copil . . .

Cînd ne-am sculat de la masă, Nuto s-a hotărît. Și-a luat din zbor haina și a privit în sus.

— Hai să dăm o raită, șoptește el, sînt locurile în care ai trăit.

Am străbătut șirul de pomi, podețul de pe Belbo și am ieșit în drumul spre Gaminella, printre salcîmi.

— Nu ne-abatem și pe la casa asta? îl întreb. Și Valino era o făptură a lui Dumnezeu.

Am urcat poteca. Am zărit un schelet de ziduri negre, goale, și acum, deasupra rîndurilor de araci se vedea nukul, uriaș.

— Numai vița a rămas. N-ar fi fost rău s-o fi tăiat Valino, pe toată . . . Malul a învins.

Nuto sta tăcut și privea ograda plină toată de pietre și de cenușă. Am umblat printre pietrele alea și n-am văzut nici măcar gura beciului — dărîmăturile o astupaseră. Pe mal, niște păsări făceau larmă și citeva zburăteau în voie pe coardele de viță.

— Iau și eu o smochină, spun eu, acum nu mai am pe cine păgubi.

Bag smochina în gură și recunosc parfumul știut.

— Cucoana de la Vilă, zic eu mai departe, ar fi în stare să mi-o scoată și din burtă.

Nuto ședea tăcut și privea dealul.

— Și ăștia au murit, spune el. Ce mulți au murit de cînd ai plecat tu de la Mora.

Atunci m-am așezat pe bîrnă — era tot aceeași — și i-am spus că dintre toți morții numai fetele lui sor Matteo nu-mi ieșeau din minte.

— Baremi Silvia a murit acasă. Dar Irene, cu vagabondul ăla . . . pătîmîndu-se cum s-a pătîmit . . . Și Santana, cine știe cum o fi murit Satina . . .

Nuto se juca cu niște pietricele și s-a uitat în sus.

— Nu vrei să mergem la Gaminella, spre virf? Hai să mergem, e aproape.

Atunci am pornit și el a luat-o înainte, pe potecile viilor.

Recunoșteam pămîntul alb, uscat; iarba strivită, alunecoasă a potecilor, și mirosul acela iute de deal și de vie, care de pe acum prevestea culesul, sub razele soarelui. Pe cer treceau pale lungi de vînt, aburi albi ce păreau spuma aceea albă

ce se vede noaptea, pe întuneric, dincolo de stele. Eu gîndeam că a doua zi aveam să fiu pe bulevardul Corsica și îmi aminteam în clipa aceea că și marea e învîrstată cu vinele curenților și că încă de copil, privind norii și drumul stelelor, îmi începusem fără să-mi dau seama, călătoriile. Nuto m-a așteptat pe o ridicătură și mi-a spus:

— Tu, pe Santa n-ai văzut-o la douăzeci de ani. Merita osteneala, zău că merita. Era mai frumoasă decît Irene, avea ochii ca sămînța macului. Dar a fost o cățea, o cățea spurcată.

Poate că felul cum a murit . . .

M-am oprit să privesc în vale. Pînă aici nu urcasem niciodată, pe cînd eram copil. Se vedea pînă departe, pînă la căsuțele din Canelli, se vedea gara și pădurea neagră de la Calamandrama. Vedeam că Nuto vrea să-mi spună ceva — și nu știu de ce mi-am amintit de Buon Consiglio.

— M-am dus odată cu Silvia și cu Irene, am început eu să pălăvrăgesc, cu brișca. Eram copilandru. De-acolo, de sus, se vedeau satele cele mai îndepărtate, gospodăriile, ogrăzile și chiar petele de piatră vinată de deasupra ferestrelor. Era o cursă de cai și ne pierdusem cu toții mințile . . . acum nu-mi mai amintesc nici măcar cine a cîștigat. Nu-mi amintesc decît de căsuțele de pe pietre și rochia Silviei, roz și violet, cu flori . . .

— Și Santa, spune Nuto, a fost dusă la o serbare din Bubbio. A fost un an cînd ea venea să danseze numai cînd cîntam eu. Trăia maică-sa . . . stăteau tot la Mora . . .

Apoi s-a întors spre mine:

— Mergem?

M-a purtat mai departe în sus, pe plaiuri. Din cînd în cînd se uita în jur, căuta un drum. Eu gîndeam că totul e la fel, totul este cum a mai fost — îl vedeam pe Nuto într-o brișcă ducînd-o pe Santa prin pietrele drumului la serbare, cum făcusem eu cu surorile ei. În rocile ce străjuiau deasupra viilor am zărit prima văgăună, una dintre acele mici peșteri unde se țin sapele sau dacă e și vreun izvor pe-acolo, atunci pe lîngă apă, la loc ferit, în umbră ai să găsești și părul-Maicii-Domnului. Am străbătut o vie uscată, plină de fereguță și de florile acelea mititele, cu tulpina lemnoasă care par de la munte; știusem întotdeauna despre ele că se mestecă în gură și se pun apoi pe răni, să se închidă. Și panta urca mereu: trecusem de casele care se zăreau prizărite, și acum ajunsesem în locuri pustii.

— Și să mă crezi ce spun, face Nuto dintr-o dată, fără să ridice ochii, știu cum au omorît-o. Eram și eu de față.

A pornit-o pe drumul aproape neted ce da ocol unei creste.

N-am spus nimic și l-am lăsat să vorbească. Priveam drumul și abia întorceam capul cînd vreo pasăre sau vreun bondar se repezeau spre mine.

Fusese un timp, a povestit Nuto, în care, cînd trecea prin Canelli pe drumul acela din spatele cinematografului, privea în sus să vadă dacă nu se mișcau niște perdele. Lumea spunea multe despre asta. La Mora venise să șadă Nicoletto, și Santa, care nu-l putea îngîlți; de cum murise maică-sa, fugise la Canelli, își luase o cameră cu chirie și se făcuse învățătoare. Dar cu firea pe care o avea se și băgase numaidecît în cîrd cu cei de la *Casa del fascio*, și lumea vorbea de un ofițer, vorba de un primar, de secretar, vorbea de toți cei care erau mai păcătoși pe acolo. Blondă cum era, delicată, locul ei ar fi fost mai degrabă în automobil, să se plimbe prin sate, la cîinele care se dădea prin vile, în casele domnilor, la fermele de la Acqui — nu să se amestece cu indivizii ăia. Nuto căuta să n-o întîlnească pe stradă dar trecînd pe sub ferestrele ei ridica ochii la perdele.

Apoi, odată cu vara lui '43 viața ușoară se sfîrșise și pentru Santa. Nuto, care era mereu la Canelli să primească vești și să aducă, nu mai ridicase ochii la perdele. Se spunea că Santa fugise cu ofițerul ei la Alessandria.

Pe urmă venise septembrie, se întorseseră nemții, venise iar războiul — soldații veneau acasă ca să se ascundă, travestiți, morți de foame, desculți, fasciștii trăgeau cu arma toată noaptea; și toți spuneau: « Știam eu că așa o să se sfîrșească ». Începuse republica. Într-o bună zi Nuto a auzit că Santa se întorsese la Canelli, că își reluasese slujba la *Casa del fascio*, se îmbăta și se culca cu cei din brigăzile negre.

XXXII

Nu putuse să creadă. Pînă atunci nu putuse să creadă una ca asta. O văzuse odată trecînd pe pod; se întorcea de la gară. Își pusese o blană pe umeri și niște pantofi de șevro în picioare. Îi străluceau ochii de frig; ea îl oprise.

— Ce mai e pe Salto? Tot mai cinți? Oh, Nuto, mi-era teamă să nu te fi dus și pe tine în Germania... Trebuie să fie scîrbos pe-acolo... Vă lasă în pace?

Pe vremea aceea să străbați Canelli era o îndrăzneală nemaipomenită. Mișunau patrulele, nemții. Și o fată ca Santa n-ar fi vorbit în stradă cu un Nuto, de n-ar fi fost războiul. În ziua aceea Nuto nu era în apele lui și i-a răspuns decar prin da și prin nu.

Pe urmă o revăzuse la Cafeneaua Sportului, chiar ea îl strigase, ieșind în ușă. Nuto stătea cu ochil pe toți cei care lătrau, dar era o dimineată liniștită, o duminică însorită în care lumea se duce la biserică.

— Tu mă știi de cînd eram atîtica, spunea Santa, tu mă crezi pe cuvînt. Sînt oameni răi în Canelli. Dacă ar putea, m-ar arde de vie... Nu vor ca o fată să trăiască altcum decît ca o prcăstă. Ar vrea să mă prăpădesc și eu ca Irene, să pup și eu mina care mă palmuiește. Dar eu mușc mina asta care mă palmuiește!... camenii de nimic care nu sînt în stare să facă nici pe secăturile!...

Santa fuma țigări care nu se găseau la Canelli; i le dăduse lui.

— Ia-le, îi spusese, ia-le pe toate. Sînteți atîția, acolo sus, și trebuie să fumați...

— Vezi, a spus din nou Santa, așa e pe lumea asta. După cum și eu, altădată, făceam pe nebuna cînd vedeam pe cineva cunoscut, așa și tu te întorceai să te uiți în vitrine cînd treceam eu. Dar tu ai cunoscut-o pe mama, mă știi cum sînt... mă duceai la serbări... Crezi că eu puteam să-i sufăr pe ticăloșii ăia de la început? ¹... Cel puțin ăștia se apără ²... Acuma sînt silită să trăiesc mîncînd piinea lor, dar de muncit, am muncit întotdeauna, să știi, nu m-a întreținut nimeni, niciodată, dar dacă aș spune odată ce am pe suflet... dacă mi-aș pierde răbdarea...

Santa spunea toate astea la măsuta de marmoră, privindu-l pe Nuto fără să zîmbească, cu gura aceea fină și nerușinată și ochii umezi, mihniți — ca și ai suro-rilor ei.

Nuto își dădea toată silința să priceapă dacă mințea sau nu, ba i-a și spus că acelea erau vremuri în care omul trebuia să se hotărască, de-o parte ori de alta, și că el se hotărîse, el era cu dezertorii, cu patrioții, cu comuniștii. Ar fi trebuit să-i ceară să facă pe spioana pentru ei, la comandament, dar nu îndrăznise — nu se putea împăca cu gîndul de-a pune o femeie într-o asemenea primejdie, de-a se folosi în treaba asta de Santa.

În schimb gîndul acesta i-a venit Santei, care i-a dat lui Nuto multe informații despre mișcarea trupelor, despre ordinele comandamentului, despre discursurile celor cu republica lor cea nouă. Într-o altă zi a trimis pe cineva să-i spună să nu vină la Canelli pentru că era primejdios, că nemții făceau razli prin piețe și cafelele. Santa spunea că ea nu risca de loc, că anumiți ticăloși, vechi-cunoștințe,

¹ Fasciștii.

² Nemții.

veneau la ea să-și ușureze suflul, oameni de care i-ar fi fost scîrbă de n-ar fi putut obține de la ei informațiile pe care astfel le putea da patrioților. În dimineața cînd « negrii » au împușcat pe cei doi băieți sub platan și i-au lăsat acolo ca pe niște ciîni, Santa a venit cu bicicleta la Mora și de aici a urcat pe Salto, unde a vorbit cu mama lui Nuto și i-a spus că dacă aveau vreo pușcă sau vreun pistol să le ascundă pe mal. După două zile brigada neagră a trecut pe acolo și a întors casa pe dos.

Pe urmă a venit ziua în care Santa l-a luat pe Nuto de braț și i-a spus că nu mai putea. La Mora nu se putea întoarce pentru că Nicoletto era insuportabil, și slujba ei de la Canelli, cu atîția morți, o întorcea pe dos, o făcea să-și piardă mințile: dacă nu termina numaidecît cu viața aceea, ea punea mina pe un pistol și împușca pe cineva — știa ea pe cine — sau chiar pe ea însăși.

— Aș merge și eu pe dealuri, i-a spus, dar nu pot. Mă împușcă de cum m-or vedea. Sînt aia de la *Casa del fascio*.

Atunci Nuto a dus-o pe un mal și acolo s-au întîlnit cu Baracca. I-a spus lui Baracca tot ce făcuse. Baracca a ascultat-o privind în pămînt. Cînd a vorbit i-a spus doar atît:

— Întoarce-te la Canelli.

— Nu ! . . . a spus Santa.

— Întoarce-te la Canelli și așteaptă ordinele. Ți le vom da.

După două luni — la sfîrșitul lui mai — Santa a fugit din Canelli pentru că a avertizat-o cineva că veneau s-o aresteze. Patronul cinematografului a spus că venise o patrulă de nemți să-i percheziționeze casa. La Canelli toți vorbeau despre asta. Santa a fugit pe dealuri și s-a dus la partizani. Nuto primea acum vești de la ea întîmplător, de la cîte cineva care trecea noaptea să-i facă vreun comision, și toți spuneau că umbra înarmată și ea și că era respectată. De n-ar fi avut o mamă bătrînă și o casă care ar fi putut să ardă, Nuto s-ar fi alăturat și el partizanilor, s-o ajute.

Dar Santa nu avea nevoie. Cînd a avut loc încercuirea din iunie și au murit atîția pe potecile acelea, Santa s-a apărat o noapte întreagă, cu Baracca într-o gospodărie de după Superga și a ieșit chiar ea la ușa să strige fasciștilor că îi cunoștea pe fiecare în parte și că nu-i era frică de ei. A doua zi, dimineața, ea și Baracca au fugit.

Nuto spunea toate astea cu voce joasă, și se oprea adesea ca să se uite în jur; privea lanurile, viile goale, versantul care urca din nou. Apoi a spus: « Să trecem pe alci ».

Locul unde ajunsesem atunci nici nu se vedea măcar de la Belbo; era un loc mic, pierdut în negură, îndepărtat; în jur nu se vedeau decît coaste uriașe și colțuri mari de stîncă, depărtate.

— Știi că Gaminella e atît de întinsă? m-a întrebat.

Ne-am oprit la un capăt de vie, într-o albie împrejmuită cu salcîmi. Am zărit o casă dărîmată, neagră. Nuto mi-a spus grăbit:

— Aici au fost partizanii. Focul l-au pus nemții. Pe urmă au venit doi băieți pe Salto să mă ia într-o seară, erau înarmați, îi cunoșteam. Am mers pe drumul care l-am făcut noi acum. Mergeam, întinericul se și lăsase, băieții nu știau să-mi spună ce-o fi vrut Baracca de la mine. Trecînd prin fața gospodăriilor cîinii lătrau, dar nu se mișca nimeni, nu se vedeau lumini, știi cum era pe atunci. Eu eram neliniștit.

Nuto văzuse o lumină sub șopron. A văzut o motocicletă în curte, pături. Cîțiva băieți — tabăra o aveau mai jos, în pădure.

Baracca l-a spus că-l chemase să-i dea o veste proastă. Erau probe că Santa făcea pe spioana, că încercuirile din iunie ea le dirlijase, că ea făcuse să cadă comitetul din Nizza, că pînă și niște prizonierii nemți dusesea biletele ei și semnalase la *Casa del fascio*, depozitele partizanilor.

Baracca era un contabil din Cuneo, un tip tare, care fusese și în Africa și vorbea puțin. Murise apoi cu cei de la Ca'Nere. I-a spus lui Nuto că totuși nu înțelegea de ce Santa se apărare cu el în noaptea aceea de încercuire.

— Poate că nu o mulțumeai ca lumea, a spus Nuto.

Dar era disperat, îi tremura glasul.

Baracca i-a spus că Santa mulțumea ea pe cine i se năzărea.

Așadar și asta se întâmplase. Mirosind pericolul datorate ultimei lovituri și luase cu ea doi băieți dintre cei mai buni. Atunci s-au hotărât să pună mâna pe ea, la Canelli. În privința asta se și dăduse un ordin scris.

— Baracca m-a ținut trei zile acolo sus, puțin ca să aibă cui să-și descărce inima, vorbind despre Santa, puțin ca să fie sigur că n-am să mă pun împotriva. Într-o dimineață, Santa s-a întors, însoțită. Nu mai avea haina de vînt și pantalonii pe care-i purtase în toate lunile acelea. Ca să poată ieși din Canelli își pusese o rochie deschisă la culoare, de vară, și cînd partizanii o opriseră sus, pe Gaminella, parcă era căzută din nori... Aducea informații despre circularele republicanilor. Dar chestia asta n-a mai ajutat-o cu nimic. Baracca, în fața noastră, a înșirat pe toți cei care fugiseră de la noi instigați de ea, cite depozite pierduserăm, pe cîți din băieții noștri îl făcuse să moară. Santa sta și asculta, neputincioasă, așezată pe un scaun. Mă ținuta cu ochii ei mîhniiți, încercînd să-i întîlnească pe ai mei... Atunci Baracca i-a citit sentința și le-a ordonat celor doi băieți s-o ducă afară. Băieții erau mai bulmăciți decît ea. O văzuseră mereu cu hăinuța ei și cu centura și nu se puteau duce cum de-o aveau acum în mînă îmbrăcată în alb. Au dus-o afară. În ușa ei s-a întors, m-a privit și s-a strîmbat ca un copil... Afară însă a încercat să fugă. Am auzit un urlet, am auzit pași gonind și o răpăială de mitralieră care nu se mai sfîrșea. Am ieșit și noi, era întinsă pe iarba dinaintea salcîmilor.

În locul lui Nuto mi se părea că-l am în fața ochilor pe Baracca, spînzurat.

Mă uit la zidul năruit, negru, al căsuței, mă uit în jur, și întreb dacă Santa e îngropată aici.

— Nu s-ar putea s-o găsească într-o zi? Pe ceilalți doi cum i-au găsit?...

Nuto se așezase pe zidul căzut și mă privea cu ochii lui îndărătnici. Clătină din cap.

— Nu, spune el, pe Santa n-o găsea. O femeie ca ea nu putea fi acoperită cu pămînt și lăsată așa. Ar mai fi făcut poftă la mulți. S-a gîndit Baracca la asta. A pus să se taie coarde uscate de viță cit a trebuit ca s-o acopere bine. Pe urmă am turnat benzină și am dat foc. La amiază se prefăcuse toată în cenușă. Acum doi ani se mai vedeau urme; era ca vatra unui foc de-al nostru, pentru cîmpuri.

Sept.-nov. '49.

În românește de FLORIN CHIRÎTESCU

Romanul «Luna și focurile» va apărea pînă la sfîrșitul acestui an în Editura pentru literatură.

NATALIA GINZBURG: PORTRETUL UNUI PRIETEN

Orașul care-i era drag prietenului nostru e mereu același; sînt ceva schimbări, dar neînsemnate: au pus troleibuse, au făcut cite un subpasaj. Cinematografe noi nu s-au deschis. Cele vechi mai există, cu numele de altădată, nume care trezesc în noi, repetîndu-le, tinerețea și copilăria. Acum noi locuim în altă parte, într-un alt oraș cu totul deosebit, și mai mare; și dacă ne întîlnim și vorbim despre orașul nostru, vorbim despre el fără amărăciunea de a-l fi părăsit, și spunem că acum n-am mai putea trăi acolo. Dar cînd ne întoarcem acolo, e destul să străbotem holul gării, și să hoinărim prin ceața bulevardelor, ca să ne simțim la noi acasă; și tristețea pe care ne-o inspiră orașul de fiecare dată cînd ne înapoiem la el, vine din acest sentiment că sîntem la noi acasă și în același timp din sentimentul că, la noi acasă, nu mai avem ce căuta; fiindcă aici la noi acasă, în orașul nostru, în orașul în care ne-am petrecut tinerețea, rămîn acum puține lucruri vii pentru noi și sîntem întimpinați de un cortegiu de amintiri și de umbre.

De altfel, orașul nostru e melancolic prin natura lui. În diminețile de iarnă e năpădit de un miros special al lui de gară și de funingine, pe toate străzile și bulevardele; sosind dimineața, îl găsim cenușiu de negură și înfășurat în mirosul acela al lui. Se prefiră uneori prin ceață, un soare stins, care pătează în trandafirii și liliachiu nămeții de zăpadă, ramurile despuiate ale arborilor; pe străzi și pe bulevarde, zăpada a fost strînsă cu lopata în mici grămezi, dar grădinile publice sînt încă îngropate sub o pătură deasă, neatinsă și pufoasă, groasă de un deget, pe banchetele părăsite și pe marginile fîntînilor; orologiul hipodromului s-a oprit, din vreme neștiute, la unsprezece fără un sfert. Dincolo de rîu se înalță colina, și ea albă de zăpadă, dar pătată ici și colo de un mărăciniș roșcat; și în vârful colinei se înalță ca un turn o clădire de un portocaliu aprins, de formă circulară, care a fost cîndva Opera Națională Balilla. Dacă e puțin soare, și strălucеște cupola de sticlă a Salonului Automobilului, și rîul curge cu o fulgerare verde pe sub marile poduri de piatră, orașul poate să pară, pentru o clipă, chiar vesel și primitor: dar e o impresie fugară. Natura esențială a orașului e melancolia; rîul șerpuiind în depărtare pierе într-o zare de neguri violacee, care te fac să te gîndești la apus chiar dacă e miezul zilei; și pretutindeni respiri același aer închis și greu, cu miros de funingine, și ouzi șuierat de trenuri.

Orașul nostru seamănă, ne dăm noi seama acum, cu prietenul pe care l-am pierdut și căruia îi era drag; e așa cum era și el, laborios, încordat într-o activitate febrilă și tenace; și e

În același timp nepăsător și dispus să piardă vremea și să viseze. În orașul care îi seamănă, noi îl simțim trăind iar pe prietenul nostru oriunde ne ducem; în orice colț și la orice cotitură ni se pare că poate să apară deodată silueta lui înaltă cu paltonul de culoare închisă cu gâica la spate, fața ascunsă în guler, pălăria trasă pe ochi. Prietenul nostru măsura orașul cu pasul lui mare, îndărătnic și singuratic; se ascundea ca într-o vizuină în cafenelele cele mai izolate și mai obscure, își scotea sprinten paltonul și pălăria, dar păstra neglijent aruncat în jurul gîtului fularul lui urît de culoare deschisă; își răsucea pe degete șuvițe lungi din părul lui castaniu și apoi se ciufulea deodată cu un gest brusc. Umplea și iar umplea pagini întregi cu caligrafia lui largă și rapidă, ștergind cu furie; și preamărea, în versurile lui, orașul:

E ziua cînd cresc neguri din ape

În orașul frumos, în mijloc de pajiști și dealuri,

Estompîndu-l ca aduceri aminte.

Versurile lui răsună în urechile noastre cînd ne întoarcem în oraș sau cînd ne gîndim la el; și nici măcar nu știm dacă sînt versuri frumoase, într-atîta fac parte din noi, într-atîta reflectă pentru noi imaginea tinereții noastre, a zilelor acum foarte îndepărtate în care le ascultam rostite pentru prima oară de glasul viu al prietenului nostru: și descoperim, cu profundă mirare, că și despre cenușul, greoiul și nepoeticul nostru oraș se putea face poezie.

Prietenul nostru trăia în oraș ca un adolescent: și a trăit așa pînă la sfîrșit. Zilele lui erau, la fel ca acelea ale adolescenților, foarte lungi și pline de timp; știa să găsească spațiu ca să studieze și să scrie, să-și cîștige viața și să piardă vremea pe străzile pe care le iubea; și noi care bîjbîiam între lene și activitate, pierdeam orele neștiind să hotărîm dacă eram leneși sau harnici. Mulți ani n-a vrut să se supună unui orar de birou, să accepte o profesie definită; dar cînd s-a decis să stea la un birou, a devenit un slujbaş meticuloș și un muncitor neobosit: păstrîndu-și totuși o margine amplă de odihnă; lua masa extrem de repede, mîncă puțin și nu dormea niciodată.

Era cîteodată foarte trist: dar noi ne-am gîndit, vreme îndelungată, că avea să se vindece de acea tristețe, cînd se va hotărî să devină matur: fiindcă tristețea lui ni se părea aceea a unui copil, melancolia voluptuoasă și distrată a copilului care n-a atins încă pămîntul și se mișcă în lumea aridă și solitară a viselor. Uneori, seara, venea să ne caute; ședea palid, cu fularul său la gît, și-și răsucea părul sau mototoalea o foaie de hîrtie; nu rostea un singur cuvînt toată seara; nu răspundea la nici una din întrebările noastre. În cele din urmă, ca împins de un resort, își smucea paltonul și pleca. Umiliți, noi ne întrebam dacă tovărășia noastră îl dezamăgise, dacă încercase să se însenineze lîngă noi și nu izbutise; sau dimpotrivă dacă-și propusese pur și simplu să petreacă o seară în tăcere sub o lampă care să nu fie a lui.

De altfel, să stai de vorbă cu el nu era niciodată ușor, nici chiar cînd se arăta vesel; dar o întîlnire cu el, chiar dacă în cursul ei se schimbau doar cîteva cuvinte, putea să fie mai tonică și mai stimulatorie decît oricare alta. În tovărășia lui deveneam mult mai inteligenți; ne simțeam îndemnați să punem în cuvintele noastre tot ce aveam noi mai bun și mai serios; părăseam repede locurile comune, ideile neprecise, incoerențele. Ne simțeam adesea umiliți lîngă el: pentru că nu știam să fim sobri ca el, nici modești ca el, nici generoși și dezinteresați ca el. Ne trata, pe noi, prietenii lui, aspru, și nu ne ierta niciodată nici un defect; dar dacă erăm îndurerați sau bolnavi, se arăta deodată grijuliu ca o mamă. Refuza din principiu să cunoască alți oameni; dar se putea întîmpla ca dintr-o dată să se arate expansiv și afectuos, generos în proiecte și întîlniri, cu cineva neașteptat și nemaivăzut niciodată înainte, cineva chiar întrucîtva demn de dispreț. Dacă-l făceam să observe că acea persoană era, în multe privințe, antipatică sau demnă de dispreț, el

spunea că știa prea bine, fiindcă-i plăcea să știe totdeauna totul, nu ne acorda niciodată satisfacția de a-i povesti ceva nou; dar de ce se purta cu acea persoană atât de prietenos și de ce le refuza în schimb cordialitatea lui unor oameni mai merituoși, nu explica și n-am știut-o niciodată. Uneori îi trezea curiozitatea câte o persoană care gîndea el că provenea dintr-o lume elegantă, și o frecventa; poate, se gîndea, să profite de asta într-unul din romanele sale; dar în aprecierea rafinamentului social sau a manierelor se înșela și lua drept cristal sticla ordinară; și în privința asta era, dar numai în asta, foarte naiv. Se înșela asupra rafinamentului în comportare, dar în ce privește rafinamentul spiritului sau rafinamentul cultural, nu se lăsa amăgit.

Avea un fel avar și rezervat de a da mâna cînd saluta, câteva degete întinse și retrase imediat; avea un fel reținut și zgîrcit de a scoate tabac din pungă și a-și umple pipa; și avea un fel atât de neașteptat și de necontrolat de a ne oferi bani — se știa că avem nevoie — încît rămîneau în mîmăruri; era, spunea el, avar cu banii pe care-i avea, și suferea despărțindu-se de ei; dar îndată ce se despărțea, de ei, puțin îi păsa. Dacă eram departe de el, nu ne scria, nici nu răspundea la scrisorile noastre, sau răspundea cu câteva fraze scurte și care te încremeneau: fiindcă, spunea el, nu știa să-i iubească pe prieteni cînd erau departe, nu voia să sufere din pricina absenței lor, și atunci în gîndul lui îi prefăcea imediat în scrum.

N-a avut niciodată o nevastă, nici copii, nici o casă a lui. Locuia la o soră măritată care-l iubea și pe care o iubea; dar avea în familie obiceiurile lui maniere necioplite și se purta ca un copil sau ca un străin.

Venea, uneori, la prieteni, și privea cu un aer încruntat și blînd copiii pe care-i aduceam pe lume, familia pe care ne-o înghiebam: se gîndea și el să-și întemeieze o familie, dar se gîndea într-un fel care devenea cu trecerea anilor tot mai complicat și mai întortochiat; atât de întortochiat, încît nu putea să dea roade nici cea mai simplă concluzie. Își crease, cu anii, un sistem de idei și de principii atât de încurcat și de rigid încît cea mai simplă realitate nu putea prinde viață; și cu cît mai îndepărtată și imposibil devenea aceea simplă realitate, cu atât mai adîncă se făcea în el dorința de a o cucerii, încurcîndu-se și resfirîndu-se ca o vegetație contorsionată și sufocantă. Era, uneori, atât de trist și noi am fi vrut totuși să-i venim în ajutor: dar nu ne-a îngăduit niciodată un cuvînt de milă, un semn de mîngiere; și s-a întîmplat ca și noi, imitînd felul lui de a fi, să refuzăm în ceasul nostru de durere, mila lui. N-a fost pentru noi un maestru deși ne-a învățat atîtea lucruri: fiindcă vedeam bine absurdele și întortochiatele complicații de gîndire, în care-și intermîna sufletul său simplu; și am fi vrut să-l învățăm și noi ceva, să-l învățăm să trăiască într-un fel mai puțin complicat și mai respirabil: dar n-am izbutit niciodată să-l învățăm nimic, pentru că atunci cînd încercam să-i expunem argumentele noastre, ridica o mînă și spunea că el știe tot.

Avea, în ultimii ani, o față brăzdată și scobită, pustiuță de gînduri muncite; dar a păstrat pînă la sfîrșit în figură, delicatețea unui adolescent. A devenit, în ultimii ani, un scriitor celebru, dar aceasta nu a schimbat cu nimic obiceiurile lui rezervate, nici modestia atitudinii sale, nici simplitatea, conștiințioasă pînă la scrupul, a muncii sale de toate zilele. Cînd îl întrebai dacă-i plăcea să fie celebru, răspundea cu un rîs trușag că se așteptase de cînd lumea să fie: avea deodată un zîmbet șiret și trușag, copilăresc și rău-voitor, care se iveau clipă și apoi dispăreau. Dar faptul de a se fi așteptat dintotdeauna la un lucru, însemna că odată dobîndit lucrul acela nu-i mai dăruia nici o bucurie: fiindcă nu era în stare să se bucure de lucruri și să le iubească, de îndată ce le avea. Spunea că-și cunoștea acum arta atât de adînc, încît ea nu mai păstra pentru el nici o taină, și nemaipăstrînd taine, nu-l mai interesa. Noi înșine, prietenii lui, ne spunea el, nu mai prezentăm secrete pentru el și îl plictiseam înfinit; și noi, umiliți că-l plictiseam, nu izbuteam să-i spunem că vedem bine unde greșește: nu voia să se plece să iubească desfășurarea de toate zilele a existenței, care curge uniform, și aparent fără taine. Îi rămînea așadar să cucerească rea-

litatea de fiecare zi; dar aceasta era interzisă și de necucerit pentru el, care era în același timp însetat și scribit de ea; și astfel nu putea decât s-o privească ca din depărtări, fără hotar.

A murit vara. Orașul nostru e pustiu vara și pare foarte mare, luminos și zgomotos ca o piață; cerul e limpede dar nu luminos, de o paloare lactee; riul curge plat ca o stradă, fără să răspîndească umezeală, nici răcoare. Rafale de praf se ridică de pe bulevarde; trec, venind dinspre râu, care mari încărcate cu nisip; asfaltul bulevardului e plin de pietricele care se coc în catran. Așară, sub umbrelele cu franjuri, măsuțele cafenelelor sînt pustii și încinse.

Nu era nici unul din noi. A ales, ca să moară, o zi oarecare din acel august torid; și a ales camera unui hotel aproape de gară: vrînd să moară, în orașul care era al lui, ca un străin. Își închipuise moartea într-o poezie mai veche, scrisă cu mulți, foarte mulți ani în urmă:

Nu va fi nevoie să părăsesc patul.
Doar zorii intra-vor în camera goală
Va fi de ajuns fereastra să-nveșmînteze totul
Într-un licăr netulburat, ca o lumină.
Vor așterne o umbră firavă pe chipul supus.
Amintirile vor fi noianuri de umbre
Ascunse ca jăratecul vechi în cămin.
Amintirea va fi ca văpaia
Care ieri mai mușca în ochii stinși.

Ne-am dus, nu mult după moartea lui, pe colină. Erau cîrciumi pe stradă, cu pergole de struguri roșcați, jocuri de popice, grămezi de biciclete; erau case de țară cu mănunchiuri de spice, cu iarba secerată întinsă la uscat pe saci: priveștița de margine de oraș și din prag de toamnă care-i era dragă. Priveam spre coastele ierboase și la cîmpul arăt, peste care creștea noaptea de septembrie. Eram cu toții foarte buni prieteni și ne cunoșteam de atîția ani; oameni care muncisem și gîndisem întotdeauna împreună. Așa cum se întîmplă cu acei care se iubesc și au fost loviți de o nenorocire, încercam acum să ne iubim mai mult și să ne ajutăm și să ne apărăm unul pe celălalt; fiindcă simțeam că el, în felul lui tainic, ne ajutase și ne ocrotise întotdeauna. Era prezent mai mult ca oricînd la poalele acelei coline.

Spre seară, pe plajă, orice privire rotită
Păstrează miresme de iarbă și lucruri
Pătrunse de soare. Păstrează un miros de mare.
Ca o mare în noapte e tainica umbră
De flori și neliniști străvechi pe care cerul adie
Și-n fiecă seară se-ntoarce. Vocile moarte
Seamănd cu frîngerea mării.

GIANNA MANZINI: AMINTIREA LUI PAVESE

Ultima oară când l-am văzut pe Pavese a fost la două sau trei zile după Premiul Strega, duminică. Era o după-amiază foarte caldă. A venit cu sufletul la gură și strălucind de bucurie. Ca și cum venea de la un mare spectacol. Și poate era doar spectacolul orașului, populat de chipuri, fiecare din ele dovedindu-se apoi opac pentru cine, ca Pavese, cădută să recunoască în ele ceva din el însuși; dar care în același timp, dezvăluiau privirii o lume, o istorie cu multe fațete, un fel deosebit de a fi, de a vedea, de a se exprima, pentru cine, tot ca Pavese, știa să facă din propria-i atenție un obiectiv fermecat.

Și astfel fiecare chip trebuie să-i fi apărut lui, dărnici și avari totodată. Dărnici în sugestii, în comunicări pentru fantazia și arta lui; avari, când era vorba de a se întâlni în proprii semeni.

Strălucirea în ochii lui ceva famelic și halucinant. Avea căutătura dreaptă, cinstită; dar ca și cum imaginea fixată devenea în pupila extrem de mică, neclară — o, nu numai efect al miopiei! — dezamăgindu-l: cu atât mai mult cu cât pentru el, a remarca pe cineva sau ceva, însemna a-i simți existența, a și-o însuși. Continua să suridă într-una: să uite de acel zimbet larg al său, prea larg pentru un obraz atât de slăbănog.

Și revenea din scurta tulburare — și cu atât ușurință — grație culturii sale, artei sale... În ele, totul se dovedea echilibrat și pus în valoare. Îndepărtarea de propria-i masă de lucru a însemnat îndepărtarea de el însuși, o îndepărtare atât de mare, încât nu-l mai recunoștea.

Dar ar fi indiscret să stăruim. Cert e că literatura — toată vie pentru el, toată necesară, toată compensație — îl salva.

A venit așadar să ne întâlnim în acea după-amiază fierbinte de iunie. Îl văd: ochii lui febrili după lentilele groase, gulerul prea mare, gâtul subțire care susținea cu o umbră de efort un cap cu privirea puțin rătăcită. Cred că nimeni nu i-a făcut un portret. Pe lângă faptul că a-i cere nemîșcare și resemnare necesare pozei, ar fi fost absurd, cine s-ar fi încumetat să-și pună la încercare iscusința, zugrăvind un chip care reunea în el atâtea elemente disparate, atâtea contraste?

A vorbit mult: cu bucurie, încrezător. Nu mi s-a întâmplat deseori să aud vorbindu-se despre meșteșug cu atât naturalitate și cu atât generoasă uitare de sine.

Între altele, a spus: « Pentru mine, timpul util de lucru e tocmai momentul când trebuie să-l las: tocmai în ultimele cinci minute, când m-au și chemat la masă sau trebuie să ies, sau sînt așteptat de cineva. Astfel, îndemnat să mă grăbesc și devenit nerăbdător, găsesc adesea ceea ce ar fi fost zadarnic să caut vreme de ore în șir: rezolvări, pasaje, replici de dialog. Cele mai bune din lucrurile pe care le-am făcut, așa au venit ».

Iată secretul acelei prospețimi, al acelui minim efort al penitei. Atita căutare, atita meditație, atita studiu și apoi un fel de țîșnire, o explozie de avînt creator, o continuitate a ideilor care se înseilează parcă, extrem de repede. Cineva a spus: « Dacă sub pașii mei n-ar exista cărbuni aprinși, n-aș avea aerul că dansez ». Ușurința lui în fața paginei avea pesemne ceva asemănător cu un asemenea dans.

Pe stradă, în tramvai, la cinema, i se întâmpla să surprindă frînturi de fraze în conversația trecătorilor necunoscuți: era ca o precizare de ecouri, ca o stabilire de planuri: scoțînd din ele limbajul de care avea nevoie.

Magia limbajului său, în care fiecare replică, rămînînd totuși cotidiană, vorbită, ușoară, este esența personajului, conține gestul și vocea acestuia: și mai ales introduce o astfel de perspectivă psihologică încît îl scutește pe autor de orice descriptivitate. Efect al unei reprezentări imediate, a unei fericite surprinderi a vieții vii? Cu totul altceva. A fost necesară o lungă operație de alegere și de fixare pînă ce acea frază determinată să se poată transfera într-un climat literar, fără să piardă nimic din zvîcnirea ei. Fraza lungă, și

totuși nu greoaie, și totuși cu iscusință ascunsă, elaborată: fapt pentru care povestirea păstrează o miraculoasă sprinteneală modernă.

Fiindcă a venit vorba de sprinteneală, am admis că noi înșine am căpătat deprinderea vitezei: viața cu al ei ritm schimbat, cu alțea imagini care ne fac să intrăm deodată în inima unei situații, ne-a încărcat de nerăbdare. Ar trebui să fim în stare să scriem așa cum se citește, în această manieră nouă: să urmărim stilistic atita rapiditate, făcînd-o să reintre în propria-i frază, în propria-i mișcare muzicală.

Rapiditatea, care la el a devenit frenezie, cursă nebunească, i-a răpit somnul, l-a ținut mereu la pîndă, l-a măcinat.

Mă gîndeam că aveam să am alțea prilejuri să reiau acea discuție; și pentru a-i spune ce valoare deosebită căpătase prietenia cu el, ce sens de superioară colaborare pentru un « mai bine » curajos, atît în artă cît și în viață; și în ce chip îmi făgăduiam — îmi făgăduiesc — să învăț din cărțile lui și rapiditatea și ușurința la scris, dar mai ales eficacitatea a celui limbaj neașteptat.

N-ar fi trebuit să mai amîn de loc clipa unei astfel de mărturisiri.

Oamenii cred că pudoarea ne interzice astfel de mărturisiri, sau o ușurătate mondenă rău înțeleasă, sau un simț al ridicolului mai greșit înțeles ca oricînd; pe cînd cine știe de ce depînd rezerva și întîrzierea, de ce opacitate nenorocită, de ce uneltiri mascate de inerție; și, între timp, rămîn sacrificate, de obicei, adevărul și sentimentul. Sacrificiu care, în cazul meu, devine remușcare.

SERGIO PAUTASSO : LABORATORUL LUI PAVESE

La 17 noiembrie 1949, notînd în jurnal sfîrșitul redactării povestirii *La luna e i falò*, Pavese comenta: « Ai încheiat ciclul istoric al vremii tale: *Il carcere* (antifascism de graniță), *compagno* (antifascism clandestin), *casa in collina* (rezistență), *Luna e i falò* (post rezistență) »; și mai adăuga unele însemnări cu caracter psihologic și istoric: « Fapte laterale: războiul 1915—18, războiul din Spania, războiul din Libia. Saga este completă. Doi tineri (*Carcere* și *Campagno*), doi bărbați de patruzeci de ani (*Casa in collina* și *Luna e i falò*). Doi oameni din popor (*Campagno* și *Luna e i falò*), doi intelectuali (*Carcere* și *Casa in collina*) ». Dar după cîteva zile, la 26 noiembrie, nemulțumit poate de această interpretare istorică a citorva din romanele sale, redacta un prospect rezumativ și schematic al operei sale în care, în afara etapelor cronologice, arată limpede diferitele momente stilistice și tehnice în evoluția și maturizarea poeticeii lui:

Lavorare stanca — 1930, 1933, 1936, 1938, 1940 — cuvînt și senzații

Carcere — Poezii noi — 1938, 1939

Bella estate — *Spiaggia* — 1940, 1941

Feria d'agosto — 1941—1944, poezia în proză și conștiință a miturilor

La terra e la morte — 1945

Dialoghi con Leuco — 1945

Compagno — 1946

} extremele: naturalism și simbol despărțite

La Cassa in collina — 1947—48

Il diavolo sulle colline — 1949

Tua dorme sole — 1949

La luna e i falò — 1949

} realitate simbolică

În realitate, itinerariul pavesian este mult mai complex decât poate rezulta din acest fel de tablou sinoptic: ce experiențe au contribuit la schimbarea viziunii despre realitate și cum s-a articulat munca stilistică și tehnică pentru a izbuti să desăvârșască în scris trecerea de la « cuvînt și senzație » din *Lavorare stanca* la « realitatea simbolică » a cărților maturității? Ce cuprind formule ca « naturalism », « poezie în proză și conștiință a miturilor », « extremele: naturalism și simbol despărțite? » Aici nu ne interesează atât faptul de a pune în evidență substratul ideologic al operei lui Pavese, nici să apreciem importanța lecturilor mitologice și simbolice în evoluția lui narativă, cît mai ales să examinăm factorii tehnici ai povestirii, care nu pot fi totuși izolați de permanenta voință a lui Pavese de a reprezenta în romanele sale o realitate simbolică, și de a realiza acel « echilibru între două contrarii », care îl determina să scrie, la 14 decembrie 1939: « Este nevoie de bogăția de experiență a realismului și de adîncimea de înțeles a simbolismului ». De acest program cam generic, e adevărat, se leagă anumite soluții literare pur tehnice: de pildă, alegerea timpului narațiunii nu este întâmplătoare, ci impusă de poetica particulară a memoriei lui Pavese: « dificultatea timpului în narațiune constă în transformarea timpului material, monoton și brut, într-un timp imaginar, care să aibă însă aceeași consistență ca și celălalt », tot așa după cum preferința pentru persoana întâia în locul personei a treia corespunde unei alegeri gîndite a poziției pe care povestitorul trebuie să o ia în fața realității: « În povestirea la persoana întâia poți fi realist fără să cazi în verism. Deopotrivă de realistă, povestirea la persoana întâia se dovedește mai muzicală decât cea la persoana a treia ». Că toate acestea nu sînt întâmplătoare este dovedit de critica făcută de Pavese literaturii americane și de însemnările Jurnalului, nementionat în acel bilanț, dar care constituie cu siguranță solul pe care s-a înălțat opera narativă.

Lăsînd la parte toate polemicele stîrnite la vremea lui de jurnalul lui Pavese, astăzi apare limpede că dacă, pe de o parte, *Il mestiere di vivere* poate fi considerat istoria secretă a unui om, pe de altă parte reprezintă, și este mai ales aceasta, istoria critică a unei opere și că în paginile ei se află cheia ce dezvăluie tainele laboratorului lui Pavese și îngăduie pătrunderea în centrul problemelor lui de creație. Sub acest aspect *Il mestiere di vivere* este mai cu seamă în primii ani — adică în vremea uceniciei lui Pavese — o operă bogată în germeni și referințe: cugetările pe care Pavese le notează în jurnal sînt adesea contradictorii, uneori discutabile, dar este imposibil să trecem cu vederea această rețea densă și complicată de însemnări de poetică și reflexe asupra proziei pentru a încerca o analiză a operei pavesiene sub aspect tehnic.

Prezentînd *Istoria mea și a povestirilor mele*, de Anderson, Pavese scrie la un moment dat: « *Arta este tehnică*, și toți știu că un produs al tehnicii este ceva artificial, aproximativ, care tinde neconștient spre perfecțiune, pentru a se întemeia pe descoperiri mai precise și exacte. Arta este în sfîrșit artificioasă; în ea nimic nu este dat odată pentru totdeauna ». Afirmția este făcută în 1947, dar ideea era limpede pentru Pavese chiar de la sfîrșitul pericadei în care a scris *Lavorare stanca*: e de ajuns să citim *Il mestiere di poeta*, *Secretum professionale* și *A proposito di certe poesie non ancora scritte*, pentru a înțelege că aceste pagini nu sînt numai ambițioase declarații de poetică, dar desfășcă un discurs critic și tehnic, privind munca literară. În loc să vorbească de medii, de sugestii, de ascendențe, el tinde la început să lămurească noțiunea de « poezie-povestire » iar mai apoi, prin evoluția stilistică, descoperirea imaginii și a raportului imaginativ care leagă pe una de cealaltă și din care rezultă, în consecință, afirmația: « nu imaginea, ci raportul fantastic este subiectul însuși al povestirii », idee pe care o va confirma în Jurnal la 10 octombrie 1935: « Este adevărat că tind să substituiesc dezvoltării obiective a povestirii, legea fantastică și calcu-

lată a imaginii, așa am într-adevăr de gând; dar pînă unde poate ajunge acest calcul, ce importanță poate avea o lege fantastică, și unde sfîrșește imaginea și începe logica, sînt probleme dificile ».

Pavese nu-și ascunde dificultățile implicite în construcția sa poetică și, într-adevăr, mai apoi va critica acest concept al său, definindu-l o formă goală întrucît nimic nu poate deosebi cuvintele care evocă o imagine de cele care evocă un obiect, o critică tipic stilistică și tehnică ce îl determină să afirme: « va fi vorba să descriu, nu contează dacă în mod direct sau imaginar — nu o realitate naturalistă, ci una simbolică ».

În esență, idealul lui Pavese era să evite o reprezentare pur și simplu naturalistă a realității. Scriind poeziile din *Lavorare stanca* și primele povestiri într-o vreme cînd « proza italiană » era « un colocviu extenuat cu ea însăși », iar poezia « o tăcere îndurată », Pavese mărturisește că discuta « în proză și versuri cu țărani, muncitori, săpători de nisip, prostituate, deținuți, muncitoare, băiețândri ». A fost o reacție salutară și consecințele ei s-au văzut în primii ani de după război; totuși, să eviți absența și epuizarea literaturii italiene dintre cele două războaie, cufundîndu-te cu tot entuziasmul originar pe care îl suscită lectura prozatorilor americani în straturile lumpenproletariatului nostru citadin și țărănesc, acest fapt implica riscul de a ancora în naturalism sau într-un populism manierist care nu putea satisface în nici un chip exigențele tînărului Pavese, comentator al lui Whitman dar, în aceeași vreme, cititor inteligent al lui Gozzano, foarte sensibil încă de pe acum la problemele stilistice și aflat în căutarea unui limbaj nou, vitalizat de un dialect asimilat limbii nu ca simplă transcripție de forme și modalități ci prin înserarea unor cadențe dialectale în construcția sintactică. Observațiile asupra dialectului lui Sinclair Lewis, Anderson, Twain, O'Henry pun în lumină caracterul particular de nouitate al limbajului american, al acelei « noi urzeli a limbii engleze, alcătuită în întregime din idiosisme americane, un stil care nu mai este dialect ci limbaj, regîndit, recreat, poezie ». În ultimă analiză, este același complex lingvistic pe care ar dori să-l realizeze utilizînd dialectul piemontez în monologul din *Paesi tuoi* și în dialogul romanelor următoare.

Dar mai înainte de a sosi la proză, Pavese experimentează, epuizînd-o, tehnica « poeziei-povestire », pînă în momentul în care noutatea descoperirii raportului fantastic, între imagini, se reduce la o schemă iar poezia, fără a-și pierde valențele emotive, riscă să devină un exercițiu manierist. Se poate lua ca exemplu în scop pur demonstrativ, seria de pasaje stilistice și structurale în cîteva poezii apropiate ca idee din ciclul *Paesaggi*: de la *Paesaggio I* (1933), centrate pe pregnantă figură mitică a pustiului care se identifică la sfîrșit cu colina, la *Paesaggio IV* (1934), în care « viața fantastică — cum o definea chiar Pavese — este redată printr-un monolog interior și într-un discurs întrerupt ritmic dar descărnat și esențial și, în sfîrșit, la *Paesaggio VII* (1940), exprimat liric într-un limbaj experimentat și modulat pe rime și asonanțe dar de o tensiune slăbită, trecută în muzicalitatea interioară a versurilor. Aceasta precizează că după ce a dobîndit tehnica structurală și ritmică de a scanda versul, discursul liric riscă să devină exercițiu de stil, tehnicism pur, în care nucleul fantastic se ramifică în atmosfere rarefiate.

Pavese însuși admite — după cum am văzut — că după ce ai devenit stăpîn pe tehnica constructivă, aceste compoziții devin prea ușoare: jocul « corespondențelor » pe care se întemeiază unitatea poeziei (« unitatea poemului nu constă în scenele esențiale ci în corespondența subtilă a tuturor momentelor creatoare. Adică, unitatea nu se datorește atît construcției grandioase, scheletului identificabil al subiectului, cît abilității glumețe a micilor contacte, a reluărilor mărunte și aproape iluzorii, a țesăturii refronelor insistente sub orice varietate ») dacă,

pe de o parte, îmbogățește cu veșnic noi supoziții ideea că scrisul trebuie să fie realizarea acestor raporturi, pe de alta riscă să devină un cifru în sine, o transpunere mecanică de raporturi. Totuși, poetica pavesiană, mai înainte de-a ajunge la teoria cunoașterii ca amintire, își derivă originea tocmai din acest mănunchi complicat de intuiții critice neelaborate într-un crez estetic, logic și coerent. Sînt intuiții — și vor rămîne ca atare, chiar dacă Pavese avea deplină conștiință a ceea ce gîndea și cunoștea, limita dincolo de care înaintarea nu mai era posibilă: «În *Lavorare stanca* intră întreaga mea experiență din ziua în care am deschis ochii și atît de mare era bucuria de a scoate la lumină aurul meu dintîi că nu mă plictiseam niciodată. Totul trebuia atunci descoperit în mine. Acum după ce am exploatat vena mă simt prea epuizat și prea precis definit pentru a mai avea forța să mă avînt cu multă speranță într-o nouă căutare. Tărimul este în întregime măsurat și sondat și știu în ce constă originalitatea mea. În nenumărate tentative prepoetice am părăsit modalitățile povestirii în proză și ale romanului. Cunosc prea bine greutatea acestui drum care mi-a dat și bucuria întăritoare a primului contact. Și totuși trebuie să îl străbăt». De aceea prima referire explicită la proză, în 17 octombrie 1935: Cu siguranță, va veni proza, nu e o întîmplare, ci constatarea logică a sensului pe care Pavese trebuie să-l dea propriei sale căutări de noi mijloace de expresie, după ce acelea ale poeziei, epuizate nu doar ca substanță dar și sub aspect tehnic și stilistic, se dovedeau de acum neadecvate pentru a comunica viziunea despre lume care se închea în acest moment.

Trecerea de la poezie la proză constituie prin urmare alegerea unui alt complex structural. Faptele și situațiile de povestit rămîn aceleași ale poeziei dar sînt proiectate pe un ecran de dimensiuni mai ample și, în consecință, legătura fantastică între imagini se dezvoltă într-un context în care spațiul și timpul dobîndesc o perspectivă nouă și diferită, în care limbajul trebuie să se amplifice pentru a da consistență narațiunii: cu alte cuvinte, este o ancorare în «dezvoltarea obiectivă a povestirii» pe care o neglija în poezie. Firește, Pavese realizează aceasta în mod treptat, experimentînd propriile mijloace de parcă ar fi reglate de un tabel de marș, sporînd din cînd în cînd ritmul, riscînd soluții noi și de intensități diferite: să ne gîndim, de pildă, la două povestiri din 1937, opuse tematic, precum *Notte di festa* și *Carogne* și la cantitatea de material imaginativ, de personaje și de situații pe care Pavese le consumă în aceste cîteva pagini.

Lăsînd la o parte valoarea de netăgăduit a unora din aceste povestiri, care pot fi considerate o carte în sine, autonomă, este limpede că ele dobîndesc o greutate anume în ansamblul operei pavesiene întrucît îngăduie să urmărim mai amănunțit maturizarea între 1936 și 1946 a romanclerului. Dar ceea ce trebuie spus în legătură cu această densă rețea de povestiri, dintre care unele sînt simple schițe, altele mai construite, dar păstrînd totuși un limpede caracter experimental, iar altele în schimb deja remarcabile ca arhitectură și dezvoltare, nu e atît faptul că unele au constituit germeii romanelor de mai tîrziu, cît mai ales perspectiva deschisă povestirii, căutarea unei noi dimensiuni lingvistice și structurale ca alternativă față de *Lavorare stanca*, care să-l îngăduie lui Pavese să-și exprime tot atît de încheiat propriul său univers. Satul și orașul pavesian ar fi fost reprezentate cu multă greutate folosînd limba literară dintre 1930 și 1940; ne gîndim, fără nici o intenție polemică, la exemplele cele mai semnificative și tipice din acea epocă, la povestirile și romanele lui Bilenchi, Bonsanti, Landolfi, Loria și putem constata cu ușurință că narațiunea lor este departe nu doar de Idealul epic pavesian dar și de mijloacele pe care el le avea la dispoziție. În comparație cu nuanțarea muzicală care înseamnă una din gloriile prozei noastre din secolul XX, limbajul pavesian se dovedește a fi deosebit de stîngaci; în timp ce alții tindeau să atingă prin proza de artă culmea

purității stilistice, Pavese prelucra dialectul piemontez; mai mult decât analogiile subtile și aluzive îl interesa simbolul, și, într-adevăr, figurile și situațiile lui epice sînt mediate de o simbologie care evocă imagini menite să răscumpere pe plan stilistic evidența urită a lucrurilor și acel procent de naturalism implicit în orice reprezentare realistă a lumii. Acesta este un alt motiv care a determinat acele soluții stilistice și structurale de care aminteam și care nu puteau fi întîmplătoare la un scriitor atît de atent și conștiincios cu propria-i creație ca Pavese, care calcula cu atenție orice soluție și o punea în legătură nu doar cu considerente de ordin cultural și sociologic dar și stilistic. Atunci cînd începea o povestire, Pavese putea « să nu aibă în minte un mediu social determinat, un personaj sau personaje, o teză », dar știa cu certitudine care erau instrumentele pe care trebuia să le folosească, calculase dinainte importanța lor, și dozează factorii stilistici: « După ce ai scris primul rînd al unei povestiri ai ales deja totul, și stilul și tonul și întorsătura faptelor ».

Este îndeajuns de semnificativ ca un povestitor, vorbind despre propria tehnică epică, să amintească adesea de stil, de ritm și foarte rar în schimb de personaje; dar în procedura narativă a lui Pavese care pornește, după cum explică el însuși, de la un ritm nedeslușit, un joc de evenimente care, mai mult decît orice, sînt senzații și atmosfere; colaborarea personajului nu este esențială, pentru că Pavese intenționează să capteze și să construiască aceste evenimente pe un ritm intelectual care să-i transforme în simboluri ale unei anumite realități. În această construcție personajele sînt pentru el mijloc, nu scop. Personajele îi servesc pur și simplu pentru a construi fabule intelectuale a căror temă este ritmul a ceea ce se întîmplă. În acest chip se justifică interesul său redus pentru personajul care catalizează întreaga narațiune, în timp ce dobîndește o importanță mult mai mare desfășurarea timpului în ritmul lucrurilor amintite și al peisajelor redescoperite și proiectate într-un spațiu mitic și care aparțin numai autorului. Acesta observă evenimentul din exterior și i se integrează prin intermediul personajului cu care se identifică și care deține cheia romanului. Avînd ca punct de plecare lectura lui Cellini și a lui Defoe, Pavese scria că « desprinderea de realitate în povestirea la persoana a treia este un rafinament tehnic dar începe întotdeauna prin a prezenta o realitate traversînd un eu (autobiografia) ». Aici se ridică problema caracterizării personajului și a narațiunii la persoana întîia sau a treia care implică poziția pe care povestitorul o ia în fața realității: realitate care are întotdeauna pentru Pavese două aspecte, cel naturalist și cel simbolic.

La începutul experienței lui epice, Pavese atribuie personajelor sale vorbirea la persoana întîia sau a treia; chiar în primele romane trece la persoana întîia folosită în *Poesii tuoi* și *La spiaggia* la a treia din *Il carcere* și *La bella estate*; nu cunoaște încă limpede poziția justă pentru a realiza o narațiune de tip fantastic, conservînd totuși maxima obiectivitate; și nu a atins încă acel echilibru pe care-l dă povestirii coexistența a două personaje, a autorului care cunoaște sfîrșitul cu personajele care nu-l cunosc. Dacă autorul și protagonistul se identifică (Je) și știi cum se va sfîrși povestirea, trebuie să ridici și nivelul celorlalte personaje pentru a restabili echilibrul. De aceea protagonistul, dacă povestește el, trebuie să fie spectator, cum se va întîmpla într-adevăr în *La spiaggia*, *Il diavolo sulle colline*, și *La luna e i falò*. Totuși chiar și persoanele terțe din *Il carcere* și *La bella estate* — Stefano și Ginia — sînt persoana a treia fictive; cu alte cuvinte sînt tot o proiecție a povestitorului, nu încă așa de explicită și definitivă precum Corrado în *La casa in collina* sau Clelia în *Tra donne sole* dar mai ales în *La luna e i falò*, în care scriitorul nu numai povestește, dar e personajul însuși al povestirii, adică acel personaj unic al cărții care este « autorul » la care « trebuie să se refere toate gîndurile, toate descrierile particulare de medii și personaje care participă la construcție ». Pavese reduce astfel

importanța personajului, ba mai mult, îl anulează aproape, dacă înțelegem prin personaj figura care domină și determină prin acțiunile sale dezvoltarea unei intrigi. Într-adevăr, Pavese nu construiește o acțiune întemeindu-se pe intrigă ci valorifică aspectul fantastic al ei, pe care romanul naturalist îl sărăcise în voința lui de a crea personaje tipice și emblematic. În romanul pavesian, personajul sau personajele sînt prezente în măsura în care dețin o funcție simbolică în economia povestirii, fără ca vreunul să umple narațiunea cu propria-i substanță, toate fiind legate de aceea matrice unică — autorul, depozitarul « imaginii-povestire », care cunoaște lucrurile întrucît și le amintește.

Alegerea povestirii la persoana întâia este strîns legată, prin urmare, de poetica pe care Pavese o elabora cu greu în paginile jurnalului, poetica întemeiată pe amintire și pe « intuiția că descoperi lucrurile prin amintirile pe care le ai despre ele », din care rezultă cramponarea de copilărie considerată drept epocă fundamentală în viața unui artist: « În artă exprimi bine doar ceea ce ai asimilat în mod ingenuu. Artiștilor nu le rămîne decît să se reîntoarcă și să se inspire din epoca în care nu erau încă artiști, iar aceasta este copilăria ». Copilăria în sine nu este o vîrstă « poetică » spre deosebire de celelalte, precizează Pavese, dar « în copilărie înveți să cunoști lumea nu — după cum s-ar părea — printr-o legătură nemijlocită și originară cu lucrurile ci prin intermediul semnelor lucrurilor: cuvinte, desene, povestiri. Dacă re trăiești un oarecare moment de emoție extatică în fața unui aspect al lumii, constăți că te emoționezi pentru că te-ai emoționat deja, pentru că într-o zi ceva ți-a apărut transfigurat, desprins de rest, printr-un cuvînt, printr-o povestire sau o închipuire care se referea la el. Firește, în vremea aceea, fantezia ne-a parvenit ca realitate, ca o cunoaștere obiectivă, nu ca invenție ». Rezultă acum cu evidență importanța pe care o dobîndește pentru Pavese colina și peisajul piemontez, centrul liric al narațiunii ca loc trăit cu autenticitate în copilărie și care devine la maturitate un element mitic și real în același timp. Astfel se explică faptul că în *Il Compagno*, prima parte care se desfășoară la Torino este mai realizată sub raport stilistic decît a doua, în care acțiunea se mută la Roma și observația este valabilă cu privire la paginile despre America din *La luna e i falò*; și într-un caz și-n celălalt prilejul este oferit de o experiență periferică (Roma) și de un mit intelectual (America) pe care Pavese nu l-a trăit în mod intim, chiar dacă acestea au jucat un rol important în viața și formația sa culturală. Așa după cum « numeroase lumi naturale (mare, luncă, pădure, munte, etc.) nu îți aparțin pentru că nu le-ai trăit la timpul lor și trebuind să le exprimi în poezie nu ai ști să te miști în ele cu acea bogăție tainică de aluzii, de înțelesuri și pretexte, care dă demnitate poetică unui lumi », la fel acele pagini, importante sub diverse aspecte, se vădesc sub raport stilistic — adică pe planul « trebuinței de a le poetiza » — cam artificiale și lipsite de acea fericire firească proprie peisajului piemontez. Fantasticul spre care tinde Pavese trebuie să aibă întotdeauna ca punct de plecare un dat real dobîndit prin experiență: doar așa poate avea o forță proprie de reprezentare (« viața e simbolul ! » exclama cu privire la aceasta Pavese) fără a trece în fantezie pură, în supraréal, în creație mecanică formală. Aceasta este diferența între întrebuintarea memoriei ca fapt tehnic în proza lui Pavese și o anumită literatură din jurul lui 1930 care revendica așa-numita « poetică a memoriei ». În timp ce pentru Pavese memoria și copilăria sînt mijloacele firești pentru recuperarea realității actuale, tot ele însemnau atunci fuga din prezent într-un trecut devenit irecuperabil, o abstracție a realului.

Nu întîmplător, în romanele mai strîns legate de acea condiție pe care o putem numi « memorie », ca *Il carcere*, *La casa in collina*, *La luna e i falò*, timpul verbal în continuă trecere de la imperfect la trecut, nu rămîne ancorat în mod rigid de o amintire statică, de o succesiune de fapte al căror flux încheiat îl descrie Pavese ;

dacă ar fi așa, timpul verbal ar folosi doar pentru a exprima o succesiune cronologică, iar valoarea ei nu ar consta în acțiune, în «eveniment», ci numai în intensitatea descriptivă cheltuită de povestitor. Într-adevăr, Pavese observa că Proust, care «fărămitează schemele experienței în mii de momente senzoriale, este și cel mai îndrăcit teoretician al acestor senzații și își construiește cartea nu pe apeluri mne-monice de la una la alta, ci pe planuri conceptuale și gnoseologice care le anulează ca material de cercetare. Dar spre deosebire de Pavese, Proust pornește în căutarea timpului pierdut arătându-ne desfășurarea acestuia; pentru el nu există acel prim moment, fundamental în poetica pavesiană, în care faptele au fost trăite în mod inconștient: «Ce faci altceva gândindu-te iarăși la propriul trecut și plăcându-ți să recunoști în el semnele prezentului și ale viitorului? Această construcție dă în esență un înțeles timpului. Iar povestirea este de fapt doar un fel de a-l mitologiza, un fel de a i te sustrage». De aici preferința lui Pavese pentru întrebuintarea imperfectului, întrucât acest timp verbal permite povestitorului să ne prezinte trecutul ca și cum s-ar desfășura în fața noastră, iar noi luăm cunoștință de el într-un spațiu bine definit, nu într-un timp indefinit. Iată spre exemplu începutul povestirii *La casa in collina*: «Cîndva în alte vremi se spunea colină așa cum ai fi spus mare sau desîș. Mă întorceam aici seara gîndindu-mă în care cădea seara și pentru mine nu însemna un loc ca atîtea altele ci un aspect al lucrurilor, un fel de a trăi. De pildă, nu simțeam deosebirea între acele coline și acestea de demult în care ne-am jucat în copilărie și pe care trăiesc acum; același teren neregulat, și șerpuitor, cultivat și părăsit, aceleași drumuri, aceleași case de țară, aceleași rîpi. Urcam pe colină seara de parcă și eu aș fi fugit de năvala neașteptată a alarmelor pe timpul nopții și drumurile mișunau de oameni, oameni sărmani care plecau să doarmă pe câmp, ducîndu-și salteaua pe bicicletă sau în spinare, strigînd și vorbind, arțăgoși, naivi și amuzați». Trebuie să subliniem insistența ritmată de la începutul frazei: «Mă întorceam seara», «Urcam seara pe colină», care indică raportul strîns pe care Pavese reușește să-l instițuească între timp, «seară», și loc, «colină», considerată nu impresionist ci ca «un aspect al lucrurilor, un mod de a trăi»; un raport în care timpul nu este o abstracție ci devine cu adevărat «materia» narațiunii.

Pe Pavese nu-l interesează acele procedee pe care Flaubert le numea «baluri mascate ale imaginației», nici tehnica «monologului interior», chiar dacă a folosit-o în *Poesi tuoi*. Desfășurîndu-se prin conștiința și psihologia unui singur personaj care poate fi determinat de asimilarea autorului cu protagonistul, monologul interior asigură narațiunii o dezvoltare stilistică unitară. Dar în cazul lui Pavese acesta iese la lumină întrucît Berto din *Poesi tuoi* este un mecanic ce vorbește ca un mecanic dar cînd gîndește, gîndește ca scriitorul Pavese care mărturisește într-adevăr: «Stilul lui Berto nu trebuie atribuit lui Berto ci asociat unei terțe persoane, în care este foarte simplu să-l deslușim pe autor». După cîteva zile îi scria prietenului său Pinelli: «Nu am scris imitîndu-l pe Berto — singurul care vorbește — ci traducînd gîndirea, uimirea, glumele lui, etc. așa cum ar spune el *dacă ar vorbi italianește*. Am făcut doar greșeli de gramatică, atunci cînd greșeala de gramatică indică o dezinvoltură, o involuție sau o monotonie a sufletului său. Nu am vrut să arăt cum vorbește Berto străduindu-se să vorbească italianește (aceasta ar fi impresionism dialectal), ci cum ar vorbi dacă cuvintele i-ar deveni italienești. Cum gîndește, în sfîrșit.» De aceste intenții se lăgă anumite soluții expresive, tipic dialectale, pe care le înțîlnim în paginile romanului *Poesi tuoi*; dar nu pot fi atribuite lui Berto toate acele analogii simbolice între imagini care compensează realismul crud al întîmplărilor. Contradicția este evidentă pentru că atîta timp cît personajul are libertate de acțiune și se deplasează fără a depăși limitele în care l-a fixat autorul, jocul funcționează; dar cînd tinde să devină altceva, să iasă din schemă, se simte atunci stridentă compensașilor stilistice

și lipsa în narațiuni a unei perspective capabile să restabilească «echilibrul între autor și personaj, între cine știe și cine ignoră».

Pavese încearcă atunci să realizeze acest echilibru prin dialog și conversație: «Noi tindem către dialog, către conversație. Ne place să evităm lungile note informative (narațiunea), ba chiar și pe acestea le transformăm în discurs la persoana întâi și le colorăm potrivit personajului care le rostește». Această trecere de la monolog la dialog, care începușe să se contureze încă din *Laspiaggia*, traversează o experiență fundamentală în *Il compagno* și dobândește maturitatea aproape perfectă în *Il diavolo sulle colline* și *Tra donne sole*, unde ușurința tonului și fluenta discursului, care fac pagina aproape transparentă, dau măsura funcționalității esențiale a dialogului în structura epică pavesiană. Să examinăm, fie și pe scurt, această evoluție a vorbirii folosind exemplele cele mai elocvente: conversația din *La spiaggia* redă, e adevărat, sentimentul de relativă fatuitate al vacanțelor la mare dar nu izbuteste să marcheze sentimentele și fizionomia protagoniștilor cum se va întâmpla, în schimb, în *Il compagno* unde, prin mijlocirea conversației dense și pline de angajare morală și politică din a doua parte asistăm, este adevărat, cu sensibile violențări ale stilului, la metamorfoza lui Pablo. Dar mai cu seamă prin dialogul centrat asupra marilor probleme ale vârstii și ale morții dintre cei trei prieteni și dintre ei și Poli și Gabriela în *Il diavolo sulle colline* și în acela evanescent în aparență dar plin de tragism din *Tra donne sole*, un fel de galerie de portrete care prind consistență în conversație, personajele pavesiene își dobândesc o justificare și se recunosc. Într-adevăr, ce știm despre aceste personaje? Pavese ne informează că Poli este un cocainoman, că Clelia revine la Torino după ce și-a făcut o situație la Roma: dar cum se nasc? Pavese nu este un scriitor «curios» în felul lui Balzac care în fața personajelor sale «le măsoară cu privirea din toate părțile, ca pe niște rarități», le descrie, le sculpează, le comentează, ci «curios» până la obsesie de limbajul lor, de felul cum se exprimă. Personajele lui trăiesc nu numai pentru că îndeplinesc sau nu anumite acțiuni dar pentru că au un limbaj propriu și în consecință trăiește și se susține și construcția epică. Critica pe care Pavese l-o face lui Hardy urmărește să pună în evidență faptul că în *Tess d'Uberville* «nici un personaj de-al său nu are un limbaj. Cum vorbește Tess? Dar Angel? Există limbajul autorului, asta da, care cuprinde totul, dar este tocmai acel descriptivism abstract și bogat, uneori sobru, care folosește cel mult pentru a susține o scenă dramatică (întâlnirea dintre Angel și Tess la Sandbourne, cap. LV) în care există patos, dar nu persoane vii». Pentru Pavese, deci, limbajul autorului nu este suficient pentru a crea «persoane vii»: este necesară o pluralitate de limbafe, adică de personaje care să condenseze, în care intervențiile povestitorului să fie doar un comentariu la concepția asupra lucrurilor și asupra realității care rezultă din dialog; nu numai atât, dar este necesar să fie precis măsurate pentru a nu altera evoluția ritmică și dramatică a acțiunii.

În esență, se poate trage concluzia că tehnica folosită de Pavese nu poate fi izolată de stil, de căutarea continuă și perseverentă a cuvântului însuși, care-l determină să mărturisească: «Cuvântul care descrie (ca un ecou) un rit (acțiune magică) sau un fapt vital și misterios (evocare) este singura artă care mă interesează». Având în vedere această insistență asupra cuvântului și nu asupra structurii romanești, poate fi socotit Pavese un romancier? Am spune, mai curînd, că el ne apare ca un generator de momente lirice dar, prin aceasta, nu și descriptive, în stilul prozei de artă; neavînd suflul epic al lui Thomas Mann pe care îl considera cel mai mare prozator contemporan, el cultivă romanul scurt sau povestirea lungă, adică dimensiunea ideală care îngăduie ca tensiunea stilistică provocată de «eveniment» să nu se epuizeze. De aici fragmentarea în capitole foarte scurte a intrigii în *Il diavolo sulle colline* și *Tra donne sole* și, în sfîrșit, reducția aproape la povestire, adică numai

la esență, a întregii lui opere în *La luna e i falò*. Prin această soluție, Pavese se integrează celei mai tipice și mai pure tradiții italiene care, cu toată bogăția ei incomparabilă, este lipsită de acele mari arhitecturi epice care fac glorie literaturii franceze, de pildă. În legătură cu aceasta, Pavese observa că « poesis-ul italian preferă marile structuri alcătuite din capitole, din părți scurte și foarte dense — fructele pomului. (Dante, cînturile mici; Boccaccio, nuvelele; Machiavelli, capitolele operelor mai mari; Vico, aforismele din *Scienza nuova*, Leopardi, reflexiile adunate în *Zibaldone* etc. Ca să nu mai vorbesc de sonet). De aceea este puțină narațiune (acolo unde se cere o mare extensie: romanul rus, romanul francez) și multă reflecție și argumentare. Este negația naturalismului care va începe într-adevăr prin extinderea informă a narațiunii engleze (Defoe) ». Iar cu un alt prilej însemna: « Ne-am gîndit vreodată la faptul că inițiatorii romanului italian — căutătorii disperăți ai unei proze narative — sînt mai cu seamă lirici — Alfieri, Leopardi, Foscolo? *La Vita, I frammenti di diario* și *Il viaggio sentimentale*, constituie sedimentul unei fantezii abandonate în întregime iluminărilor elocvenței lirice. Iar primul roman izbutit, *I promessi sposi*, reprezintă maturitatea unui mare poet. Acest fapt trebuie să fi lăsat urme în Idealul nostru epic ». Aceste urme sînt mai mult decît evidente în istoria prozei noastre și sînt evidente și în Pavese care este un prozator liric prin excelență: într-adevăr, dacă ne gîndim la roman ca « mare extensie abundentă » opera lui Pavese este discutabilă și în acele cîteva împrejurări cînd a încercat această formulă, ca în *Il compagno* de pildă, stilul său apare adesea șovăielnic, intrucît povestirea se extinde, dar în mod artificial, fără a deveni, cu alte cuvinte, povestire a celor mulți.

Pavese nutreă cu înflăcărare ambiția de a izbuti să creeze ceva pur fantastic care nu putea fi o întîmplare ci numai un ansamblu, o sinteză simbolică de om și natură, « modul adică în care realitatea narațiunii este stilizată în fantezie ». Dar tocmai pentru că Pavese nu posedă, să spunem, în chip firesc, această facultate, trăiește permanent o adevărată furie stilistică — « să scrii înseamnă să consumi stilurile proaste, folosindu-le » — pentru a evita tot ceea ce este suprastructural, « situațiile stilistice » pe care le descoperă la Dante, la Stendhal și Baudelaire constau tocmai în refuzul frazei frumoase pentru a ajunge la « fraza creatoare de situații »; tot așa după cum nu îl interesează « artistul elegant », Mérimée, ci « ritmul pur » din *Moby Dick*. De aceea, fie că povestește o întîmplare aproape mitică ca în *Paesi tuoi*, fie că pătrunde în saloanele torineze în *Tra donne sole*, Pavese insistă deopotrivă asupra acestei « situații stilistice ». Vedem personaje care se succed, întîmplări care se repetă cu nuanțe diferite dar sînt întotdeauna aceleași, care începînd cu *I mari del sud*, ajung la sinteza totală și definitivă în *La luna e i falò*, în care, într-adevăr, este cuprins întreg universul pavesian, micurile orașului și ale satului, al fugii și ale reîntoarcerii, al unei Americi cunoscute și iubite în cărți, dar mai apoi părăsite, războiul civil cu urile și pasiunile lui, viața sărmană a satului. Dar în afara conținutului, această sinteză se împlinește în stil, în rafinarea mijloacelor expresive și tehnice pe care Pavese a urmărit-o întotdeauna. Prin opera pavesiană se tinde astfel spre un fel de arc ideal între început și sfîrșit: aceasta face parte din realizarea unui țel voit sau este numai rodul unei combinații întîmplătore? E greu de spus, dar ceea ce nu putem ignora este caracterul de « work in progress », pe care îl vădește creația pavesiană. Judecățile de valoare vor insista cînd asupra romanului *La casa in collina* cînd pe *Il diavolo sulle colline* dar « opera care, prin ea însăși, definește cel mai bine personalitatea lui Pavese om și artist » (Lorenzo Mondo) este, de bună seamă, *La luna e i falò*.

Această afirmație se întemeiază pe cîteva date indiscutabile: dialectul a fuzionat atît de bine cu limba încît nici în paginile cele mai extinse și elegiace ale memoriei

nu se semnalează stridențe; povestitorul la persoana întâia a devenit cu adevărat un personaj care trăiește și participă, nu ca acela din *Il diavolo sulle colline* care rămânea « un spectator ». Pavese a scris că trebuia să înalțe statura celorlalte personaje când povestirea se desfășura la persoana întâia: într-adevăr, în *La luna e i falò* s-a întâmplat aceasta: Nuto, fetele de la Mora, mai ales Santino, Valino, sînt personaje care au crescut în comparație cu variantele lor precedente din povestiri și din alte romane. Dialogul, conceput ca element animator al narațiunii, nu are poate în aceste pagini importanța pe care o dobîndește în alte romane, dar eficacitatea conversației dintre Nuto și protagonist cu privire la lumea schimbată și la realitatea actuală și aceea plină de subînțelesuri cu Cinto, se numără printre cele mai desăvîrșite ce se pot întîlni în paginile pavesiene. În sfîrșit, timpul eliberat prin amintirea protagonistului și care servește drept contrapunct evenimentelor, se identifică cu peisajul, este cu adevărat « materia » narațiunii: iar tonul însuși, la început elegiac și evocator, devine în ultimele capitole de-a dreptul frenetic în precipitarea evenimentelor tragice. Sentimentul morții, reținut atîta vreme, explodează cu aceeași violență ca în *Paesi tuoi* prin crima lui Valino care marchează culmea disperării; tot aici moartea Irenei și a Santinei, reprezintă doar un aspect divers al aceleiași tulburătoare și inexorabile curgeri a timpului, a lucrurilor care trec, a realității care schimbă orice lucru aflat în calea ei.

Mai înainte chiar de *La luna e i falò*, aceste elemente intraseră în povestire, dar niciodată pînă acum nu se sudaseră într-un fel atît de unitar: nu vom spune pentru aceasta că *La luna e i falò* este cartea cea mai frumoasă a lui Pavese; să spunem însă că este cartea cea mai deplin realizată sub raport tehnic și stilistic, aceea în care a izbutit să transforme în mit și simbol orice lucru pe care-l atîngea. Dar tocmai prin această comprimare internă de sensuri, prin această arhitectură extrem de bine calculată în *La luna e i falò* se vedește Pavese literatul împreună cu toate sugestiile decadente, cu dragostea lui pentru literatură, cu acea stare de neliniște morbidă de care nu a izbutit nicicînd să se elibereze și care s-a infiltrat neconștient printre rîndurile narațiunii dar care în *La luna e i falò* a devenit cu adevărat parte esențială a ritmului și a stilului narativ pe care-l urmărea de la primele povestiri. În acest moment, mai mult decît orice comentariu, este elocventă o însemnare de jurnal din 8 noiembrie 1938; după ce a vorbit de dificultățile întîmpinate în dobîndirea unui stil, Pavese încheia: « Dacă cunoaștem un stil, înseamnă că ne-am făcut cunoscută nouă înșine o parte a propriului nostru mister. Și că ne-am interzis de azi înainte să mai folosim acest stil. Va veni ziua cînd vom da la lumină întregul nostru mister, și atunci nu vom mai ști să scriem, adică să inventăm stilul ».

CORNEL MIHAI IONESCU : MITUL UNUI PARADIS ÎN DESTRĂMARE

« La început a fost mitul ». Personalitatea morală și arta lui Pavese îngăduie deopotrivă acest nou exordium de geneză. Parafrazînd versul shakespeareian « Ripeness is all » — « maturitatea e totul », prin care scriitorul concludе eseuul « Maturitate americană », dedicat lui F. O. Matthiessen și care deschide, ca epigraf, ultima

sa carte «*La luna e i falò*» (Luna și focurile), pot afirma cu presentimentul de a nu greși prea mult, că în existența și creația lui Pavese «mitul este totul». Aserțiunea reciprocă este și ea plauzibilă dar numai cu o corecție ce mi se pare esențială: «totul este în mit». Ne aflăm, prin aceasta, în plin impresionism mitic, într-un moment când s-a risipit «amurgul» vechiului panteon obiectiv și universal dar nu și «nevoia de mit» care rămâne, pentru Pavese, un factor formativ interior. Acestei apetențe veșnic nesatisfăcute îi răspunde vârsta «mitologiilor personale» când larile și manii născuți din tumultul mărilor interioare, zei noi, benigni și generoși, devin la rîndul lor demiurgii unui cosmos încheiat în limitele eu-lui. Despre acest fel de mitologie personală înțeasă ca nucleu generator de forme vitale și plenitudine, amintește Pavese într-o însemnare din *Mestiere di vivere*: «Se poate numi mitică, în cazul oricărui scriitor, acea imagine centrală, cu neputință de confundat în mod formal, la care fantezia lui aspiră neîncetat să revină și care îl animă cel mai mult... Această imagine este mitică întrucît scriitorul se întoarce la ea ca la ceva unic, ce simbolizează întreaga lui experiență» (15 septembrie 1943).

Conștiința mitică astfel cristalizată este o sursă ambivalentă de condamnare și absoluție. Ea oferă structurile ample care dau coeziune și înfrumusețează opera de artă dar tot ea fisurează această integralitate a construcției estetice fiind, în interiorul ei, un germen de disoluție și moarte. Mitul este pentru Pavese sursa originală a oricărei problematice insolubile deci tragice: Desprindem acest înțeles dintr-o proză intitulată *Fine d'agosto* cuprinsă în culegerea *Feria d'agosto*. Personajul, un bărbat, retrăiește într-o noapte cu răbufniri de vînt cald amintirea verilor din copilărie; aceste «reîntoarceri mitice» exclud ipoteza alterității pentru că încheagă un univers individual și indivizibil; el își va urî tovarășa de viață pentru că prezența ei ca termen al comunicației împietrează misterul și sacralitatea acestei lumi constituite care consfințește solitudinea și o implică drept premiză esențială. Este un mister aparte care exclude inițierea pentru că te instalează spontan în spațiul lui prin memorie, și care fiind incomunicabil altora, exclude pe neofit. Atunci cînd devii neofit în propriul tău mit; cînd formulezi lucid nevoia inițierii în propriul tău mister, mitul se degradează. Este situația povestitorului din *La luna e i falò* care, după mulți ani petrecuți în America, revine în satul natal fără a mai găsi însă drumul la capătul căruia se deschide zarea mitului: «Sînt un neghiob, îmi ziceam, de douăzeci de ani umblu aiurea și aceste sate mă așteaptă. Mi-am amintit de dezamăgirea cu care am străbătut pentru prima dată străzile Genovei — umblam pe mijloc și căutam un fir de iarbă. E adevărat, am văzut portul, am văzut chipuri de fete, am văzut magazinele și băncile, dar unde erau păpurișul, mireasma de vreascuri, petecul de vie? Știam și povestea cu luna și focurile bucuriei. Doar că, băgaseam de seamă, nu mai știam că o știu».

Mitul pavesian circumscrie un spațiu de certitudini dar în măsura în care tu însuți îl construiești, te cuprinde în exclusivitate, te vrea singur ca în momentul unei confruntări esențiale. Este situația paradoxală și tragică transcrisă de Joyce, a demiurgului modern alienat de libertatea creativității lui; cosmosul pe care îl încheagă din haos îl include, îl presupune ca centru, îl clăustrează. Creatorul clasic rămîne în afara universului construit și îl subordonează unei ierarhii valorice ferme. Creatorul modern devine prizonierul propriei lumi, un *Dedalus* captiv în propriul mit-labirint, unul care respinge firul salutar al Ariadnei, condamnîndu-se lucid la solitudine absolută. El își va redobîndi libertatea în momentul degradării mitului său, atunci cînd, ca în urma unei imense combustii, zidurile se vor spulbera ca o cenușă; dar orizontul ce i se va oferi atunci va fi numai libertatea de a muri.

Ca sursă ambiguă de salvare și condamnare la singurătate și dilemă insolubilă, mitul, și în consecință acest «om mitic» ideat de Pavese, amintește antropologia lui

Pascal și a barocului, întemeiată pe « paradoxia » umanului în ordinea firii, pe asociația insolită de grandoare și nimicnicie a celui « monstru incomprehensibil » prin care Pascal își reprezenta specia.

Mitul este în mod funciar ambiguu și existența umană menită să se desfășoare în spațiul său va fi cu necesitate marcată de această ambiguitate. Ea se menține și ne apare ca atare numai atâta timp cât disimulează o opoziție, un conflict subiacent din care își derivă energiile, acela dintre mit ca univers închis și istorie ca mod de existență deschis devenirii în timp și supus trecerii. Solitudinea, condiție esențială a conștiinței mitului, devine sursă de tragic, numai în acest punct al articulației mitului în istorie, prin care istoria, existența socială în timp, impune nevoia comunicației între oameni, a alterității. În perspectiva mitului, omul resimte solitudinea și « oroarea sacră » numai pentru că aparține genetic unei specii caracterizate prin socialitate. Pavese înțelege această posibilă amendare a fericirii în mit și cu toate că afirmă în mod explicit legătura originară între fenomenul mitic și cel religios, diferențiază aceste două forme de conștiință prin poziția fiecăreia față de istorie: « Viața istorică se dezvoltă din mit, nu din religie. Mitul este preistorie, religia este supra-istorie » (*Mestiere di vivere*, 15 februarie 1950).

Făcînd însă din mit o permanență în plin avîntul istoriei înseamnă să recunoști continuitatea conștiinței lui într-un plan care dublează pe acel al conștiinței istorice, adică într-unul cu necesitate atemporal. Cum însă numai mitul originar, fenomenul lui întîmplat « odată pentru totdeauna » se menține în preistorie și *infra-temporal*, formele vieții desfășurate sub iradiația mitului vor fi înglobate planului *meta-temporal*, adică vor regăsi legătura, genetic atestată, cu dimensiunea religiosului. Este un compromis al conștiinței istorice cu cea atemporală în care timpul nu este negat efectiv, nici recunoscut ca dimensiune obiectivă a materialității lumii ci subiectivizat și relativizat, devenit adică reversibil, într-o gnoseologie de tip platonice cum este aceea formulată de Pavese, bazată pe *anamnesis*, în care percepțiile originare sînt de fapt contacte « a doua oară » cu realul, *amintiri*. În gîndirea lui Pavese mitul originar, existență unică și exclusivă desfășurată în afara de timp și spațiu se degradează în momentul repetării lui ca existență *paralelă* cu aceea esențială a istoriei. Riscul constă în această lipsă de unicitate a evenimentului mitic *retrăit* în istorie și, prin aceasta, în agresiunea istoriei în mit, încercarea ei de a fi sursă integralitatei mitului, și de a-i transmite dimensiunea timpului și a trecerii legată de acesta.

Adevărata cauză a degradării mitului este de fapt prezența în tărîmul lui a umanului — solul pe care se poate dezvolta conștiința istoriei și adevărata fisură prin care timpul se insinuează în mit și îl constrînge la mutații și pieire. O spune limpede Demetra lui Dionisos în dialogul *Il mistero*: « Tot ceea ce oamenii ating devine timp. Devine acțiune. Așteptare și speranță. Chiar și moartea lor înseamnă ceva ». (*Dialoghi con Leucò*). Ca în antropologia sartriană, omul este ființă *prin* care și *pentru* care neantul se instalează în mit. Moartea mitului înseamnă trecerea lui în istorie. În acest moment, conștiința personajelor lui Pavese eliberată de leșul mitic și religios, va asimila sentimentul timpului și al socialității. De cele mai multe ori însă, faptul se vedește a fi doar o ipoteză a cititorului tentat să epuizeze concluziile teoriei despre mit, iar în cazul personajelor un moment critic în care, negată, conștiința mitului încearcă cu înfrigurare să se reorganizeze în adîncul ființei, în zonele ei cele mai disponibile mitului.

Poezia din *Lavorare stanca* constituie un ansamblu de situații și vocații mitice neutralizate de cite un « mit negativ », de un *anti-mit*. Mitul esențial al acestui complex este « colina » înțeleasă, în sensul lui Blaga, ca aspect al morfologiei cosmosului, sensibilizînd « un mod de existență », așa cum o percepe protagonistul din *La casa in collina* (Casa de pe colină); solitudinii în ritmul sacru al acestui peisaj

mitic i se opun orașul ca formă de socialitate ancorată în istorie și devenire și femeia ca termen al unei comuniuni umane cu neputință de realizat. Eșecul alterității este înregistrat în acest perimetru limitat al iubirii și al prieteniei ca forme primare de comunicare. Orașul devine un mediu de alienare rapidă, iubirea sexuală este lipsită de aura de spiritualitate, motivului femeii « uriașe » în spiritul barochiștilor italieni și a lui Baudelaire maternă, de fertilă pasivitate, identificată simbolic cu Terra sau Gea ca expresie a fecundității, i se opune sentimentul de sterilitate al bărbatului singur, exclus din ciclul natural al procreației. Deasupra acestui conflict își întemeiază domnia un zeu teluric, o reprezentare zoologică a umanului. (Il dio caprone — zeul țap) într-un moment de insuficientă diferențiere a regnurilor (cf. *Il Mestiere di vivere*, 19 noiembrie 1939).

Concomitent, Pavese elaborează o fenomenologie a mitului pe care o închează în prozele cuprinse în *Feria d'agosto* (Sărbătoare în august), în prefața la *Dialoghi con Leucò* și în eseurile *Del mito, del simbolo e d'altro* (Despre mit, despre simbol și altele), *Stato di grazia* (Starea de grație), *Il mito* și *Due poetiche* publicate în 1949 și 1950 în revista *La Cultura* și reunite apoi în *Letteratura americana e altri saggi*.

În cristalizarea ideilor sale despre mit, Pavese pornește de la textele lui Giambattista Vico pe care le interpretează în spiritul etnologiei moderne și al interesului actual pentru civilizațiile arhaice. Lecturile din etnologie modernă (Frobenius, Frazer, Malinowsky, Philippon, Lévy-Bruhl, Mircea Eliade, Kerényi, Schuré) corespund cu Giuseppe Cocchiare și Ernesto de Martino precum și repstatele șederi la Roma în perioada 1943—1946 « au maturizat un întreg univers mitico-etnologic » și au cristalizat stilul *Dialogurilor cu Leucò* elaborate în această perioadă (Cf. *Il Mestiere di vivere*, 8 mai 1946).

Această fenomenologie a mitului cuprinde câteva capitole esențiale care stabilesc caracterul lui de unicitate ca eveniment întâmplat « odată pentru totdeauna », în afară de timp și spațiu, structură imuabilă deschisă semantic, unicitatea și universalitatea spațiului mitic, caracterele gnoseologiei infantile în care cunoșterea este amintire și re-cunoaștere, funcția de comunicație a mitului « de limbaj — mijloc expresiv » în sensul în care Vico acorda metaforei dubla valoare de mod gnoseologic și semn în cadrul conștiinței prelogice, universalitatea mitului ca *forma mentis* și sursă de artă: « Tema unei opere de artă, va spune el, nu poate fi un adevăr, un concept, un document etc. ci întotdeauna doar un mit. De la mit direct la poezie fără a trece prin teorie sau acțiune » (*Il Mestiere di vivere*, 9 februarie 1950).

Un aspect esențial al acestei fenomenologii a mitului este înțelegerea copilăriei, poetică nu în sine, ceea ce este numai « o fantezie a maturității », ci doar ca timp revolut, ca spațiu al amintirii, al « reîntoarcerii ». « Arta modernă este o întoarcere la copilărie » (*Il Mestiere di vivere*, 12 februarie 1942). Ea nu mai înseamnă un anotimp pierdut ci unul inclus istoriei personale, rămâne o dimensiune permanentă a ei, prezentă și în structura sufltească actuală. Pentru a o regăsi, nu este nevoie de un efort mnemonic ci doar de « căutarea în realitatea prezentă, în propria esență ». Amintirea nu înseamnă deci a rechema un timp, adică a rămâne în timp ci « a ieși (din el) și a ști cine sîntem » (*L'adolescenza*). Cîteva pagini din *Dialoghi con leucò* justifică această înțelegere. Orfeu a coborât în infern pentru a căuta un moment trăit al istoriei lui, integrat ei și devenit constantă a sufletului, pentru a se căuta pe sine: « Trebuie ca fiecare să coboare odată în Infernul său » (*L'inconsolabile*) « Insula pe care o caut se află în mine » mărturisește Ulisse (*L'isola*); călătoria lui este o obstinată explorare a orizonturilor interioare.

Sentimentul generat de acest fel de amintire diferă esențial de romanticul regret al trecutului, el este mai curînd o conștiință a destinului care grevează asupra oricărei activități umane cu neputință de îndeplinit « pentru prima dată ».

Absorbția copilăriei în formula morală a adultului nu exprimă posibilitatea de coerență a personalității ci fatalitatea ei ontologică. Toți oamenii « regăsesc în copilărie semnele maturității » înspăimîntați de modul în care se simt « prefigurați în gesturi și cuvinte ireparabile ale copilăriei » (*Il Mestiere di vivere*, 26 noiembrie 1937).

Există un fel de fatalitate, aceea a omului ce « realizează în sine un mit autentic în care crede. Omul fatal nu este liber » (ibidem, 30 ianuarie 1950). Există însă o alta care refuză omului iluzia că obstinația în determinarea mitică este expresia voinței lui ; este aceea în care gestul uman nu se afirmă în limitele destinului ca manifestare spontană și ireductibilă a personalității libere ci este el însuși destin : « orice lucru pe care-l fac, spune Oedip, este destin. Merită care să faci ceva care era deja ca și făcut pe cînd tu nici nu existai ? » (*La strada*). Pavese reia, înconștient poate, *symbolismul vertical* dantesc prin care existența umană este numai o « actualizare » a unui destin metafizic aprioric omului. Dacă pentru medievali ideea putea fi sursă de orgoliu antropologic, pentru moderni ea devine conștiință tragică : destinul ca alienare a omului de opțiune liberă, exprimat ca dramă a existentului de a recrea în timp o schemă apriorică și metatemporală : « orice gest pe care îl faceți, spune Mnemosine lui Hesiod, repetă un model divin » (*Le muse*).

În măsura în care mitul delimitează un spațiu în care destinul se afirmă ca necesitate absolută, raportul între mit și istorie devine unul între necesitate și libertate. Dialectica lor deschide gînditorului orizonturile unui optimism rațional. Mitul, va spune el, este o creație a intuiției, istoria, una a voinței libere a omului social. Voința, facultatea generatoare de istorie, poate acționa asupra mitului transformîndu-l în libertate : « destine ce devin libertate » (*Il Mestiere di vivere*, 1 februarie 1950). Nu este vorba, firește, de o dialectică a necesității mitice și a libertății, ci de o soluție utopică a conflictului prin trecerea integrală a primului termen în cel de al doilea. În altă împrejurare sensul acestei disoluții a unui contrariu în altul este și mai adînc semnificativ pentru îndrumările gîndirii lui Pavese. « Vom putea considera oare vreodată și libertatea un mit ? Adică să o vedem dintr-un punct în care și ea ni se infățișează ca destin ? » (ibidem, 30 ianuarie 1950). Interogația, nutrită de o secretă speranță, era făcută la cîteva zile după ce scriitorul notase axiomatic o certitudine de elevat umanism : « Am venit pe lume ca să transformăm destinul în libertate » (ibidem, 17 ianuarie 1950).

Eroarea esențială a tuturor personajelor lui Pavese stă în înțelegerea necesității doar în forma ei absolută de destin. Ele nu îi pot opune decît nostalgia unei libertăți absolute. Spațiul cuprins între extreme, acela al existenței istorice și sociale, în care necesitatea și libertatea se determină dialectic, le rămîne străin sau interzis. Stefano, protagonistul romanului *Il carcere*, cultivă iluzia că devii stăpînul propriului destin alegînd liber ceea ce acesta îți va impune cu forță : « Soarta cea mai grea devine o plăcere : e de ajuns să o alegem noi . . . Este suficient să vrei (destinul), mai înainte de a ne fi impus . . . Nu există destin ci numai limite ». « Este vorba întotdeauna să accepți un orizont — va spune Ulisse — să nu comiți, adică « eroarea de perspectivă » de care amintea Ortega y Gasset în *Meditaciones del Quijote*, aceea de a uita că « yo soy yo y mi circunstancia ».

În *Paesi tuoi* (Satele tale) Pavese reface un univers de pasionalitate primordială, satul ca mediu originar al sălbaticului ideat de Vico și surprinde agresiunea în acest univers al orașului și civilizației tehnice. « *Paesi tuoi* și *Dialoghi con Leucò*, spune el, s-au născut din iubirea pentru sălbatec — cîmpia și titanismul. Arta secolului XX insistă în întregime asupra sălbatecului » (*Il mestiere di vivere*, 10 iulie 1947). « Rein-tearcerea » pare aici posibilă pentru că mitul este încă ferm ancorat în conștiință. În *La bella estate* (Frumoasă vară) în schimb puritatea adolescentină care ar fi putut deveni mitul Giniei este jertfită unei iubiri inconsistente ce nu poate constitui un

teren de comunicație umană. Între un mit pierdut și altul nerealizat, personajul trăiește o abulie dureroasă care se vedește a fi numai o iluzie a libertății.

Personajele din *La spiaggia* realizează mai adînc această conștiință a incompatibilității mitului personal cu exigențele sociale și afective. Claustrofobia fiecărei în propriul său mit (marea, cîmpia) Doro și Clelia înregistrează eșecul comunicării în forma incongruenței a două singurătăți absolute. În schimb *Il Compagno* transcrie un peisaj social și istoric mult mai pregnant în care alteritatea se realizează în formele participării conștiente la lupta politică iar libertatea nu se înfățișează lui Pablo ca mit, ca destin, ci ca înțelegere a necesității istorice.

Conflictul între mit și istorie se desfășoară în formele cele mai evoluate în *La casa in collina*; aici, unei existențe patetice creatoare de istorie, Corrado, tînr profesor la un liceu din Torino, îi opune și îi preferă claustrarea conștiinței în « casa de pe colină », într-un univers agrest în care « nu se schimbă nimic » iar colina reprezintă « un aspect al lucrurilor, un mod de existență ».

În romanul *Il diavolo sulle colline* înstrăinarea în perimetrul relațiilor familiale dobîndește o perspectivă mai profundă ca alienare a omului de mit, fapt ce dobîndește dimensiunile și consecințele unei adevărate « fisuri ontologice ». Poli și Gabriela au refuzat simbioza cu « locul mitic » pe care o postulează viziunea animistă a lui Vico și Pavese. Ei « nu făceau nimic pentru colina lor ; colina nu făcea nimic pentru ei . . . ». Părăsindu-și mitul și părăsiți de el, aceștia se întorc să-și trăiască estetizant și intelectualist, agonia în acest paradis « negat », în « destrămare ». Situația existențială a Cleliei din romanul *Tra donne sole*, este identică ; mitul « părăsit » : al copilăriei se vedește incompatibil cu realizarea, prin existență istorică și practică socială, a aspirației care-l întreține. Conștiința istorică și cea mitică, « fidelitatea » și « apostazia » și « reîntoarcerea » la mit sînt incarnate în intenția unei dialectici mai complexe în Nuto și Anguilla, două din personajele ultimului roman al lui Pavese, *La luna e i falò*. Cel dintîi percepe temporalitatea ca trecere a « anilor », al doilea doar sub specia eternității, ca succesiune a unor arhetipuri cu valoare mitică « anotimpurile ». Acestea nu sînt măsură a devenirii ci simbol al « eternei reîntarceri » presocratice și nietzscheene, *amor fati*. « Singura bucurie pe lume, spunea Pavese, este să începi » (*Il mestiere di vivere*, 23 noiembrie 1937). « O luam întotdeauna de la capăt. Ricominciamo sempre » (ibidem, 16 august 1950). Neputința lui Anguilla de a re trăi mitul, de « a mai vedea lumea cu ochii lui Cinto » exprimă o asimilare a conștiinței istorice pînă la punctul în care « adolescența eternă » se oferă lucidității ca simplă etapă într-un proces. Mitul ca sumă de posibilități s-a « degradat » prin actualizarea lor în existența istorică, s-a epuizat. « Matunitatea e totul ». Sensul trecerii de la posibil la real nu este reversibil. Puritatea originară poate fi regăsită numai dincolo de focul purificator al bucuriei, prin mcarte.

Mitul — preistorie se degradează prin repetabilitate, în istorie în forma *ritului*, al cărui înțeles de unicitate este doar convențional și iluzoriu. Singurul eveniment al existenței care deține în mod real valențele mitului, unicitatea și ambiguitatea lui fînciară este mcartea. Întîmplată « odată pentru totdeauna » această experiență, prin latura prin care se refuză gîndirii se deschide către neant, adică « își ascunde capătul ca un Nil mitic » (*Stato di grazia*). Ambiguitatea ei stă în aceea că latura prin care ni se ascunde se oferă de fapt *vieții și renașterii*. « Iubirea și moartea, spunea poetul în *Lavorare stanca* sînt un arhetip ancestral : Prin unicitate, moartea regenerează mitul, îl inculcă un nou potențial pe care ritul îl epuizează lent în decursul unei existențe.

Ne apropie de Pavese sentimentul constructiv al unei personalități superioare care se caută în forme autentice și perene. Ne desparte însă de el o năstîlnică fermă că izvorul cîndorii și al regenerării vieții rîmîne totuși viața.

ION CARAION : EXPERIENȚA SINGURĂȚĂȚII

În dimineața primului război mondial (dacă bălțile acestea de beznă care sînt războaiele îngăduie și dimineții vreun loc pe teritoriile lor sumbre), Cesare Pavese era un copil de șase ani. 1914. E vîrsta la care își pierde tatăl. Și este vîrsta la care aluatul sufletesc al tuturor fragilităților psihologice poate conversa cu ipoteza oricăror tipare și lua infinite forme. Ochii se deschid lacomi curiozităților. Totul se înregistrează. Detaliile iau proporții gigantice. E alaiul fabulei. Din fantezie izvorăsc mici mitologii. Și în grădinile policrome ale închipuirii se întorc, fără încetare, fantasmale.

« Două experiențe, mai mult decît altele (va scrie Piero de Tommaso — și-i cităm înainte de a ne întoarce la copilăria poetului), au fost fundamentale în viața lui Cesare Pavese și vor avea o greutate decisivă asupra modului în care se va structura personalitatea lui, lumea sa morală; asupra ideilor pe care el le-a elaborat în jurul artei și, se înțelege, asupra conținuturilor și formelor operei sale de creație. Una a fost întîlnirea lui cu orașul, cealaltă cu femeia ».

Iar Dominique Fernandez, închinîndu-i numeroase pagini într-un volum de critici asupra romanului italian¹, menționează: « La colline et la rue ce sont les deux termes en lesquels, toute sa vie, Pavese résumera une autobiographie jalouse ».

Cu excepția teatrului — iar dacă privim dintr-un anume unghi *Dialogurile cu Leucă*, atunci poate că nici a teatrului — Pavese a abordat aproape toate genurile: nuvelă, roman, schiță, ziaristică, eseu, jurnal și poezie. În afară de aceasta, a tradus mult, îndeosebi din literatura americană. Și îndeosebi proză. Popularizarea în Italia a unor scriitori ca Whitman, Sherwood Anderson, Dos Passos, Edgar Lee Masters, Gertrude Stein, Dreiser, etc. este într-o apreciazabilă măsură strădania și modul său de a replica, sub fascism, unui regim al rigorii și opresiunii politice. Figură complexă de intelectual, el încorporează în precumpănitoare proporții atributele omului de cultură cu acelea ale creatorului. Și a crezut în artă, cînd îl refuza viața. Deci adesea... Și a căutat plenitudinile vieții, cînd nu-l părăsea singurătatea. Deci iarăși adesea... A crezut în literatură atîta timp cît literatura putea fi compensatoare pentru un temperament interogativ, nervos, mistuit de viziuni ale absolutului, deși absolutul nu există. Careva din prietenii săi, Gianna Manzini², povestind ultima întîlnire cu el, sublinia tocmai acest amănunt esențial, tipic unei structuri: « Nu mi s-a întîmplat să aud vorbindu-se despre meșteșug cu atîta naturalitate și cu atîta generoasă uitare de sine ». Găsea Pavese recompensa în firescul și competența cu care își discuta o pasiune? Sau antama discuția tocmai pentru a-și oferi o recompensă? În orice caz, el care afirmase că salvarea poate veni numai cu concursul tău însuși, numai dinăuntru (*Pe cine nu se salvează singur, nimeni nu-l poate salva*), la examenul cu dilema, nu reușește să se fure naufragiului. El nu se salvează. Curmîndu-și viața, « nimeni nu poate spune însă dacă ultimul Pavese ar fi fost și cel din urmă Pavese »³.

Poeemele adunate în *Pămîntul și moartea*⁴ ori *Va veni moartea și va avea ochii tăi*⁵ sînt apărute după intrarea lui, în 1946, în rîndurile partidului comunist italian. Majoritatea însă a versurilor lui Pavese, aparținînd cuprinzătorului volum *Munca*

¹ Le roman italien et la crise de la conscience moderne.

² « Portrete și pretexte », 1960.

³ Dominique Fernandez, op. cit.

⁴ La terra e la morte.

⁵ Verrà la morte e avrà i tuoi occhi.

obosește, au fost scrise între 22 și 26 de ani, adică în perioada 1930—1934, la Torino, unde se împrietenește cu Massimo Mila, Antonicelli, Bobbio, Pinelli, Foa ; unde îi cunoaște pe Leone Ginzburg și G. Pintor (personalități ale rezistenței italiene, pierite în timpul războiului), pe De Lollis și Cajumi, în sfârșit pe Giulio Einaudi, editorul și azi entuziast, și astăzi de o neistovită dragoste de cultură, scoțînd cu ei revista *Cultura*, focar de idei progresiste, ce radia sub farurile lui Gramsci, și pentru care va gusta un an de domiciliu forțat în Calabria.

Dar să revenim.

La vreo 40 de kilometri de Torino se află satul Santo Stefano Belbo, în regiunea Langhe, cîntată mai tîrziu de Pavese. Acolo s-a născut el. Langhe, una din formele pregnante de relief al Piemontului, e o regiune ferită de contacte capricioase și prea dese cu plămîinii marilor artere de circulație și cu ritmul acestora. Un ținut cvasi-sălbatec, în largul căruia viața de vie, păpurăurile, înălțimile sterpe, dealurile încercate de vînt ori dogoarea aurie a cîmpurilor se amestecă obsedant. Obsesia aceasta va constitui fasciol de note dominante în opera pavesiană. Și intensitatea fixării în imaginația copilului a elementelor de atmosferă enumerate mai sus o să alcătuiască, laolaltă cu anvelopele copilăriei întregi, un capital de trăiri și resurse fără de care măcar unul din conflictele de cunoaștere ale poeziei și prozei lui Pavese (relația sat-orăș) n-ar mai fi integral înțeles.

Primînd o educație aspră din partea mamei sale, atent la viața plutitoare între obiceiuri străvechi, superstiții, conservatorisme și eresuri a satului, între el și peisaj se stabilesc de timpuriu niște cordoane de comunicații extrem de trănice (sensibilizate ulterior de întîlnirea cu orașul). Natalelor priveliști le va rămîne totdeauna însă fidel, iar din prietenia cu ele, definitiv nu va evada niciodată. Nici după ce pleacă la Torino, să studieze. Nici după ce își descoperă o vocație artistică. Nici după ce — familiarizîndu-se pînă la pasiune cu literatura robustă a autorilor americani, pe care-i va traduce, despre care va scrie și cu care va lupta, într-un anume sens și mod, atît contra fascismului cît și contra literaturii încifrate, ermetice, — o să aibă o altă viziune a orașului, a lumii. De « cîmpia ca o țară de mistere verzi » ori de țărânie care, numai ei, « pot vedea în brazdele proaspăt secerate griul din anul următor » — nu se va despărți decît în 1950, cînd se despărțea și de viață.

Mulți din anii existenței sale și i-a petrecut la Santo Stefano Belbo, și destul la Torino.

Dar dacă — din mediul acesta — elemente cum sînt colina, casa, copacul copilul, etc. au frecventat în permanență paginile sale, dinamismul ori interiorizarea lor nu s-au înscris în perimetrele atențiilor lui Pavese niciodată. Pentru că nici nu avea de unde fi luat un dinamism al acelor imagini înmagazinate brut: « *Neinsuficiențele* coline ce umplu văzduhul / sînt vii în zori, apoi rămin nemișcate / ca și cînd ele ar fi de secole », etc. Ori : « *Au vreo noimă pantele azvîrlite din cer (aidoma caselor marelui oraș? Ele-s pleșuve). Profilat în gol, trece citeodată un țăran / atît de absurd, încît pare că merge pe-acoperișul / unui oraș. El amin-tește de stearpa îngrămădeală / de case înghesuite, care înghit întreaga ploaie / și se usucă la soare și nu încolțesc nici dintr-un singur fir de iarbă ».*

Pavese a făcut repere vizuale din aceste elemente, inventînd astfel mari oaze ale unui univers dens, masiv, tutelar, nepartajabil. N-ar fi vrut să pună pe ele carne, dar să le transmită mișcări și mișcări de atracție — asta încearcă. Fără folos. Rigiditatea lor stăruie. Decorul acesta, al literaturii pavesiene, nu domină prin ornamente. Ornamentele sînt nule întotdeauna și sărace, întotdeauna împinse — la el — aproape pînă la austeritate. Dacă decorul leitmotivelor sale concentrează privirea, o concentrează numai pentru că e compact și că aparține unui alfabet

spațial, în afara căruia Pavese ar vorbi o limbă care n-ar fi a lui. Alfabet îmbogățit, mai apoi, cu secvențe de străzi, cu fragmente de oraș, cu noctambuli și obsesii, cu muncitorii prin ploaie, abia eliberați din carcere, cu gesturi care desfigurează din pricina arhipepetării și monotoniei, cu muștrătoare aduceri aminte și clișee de incomplectitudini. Contrariat de oraș, năvălit de spaimele cu care el îl împresoară, străin sau — dacă nu străin — refractar încă de adolescent și de copil orașului, identificat cu o închisoare, din gura mușchilor extenuați și din limba tensiunilor industriale înțelege totuși că munca e o plăcere doar pentru cine nu face nimic. Și în 1922, când împlinea abia 14 ani, privește la Torino (era elev) revărsarea de pe străzi și torentul de excese cu care fasciile musolinienne zdrobeau rezistența organizată a muncitorilor sau încercau s-o zdrobească. Privește, așadar, se inhibă, și realizează diferența de condiții și de incapacități, de perspective și interogații dintre două lumi. Alături de cea veche îmbrățișînd-o pe a doua, a orașului capabil de greve și riposte (*de data asta știam că nevoia de a-și vedea recolta și de a-i-o aduce acasă era ceea ce-i împiedica pe țărani să facă ceva*), al doilea termen, termenul de contrast al antagonismului sat-oraș, ajunge la timp în cugetul său crispat, febril și tragic. Din clipa aceea, baia de cultură, poziția evoluat intelectuală, modernitatea, estuarele ce plecau din conștiința lui către oriunde încep să se ciocnească asiduă cu atavismele, cu reminiscențele, cu poverile aduse în sînge, la Torino, de tînărul din Piemont, legănat în copilărie de văzduhurile ținutului Langhe. Cînd viața îl relevă și chipul de după oglindă, și cealaltă jumătate a echilibrului întrezăririi (însă negăsite în el însuși), atunci, într-un ciclu de fatalități și paradoxe, sfărîmîndu-se și căutînd continuu să se reînchege, inaugurează cel mai fecund anotimp al creației sale. Pierzîndu-se, exista. Surprinzîndu-și devenirea, își construia sfîrșitul: *Nimeni nu se omoară, moartea este destin* (din *Jurnal*) și el își elabora destinul, se maturiza, solicitînd lucrurilor și oamenilor să fie, să se nască în jurul său, să-l întîmpine, să mobilizeze existența. A împodobit universul cu risipe și i-a cerut absolutul, adică o vasație imposibilă. Subiectivismul său, ca de altmîndrî orice temperatură a subiectivismelor umane, putea înmulți spectacolul finalurilor tragice, dar nu să transforme și să îngenunche, particularului, generalul.

Conștiința a convulsiei, intelectual de avangardă, om de cultură, pasiune continuă și sete de echilibru (un echilibru căutat însă, am mai spus-o, în felurite moduri infructuoase), Cesare Pavese a îmbrățișat — așa cum de obicei se întîmplă — încă de tînăr, poezia. S-a recunoscut în singurătate și s-a apropiat de ea din dorință, cu intensități trăite, de a găsi o cale proprie de coabitare cu oamenii, cu ficțiunea. Structural diferit de ermetism și opus ideologic fascismului, pe care-l văzuse instalîndu-se cu brutalitate în 1922, între savoriile livrești — amice cu abstracția, cu introspecțiile — și complexe trăiri ale temperamentalului său, cu ațit mai înfometat la un moment dat cu cît mai riguros veghease asupra copilăriei lui vigilența maternă, preferă soluția descoperirii unui drum original, care, măcar în intenție, să-l deosebească de precursori și de contemporani. Prestigii opiniiilor lui Edgar Allan Poe despre poem îl teroriza încă. Pizmulă simultan, pe de altă parte, două reușite de două feluri, două arte poetice: pe aceea din *Les fleurs du mal* și pe aceea din *Leaves of Grass*¹. Și atunci: « Mi-am creat un vers propriu. Versul liber nu mi se părea genial pentru dezordonată și capricioasă abundență pe care o pretindea fantezia. Versul whitmanian, pe care-l admiram, nu mi se potrivea, fiindcă eu nu am aceeași respirație și temperament. Încrederea în metrica tradițională îmi lipsea, deși știam că ea nu există în sens absolut, ci fiecare poet — în cadrele ei — își reconstituie ritmul interior al fanteziei lui. De aceea, într-o zi, mă trezii

¹ « Fire de iarbă » de Walt Whitman

murmurînd cuvinte după o cadență aiurea, pe care n-o mai întrebuițasem din copilărie. Mi-am găsit astfel, fără să știu, versul meu. Îmi ritmam poeziile bodogănind. Foarte curînd am dat de izvoarele legilor intrinsece ale acestei metrici și endecasilabul a dispărut. » Iar altundeva: « Începea să ia consistență în mine ideea unei poezii-povestire ». Această poezie narativă este ceea ce caracterizează, în prima ei fază (v. volumul *Munca oboșește*) personalitatea lirică a lui Pavese. Poetul renunță la imagini și la figuri de stil. Îl interesează propozițiunea « clară și distinctă, musculasă, obiectivă și esențială ». Nu e dificil de observat filiația. Pavese adapta în Italia, cu mijloace legate de profilul originalității sale, ceva din experiența poeziei de peste ocean, experimentată acolo la începutul secolului de adepții expresiei directe, despodobite, concise și orale. Să nu uităm că el scrisese despre Edgar Lee Masters, care la urma urmelor nu a făcut altceva, în lapidarele monoloage-epital din *Spoon River Anthology*, decît... poezie narativă !

Ulterior, va transfera prozei exercițiul și compromisiul poemului-povestire, impunîndu-se ca romancier și novelist. Versurile plachetelor *La terra e la morte, Verrà la morte e avrà i tuoi occhi* au mai mult lirism, mai multă spontaneitate decît *Lavorare stanca*, la care a consumat « trei ani de tinerețe și de descoperiri ». Motivele lor obsesionale însă conving același mobilier piemontez să se alăture străzilor din Torino sau din Roma (oraș cu care sensibilitatea poetului a comunicat negativ), pentru a ilustra temeri și zvîrcoleli, chemări și singurătăți știute. Mai ales în aceste volume, cea de a doua experiență invocată de Piero de Tommaso — înlînirea poetului cu femeia — se consumă pe un registru de surdine și țipete și îmbibă sertarele subiectului de accente zguduitoare.

De numeroase interferențe cu pictura (*Cuvintele pe care le întrebuițam mă făceau să văd că la baza fanteziei mele stă o emoție picturală*), totuși lirica lui Pavese n-a proiectat tulburările nici unuia dintre marii pictori contemporani pînă la impulsul de a ne oferi un portret al poetului. Și este regretabil. Ginna Manzini, căreia remarcă de mai sus îi aparține dimpreună cu părerea de rău, nu omitea să ne destăinuie însă că « atîtca elemente disparate, contrastante » cite întrunea figura lui Pavese ar fi cam avut de ce să descurajeze pe eventualii temerari.

Pierderea tatălui, detalii din fiziologia primului război mondial, fascismul, simpatiile pentru ilegaliști și primejdia acestor simpatii, domiciliul forțat în Calabria, protejarea — atunci — a unei iubite care activa clandestin, războiul al doilea, o criză religioasă, anii rezistenței italiene (în care prieteni de ai săi cad !), problemele de conștiință iscate de neangajarea sub șrapnele, intrarea în rîndurile partidului comunist italian, procesul transformărilor intelectuale și sufletești declanșate de această înrolare — și peste toate neîmplinirea personală, singurătatea, greutatea de a descifra un drum care să nu ducă nici la neurastenie, dar nici să nu pacatizeze cu oroarea; peste toate țipătul intuiției de izolat (*Nimeni în realitate nu e de înțeles, fuga după consolare, necesitatea cordialității, efortul de a popula cu oameni și lucruri cosmosul, de a subția pustiul și a-l face să dispară* — iată cu ce material evoluează, în atelierul ei, lirica lui Pavese, iată prolegomenele și epilogul statuiilor sale.

A existat o libertate împotriva căreia Pavese, categoric, se ridicase: aceea a foamei. De libertatea acesteia, el a făcut responsabil omul. Omul de pretutindeni. Iar omul n-a curmat-o...

Și a existat o rațiune pentru care Pavese n-avea dreptul să inspire întrebări de natură acelea pe care și-o pune Dominique Fernandez: « A introduce absolutul în raporturile umane — asta era dorința magnifică și ne bună a acestui om. Își fabricase un absolut din incapacitatea de a stabili un raport uman obiectiv sau era incapabil de un astfel de raport, fiindcă încerca să introducă absolutul în ițele lui ? ».

La fel de zadarnic, după ce se ajunge la un gest ca al său, orice răspuns... Și totuși, în *Casa pe colină*, Pavese spusese: «Viața are valoare numai dacă se trăiește pentru vreo cauză sau pentru cineva».

ȘTEFAN DELUREANU: MOTIVUL ÎNTOARCERII ÎN CREAȚIA PAVESIANĂ

Supunându-și creația — care la el se contopea într-o unitate indisolubilă cu viața — unor norme de extremă rigoare etică și estetică, înnoindu-și scrisul și îmbogățindu-l prin multiplicarea, amplificarea și reinterpretarea achizițiilor precedente, Pavese obișnuia să reia motivele tratate anterior atunci când ele, ca urmare a unor noi acumulări de substanță prepoetică, se defineau în viziuni mai depline. Anumite motive fundamentale reveneau în imaginația scriitorului nu numai pentru că «săpăturile în realitatea normală» îi dezvăluiau noi aspecte și noi semnificații, ci și pentru că istoria muncii creatoare a unui artist însemna pentru el depășirea tehnicii utilizate în opera precedentă «printr-o creație care presupune o lege estetică mai complexă».

Unul din motivele principale ale creației pavesiene este acela al întoarcerii la pământul natal, după o îndelungă peregrinare. În tratarea acestui motiv, exprimarea antinomiei respingere-atracție, antinomie care prezidează comunicarea lui Pavese cu natura, cu societatea și chiar cu el însuși, dobândește tonalități cu totul aparte, în opera sa, de la cea dinții poezie-povestire din ciclul *Munca obosește* pînă la cea din urmă povestire-poezie, romanul scurt, *Luna și focurile*. Reluarea unui aspect esențial al acestei probleme italiene atât de acute a emigrației — întoarcerea în patrie, speranță pe care se întemeiază curajul actului disperat al emigrării — dovedește încă o dată valoarea de adîncă mărturie asupra contemporaneității a operei lui Pavese, operă pe care el dacă nu o considera o dorea în orice caz «saga» completă a epocii sale (*Il mestiere di vivere*, 17 noiembrie 1949).

Născută ca întreg ciclul *Munca obosește* din nevoia de a găsi un limbaj care să adere la obiect, din nevoia de a depăși poetica fascistă pe care Pavese o respinge așa cum respinsese fascismul și pe plan politic, *Mările Sudului* este o poezie programatică, o poezie cu protagonist, în care se configurează o mare parte din motivele geografiei spirituale pavesiene și în care ne întîmpină încă de la primul vers una din constantele fantastice ale scriitorului: colina.

După un procedeu, pe care autorul îl va cultiva și în *Luna și focurile*, poezia se desfășoară alternativ, în planul prezentului și în acela al memoriei. După douăzeci de ani de pribegie, vărul emigrat se întoarce acasă, în Langhe. Concepția lui este că viața trebuie trăită departe de țară pentru că «profiți și te bucuri și apoi, cînd te întorci... găsești totul nou. Langhe nu se pierde.» Acceptîndu-și lumea copilăriei, înighebîndu-și un garaj și căsătorindu-se, el redescoperă rostul vieții și se statornicește în sat. Îl contemplă plin de ulmire și visare, băiatul — devenit acum adolescent — care, gîstind cu anticipare prin intermediul timbrului «verzui, cu nave într-un port» farmecul călătoriei, explicase cîndva alor săi scrisoarea trimisă de el «dintr-o insulă zisă Tasmania, înconjurată de o mare mai azură». Nostalgia paradisului copilăriei se împletește acum în sufletul tînărului cu «spamele nenumărate» pe care le-a stîrnit în el orașul.

În conținutul poeziei trăiește amintirea lui Melville, așa cum în cadența ei melodică, trăiește amintirea lui Whitman.

Massimo Mila care prefătează una din edițiile Einaudi ale *Poeziilor* lui Pavese, ne relatează că atunci când autorul a citit în cercul unor foști elevi ai lui Augusto Monti poezia *Mările Sudului* care este dedicată acestuia, cineva a rostit numele lui Homer. Cu ea Pavese depășise etapa confesiunii individuale, a « poeziilor chilnului », « ajungând la extrema opusă a unei obiectivări narative, în care poezia se popula de personaje, meleaguri și figuri: poezie de dimensiune epică, așadar ». (Massimo Mila, pref. la C. Pavese — *Poesie*, Einaudi, 1964).

Tema întoarcerii este reluată de Pavese în povestirea *Langa*, scrisă la perscana întâia. Eroul ei este tot un țăran care își părăsește cu « ideea fixă de a deveni cineva » satul copilăriei alcătuit din « patru colibe și mult noroi ». Mîndru de satul lui, el își propune ca ajuns în ținuturile cele mai îndepărtate să-l întrebe pe cei din jurul lui: « N-ați auzit niciodată de numele celor patru colibe? Ei bine, eu vin de acolo! » În anumite zile, el privește mai stăruitor conturul colinei din sat, închipuindu-se plecat în lume și gîndind cu nostalgie la « priveștiștea cunoscută ». Plecat în sfîrșit, el collndă pămînturi și mări și ajuns într-un « mare oraș » e aproape gata să se însoare cu « o fată frumoasă și bogată », dar nu o face pentru că — povestește el — « ar fi trebuit să mă stabilesc acolo și să renunț pentru totdeauna la pămîntul meu ». Într-o bună zi se întoarce acasă și-și revede lumea copilăriei modificată de scurgerea timpului. În serile de vară contemplă colina cu care în peregrinările lui uitase să se mîndrească așa cum plănuse. Dimpotrivă, el laudă acum drumul lung pe care l-a străbătut, porturile și gările prin care a trecut. Tot satul știe că el s-a întors ca să-și aleagă o nevastă. Dar el nu o vrea pe nici una, fiindcă — motivează el — ducînd în oraș pe oricare din fetele acelea, « aș fi avut satul meu în casă și n-aș mai fi putut să mi-l amintesc niciodată ». Fiecare țăran — adaugă el — era « doar o parte din sat », pe cînd « eu îl aveam în minte întreg, eram eu însumi satul meu: era de ajuns să închid ochii și să mă reculeg, nu pentru a spune: « Cunoști cele patru colibe? » ci pentru a simți că sîngele meu, oasele mele, răsufierea mea, totul era făcut din acea substanță și în afară de mine și pămîntul acela, nu exista nimic ». Eroul își reia așadar peregrinările, făgăduindu-le însă țăranilor că se va întoarce curînd și chiar crezînd o vreme în această făgăduială, « într-atît erau de clare » în mintea lui « colina și graiul » satului. El mărturisește că nu avea nevoie să le opună cu nostalgie « mediului său obișnuit ». Știam că erau acolo, și mai ales știam că veneam de acolo, că tot ce avea preț din pămîntul acela era închis în trupul meu și în conștiința mea ».

Au trecut ani mulți, eroul nostru și-a aminat acît de mult întoarcerea, încît acum nu mai îndrăznește să se urce în tren, pentru a-și împlini făgăduiala făcută țăranilor: « În prezența mea » — își încheie el povestirea — « consătenii ar înțelege că i-am înșelat, că i-am lăsat să vorbească despre calitățile pămîntului meu numai pentru a-l regăsi și a-l lua cu mine ».

Prin tot ceea ce viața a pus dar mai ales a luat din el și din acele locuri ale copilăriei lui, în răstimpul dintre plecare și reîntoarcere, emigrantul nu-și mai acceptă lumea copilăriei. Devenită o întîlnire cu ecouri nedeslușite, cu umbre firave, cu fantasmă, întîlnirea lui cu paradisul copilăriei nu mai înseamnă o regăsire. Pentru ca regăsirea să fie cu putință, notează Pavese în jurnalul său, ar trebui « să învie morții, să întinerească bătrînii, să se înapoieze oamenii plecați departe », să reapară chipurile cunoscute care reprezentau pentru noi lumea, ca să vedem reflectate în ele « isprăvile și cuvintele noastre ». Nemaigăsind acele chipuri care nu se mai întorc, « căutăm în jur disperați, încercăm să refacem mediul, mica lume care ne

ignora dar ne lubea . . . ». Această lume pe care o căuta și emigrantul din povestirea *Lunga*, nu mai există.

Implicații ale motivului întoarcerii sînt și în poemul dialogat *Insula* din *Dialoguri cu Leucò*. Ulise, acest erou emblematic al cărui nume a devenit de la Homer, simbolul rătăcirii pe calea reîntoarcerii, naufragiază pe insula Ogigia unde rămîne nouă ani alături de nimfa Calipso. Nevrînd să renunțe la lumea amintirilor și a viselor lui și nefiind în stare să accepte orizontul propus de Calipso, Ulise care știe « ce înseamnă să zărești un pămînt și să întredeschizi ochii de fiecare dată pentru ca să te amăgești », părăsește insula nimfei și-și reia zbuciumata lui rătăcire în căutarea Itacii. Posibilitatea nerekunoașterii propriilor case nu-l înspăimîntă, pentru că Ulise poartă în inimă ceea ce caută.

Dar cartea în care motivul întoarcerii la pămîntul natal trăiește cu cea mai mare intensitate, cartea în care Pavese a strîns ca într-un adio adresat lumii toate locurile copilăriei lui « cu nume care cîntă », personaje și mituri din poezii și din alte povestiri ale lui, cartea cea mai deplină și cea mai frumoasă a lui, rămîne povestirea elegiacă *Luna și focurile*. O legătură tainică unește aici oameni și locuri într-un destin tragic comun. O duioșie elegiacă plutește deasupra acestor pagini care înfățișează lumea irecuperabilă a paradisului copilăriei. Sentimentul de irecuperabilitate a acestei lumi ne copleșește aici tocmai prin exprimarea lui împăcată, prin această mișcare de « andante mosso » specifică muzicii pavesiene.

Povestirea începe cu un ultim apel al locurilor copilăriei scriitorului. Numele acestora le rostește protagonistul cărții, emigrantul Anguilla întors acasă după ce și-a încropit la Genova un negoț, cu agoniseala din America. Călauza lui Anguilla în această lume peste care timpul și războiul au trecut operînd transformări nemiloase este Nuto, clarinetistul din poezia *Fumatori di carta*, Candido din povestirea « Marea », ghidul copilăriei pavesiene care încînta lumea cu muzica lui la balurile, nunțile și petrecerile din Cassinasso și Canelli, « geniul tutelar al colinei » în tovărășia căruia Pavese-copil fugea de acasă pentru a căuta paturile focurilor pe care le aprindeau tărani, după un rit ancestral, în noaptea de Sf. Ioan și în alte nopți, — sau pentru a-și arăta unul altuia focurile cele mai îndepărtate și cele mai mari.

Anguilla nu-și cunoaște satul natal, dar și-l caută pentru că trebuie să fie dintr-un sat, pentru că « un sat înseamnă să nu fii singur, să știi că în oameni, în arbori, în pămînt e ceva de-al tău, care rămîne să te aștepte și cînd nu ești acolo ». De fiecare dată cînd vine în sat, Anguilla trece să-l vadă pe Nuto, tîmplarul din Salto, pentru care « lumea fusese o petrecere neîntreruptă vreme de zece ani ». Acum Nuto e un om așezat, are familie, muncește și dă de lucru și altora. El a trebuit să aleagă între tîmplărie și muzică, și a abandonat clarinetul. Petrecerile, procesiunile, nunțile, concursurile cu alte « orchestre » s-au dus pentru totdeauna. El nu mai este « capul înfierbîntat », acel pierdevară de odinioară, el duce acum o viață plină de răspunderi, este stăpînit de ambiția de a-și explica tot ceea ce se petrece în lume și de a participa la schimbarea ei, pentru că lumea e « prost întocmită ». Dar această credință a lui în posibilitatea de a schimba lumea e umbrită de amărăciunea pe care i-o stîrnesc încercările unora de a defăima Rezistența. Anguilla nu-și mai regăsește în Nuto copilăria, de aceea și-o va căuta în Cinto, copilul schilod al lui Valino.

Față de Cinto, Anguilla nutrește aceeași duioasă afecțiune părintească pe care Corrado i-o arăta lui Dino în romanul *Casa de pe colină*. El îi povestește lui Cinto despre vremea cînd valea Belbo era mai mare, cînd oamenii se plimbau cu trăsura, bărbații aveau lanțuri de aur la jiletcă și femeile purtau umbrelă. Dar Cinto a devenit și el un martor al schimbărilor. Valea Belbo a cunoscut războiul, a cunoscut moartea.

Leșul unui soldat german a fost dus de riu și îngropat sub noroi și pietre. În Gamiella, au fost uciși de partizani doi spioni.

În această lume a prospecțiunilor sale, Anguilla face și alte cunoștințe noi printre care pe aceea a Cavalerului, o figură zugrăvită de Pavese cu multă delicatețe, un gentilom scăpat care își păstrează curpenia, demnitatea și bunătatea, în ciuda grelelor lovituri îndurate.

El a plantat arbori și vrea să arate acești arbori lui Anguilla, ca de altfel și via lui pe care-l invită s-o vadă, dar nu pentru ca să i-o vîndă « fiindcă ea reprezintă ultimul pămînt care-i purta numele » și fără ea ar trebui să sfîrșească « în casa altora ». Peisajul tulburător al lumii în care se întoarce Anguilla constituie în această operă contrapunctul dramei care se desfășoară cînd în planul prezentului, cînd în acela al memoriei.

Dar un peisaj în care protagonistul nu mai întîlnește nimic din ceea ce caută, nu face decît să-i amplifice acestuia sentimentul de vremelnicie și singurătate : « Chi-purile, glasurele și miinile care ar fi trebuit să mă atingă și să mă recunoască, nu mai erau acolo. Nu mai erau de mult. Tot ce mai rămînea era ca o piață a doua zi după sărbătoare, ca o vie după cules, ca întoarcerea de unul singur la circiumă cînd cineva te-a trădat . . . Cînd eram copil nu înțelegeam ce-nseamnă să crești, credeam că înseamnă numai să știi să faci treburile grele, ca de pildă să cumperi o pereche de boi, să faci prețul la struguri, să conduci batoza. Nu știam că acest « a crește » înseamnă să pleci, să îmbătrînești, să vezi oameni murind. Să regăsești Mora așa cum e acum . . . ».

Anguilla își dă seama că lumea îl schimbase nu numai pe Nuto, singurul prieten al copilăriei lui, ci și pe el.

Un fior de adîncă melancolie străbate paginile de dinaintea părții finale a romanului, pagini liniștite, pline de densitate, odihnitoare. Ele par ca o așteptare. Anotimpurile defilează în ritmul lor, sărbătorile și târgurile se perindă cu atracțiile și farmecul lor, tinerele stăpîne frumoase de la Mora — Irene, Silvia, Santa — sînt înfloritoare. Dar o vibrație sumbră, ca prezentimentul unui amurg pretimpuriu, însoțește de la început ivirea acestor fete care tîneau după petreceri ca Anguilla, după focurile de pe colina din Cassinasco sau după șuieratul trenurilor noaptea.

Cu ultima parte a romanului, rezolvată într-un lirism tragic, senina contemplare a amintirii încetează. Focurile de care se leagă în cîmpia piemonteză rituri strămoșești, nu se mai fac acum ca să « trezească » pămîntul, nu se mai înalță pe vîrfuri de coline ca să vestească petrecerile. Ele devin acum martorii consumării ultimului mit pavesian : destinul necruțător care pîndește deopotrivă ființe, lucruri și pămîntul însuși. Valino, « țaranul-fiară », pe care l-am întîlnit și în *Paesi tuoi* — sub numele de Talino, o ucide pe Rosina, dă foc casei și animalelor și se spînzură sub privirile înspăimîntate ale lui Cinto, pe care-l va lua apoi la el acasă Nuto, ca să-l facă tîmplar și să-l învețe să cînte la clarinet. Irene se îmbolnăvește de tifos și se ofilește. Silvia cea fremătătoare de dragoste e secerată de o moarte neîndurătoare. Santa este împușcată de partizani pentru spionaj și apoi arsă. Din trupul ei nu mai rămîne decît urma cenușii, ca « patul unui foc ». Neputîndu-și recupera ingenuitatea copilului care face din lume o carte cu poze, Anguilla pleacă din nou, pentru totdeauna.

Vîrsta nemuririi, paradisul copilăriei sînt cu neputință de redobîndit pentru el. Dar aceasta nu pentru că lumea contemplată de el s-ar fi alterat și ar fi devenit mai săracă, ci pentru că viața i-a luat mirările, i-a secat izvorul închipuirii.

În lumea prospectată de Anguilla, care îi apare acestuia acum ca un Infern, nu mai e nimic de descoperit pentru că în Anguilla nu mai e nimic de descoperit. Infernul, — acest infern în care Pavese ne recomanda fiecăruia să coborîm cel puțin

o dată, — e în el însuși. De aceea, excavațiile lui Anguilla în el însuși nu mai dau la iveală aurul din prag de viață. Anguilla este acum un om la capăt de drum. El nu mai are ce să mai ardă din el însuși, de aceea gesturile lui nu mai nasc ritmuri și rosturi. El nu e singur pentru că nu e cu nimeni, ci pentru că în el nu mai e nimeni. Pentru că Pavese însuși era un mare însingurat când l-a creat. Anguilla a pierdut pentru totdeauna legătura cu pământul, legătura cu el însuși, ochii sufletului său de țaran din Langhe.

Goana după naivizarea lumii care este poate tema princeps a întregii creații pavesiene — în care întoarcerile nu presupun în mod necesar plecări pe coordonata spațiului, străbaterăa unor distanțe în kilometri, ci căutarea copilăriei, călătoria în sensul întoarcerii pe coordonata timpului cu vehicolul amintirii — este pentru Anguilla o goană zadarnică. Străbătând distanța de timp dintre maturitate și copilărie-adolescență, Anguilla-matur nu-l mai poate recupera pe Anguilla-copil. Copilul ascuns în el a murit și el nu-l mai poate recupera nici prin intermediul lui Cinto, nici prin intermediul lui Nuto. Prietenul său din copilărie nu mai este acel Vergilius sui-generis care-l călăuzea altădată pe Anguilla în lumea celor « o mie de miresme ale copilăriei », amplificându-i bucuria descoperirilor și dezvăluindu-i atâtea din tainele pământului. El este acum călăuză lui Anguilla în infernul văii Belbo din care timpul a luat totul, începând cu « nuci » pe care Anguilla nu-l mai regăsește și terminând cu frumusețea ireală, crepusculară, gozzoniană, « pointillistă » de « piersici prea sus pe ramură » a fetelor de la Mora. El trăiește acum în istorie și face istorie, nu se lasă tîrît de viață ci o trăiește și încearcă să o schimbe.

Pavese scria că « fiecăruia, locurile copilăriei i se întorc în minte, în ele s-au petrecut lucruri care le-au făcut unice și le deosebesc de restul lumii prin această pecete mitică ». Fiecare din noi are — potrivit părerii lui — o mitologie personală care dă o valoare absolută lumii lui primordiale, investimînd lucrurile trecutului în acea lumină « în care pare că se rezumă, ca într-un simbol, sensul întregii vieți ». Anguilla, spre deosebire de Nuto care e un « angajat », refuză inserția socială în actualitate, trăind în planul închipuirii, închipuire care pentru Pavese nu era reamintirea a ceea ce se petrecuse odinioară ci a unei imagini inconfundabile, mitice, către care el se întoarce mereu ca la un simbol al întregii lui experiențe. Ciocnirea dintre această închipuire și lumea obiectivă, dintre icoanele mentale ale lui Anguilla-Pavese și valea Belbo așa cum este ea acum — e o ciocnire tragică așa cum tragică era întreaga viziune a lui Pavese atunci cînd a scris această carte în care năruirea lumii din valea Belbo, a lumii copilăriei lui Pavese, reflecta năruirea tuturor valorilor existențiale ale scriitorului care l-au dus în cele din urmă la osîndirea propriei vieți.

În *Luna și focurile*, un salut de adio adresat lumii de Pavese, el a strîns toate miturile dragi, în care vedea nu numai adevăruri poetice, nu numai complexe conceptuale, limbaje, pepiniere de simboluri, ci imagini vii, stratificări ale simțirii colective, proprii nu numai vechilor greci, ci și țăranilor piemontezi din care cobora și el. *Luna și focurile* este suprema încercare a lui Pavese de a restaura într-un act de poezie ordinea tulburată a lumii lui interioare.

Italo Calvino, care vede în romanele scurte ale lui Pavese « ciclul narativ cel mai dens, mai dramatic și mai omogen al Italiei de azi », « texte de o extraordinară densitate în care găsești neîncetat noi planuri, noi semnificații », ne îndeamnă să-l citim opera « așa cum îi citim pe marii tragici, care în fiecare mișcare a versurilor condensează o încălcătură de motivări interioare și de rațiuni universale, extrem de compactă și de peremptorie. E un fel de a ne insera în real, de a-l trăi și a-l judeca, pe care-l pierdusem cu desăvîrșire ; și faptul de a-l fi atins — pe căile lui laborioase și solitare — constă valoarea unică a lui Pavese astăzi în literatura mondială ».

SCRIITORI ROMÂNI ÎN PERSPECTIVĂ UNIVERSALĂ

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

Despre structura poetică bacoviană

Există poeți — destul de puțini, de altfel — la care actul liric devine un adevărat act vital, poezia lor, în totalitatea ei, definindu-se ca o structură specifică. O asemenea structură confirmă teza că arta — în speță, poezia — nu este o reproducere a realității, ci o replică la realitate: elementele realului sînt un simplu material de construcție, pe care fantezia creatoare îl organizează, îl structurează după legi care-i sînt proprii. În același timp, o asemenea structură ni se prezintă nu ca o sferă poetică (conglomerat de teme, motive, idei etc.), ci ca un *univers poetic*, ca un *corpus viu*, ca un organism care-și trădează substanța în cel mai mărunț din mădurelile sale. Spunînd replică (nu reproducere), am vrut să subliniem încărcătura semantică pe care o primește, într-o asemenea urzeală — care, în loc să dubleze realitatea, îi răspunde — fiecare vers, fiecare frază, fiecare cuvînt.

Cercetarea unui atare țesut poetic permite punerea în evidență, și chiar inventarierea unui număr determinat de celule verbale, de *cuvinte-cheie* sau *cuvinte-talisman*, cum le numește atît de sugestiv criticul italian Gianfranco Contini. Prezența unor asemenea cuvinte-cheie, frecvența lor, accentul plasat pe ele, toate acestea contribuie la structurarea aparte, la organizarea specifică a poeziei la care ne referim. Acestor repere la nivel lexical le corespund alte repere la nivel semantic; structurii anatomice, ca să ne exprimăm astfel, îi corespunde o specificitate funcțională, opera întregă impunîndu-se ca un organism complex căruia i se poate face o disecție eficientă. Căci această disecție, în loc să anuleze materia vie a poeziei, îi pune în valoare tocmai aburul semantic care îi dă vitalitate artistică. O anumită limitare a sferei lexicale, la acești poeți, oferă criticii situația deosebit de favorabilă de a putea să ajungă la rezultate concludente indiferent de poezia pe care o va alege în vederea analizei, universul lor poetic fiind omogen, unitar, prezent în oricare din poeziile semnate. Demontarea unei astfel de poezii ne pune la îndemînă chiar elementele constitutive ale operei poetice în totalitatea ei.

G. Bacovia este un astfel de poet. Indirect, observația aceasta a fost făcută: cînd se spune că poetul « Lacustrei » cîntă « pe o singură coardă », caracterizarea vizează tocmai unitatea structurală a poeziei bacoviene, atît de identică cu sine în fiecare poezie luată în parte, încît opera, în totalitatea ei, dă impresia de monotonie stilistică. Adevărul este că fiecare poezie bacoviană ilustrează aceeași structură, așa cum — histologic vorbind — un anumit țesut anatomic nu se dezmințe niciodată.

lată de ce am ales poezia « Sonet », și în special primul vers al ei, pentru a dovedi valabilitatea afirmațiilor noastre de mai sus. Publicat inițial în « Românul literar » (Nr. 1, din 7.1.1907) textul acestei poezii e următorul :

*« E-o noapte udă, grea, te-neci afară,
Prin ceață — obosite, roșii, fără zare —
Ard afumate, triste felinare,
Ca într-o crișmă umedă, murdă. »*

*Prin mătălăli mai neagră noaptea pare.
Șivoaie-n case triste inundară —
Ș-auzi tușind o tuse-n sec, amară —
Prin ziduri vechi ce stau în dărîmare.*

*Ca Edgar Poe, mă reîntorc spre casă,
Ori ca Verlaine, topit de băutură —
Și-n noaptea asta de nimic nu-mi pasă.*

*Apoi, cu pași de-o nostimă măsură,
Prin întunecrec bijbiesc prin casă,
Și cad, recad, și nu mai tac din gură ».*

Rareori un vers prezintă o mai mare densitate de cuvinte-cheie, ca versul prim al acestui sonet : *noapte, udă, grea, te-neci, și afară* sînt adevărate nuclee în jurul cărora gravitează sensurile poeziei bacoviene. Să le examinăm pe rînd.

Bacovia este singurul poet român — și unul dintre pușinii poeți ai lumii — la care noaptea este complet despuiată de orice halou romantic. Noaptea bacoviană nu e nici noaptea primordială sau feerică a lui Eminescu ; nici noaptea lui Novalis — moment privilegiat care repetă periodic « vîrsta de aur » a omenirii, permițînd sensibilității individuale să perceapă lucrarea prodigioasă a « sufletului cosmic » ; nici clipa în care Shelley invocă spiritul fabulos, *încrustat cu stele*, să iasă din *caverna zilei* ; nici pragul acelei seconde vie care-l invita pe Gérard de Nerval să treacă *porțile de ivoriu și corn ale visului* ; nici condiția pentru variațiile policrome ale simbolistilor. Paleta poetului nostru redusă la cîteva tonuri, zugrăvește îndeosebi amurgurile : *amurgul de argint în care s-aprînde crai nou* ; *amurgul de toamnă, pustiu, de humă sau mai ales violet* ; *amurgul de iarnă, sumbru, de metal* ; *amurgul antic care pune culori de sineală, de aur, de sînge pe albe statui* ; *amurgul galben și gol apăsător de ruină* ; *amurgul roșu și nupțial în care histerizate fecioare stau pale și nu se mai mărită* ; *amurgul în flăcări prin care trec burgheze colorate în cupeuri de cristal etc.* Această gamă cromatică tinde spre desființarea tuturor culorilor, spre negru ; aceste trepte duc spre o limită peste care nu se mai poate trece : noaptea. Dacă nesfîrșita suită de amurguri se aranjează ca un « decor » (termenul revine frecvent la Bacovia) datorită unei operații insistente de stilizare, noaptea — în schimb — se fixează ca un « fundal ». Pe acest fundal se consumă drama deprimentă a pulverizării eului moral. De fapt, nopțile bacoviene sînt tot atîtea ipostaze ale înfrîngerii : *noapte grozavă în care poetul nu mai știe la cine să bată sub stele-nghețate* ; *noaptea plină de păcate în care poetul consențează moartea visului final* ; *cuplul miez de noapte simțit ca o satanică oră cînd, înnebunit de decrepitudinea toamnei, omul rătăcește prin odăi pustii* ; *noaptea muzicală de toamnă, cînd un marș funebru pare să stăpînească întreaga natură* ; *noaptea teribilei absențe umane (Nu e nimeni . . . plouă . . . plînge-o cucuvaie)* în care *tabla tuburilor sună aiurarea tuturor* ; în fine, noaptea marelui căderi morale a biblicului Petru, *ora lășității*.

În sonetul de care ne ocupăm, întîlnim expresia ultimă a nopții bacoviene — *noaptea udă* — aceea care, în « Lacustră », atinge intuiția extraordinară a ploii ca plîns

al materiei înseși. Niciodată sensibilitatea poetică n-a ajuns la o atît de cumplită acuitate: suferința nu mai este concepută ca o stare a creatului, ci ca o condiție a substratului ultim al oricărei existențe. Adjectivul *ud, umed*, revenind adeseori, acordă unor noțiuni temporale o concretețe pregnantă, definind universul bacovian în termenii unei materialități apăsătoare. Starea tipică a eului liric bacovian — nevroza — își are explicația în această greutate a lumii care apasă pe nervii poetului, încît pînă la urmă omul însuși devine concret.

Al doilea adjectiv — *grea* — adăugîndu-se, cu sonoritatea lui crepitantă, la fluența pe care o sugerează hiatul din expresia *noapte udă*, indică una din mișcările fatale ale universului lui Bacovia: căderea. O uriașă tendință de prăbușire — prăbușire materială a *piloșilor* mincați de ploaie, prăbușire morală a sufletului care ajunge să-și imagineze *singurul mod* de a nu mai ști nimic, moartea, *dispariția*, cum zice poetul — stăpînește această lume bîntuită de anxietate. Pentru exprimarea stărilor sale sufletești, Bacovia a găsit cuvîntul care străbate ca un leit-motiv poezia sa — « plumb » — cuvînt-cheie menit să trezească, prin virtuțile sale fonice, concentrate monosilabic, sentimentul surpării vertiginose și al zăcerii neînsuflețite. În poezia care deschide și dă titlu primului volum, repetarea acestui cuvînt încarcă de materialitate obiecte subtile (« flori », « aripi », « amor ») asimilîndu-le « sicrielor ». Pe de altă parte, cuvîntul posedă la Bacovia o largă zonă semantică morală: e căderea inevitabilă a unui suflet obosit, apăsător de povara teribilă a unei existențe insuportabile. Prin îngroșarea, prin îngreunarea gesturilor vitale, existența este indicată ca o urnire, mai rapidă sau mai domoală, spre materia minerală. « Dispariția », așa cum o vede Bacovia, e mereu o scufundare într-o materie mai densă.

În pornirea de a redimensiona catastrofic anumite fenomene ale naturii — ploaia, nînsarea — poetul încearcă voluptatea « înecării »: țîrîitul mărunt al ploilor de toamnă, căderea frunzelor, aversele de primăvară, troienele de zăpadă în toții iernii, toate acestea întind la maximum nervii săi, îi hipersensibilizează ființa, îl fac să audă *vagi chemări de dispariție* care îl sorb. Punerea verbului la persoana a doua — *te-neci* — lărgeste experiența personală a poetului, o extinde asupra tuturor, făcînd din ea o condiție generală. Un filfîit de destin universal se face simțit, un apocalips pluvios respiră prin anotimpurile umanității. Stihiiile — apa, vîntul, zăpada — devin vestitorii și instrumentele morții. E reacția tipică a nevroticului pentru care momentele de exuberanță a naturii se traduc printr-o carență de vitalitate.

În această situație, a fi *afară* e riscul și condiția inevitabilă a poetului: afară din casă, adică expus căderii universale pe care o provoacă jocul stihiiilor; afară din societate, adică în opoziție cu formele unei orînduiri strivitoare; afară din istorie, adică singur, fără contactul fierbinte și încurajător cu semenii săi, pradă unei regresii temporale care-l aruncă în pragul unor ere geologice. Noaptea este climatul ideal al acestei rătăcirii în gol: ploaia sau zăpada, întunericul anulează orice reper spațial; iar absența unor manifestări umane care să se înscrie într-o succesiune coerentă creează impresia derutantă a suspendării timpului. Spaima de pustiu — pustiu fizic, social și moral — determină tropisme obsedante, reflexe ale agorafobiei: poetul revine mereu *spre casă*, dă tîrcoale locuinței iubitei, bate la geamul ei cu o monedă, strigînd: *Deschide, dă drumul-adorato, / Cu crengi și foi uscate am venit*. Ofrandă adînc grăitoare a celui care nu poate suporta vederea îndrăgostiților (*Amanții profund mă-ntristează*), delicată revoltă împotriva perpetuării vieții într-o lume eronată.

După acest prim vers atît de încărcat, cu rezonanță metafizică, sonetul continuă pe date ce țin de biografia poetului. Dar motivele inițiale revin cu insistență: varianțele întunericului (« *ceață* », *fără zare*, *afumate*, *mai neagră*), ale umidității (*crișmă*

umedă, șivoaie... inundară), ale impasului moral (obosite..., triste felinare), ale căderii (ziduri vechi ce stau în dărîmă), ale rătăcirii (mă reîntorc spre casă, prin întunec bîlbîlesc prin casă). Alături de alte elemente, ele completează fișa personală a autorului: apartenența proletară (mohălăli, case triste), fizia (auzi tușind o tuse-n sec, amară), patima băuturii (topit de băutură, crîmă, pași de-o noștimă măsură) ca soluție compensatorie pentru greutățile vieții, deconectarea (Și-n noaptea asta de nimic nu-mi pasă), înrudirile poetice pe care le stabilește (Edgar Poe, Verlaine).

Apoi, dintr-o dată, versul final, de o cadență deosebit de sugestivă, reluînd motivul prăbușirii (Și cad, recad...) și culminînd cu bolboroseala sacadată (și nu mai tac din gură) în care întîlnim încă una din obsesiile bacoviene. Căci, la un moment dat, singurătatea, beția, nevroza nu sînt decît trei coordonate ale nebuliei. Acest solitar al pustiilor piețe / Cu jocuri de umbră ce dau nebulie, este bîntuit de imaginea înfricoșătoare a amantilor triști care pe drumuri fac gesturi ciudate, a omului care începuse să vorbească singur, a nebulului pe care l-a auzit rîcnind într-o grădina publică tăcută. Tragedia insului bacovian constă în neputința de a găsi un colocutor, în blestemul de a-și consuma exclusiv cu sine însuși nevoia de comunicare. La Bacovia, faza ultimă a alienării umane este alienarea mintală însăși.

Nu este greu de observat, în acest sonet, absența oricărei preocupări calofile. Poetul nu se ferește să repete anumite cuvinte (din neglijență, nu pentru a obține un efect), după cum nu se sînchisește de canoanele formel fixe pentru care a optat, versul al doilea e mai lung cu două silabe, rima catrenelor este cu totul banală (-ară; -are), iar în terține e deficitară. De altfel, examinarea întregii producții bacoviene duce la o concluzie surprinzătoare: în pofida artificiei și a stilizării evidente, poezia lui Bacovia nu este expresia unei conștiințe estetice care se apleacă asupra materialului verbal, spre a-l șlefui. La Bacovia, selecția și aranjamentul elementelor poetice reprezintă un dat fundamental, nu este rezultatul unui proces de elaborare conștientă. Poeziile lui sînt notații pure; dar notații ale unei viziuni închegate, unitare, esențializate, particulare asupra lumii. Poetul român are un ochi selectiv, o ureche selectivă; în general, o percepție selectivă care-i dă, dintru început, materialul universului său poetic. Elementele concrete ale acestui univers, momentele, culorile, parfumurile, gesticulația sa — toate acestea pot fi numărate pe degete; vocabularul său este de o sărăcie lexicală înduioșătoare. Dar toate acestea vădesc o unitate structurală rar întîlnită, un eu poetic care nu se hrănește decît din sine, care nu găsește în lumea exterioară decît un număr limitat de rezonatori pentru stările sale sufletești, un număr redus de semne reale pentru alfabetul său lăuntric.

Miracolul poeziei bacoviene stă în logodna a două elemente pe care lirica modernă a încetat să le mai conjuge: de o parte, o sinceritate nudă, dezarmantă, insistînd pe detaliul autobiografic; de altă parte, un artificiu, o stilizare marcată. Poetul pornește de la datele naturale și sociale ale experienței intime, care se înscriu în tradiționala recuzită simbolistă: tîrgul ploioș, amurgurile policrome, tcamna, pompa funerară, uneori detaliul macabru, parcurile devastate cu statul marmoreene, mahalaua (foburgul) pradă mizeriei și ruinei, etc. Dar acestea sînt transfigurate printr-o savantă tehnică a contrastelor, prin repetarea obsedantă a unui cuvînt, a unei imagini, prin selectarea originală a elementelor, prin discontinuitatea discursului liric — toate aceste procedee funcționînd spontan în momentul fierbințe al actului creator. Astfel, datele naturii se aranjează, de cele mai multe ori, într-un decor extrem de stilizat (Copacii albi, copacii negri), datele sociale decupează un tablou impresionant prin esențialitatea lui, făcînd să explodeze notația reportericească (Sînt cîțiva morți în oraș, iubito, / Chiar de aceea am venit să-ți spun), fixația asupra

unei singure stări sufletești rezultă din monotonia dărmărilor (*Dormeau adînc sicriile de plumb, / Și flori de plumb și funerar vestmint*), percepția acustică și vizuală are o uimitoare putere de reducere la unitate (*Aud materia plîgînd sau Carbonizate flori, noian de negru . . . / Sicrie negre, arse, de metal, sau Carbonizat, amorul fumega / Parfum de pene arse, și ploaia . . .*), amănuntul asociat surprinde prin brutalitatea și preșanța lui (*E miros de cadavre, iubită, / Și azi, chiar sinul tău e mai lăsat*).

Bacovia depășește simbolismul printr-o restrîngere și adîncire neobișnuită a percepției: el nu vede și nu aude decît un număr limitat de obiecte și sunete; dar pe acestea le percepe cu o asemenea acuitate și le încarcă cu o asemenea forță plastică, încît ele încetează de a mai fi repere ale unui univers obiectiv, pentru a se constitui în materie primă pentru o viziune originală asupra lumii: o lume halucinantă, de coșmar, dimensionată de cîteva mișcări în jos, asurzită de cîteva cadențe tînguitoare, redusă la cîteva repere esențiale. Bacovia refuză înregistrarea continuă a realității: el lasă mari goluri între obiecte (astfel, spațiul cîștigă o perspectivă ameșitoare) și între notații, obținînd surprinzătoare efecte de lapidaritate. Ceea ce, la un alt artist, ar fi pîrîut sumar, la el devine esențial. În loc să utilizeze tehnica impresionistă a descompunerii culorii, Bacovia lucrează cu tușe puternice, cu contraste elementare, cu linii schematice, aducîndu-ne amînte de unii expresioniști germani. Treptat, amurgul, noaptea, toamna, iarna, zăpada, ploaia, clavirul, goarna ș.a. devin un fel de personaje care execută aceleași mișcări, sugerînd o lentă ruginire a mașinăriei universale. Potențarea pînă la metafizic, a mahalalei decrepite, a toamnei putrede, a iernii orbite de ninsoare, a amurgului violet, a nopții ploioase, etc. — iată secretul acestei poezii care — mai sinceră ca toate — se încheagă în tablouri de atmosferă, în care culoarea virînd spre sumbru e strigăt al universului, iar universul — compus doar din cîteva elemente — e stare a eului liric.

Și totuși, dintre toți simboliztii — nu numai români, ci și francezi (nu ne referim, bineînțeles, la Baudelaire, Rimbaud și Mallarmé care, pornind din simbolism s-au realizat în afara lui) — Bacovia e singurul modern. Care poate fi explicația acestui fapt? Avem impresia că poetul nostru se întîlnește cu poezia modernă în caracterul nud, adeseori prozaic, al notației sale, și în anxietatea elementară a eului său liric, ambele divulgînd tremurul existențial al urzelii în care locuiesc lucrurile lumii. Imaginile lui, uneori banale, alteori insolite, vibrează abia perceptibil în dimensiunile unui spațiu halucinant: *Dearte plopii s-ableacă la pămînt / În larg balans lenevos de gumă sau E pace de plumb, e vînt și pe vînt / Grăbite trec frunze liberate sau Cîmpia albă — un imens rotund — / Visînd, un corb încet vine din fund, / Tăind orizontul diametral sau Trec singur spre seară pe ape-nghețate, / Cînd filii pe lume violetul. Îndărătul recuzitei simboliste care, indiscutabil, i-a invadat opera, Bacovia exhibă o sensibilitate nudă, a unor stări-limită care aparțin omului modern, toamna lui ploioasă fiind nu un anotimp al anului calendaristic, ci o agonie a sufletului omenesc.*

Capacitatea de a substitui gîndirii abstracte, care surprinde existența în articulațiile ei primordiale, o intuiție fundamentală în stare să ofere viziuni inedite asupra universului este, fără îndoială, semnul distinctiv al poetului mare. Distihul cu care debutează « Lacustră »: *De-atîtea nopți aud plouînd, / Aud materia plîgînd, Îndică o asemenea intuiție extraordinară care, în literatura noastră nu-și află echivalent, ca adîncime a gîndirii și ca forță expresivă, decît în uluitorul vers eminescian De plînge Demiurgos, doar el aude plînsu-și.*

În fața lumii, ca în fața unui mare instrument muzical, Bacovia ciocănește cu un deget două sau trei clape fundamentale, iar melodia care se naște este atît de elementară și gravă încît pare nefirească: spre cutremurarea întregii sale ființe, omul care a început să vorbească singur descoperă, sub melodia fiecărui cîntec, cadența sfîșiată a unui neînterupt marș funebru.

ILIA ZVEREV: *Doi aprilie* (Vtoroe apre-
lila) Ed. Sovetskaia Rossia, Moscova 1965,
150 pag.

Volumul de nuvele și schițe intitulat «Doi aprilie» este ultima operă a scriitorului sovietic Ilia Zverev de curând decedat. Autor cu activitate literară intensă (are 11 volume publicate), dar de scurtă durată (a debutat în 1948) Ilia Zverev a fost unul din reprezentanții de frunte ai prozei sovietice contemporane. Ca și în creațiile anterioare (Drumuri în adânc, Ea și el, Sașka Sinev), în nuvelele din volumul Doi aprilie (La telefon Potapov, În fiecare zi, inclusiv duminică, O poveste sentimentală etc.) autorul înfățișează oameni de rînd, cu frământările și preocupările lor zilnice. Nota de originalitate o realizează ironia, umorul fin specifice prozei lui Zverev, înrudită prin tonalitățile ei fundamentale pe de o parte cu Cehov, pe de alta cu Ilf și Petrov.

SERGHEI SARTAKOV: *Opere alese* (Izbrannoe) Ed. Moskovski Raboci, Moscova 1965, 518 pag.

Partea masivă a acestui volum este consacrată operei fundamentale a scriitorului siberian, dialogiei formată din romanele «Vînt de munte» și «Nu ceda regina», ultimul nu de mult tradus și în limba română. Alături de acestea volumul cuprinde și un ciclu de schițe reunite sub titlul «Visătorii» (O cauză comună, Mai e încă timp, Noapte, În zilele acelea, Nu mă uita, Un buchet de flori, Terenti Petrovici etc.) Aceste schițe cu coloratură lirică realizează o serie de portrete umane ce se relevă prin profunzimea vieții lor spirituale, prin noblețea idealurilor și a acțiunilor lor.

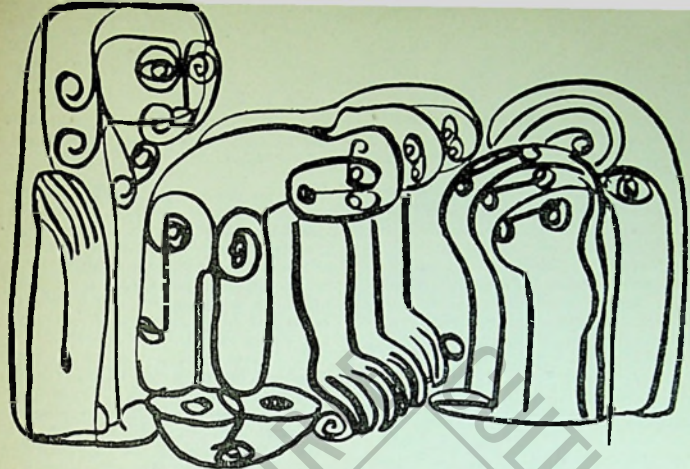
VSEVOLOD IVANOV: *Povestiri siberiene* (Hmel. Sibirskie rasskazî) Ed. Molodaia Gvardia, 332 pag.

Apărut postum, volumul reunește nuvelele cu tematică siberiană scrise de Vsevolod Ivanov pe parcursul îndelungatei și bogate sale activități literare, de la schița «Pe Irtîș» datînd din 1917, apreciată la vremea sa de Gorki, și pînă la ciclul de reportaje «Îmbdtare» publicat în 1962. Multe din aceste nuvele sînt inspirate din perioada revoluției, a războiului civil (Ziua roșie, Partizanii, Grișka cel mic, Avdokeia etc.). De relevant pitorescul descrierilor, portretele vii, colorate ca și stilul patetic, adecvat temei eroice.

VASIL AXIONOV: *E vremea, iubito* (Pora moi drug, pora) Editura Molodaia Gvardia, Moscova 1965, 254 p.

Ultimul roman al tînărului scriitor sovietic, cunoscut la noi și în alte țări în primul rînd ca autor al romanului «Colegii» ne readuce în aceeași sferă a problemelor și preocupărilor tineretului sovietic ce pare a fi cea mai familiară pentru prozatorul Axionov.

Căutările celor doi eroi, Tatiana Kalinosvkaia și Valentin Marvici, îi duc, după oarecare greutate și înfruntări psihologice și morale, la realizarea idealului de fericire, de armonie între viața lor personală și interesele obștești.

GHEORGHE ILIESCU-CĂLINEȘTI — Desen
(Republicăm acest desen apărut în numărul 5/66,
corectînd astfel omisiunea indicației de autor)

Cadran mondial

Tot mai multe din numele notorii ale literelor franceze dovedesc că longevitatea le priște și le dă o putere creatoare demnă de invidiat. Dacă François Mauriac e prezent cu regularitate, în fiecare săptămînă, pe ultima pagină a hebdomadarului « Le Figaro Littéraire », comentînd cu vivacitate cele mai variate evenimente ale contemporaneității, iar André Maurois și Jean Giono sînt găzduți mai în fiecare an — cu unul sau mai multe volume — în vitrinile librăriilor, iată-l și pe Marcel Jouhandeau — care va împlini în curînd 78 de ani — la al 8-lea volum din ale sale « Journaliers ». De data aceasta notațiile se referă la perioada aprilie-iulie 1961 — și sînt de o încîntătoare exuberanță.

« Fără suflet, trupul este o liră căzută din cer în mîinile maimuțelor, o harpă între copitele unui măgar. Cine a spus că pasiunea este la fel de rară ca genul? » Sau aceste strigăte gidiene: « Inima are nevoie de tandrețe, trupul de mîngîiere, pînă la moarte, și sufletul de măreție. Aceste trei exigențe sînt oare incompatibile? » « Nu se trăiește din privațiuni, din umiliri, din negații. Viața este pozitivă. Un înțelept — bun însoțitor — trebuie să aibă un apetit zdravăn. Și apetitul nu se limitează numai la masă ». Sau: « Doresc să stau la vîrsta mea, în ploaie, în vînt, în bezna nopții, așteptînd autobuzul printre cei săraci ».

Și încheie cu un optimism, căruia vîrsta înaintată a scriitorului îi dă o aură specifică: « Viața este o sărbătoare. Trebuie să fie astfel. Nu depinde decît de noi ca să fie astfel ».

Numele suedezului Dag Hammarskjöld a fost prezent mulți ani aproape zilnic în ziarele lumii, colectînd îndelung

speranțele de mai bine ale omenirii, legate de funcția sa de secretar general al Organizației Națiunilor Unite. Moartea sa tragică — în exercitarea funcțiunii sale — face mai interesantă descoperirea omului din Jurnalul său intitulat «*Jaloane*», apărut recent și în traducere franceză. Jurnalul cuprinde notații — de la vârsta de 25 de ani până în 1961 — în pragul morții sale tragice. Găsim aici multe poeme, pasaje comentate din diverși autori, scurte note — toate constituind în adevăr «*jaloane*», puncte de reper ale unei vieți.

Constituită în 1950, la Veneția, din inițiativa unui comitet din care făceau parte Benedetto Croce, André Gide, Thomas Mann, François Mauriac, Giuseppe Ungaretti, Marc Chagall, Jean Cocteau, Salvatore Quasimodo, Oskar Kokoška, Karl Jaspers, Carl Jung, J. B. Priestley, Charles Morgan, André Breton, Eugenio d'Ors, Bertolt Brecht, J. P. Sartre, Julian Huxley, Elio Vittorini, Henri Moore și alte personalități de seamă, și condusă în prezent de un birou, având ca președinte pe Giuseppe Ungaretti și ca vicepreședinți pe Antony Babel, François Mauriac, Boris Polevoi, Stanislaw Ceschi, Lewis Mumford și Alfred Toynbee, Societatea Europeană de Cultură desfășoară o intensă și interesantă acțiune în spirit umanist pentru apărarea și răspîndirea culturii prin întărirea spiritului de coexistență datorită contactelor dintre oamenii de cultură și înfruntarea exercitate prin operele și activitatea lor obștească. Avînd centre naționale în Franța, Belgia, Italia, R. D. Germană, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia și Uniunea Sovietică, Societatea Europeană de Cultură editează o serie de publicații printre care revista purtînd semnificativul titlu: *Comprendre*. În ultima sa ședință, Consiliul Executiv al Societății a cooptat, printre alți noi membri: Serghei Bondarciuc, Dmitri

Șostacovici, Rogerio de Freytas, Pierre Gascar, Jean Tardieu, Alexandru Rosetti și I. Igiroșianu.

Ciudate înțelesuri poate căpăta uneori noțiunea de artă. În luna septembrie, numeroși «savanți, scriitori, psihologi, sociologi» se vor întîlni la Londra — în cadrul unui «colocviu internațional», pentru a discuta problemele artei, ținînd seama de «creșterea apocaliptică a potențialului de distrugere în ultimii douăzeci de ani.»

Vor fi prezentate cu aceste prilej diverse «mostre» concludente: sculpturi autodistrugătoare, picturi cu explozie, picturi realizate prin sfîșierea pinzelor și alte asemenea «capodopere». Organizații pomenesc și de o «întîlnire (violentă!) între un Mercedes și un tren express» fără a preciza dacă participanții vor putea beneficia de o demonstrație!

La Menton, într-un bastion din secolul al XVII-lea, la intrarea în port, a fost inaugurat un muzeu închinat lui Jean Cocteau. Inaugurarea a avut loc sub președinția lui André Maurois.

Prezidiul Marii Adunări Populare a R. P. Bulgaria a conferit Ordinul Chiril și Metodiu clasa I, poetului român Victor Tulbure pentru remarcabilele sale traduceri din lirica bulgară (Hristo Botev: *Poezii*, 1961, ELU; Nikola Vapțarov, opera lirică integrală, 1962, ELU; *Poeți bulgari clasici și contemporani*, 1962 în colecția «Cele mai frumoase poezii»; *Elisaveta Bagriana și Pencio Slaveikov, Poezii* (în curs de apariție la Editura Universală).

Cu același prilej au fost distinși istoricul Constantin Velichi și publicistul și traducătorul Valentin Deșliu.

Presa bulgară a consemnat elogios evenimentul în revistele *Literaturen front*, *Narodna Kultura*, *Plamac* și altele.

Corectura: LIDA IGIROȘIANU și AL. BACIU

Tiparul executat la întreprinderea poligrafică «Arta Grafică»

MEMORIE CULTURALĂ

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VIC-
TORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Lei 10

43804

PAUL ELUARD

Iubita

Ea-mi stă înainte, în fața pleoapelor
Și pletele sale se-nvălmășesc cu-ale mele.
Ea are forma minilor mele
Ea are culoarea ochilor mei.
Ea dispăre în umbra mea
Ca un meteorit în hău.
Ea are totdeauna ochii deschiși
Și-mi alungă somnul.
Visurile ei în amiază mare
Risipesc razele soarelui,
Mă fac să rid, să plîng și să rid,
Să rostesc cuvinte fără să aud nimic.

În românește de AL. BACIU

Desene de C. BACIU

C. Bocu
65

